

**Олена РОМАНОВА
Галина СТАНИЦІНА**

СТАРОДАВНІЙ ЄГИПЕТ У КИЄВІ: ВІДОБРАЖЕННЯ НА СКЛІ

**Olena ROMANOVA
Halyna STANYTSINA**

ANCIENT EGYPT IN KYIV MIRRORED ON GLASS

Національна академія наук України
Інститут археології
Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського

Олена РОМАНОВА
Галина СТАНИЦІНА

СТАРОДАВНІЙ ЄГИПЕТ У КИЄВІ: ВІДОБРАЖЕННЯ НА СКЛІ

**(колекція скляних фотонегативів
Наукового архіву
Інституту археології НАН України)**

Київ, 2021

Автори

О. О. Романова, к.і.н., ст.н.с. Інституту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України
Г. О. Станиціна, співробітниця Наукового архіву Інституту археології НАН України

Наукові рецензенти:

д.і.н. **А. В. Буйських**, завідувач відділу античної археології Інституту археології НАН України

д.і.н. **Я. П. Гершкович**, ст.н.с. Інституту археології НАН України

др. **Ф. Тірадрітті**, директор Італійської археологічної місії в Луксорі

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради Інституту археології
Національної академії наук України (Протокол № 3 від 20.03.2018 р.)*

Романова О. О. Станиціна Г. О.

Р 693 Стародавній Єгипет у Києві: відображення на склі (колекція скляних фотонегативів Наукового архіву Інституту археології НАН України) / Інститут археології НАН України; Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України. – Київ, 2021. – 336 с.; 75 іл.
ISBN 978-617-78-10-28-4

Двомовне видання українською та англійською мовами є каталогом унікальної колекції фотонегативів на склі «Стародавній Єгипет» Наукового архіву Інституту археології НАН України. Каталог містить 143 фотографії давньоєгипетських пам'яток та репродукцій історичних місць Стародавнього Єгипту із детальним описом, що зображено на кожному негативі та необхідними даними про сам негатив і доповнене розділами про давньоєгипетські пам'ятки та історичні місця Єгипту, що представлені на фотонегативах.

До каталогу входить дослідження історії виникнення фотонегативів та історії колекції давньоєгипетських пам'яток міста Києва в XIX–XX ст., що дозволяють зробити висновок про відкриття неznаної раніше сторінки історії української науки та культури.

Книга розрахована на єгиптологів, дослідників історії української музейної єгиптології, істориків науки та культури XIX–XX ст. та широкий загал читачів.

УДК 94(32+477.411):930.25

National Academy of Sciences of Ukraine
Institute of Archaeology
A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies

Olena ROMANOVA
Halyna STANYTSINA

ANCIENT EGYPT IN KYIV MIRRORED ON GLASS

**(Collection of Glass Photonegatives
from the Scholarly Archive
of the Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine)**

Kyiv, 2021

Academic reviewers:

Dr. hab. **A. V. Buyskikh**, the head of the Ancient Archaeology Department,
Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine

Dr. hab. **Ya. P. Gershkovich**, senior research fellow, Institute of Archaeology
of the NAS of Ukraine

Dr. hab. **F. Tiradritti**, Director of Italian Archeological Mission to Luxor

*This book is published in accordance with the decision of the Scientific Council
of the Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine (Record Nr.3 from 20.03.2018)*

Romanova O., Stanytsina H.

P 693 Ancient Egypt in Kyiv mirrored on glass (collection of glass photonegatives from the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology of NASU) / Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine; A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies of the NAS of Ukraine. – Kyiv, 2021. – 336 p.; 75 pls.

ISBN 978-617-78-10-28-4

Bilingual (Ukrainian and English) book is a catalogue of a unique “Ancient Egypt” Collection of photonegatives on glass from the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine. The catalogue includes 143 photos of the ancient Egyptian artefacts and sites supplied with their required data, and chapters about the ancient Egyptian objects and sites shown on the photos. Additionally, the study of the history of the negatives production together with the history of collections of the Ancient Egyptian objects in Kyiv museums of XIX–XX centuries are added. The conclusion was made that the collection and its history uncovers an unknown page of Ukrainian humanities and culture.

The book is aimed at the audience of Egyptologists, historians who study Museum Egyptology, Ukrainian humanities and culture in XIX–XX centuries, and for the general audience.

UDC 94(32+477.411):930.25

© Romanova O., 2021

© Stanytsina H., 2021

© Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine, 2021

© A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies of the
NAS of Ukraine, 2021

ISBN 978-617-78-10-28-4

Передмова

Ця книга представляє результати наших досліджень архівного фонду Наукового архіву Інституту археології НАН України, зокрема його колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”. Про існування такої колекції невідомо широкому загалу, а ще зовсім нещодавно не було відомо і спеціалістам, що займаються дослідженнями історії української науки, чи такої її частини як історія музейної єгиптології України. Саме заповнити лакуну в наших знаннях про українську музейну єгиптологію в другій половині XIX та в першій половині XX століть має за мету ця книга. Разом з тим, сподіваємось, що вона викличе інтерес не лише у істориків української науки, а й у представників світової єгиптології, оскільки вона вводить у науковий обіг серію нових візуальних джерел про давньоєгипетські пам’ятки із музеїв Києва.

В 2016 р. Науковий архів Інституту археології НАН України та Секція археології та давнього мистецтва Українського комітету Міжнародної ради музеїв заснували спільний Науково-методичний семінар з історії археології та мистецтвознавства. Семінар став платформою для обміну інформацією та для обговорень різноманітних питань пов’язаних із тематикою української археології, українського музейництва, пов’язаного із археологією та давнім мистецтвом, як і розвитку української гуманітаристики в цілому, бо ні археологію, ні музеєзнавство неможливо вивчати без історичного контексту, в якому вони існували в минулому чи існують сьогодні. Більше того, семінар став платформою для міждисциплінарних досліджень і дискусій, поєднуючи істориків, археологів, музейників, антропологів, мистецтвознавців, дослідників історії архітектури і фахівців в інших галузях. Виявилось, що семінар може поєднати людей з дуже різними фаховими спеціальностями та науковими зацікавленнями, при тому, не лише для наукових дискусій, а й для подальшої співпраці. Саме цей семінар поєднав авторів монографії, яку ви, шановний читачу, тримаєте в своїх руках.

Співробітниця Наукового архіву Галина Олександрівна Станиціна під час роботи із безпаспортними фотонегативами архіву виявила групу негативів, що зображають давньоєгипетські пам’ятки. На першому засіданні наукового семінару, що відбулося 15 квітня 2016 р., під час обговорення питання про роль візуальних джерел у вивченні історії української археології, Г. О. Станиціна

взяла участь у дискусії і коротко розповіла про колекцію фотонегативів на склі, яка зберігалась в архіві, і про проблеми атрибуції частини фотонегативів, зокрема тих, що зображають давньоєгипетські пам'ятки та місця.

Серед учасників семінару була присутня єгиптолог Олена Олексіївна Романова, яка займається історією розвитку єгиптологічних студій на теренах України в XIX–XX століттях та історією українських музейних колекцій давньоєгипетських артефактів. Відтоді розпочалась співпраця обох дослідниць над опрацюванням цих негативів, атрибуції, каталогізації та віднайдення їх історичного контексту.

Співпраця двох дослідниць переросла у співпрацю двох наукових установ, Інституту археології НАН України та Інституту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України, коли було вирішено створити і видати каталог колекції фотонегативів із фондів архіву Інституту археології, яку назвали “Стародавній Єгипет”.

Вже від першого ознайомлення із цими фотонегативами стало зрозуміло, що вони мають непересічну цінність як для української гуманітаристики, так і для світової науки, оскільки вони (принаймні більша частина із них) зображала давньоєгипетські пам'ятки в музеях Києва в 20-ті – 30-ті роки минулого століття. Коли в процесі атрибуції фотонегативів та перших результатів роботи в різних архівах з метою пошуків документів текстового характеру, які могли б пролити світло на історію створення цих негативів, почали вимальовуватись конкретні деталі цієї забутої і трагічної історії, автори вирішили підготувати і видати книгу, яка б була не лише каталогом фотонегативів, а ще й систематизувала наші розвідки щодо обставин виникнення самої збірки фотонегативів та долі тих давньоєгипетських артефактів, які були зображені на негативах, історії музейних колекцій, що їх містили, як і людей, які колись з ними працювали та досліджували.

Саме такому задуму має відповідати структура монографії. Вона відкривається коротким нарисом про сам Науковий архів та його колекцію фотонегативів; далі йде оповідь про знайдення збірки фотонегативів, що показують давньоєгипетські пам'ятки та пам'ятні місця. Наступний підрозділ характеризує саму колекцію негативів в цілому та показує її структуру. За ним йде розділ присвячений нарисам з історії давньоєгипетських колекцій київських музеїв від другої половини XIX ст., їх побутуванням в музеях, спробу створення єдиного центру зберігання і дослідження давньоєгипетських артефактів в Києві в 20-х – першій половині 30-х рр. XX ст., і реставрації цих пам'яток, яка і стала причиною появи в архіві основної маси фотонегативів в нинішній колекції “Стародавній Єгипет”. Далі йде сам каталог фотонегативів, якому передують принципи організації колекції та каталогу. Цей розділ має два під-

розділи, в першому представлені фотонегативи, що відображають давньоєгипетські пам'ятки, що зберігались і реставрувались на території Всеукраїнського музейного городка¹, у другому, відповідно, – негативи-репродукції із світлин чи ілюстрацій, що показують давньоєгипетські історичні місця, зображення, чи артефакти із різних музеїв поза межами України.

У четвертому розділі представлено короткі нариси про самі давньоєгипетські пам'ятки, які зображені на фотонегативах та прослідковано їх історії побутування в музеях України. П'ятий розділ дає огляд репродукцій та об'єктів і локацій, що на них зображені, і окреслює історичні обставини, в яких робились ці репродукції.

Ця книга публікується двома мовами: українською та англійською, тому має різні аудиторії читачів. Через цю обставину англійський та український тексти трохи відрізняються між собою. Англійський текст призначено передовсім для професійних єгиптологів, отже він трохи коротший, ніж український, і містить коротший виклад інформації про фотонегативи та об'єкти, що на них зображені, опущена також низка подробиць щодо історії архіву та української археології. Натомість, розділи з історії колекції негативів мають пояснення щодо окремих подій української історії. В зв'язку з тим, що в Україні відсутня розвинута єгиптологічна традиція, український текст написано для гуманітаріїв України, тому він містить більше інформації про давньоєгипетські пам'ятки та пояснення окремих єгиптологічних термінів і концептів. Він також включає більш розгорнуту характеристику історії архіву та української археології.

Варто зазначити, що здійснення цієї роботи не було б можливим без допомоги широкого кола наших колег із різних інституцій, за що, принагідно хочемо подякувати.

Насамперед автори цієї монографії хочуть висловити свою подяку адміністрації Інституту археології за підтримку нашої ідеї і сприяння у діяльності, яка була пов'язана із каталогізацією та оцифровуванням фотонегативів і підготовкою видання до друку, та надання можливості О. Романовій працювати з фондами архіву безпосередньо і брати участь у каталогізації архівів.

Висловлюємо свою подяку також адміністрації Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського за допомогу у підготовці тексту цього видання.

Автори монографії також вдячні науковим рецензентам: директору Італійської археологічної місії в Луксорі др. Ф. Тірадрітті, завідувачу відділу античної

¹ Саме така назва заповідника: Всеукраїнський музейний городок, – була у вжитку в офіційних документах 20-х– 30-х рр. XX ст., хоч зустрічалося і Всеукраїнське музейне містечко. В цьому дослідженні використовуються обидва терміни, з перевагою саме терміну “городок”.

археології ІА НАНУ д.і.н. А. В. Буйських та ст. наук. співр., д.і.н. Я. П. Гершковичу за рецензування та критичні зауваження щодо змісту книги, які допомогли зробити її кращою.

Ми дуже вдячні др. Синтії Шейхолісламі та к.м.н. Ірині Єгорченко, які обидві доклали зусиль для покращення англійського тексту цієї книги.

Окрему подяку висловлюємо канд. мистецтвознавства реставратору Тетяні Тимченко за допомогу у визначенні що саме М. І. Касперович був реставратором давньоєгипетських артефактів та за її консультації щодо процесу реставраційних робіт, зафіксованих на фотонегативах.

Ми також вдячні І. Мартинюк, М. Степановій та керівництву Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника за дозвіл і допомогу у проведенні звірки зображень із фотонегативів із єгипетськими пам'ятками, що нині зберігаються в заповіднику, а також д.і.н. І. Бруяко, к.і.н. Л. Поліщук та к.і.н. Н. Секерській (Одеський археологічний музей НАНУ) за дозвіл провести дослідження та допомогу у ідентифікації об'єктів з їх музею на фотонегативах.

Автори цієї книги висловлюють свою вдячність співробітникам Наукового архіву та Інституту археології, зокрема к.і.н. Олександрю Каряці, к.і.н. Дарії Черкаській, Олександрі Бузько, к.і.н. Ігорю Цеунову, Сергію Павленко за допомогу у пошуках матеріалів, атрибуції, сканування та підготовки каталогу до видання.

Хочемо сказати що ця робота була б неможливою без залучення архівних фондів музеїв Києва, і хочемо висловити свою вдячність нашим колегам із музеїв та Секції археології та давнього мистецтва ІКОМ-України за всебічну підтримку проекту, допомогу інформацією, і організацію доступу до архівних та музейних фондів, що допомогло прояснити багато питань щодо атрибуції предметів на фотонегативах та відтворення історії колекцій, зокрема Катерині Чуєвій (Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків), Юлії Литвинець та Юлії Зіновіївій (Національний художній музей України), к.і.н. Анні Яненко, к.і.н. Роману Качану, к.і.н. Григорію Полюшко (Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник), та всім іншим колегам із музеїв, учасникам Науково-методичного семінару, та іншим колегам, хто долучився в той чи інший спосіб до кола тих, хто допомагав нашій справі.

Олена Романова

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Відділу Близького і Середнього Сходу Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України

Галина Станиціна

співробітниця Наукового архіву Інституту археології НАН України

1. Колекція фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет” в Науковому архіві Інституту археології НАН України

1.1. Науковий архів та його колекції фотонегативів на склі

Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України є одним із найбільших (чи взагалі найбільшим) в Україні депозитарієм різних матеріалів на різних носіях, що стосуються археологічних досліджень, які проводились на теренах українських земель ще від часу становлення самої археології як наукової дисципліни. Він містить архівні документи установ, що займалися археологічною діяльністю, чи музеїв, які зберігали археологічні колекції протягом XIX століття, та значний масив матеріалів за XX століття¹. У Науковому архіві накопичилися матеріали з інституцій-попередників Інституту археології та інших інституцій, пов'язаних з археологією, зокрема Музею старожитностей та мистецтв при Київському імператорському університеті Святого Володимира.

За радянського часу це були – Археологічний комітет при Всеукраїнській академії наук (при ВУАН) (1922–1924 рр.); Всеукраїнський археологічний комітет (ВУАК) при ВУАН (1924–1933 рр.); Секція історії матеріальної культури (СІМК) при ВУАН (1933–1934 рр.); Інститут історії матеріальної культури (ІІМК) Академії наук УРСР (1934–1938 рр.) та Інститут археології Академії наук УРСР (починаючи з 1938 року).

Щороку фонди Наукового архіву Інституту археології НАН України продовжують поповнюватись новими документами, які надходять у результаті щорічних звітів про розкопки, що ведуть Інститут археології, його філіали, та інституції-партнери.

Разом з тим це архів із складною інституційною історією, хитросплетіння якої ще не завжди відомі, з огляду на непросту історію України у XX столітті, в процесі якої архівні фонди зазнавали різних змін, вони перевозились, об'єд-

¹ Про архів див. Станиціна 2015, с. 249–256.

нувались, роз'єднувались, вивозились з окупованої території як до Сибіру, так і до Німеччини, гинули в результаті воєн, репресій, перевезень, окупацій, цілеспрямовано нищилися чи навіть викидалися. Відновити всі перипетії, в які потрапляли фонди та документи, – непросте завдання, над яким працює колектив Наукового архіву у співпраці із зацікавленими колегами з інших наукових установ України.

Науковий архів ІА НАН України веде проект зі створення електронного каталогу своїх фондів та їхнього оцифровування, у тому числі і своїх значних колекцій документів візуального характеру, зокрема негативів на склі².

Скляні негативи в Науковому архіві Інституту археології НАН України

У Науковому архіві Інституту археології НАН України, крім матеріалів на паперовій основі, зберігається велика кількість фотонегативів, як на плівках, так і на склі. Наразі це один із найбільших в Україні депозитаріїв фотоматеріалів, що стосуються історії розвитку української археології, як і історії української науки взагалі, насамперед її історичної галузі. Загальна кількість фотонегативів архіву становить близько 20 000 одиниць зберігання.

Всі негативи можна розділити на кілька груп.

Дореволюційні негативи (1872–1916 рр.)

До цієї групи увійшли фотонегативи з особових фондів провідних українських археологів та істориків, а саме:

1) Ф. К. Вовк – розкопки Мізинської стоянки біля річки Десни на Чернігівщині (1909–1916), Іконографічна виставка до XI Археологічного з'їзду, а також фотонегативи, що ілюструють його участь у експедиціях та виставках під час перебування в еміграції, наприклад: експедиція у Франції в 1897 р., етнографічна виставка в Празі (дату не зазначено) тощо;

2) В. В. Хвойка – його розкопки в Києві: на вул. Кирилівській (палеолітична стоянка, у 1893–1902 рр.), гора Киселівка (1901, 1902 рр.), відкриття та дослідження трипільської культури (1893–1903 рр.), дослідження давньоруських археологічних пам'яток: Київ, Білогородка (1907–1914 рр.) та інше;

² У тексті цього дослідження були використані матеріали, зібрані та досліджені авторами цього каталогу та опубліковані у відповідних статтях: Станиціна Г. О. “Скарби на склі”: колекція негативів на склі з фондів Наукового архіву Інституту археології НАН України, див. Станиціна 2017, с. 198–213; Романова О. О. “Стародавній Єгипет в Києві: віддзеркалення на склі (колекція негативів на склі із зображеннями давньоєгипетських предметів в Інституті археології НАНУ)”, див. Романова 2017, с. 182–197, та Romanova O. “Lost collection of Egyptian objects from the Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences: Some documents for its history”, див. Romanova 2017.

3) С. С. Гамченко – дослідження Житомирського могильника (1886 р.) та кількох археологічних пам’яток у 1909 р., трипільської культури в місцевості Кринички, Немирівського скіфського городища, черняхівської культури в Данилівій Балці та розкопки в інших місцевостях;

4) Д. М. Щербаківський – негативи з його археологічних досліджень, які він проводив у 1905 р. за дорученням Імператорського московського археологічного товариства в селах Іржево, Серезліївка, Ольшанка та Бакота Єлисаветградського повіту Херсонської губернії;

5) та інших вчених, чий особові фонди зберігаються в Науковому архіві Інституту археології НАН України.

Крім того, тут також зберігається певна частина фотонегативів на склі інших науковців, особові фонди яких не були передані до Наукового архіву і зберігаються в інших архівах. Це негативи таких відомих вчених, як М. Ф. Біляшівський (про його розкопки на Княжій Горі в 1891, 1892 рр.); В. Б. Антонович (розкопки в населеному пункті Кринички в 1891 р.); К. М. Мельник-Антонович (Землі Лучан); Д. Я. Самоквасов (розкопки кургану X ст. поблизу Києва в с. Прохорова (1890 р.), а також розкопки на території Чернігова: Болдіна Гора (1908 р.) та курган Чорна Могила (1872–1873 рр.), розкопки в місті Глинське (1890 р.); негативи розкопок Десятинної церкви в Києві Д. В. Мілеєва 1911 р. та інші. Всього колекція негативів дореволюційного часу нараховує 1084 одиниці зберігання.

Довоєнні негативи радянського часу (1924–1941)

Довоєнні негативи на склі за період 1924–1941 років зроблені археологічними експедиціями, які проводив Інститут археології та його попередники.

Це негативи на склі, які фіксують результати розкопок трипільської культури: Верем’є, Жуківці, Балики, Сушківка, Халеп’є, Коломийщина, Колодязне, Стіна та інші пам’ятники, що їх досліджували В. Є. Козловська, П. П. Курінний, С. С. Гамченко у 20-ті роки XX ст., та Халеп’є, Коломийщина, Володимирівка – Т. С. Пассек, С. С. Магура, К. Ю. Коршак, Н. Л. Кордиш, М. Л. Макаревич у 30-ті рр. XX ст. Тут же негативи про розкопки П. І. Смолічевим такої відомої археологічної пам’ятки, як Шестовиця (1925, 1926 рр.). Велику кількість негативів на склі було зроблено при дослідженні території Дніпрогесу в 1927–1932 рр., де працювали археологи: Д. І. Яворницький, І. Ф. Левицький, П. І. Смолічев, А. В. Добровольський, О. К. Тахтай, Т. М. Кіранів, Т. Т. Тесля, І. Ю. Спаський, В. А. Грінченко, П. А. Ковтун, П. А. Козар, Ф. М. Сап’ян та інші.

Багато негативів на склі відображають археологічні дослідження Києва – це розкопки садиби Трубецького (С. С. Гамченко в 1926 р. та С. С. Магура в 1935 р.) і садиби Петровського (Т. М. Мовчанівський у 1936 р.); розкопки на території Софійського заповідника (І. М. Самойловський та Т. М. Мовчанів-

ський у 1936 р.) і Десятинної церкви (В. К. Гончаров у 1935 р., Т. М. Мовчанівський у 1936 і 1937 рр. та М. К. Каргер в 1938 р.); дослідження на території Михайлівського монастиря (Т. М. Мовчанівський у 1934 р., С. С. Магура в 1934 та 1936 рр., М. К. Каргер у 1938 р.).

Також у Науковому архіві Інституту археології НАН України зберігається більше трьох тисяч скляних негативів Ольвійської експедиції, яку з 1936 р. очолював Л. М. Славін. Крім того, тут зберігаються негативи на склі з розкопок Райковецького городища (Т. М. Мовчанівський у 1934 р. та В. К. Гончаров у 1935 р.); давнього Вишгорода (Т. М. Мовчанівський у 1935–1937 рр.) та інших пам'яток. Всього довоєнних негативів на склі в Науковому архіві 13573 одиниці, включаючи дореволюційні. Кожен із цих негативів має власний номер, під яким він записаний в інвентарній книзі, а тепер ще й внесений в електронний каталог.

Скляні негативи післявоєнного часу (1945–1961 рр.)

Скляні пластинки за 1945–1961 рр. прив'язані до наукових звітів, тобто мають ті самі шифри, рік розкопок та порядковий номер за описом, що й наукові звіти. Є ще певна кількість негативів просто з номерами, під якими вони записані до інвентарної книги, до наукових звітів вони не належать, це знімки, зроблені на замовлення науковців для їх публікацій. Археологічні дослідження в післявоєнний час продовжились, і з кожним роком кількість експедицій збільшувалась. Було продовжено дослідження таких відомих уже пам'ятників, як Ольвія, Тіра, Київ, Чернігів, Масловський могильник, який в 1926 р. досліджував П. І. Смолічев, а після війни продовжив М. Л. Макаревич; було проведено подальше дослідження в Запорізькій та Дніпропетровській областях на місці зруйнованого рукотворного моря, територію якого у свій час досліджувала Дніпрогесівська новобудівна експедиція.

У 1944 і 1945 рр. Дніпропетровський музей під керівництвом його директора Д. Ф. Красицького провів широку розвідку по обох берегах Дніпра з метою археологічного дослідження, огляду раніше виявлених пам'яток, виявлення нових та збирання з них археологічних матеріалів. У 1945 р. в роботі експедиції взяли участь також співробітники Інституту археології та Центрального історичного музею України. Розкопки проводились у тих частинах берега, які в першу чергу мали бути залитими водою нового водосховища. У 1946 р. комплексна археологічна експедиція встигла закінчити дослідження порожистої частини Дніпра до її затоплення водою.

Українські археологи продовжували досліджувати вже відкриті археологічні пам'ятки та відкривали нові, з кожним роком кількість археологічних експедицій збільшувалась, відповідно, збільшувалась і кількість архівних матеріалів. Поступово скляні пластини для негативів поступилися місцем більш

1. Колекція фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

зручним у використанні плівкам, а після 1961 р. вони зовсім вийшли із вжитку. Всього негативів на скляних пластинах за цей час збереглося 3724 одиниці зберігання.

Безпаспортні негативи

В процесі створення електронного каталогу негативів на скляних пластинах було виявлено значну кількість безпаспортних негативів. Для їхнього опрацювання були розпочаті пошуки інформації щодо того, звідки в Науковий архів надійшли ці негативи, і щодо причин, з яких вони виявились де-паспортизованими.

Таких безпаспортних негативів виявилось 2677, співробітники архіву проводять роботи з їхньої систематизації та інвентаризації, а також пошуки відповідних архівних документів текстового характеру, які дають змогу встановити авторство, датування, обставини створення негативів та інших деталей, що уможливають відтворення їхнього історичного контексту.

Тематика та хронологія цих негативів дуже широка, серед них виявлено значну кількість, що стосуються античності, зустрічаються негативи також на скіфську тематику, про розкопки на Дніпрогесі в 1927–1932 рр. Є негативи, що стосуються палеоліту, трипільської культури, бронзового віку, середньовіччя, культових предметів християнського культу, розкопок у Києві. Крім великої кількості знімків з розкопів та різних археологічних знахідок, є також негативи із зображеннями планів та історичних карт. На деяких пластинках відображено таблиці з графіті, фібулами, керамікою та іншими предметами. Є низка негативів, на яких зображені люди, як на розкопках, так і в музейних залах, а також на відпочинку тощо. Зустрічаються негативи із зображеннями краєвидів, часто тих, які вже зникли внаслідок зміни ландшафту. Тому співробітники архіву ще мають докласти значних зусиль для повної обробки цього масиву інформації та атрибуції безпаспортних негативів.

1.2. Знайдення колекції фотонегативів на склі, що зображають пам’ятки Стародавнього Єгипту

Серед безпаспортних негативів було виявлено і 142 негативи на склі, які зображають пам’ятки стародавнього Єгипту або відомі історичні місця Єгипту.

Як вже вказувалось, Г. О. Станиціна, яка їх виявила, на першому засіданні Науково-методичного семінару з історії археології та мистецтвознавства (15 квітня 2016 р.) ознайомила присутніх, у тому числі Олену Романову, старшого наукового співробітника Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, зі своєю знахідкою негативів, що стосуються тематики

Стародавнього Єгипту. Відтоді розпочалася співпраця з опрацювання цих негативів, вивчення їхньої історії, атрибуції, та підготовки каталогу.

Відновити всі перипетії потрапляння негативів, що пов'язані із тематикою Стародавнього Єгипту, до Наукового архіву наразі важко, можливо окреслити лише певні епізоди, які можна встановити за наявними нині архівними документами.

Як вже зазначалось, історія самого Наукового архіву дуже непроста і всіяна багатьма драматичними подіями. Історичні обставини часто не сприяли збереженню цілісності його документації, і нині доводиться відновлювати окремі сторінки його історії, складаючи їх як пазли великої головоломки.

Великою і темною плямою залишається період Другої світової війни, який привів до втрат частини архівних матеріалів, та викликав значну плутанину в документах.

За часів окупації Києва військами нацистської Німеччини тут було створено і функціонував так званий “Крайовий інститут до- і ранньої історії”³, куди були зібрані архівні матеріали з різних установ, включаючи й Інститут археології.

Як яскравий своєю трагічністю момент згадаємо епізод із часів окупації та її наслідків для фондів Наукового архіву Інституту археології. Йдеться про те, що окупаційна влада зайняла приміщення Інституту археології, яке тоді розташовувалося в будинку, що нині відомий як “жовтий корпус” Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка, і викинула архівні фонди з приміщення архіву на вулицю, де вони певний час лежали під дощем, і частина матеріалів просто загинула. Співробітники Інституту археології підбирали їх і переносили те, що ще не намокло остаточно, до сусідньої будівлі (нині Педагогічний музей), таким чином врятувавши частину фондів⁴.

Окрім того, є письмові свідчення, які дають змогу припускати, що частину архівних матеріалів Інституту археології могли вивезти до Німеччини, а потім частково повернути. Зокрема, у фонді 62 зберігається документ під назвою “Историческая справка...”, датований 1 вересня 1944 року і завізований підписом директора Інституту археології Л. М. Славіна, він повідомляє, зокрема: “Фашисты ограбили институт, уничтожили основное его оборудование и вывезли с собой основные части коллекции, библиотеки, архива, всю фототеку и целый ряд других материалов”⁵.

³ Німецькою мовою Landesinstitut für Vor- und Frühgeschichte, Києво-Печерська Лавра 2016, 81, 301, 302, 305-307, 685, 790, 816, 838, 956.

⁴ Станиціна 2017, с. 204–205, 208.

⁵ НА ІА НАНУ, ф. 62, спр. 2, арк. 2 зв., 3.

1. Колекція фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

Інформація з цього документа неконкретна, і вона частково коригується іншими документами⁶. Зокрема, існує документ про те, що фотонегативи були повернуті з Німеччини як реституція, він датується 20 березня 1948 року. Ось текст документу:

“Акт цей складено 20 березня 1948 р. в тому, що Комісія Інституту археології Академії наук УРСР в складі: Голови Комісії Є. О. Дзбановського і членів Л. М. Макаревича та С. М. Кузнецової розібрали надіслані Управлінням Справ АН УРСР чотири ящики з фотонегативами і фотовідбитками, які надійшли в порядку реституції, і виявила:

1. У всіх чотирьох ящиках було 4485 (чотири тисячі чотириста вісімдесят п’ять) фото, з них 4.009 негативів і 476 відбитків. В це число негативів входять негативи на склі та плівках, цілі, або пошкоджені і побиті під час перевозок, але придатні для використання. Деяка, порівнюючи незначна, близько 150 ш., частина фотонегативів на склі була зовсім розбита на дрібні куски під час перевозок і стала непридатна для використання.

2. Зазначені фото належать таким науковим установам:

- а) Харківському Музеєві Українського Мистецтва (Харків) належить 545 фотонегативів;
- б) Керченському Музеєві (Керч) належить 1022 фотонегативи;
- в) Бахчисарайському Музеєві (Бахчисарай) – 476 фотовідбитків;
- г) Інституту Археології АН УРСР – 1306 фотонегативів.

3. Крім того, виявлена група негативів без певного зазначення приналежності: це – знімки церковних пам’яток і древностей м. Києва, в основному Лаври, Софійського собору, Михайлівського собору; імовірно належать Лаврському – Софійському заповідникам (Київ) – 1136 фотонегативів”⁷.

Наразі потрібно провести ще багато пошуків, щоб мати конкретну інформацію щодо того, які саме матеріали і в якій кількості вивозились, а які не вивозилися, що саме було повернуто. Нині можна говорити, що після звільнення Києва від окупації, в документації архіву був безлад, внесений війною, частина фондів була втрачена, багато документації було втрачено також, тому навіть встановити, що саме було втрачено, поки що нереально. Невідомо, чи взагалі можливо повністю відновити цілісну картину.

Разом з тим розпочався процес повернення із евакуації фондів архівів, музеїв та інших установ УРСР, у результаті якого не всі матеріали поверталися на свої місця, виникала плутанина з тим, які матеріали до якого закладу належать.

⁶ Зокрема, див. “Акт № 9”, НА ІА НАНУ, ф. 62, спр. 3, арк. 1, 1 зв.

⁷ НА ІА НАНУ, ф. 62, оп. 1, спр. 60, арк. 32.

На початку квітня 1944 р. розпочався розподіл архіву колишнього Крайового інституту до- і ранньої історії між Інститутом археології та Історичним музеєм. Документ, який засвідчує цей розподіл, під назвою “Відомості про архівні матеріали Інституту археології АН УРСР, одержані в наслідок розбору Центральним Історичним Музеєм і Інститутом археології архівних матеріалів після “Краєвого Інституту До та Ранньої історії” 1–13 квітня 1944 року”, датований 22 травня 1944 року, серед іншого згадує про фонд фотоматеріалів, що в цьому архіві перебували: “1. Наукові археологічні, етнографічні, антропологічні матеріали, фотовідбитки, фотонегативи – 430 папок, пакунків”⁸.

Ймовірно, що негативи єгипетської тематики теж колись перебували в згадуваній інституції Крайовий інститут до- і ранньої історії, який містив архівні документи з різних наукових установ УРСР, в тому числі й Інституту археології.

Так, в обліковій документації Наукового архіву міститься документ, у якому згадується розподіл ящиків із фотонегативами. Схоже, що це чорновий документ обліку, створений в процесі підготовки Акта передачі від Інституту археології до Керченського історико-археологічного музею матеріалів цього музею, у тому числі фотонегативів, знайдених у результаті перевірки фондів архіву Інституту археології від 9 жовтня 1965 р. Цей чорновий варіант чи доповідна записка⁹, згадує про ящик з негативами, який називався “Єгипет”:

“Єгипет. – 1 ящик.

170 негативов.

Процесс реставрации саркофагов и мумий.

Мумии, пирамиды Хеопса, сфинксы, репродукции из изданий”.

Після цього йде перелік ще декількох пунктів, написаних не досить нерозбірливо, які, схоже, до єгипетської тематики не стосуються.

Далі в згаданому вище документі зазначено: “Крым – 13 ящиков”, і перелік того, що містилося в ящиках із фотонегативами з Керченського історико-археологічного музею. Про це можна зрозуміти із приписки справа, де повідомляється, що 13 ящиків негативів “Крим” належали Керченському музею і потрапили в інститут “в результате ре-эвакуации из Германии”, та мають бути передані назад до музею.

Який стосунок має згадуваний ящик із фотонегативами “Єгипет” до фотонегативів із Керченського історико-археологічного музею, незрозуміло. Єдине, що зрозуміло, що і керченські ящики, і ящик з фотонегативами давньоєгипет-

⁸ НА ІА НАНУ, ф. 62 (“Діловодство”), оп. 1, спр. 11, арк. 2.

⁹ НА ІА НАНУ, ф. 62, опис 1, справа без номера, (“Чорновик документа, де згадується ящик з негативами “Єгипет”), арк. 1. Автори каталогу дякують співробітниці Наукового архіву ІА НАНУ Дарії Черкаській за допомогу в атрибуції цього документа.

1. Колекція фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

ських пам’яток опинились в одній і тій же установі – архіві Інституту археології станом на 1965 р.

Та частина, яка повідомляла про “Єгипет”, була обведена червоним олівцем, вони, очевидно, залишались в архіві і в Керчі не передавались.

Але вона згадувалась разом із фотонегативами, що були вивезені в Німеччину і потім повернуті. Тому існує ймовірність, що ящик із фотонегативами під назвою “Єгипет” теж був вивезений до Німеччини чи готувався до вивозу і згодом був повернутий в архів Інституту археології АН УРСР. Хоч поки що жодних інших документів, які б про це свідчили прямо чи описували процес передачі їх назад, не знайдено.

Незалежно від тієї обставини, що походження фотонегативів із ящика “Єгипет” невідоме, абзац, який описує цей ящик, має велике значення для нашого дослідження. Він, по суті, відтворює структуру колекції негативів, що зображають давньоєгипетські пам’ятки чи історичні місця, яку було знайдено. Там справді є і записи про “реставрацію саркофагів та мумій”, і зображення пірамід та сфінксів, і частина з цих негативів дійсно є репродукціями з якихось видань. Важливою є інформація про кількість негативів, станом на 1965 рік їх було 170, а зараз знайдено лише 142. Хоча, незрозуміло, чи всі ті фотонегативи з того ящика справді зображали давньоєгипетські предмети. Можливо, що до нього потрапила невелика частина фотонегативів, які насправді були з Керчі і які згодом були повернуті, тому й маємо різницю в майже 30 фотонегативів.

Разом з тим дослідження в різних архівах, проведені авторами каталогу, дають змогу дійти висновку, що колекція негативів на єгипетську тематику, принаймні її значна частина, була створена в реставраційних майстернях Всеукраїнського музейного городка, в середині – другій половині 30-х років. Деталізації цього питання будуть присвячені наступні розділи цієї роботи.

Хоча наразі залишаються невідомими ні дата ні обставини потрапляння їх до Інституту археології чи до “Крайового інституту до- і ранньої історії”, як і інші епізоди цієї історії.

1.3. Колекція фотонегативів на склі «Стародавній Єгипет»: загальний опис

Наразі в Науковому архіві Інституту археології НАНУ зберігається 142 скляних негативи, що містять зображення пам’яток Стародавнього Єгипту. Також було знайдено одну фотографію, зроблену контактним способом із негатива, яку було долучено до колекції фотонегативів.

Частина з цих негативів міститься на скляних пластинах розміром 9x12 см, а частина – на пластинах розміром 12x18 см, один фотонегатив має розміри 8,5x8,5 см. У процесі обробки негативів автори цього дослідження здійснювали обміри скляних пластин і виявили, що розміри окремих негативів можуть бути більшими на декілька міліметрів, ніж вказані розміри, але оскільки вони використовувалися для стандартних фотокамер, то розміри в цьому каталозі вказані або як 9x12 см, або 12x18 см.

В основному негативи збереглися добре, хоча є і розбиті на декілька частин чи з відбитими фрагментами, іноді значними. Також бувають незначні пошкодження чи втрати фотоемульсії в деяких місцях, переважно по периметру пластини, що не заважає ідентифікувати давньоєгипетський об'єкт, який зображений на певному фото. Варто вказати, що більшість негативів мають хорошу якість, хоча є декілька пластин із нечітким зображенням.

Більшість негативів мають номери, хоч наразі нема документального підтвердження, що ця нумерація є частиною інвентарної нумерації архіву. Низка негативів взагалі не мають нумерації.

Кожен із негативів меншого розміру (9x12 см) був вкладений у паперовий конверт, на якому був проставлений номер. Додатково ці номери були проставлені на самих скляних пластинах, при скануванні вони виявились перевернутими. В окремих випадках номер на конверті і на скляній пластині не збігався, тоді номери, відтворені на скляних пластинах, були обрані як правильні в цьому дослідженні.

Негативи більшого розміру (12x18 см) не мають нумерації на склі, але майже кожен із них був загорнутий у аркуш цигаркового або звичайного паперу із номерами та підписами до негативів. Деякі негативи були вкладені в конверти, в інших випадках аркуш паперу з номером був покладений на кожен негатив у паперових коробках, певна частина негативів мають приклеєні аркуші з підписами та нумерацією.

Всі надписи зроблені російською мовою, ці надписи включені до цього каталогу негативів. Ці надписи мають надзвичайну цінність, оскільки вони дали змогу спрямувати подальші пошуки в архівах щодо визначення мети виготовлення цих фотографій.

Всі негативи можна поділити на дві частини залежно від того, що вони показують, цей поділ не залежить від розміру скляних пластин. Перша частина зображає репродукції давньоєгипетських пам'яток з музеїв та відомих місць, наприклад піраміди, Великий Сфінкс, Карнацький храм тощо. Наразі є 34 таких негативи із репродукціями. Заправило це перефотографовані ілюстрації з інших книг, іноді на негативах видно навіть підписи до ілюстрацій та фрагменти тексту на сторінці, з якої копіювалась ілюстрація, іноді навіть видно

1. Колекція фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

номер сторінки. Для того щоб виготовити репродукції, використовували книги декількома мовами, зокрема російською, англійською, польською, та чотиримовну книгу, опубліковану в Німеччині відповідно німецькою, англійською, французькою та італійською мовами.

Окрім негативів, є також одна фотографія з негатива, хоч самого негатива знайти не вдалося. Фотографія показує репродукцію сцени давньоєгипетської декорації й, очевидно, пов’язана із групою негативів, що показують ті ж самі сцени. Тому це фото було додано до розглядуваної колекції негативів під № 141.

Судячи зі змісту підписів до ілюстрацій, які були зроблені або на самих негативах, або на аркушах паперу, приклеєного до цих негативів, це були ілюстрації до якоїсь книги, яка мала розповідати про історію єгипетської цивілізації та її культуру.

Із цих негативів-репродукцій найменшим номером, що зберігся, є 16, а найбільшим – 76, але ряд негативів з певними номерами не дійшли, збереглися №№ 16–32, 34–37, 60, 62, 63, 65, 75, 76, також є 8 негативів без номерів.

Друга, і більша частина негативів зображає пам’ятки Стародавнього Єгипту, які зберігались у музейній колекції Києва на час фотографування, цей час можна визначити як друга половина 30-х років XX століття, про що буде сказано далі. Ця колекція містить 109 негативів; як і у випадку з репродукціями, тут є негативи маленького та великого розміру. Починаються ці негативи з номера 24 і закінчуються номером 251, але ця нумерація зовсім не суцільна, були виявлені номери: 24, 38, 41, 65, 67–71, 73, 74, 86–100, 102, 103, 110–120, 122–144, 146, 147, 167–169, 171–175, 210–211, 222–227, 229–251. Окрім того, є п’ять негативів без номера, які зображають давньоєгипетські пам’ятки. І навпаки, один із негативів, що не мають стосунку до давньоєгипетських об’єктів, був накритий аркушем паперу, який мав напис: “72. Єгипет. Процес¹⁰ реставрації саркофага”. Цілком імовірно, що цей негатив опинився поряд із листом з цим підписом випадково. Можливо, що негатив без номера, що зображав статуетки соколів, і мав номер 72, оскільки він був покладений до коробки з негативами з номерами 70 і більше.

Якщо орієнтуватись на співвідношення наявних нині пластин (109) і останнього номера (251), то виходить, що більша частина із негативів, що зображали саме єгипетські артефакти, втрачена чи ще не віднайдена. Можливо, ця колекція негативів була розділена між декількома архівами після Другої світової війни, як це вийшло з іншими колекціями негативів на склі, і не лише

¹⁰ В усіх випадках це слово написано саме так: “процес”, тому тут і скрізь по тексті цього дослідження збережена орфографія оригінальних написів.

з ними, а й з колекціями документів: частини з окремої збірки чи то скляних негативів, чи документів зараз зберігаються в декількох музеях.

До окремих із досліджуваних негативів на склі теж були приклеєні шматки паперу, які містять підписи до ілюстрацій, де зазначено, що це процес реставрації саркофага. Серед них є два номери з підписами, що просто засвідчують: “38. Єгипет. Саркофаг” та “41. Єгипет. Саркофаг с боку”, а дев’ять негативів (№№ 65, 67–74,) мають напис на папері, який починається з номера, а далі йде: “Єгипет. Процес реставрации саркофага”. Ці підписи мають велику історичну цінність, адже вони засвідчують факт, що в Києві у другій половині 30-х рр. XX століття хтось здійснював не лише фотографування, а й реставрацію давньоєгипетських об’єктів.

Щодо київських музеїв як місця походження пам’яток, то окремі із зображених пам’яток Стародавнього Єгипту були упізнані на самому початку їхньої обробки, вони зараз зберігаються в київських музеях, зокрема в Національному музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків та Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику. Деякі з пам’яток нині перебувають в Одеському археологічному музеї НАНУ, але раніше вони належали до київських музеїв і лише згодом були перевезені до цього міста з Києва. Детальніше про це буде сказано в наступних розділах цієї роботи.

Наразі незрозуміло, чи ці дві частини були ілюстративним рядом до однієї книги або одного процесу фотографування, чи це дві незалежні роботи або процеси. Якщо це були ілюстрації до однієї книги, то вона, можливо, мала стати каталогом музейних об’єктів Стародавнього Єгипту, які зберігались в одному з музеїв Києва, з великою та багато ілюстрованою передмовою, яка присвячувалася взагалі історії та культурі Єгипту. Нумерація в обох частинах репродукцій і фотонегативів київських пам’яток майже не повторюється, більше того, номери негативів репродукцій та номери негативів із зображеннями київських об’єктів нібито доповнюють один одного в деяких місцях. Це нібито може бути підставою для того, щоб вважати, що це одна книга, у якій, таким чином, було як мінімум 251 фото. Якщо ж зважити на той факт, що ілюстрацій забагато для книги, можливо, варто вважати, що це один проект із фотографування давньоєгипетських пам’яток, пов’язаний з їхнім реставруванням.

Але є один збіг – одна репродукція, яка має номер 24 і підпис: “24. Єгипет. Наказание неплательщиков податей” із відповідним зображенням, і такий же номер має ще один негатив, на якому зображена бічна сторона скрині саркофага, який нині зберігається в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику (інв. номер АРХ 828). З цієї причини, а також тому що дуже багато номерів відсутні, не можна цілком ствердно сказати, що це одна й та ж нумерація, а не дві.

1. Колекція фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

Разом з тим якщо щодо нумерації репродукцій проглядається певна система, то нумерація саме тієї частини негативів, яка показує давньоєгипетські об’єкти, не збігається з порядком їхнього фотографування і в результаті зображення одного і того ж предмета з різних боків виявляється розкиданим по різних номерах. Так, наприклад, маска римського періоду, яка нині зберігається в Національному музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків (інв. № 355 АТК), відтворена на негативах із такими номерами: 238, 245, 246, 249, 250, 251.

Навряд чи в книзі мали бути представлені пам’ятки в такому хаотичному порядку, важко уявити також, що порядок фотографування окремої пам’ятки міг перериватись фотографією іншого предмета. Якщо припустити, що ці негативи виникли в результаті документування процесу реставрації давньоєгипетських об’єктів, то в цьому разі також незрозумілою є їхня хаотична нумерація.

Отже це приводить до висновку, що нумерація негативів була зроблена пізніше людьми, які не брали участі у процесі фотографування цих пам’яток і які із самими давньоєгипетськими артефактами незнайомі. Можливо, це були співробітники архіву, які каталогізували ці негативи і проставляли номери в порядку, у якому брали з певного місця першу скляну пластину, що потрапляла під руку.

Оскільки при нумеруванні негативів-репродукцій все ж таки певний порядок проглядається, то, можливо, нумерація репродукцій, як і підписи до них, якраз належить тим, хто готував репродукції до публікації чи до використання їх іншим чином. Ймовірно, цей процес підготовки негативів був припинений через певні причини і пізніше ці негативи репродукцій були випадково об’єднані з іншими негативами, які виникли в результаті документування процесу реставрації давньоєгипетських об’єктів.

Існує ще один фотонегатив серед депаспортизованих негативів, він не належить до жодної із двох вказаних груп, але був включений до каталогу, оскільки має стосунок до музейної єгиптології. Цей фотонегатив показує екскурсію з екскурсоводом, на задньому плані якої видно вітрину із давньоєгипетськими пам’ятками.

Зображення, що представлені на негативах, дають змогу визначити приблизну дату проведення реставрації та фотографування артефактів. Справа в тому, що в процесі розкриття саркофagів та їхнього всебічного фотографування мумії, які там зберігались, були вийняті, їх поклали на підлозі, підстеливши під них газети. Мумії так і фотографували, на негативах № 72 (старий № 130) та № 73 (старий № 223), видно, що це газета «Известия» і її український відповідник “Вісті”. Ба більше, видно також заголовки однієї з статей російськомовних “Известий”: “...передовых комбайнеров и комбайнерок СССР...”.

Тобто це число “Известий” повідомляє про з’їзд комбайнерів Радянського Союзу, який відбувся 1 грудня 1935 року “Совещание передовых комбайнеров и комбайнерок СССР с членами ЦК ВКП(б) и Правительства”¹¹. Нижче проглядаються ще два заголовки: “Речь тов. Г. С. Марджаняна” та “Речь тов. С. Г. Агеева”. Перевірка підшивки цієї газети виявила, що це дійсно газета “Известия” від 3 грудня 1935 р., № 280 (5833), яка на другій сторінці має вказаний заголовок статті і промови двох цитованих передовиків виробництва. Також на фото-негативах проглядається ще один номер тієї ж газети № 282 (5835), за 5 грудня 1935 р. Таким чином, негативи зафіксували *terminus post quem* процесу реставрації та фотографування – це грудень 1935 р.

Місце проведення цього фотографування – це одне із приміщень на території нинішнього Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, яке в тридцятих роках займали реставраційні майстерні.

¹¹ Автори каталогу вдячні Сергію Павленку, науковому співробітнику Інституту археології НАНУ, за допомогу у встановленні дати газети.

2. Київські колекції давньоєгипетських пам'яток: нариси з історії (друга половина XIX та перша половина XX століття)

2.1 Музейні та приватні колекції давньоєгипетських пам'яток в Києві за Російської імперії (у другій половині XIX ст. – до 1917 р.)

Збирання колекцій давньоєгипетських пам'яток є частиною більш загального культурного явища європейської цивілізації, яке дістало назву “єгиптоманія”. Єгиптоманія – це інтерес до Стародавнього Єгипту, його історії, культури, релігії, який виражався як у раціональній сфері, у спробах наукового вивчення, так і сфері емоціонального та естетичного – в усіх видах мистецтва та літератури, це було частиною орієнталізму, а також у практичному збиранні колекцій старожитностей стародавньої цивілізації. Ця зацікавленість Єгиптом спостерігається в Європі ще від стародавніх греків та римлян, і супроводжує її всю історію, хоч інтенсивність цього інтересу була різною в різні епохи. Єгиптоманія значно зросла в XIX столітті, інспірована походом Наполеона в Єгипет, який включав і похід дослідників-науковців та виникненням вже єгиптології як науки після розшифрування Ж. Ф. Шампольйоном єгипетських ієрогліфів та початком масового копання в Єгипті саме у пошуках цікавих старожитностей. Займались цим як професійні вчені, так і різні любителі антикваріату чи просто грошей, і як європейці, так і єгиптяни, що значно активізувало антикварну торгівлю як в самому Єгипті, так і в Європі. Збирання колекцій єгипетських старожитностей вважалося чимось на зразок обов'язкового атрибуту кожного музею, який дбав про свою репутацію. В аристократичних і заможних колах престижним було як збирання старожитностей, так і інтерес до єгиптологічної літератури та сама професія археолога-єгиптолога. Всі ці процеси не минули ні Російську імперію, ні українські землі зокрема.

Об'єктом основної уваги тут буде історія колекцій давньоєгипетських артефактів музеїв Києва. Можна виділити два основні етапи історії цих колекцій.

Перший – від їхнього утворення в другій половині XIX століття до 1917 року, цей етап характерний тим, що колекції збирали насамперед з аматорського інтересу до єгипетських пам'яток як до старожитностей, цікавинок, які засвідчують приналежність до давньої історії Єгипту.

Від 1917 року починається новий етап – складний етап взаємостосунків музейників, що займались давньоєгипетськими пам'ятками, і влади (влад, які змінювали одна одну), що наклало відбиток на долю давньоєгипетських колекцій у Києві. З одного боку, цей період характеризується зміною підходу до давньоєгипетських артефактів, до них починають ставитись як до історичних джерел, і з'являються спроби започаткувати їхнє вивчення та реконструкцію. З другого боку, в цей період саме історичне вивчення стародавньої історії поступово було укладено в прокрустове ложе ідеології марксизму-ленінізму.

Збирання колекцій давньоєгипетських артефактів у музеях Києва розпочалося в другій половині XIX століття, цей процес проходив поряд із самим процесом створення публічних музеїв у місті. На початку XX століття Київ був одним із значних музейних міст Російської імперії, тут було декілька музеїв, що мали колекції пам'яток Стародавнього Єгипту. Крім того, тут існували ще декілька приватних колекціонерів, які цікавилися давньоєгипетськими артефактами та купували їх для своїх збірок. Деякі з них потім дарували свої пам'ятки музеям. Наразі можна говорити про загальну кількість предметів понад 560 давньоєгипетських артефактів в Києві на той час.

Церковно-археологічний музей при Київській духовній академії

Найбільша київська колекція давньоєгипетських пам'яток зберігалась у Церковно-археологічному музеї при Київській духовній академії. Це був перший публічний музей у місті, він відкрився в 1873 році, його колекція нараховувала близько 30000 експонатів, серед яких була і значна збірка давньоєгипетських артефактів та пам'яток інших стародавніх цивілізацій.

Єгипетські фонди музею комплектувалися завдяки подарункам багатьох осіб, колекціонерів-аматорів, які дарували одну чи декілька давньоєгипетських речей музею. Перший покажчик музейних експонатів був створений Ніколаєм Петровим, і виданий у 1880 р.¹

Друге видання Покажчика вийшло в 1897 році, за його даними, давньоєгипетська колекція становила 241 номер². Вона включала, зокрема, 101 статуетку єгипетських богів, мумію пізнього часу, 11 ушебті, 42 скарабеї, скарабоді,

¹ Петров 1880, с. 1–6.

² Петров 1897, с. 1–6.

2. Київські колекції давньоєгипетських пам'яток: нариси з історії

короїди, 24 амулети, два папіруси з текстами (демотичний та коптський), плиту Птоlemeївського періоду і ще декілька різнорідних пам'яток³.

Н.І. Петров у своєму довіднику помістив інформацію і про походження кожної речі, в результаті цього можна побачити, хто саме дарував музею давньоєгипетські пам'ятки, хоч не вказано точне місце, де саме і за яких обставин ця річ була придбана. Тут названо низку донаторів: преосвященний Порфирій Успенський, начальник Російської місії в Єрусалимі архімандрит Антонін Капустін, російський консул у Каїрі князь Дмитрій Константинович Мурузі, настоятель російської посольської церкви в Константинополі Преосвященний Смарагд, І. А. Чмена, священник очаківського собору о. Н. Левицький, лектор французької мови при Київській духовній академії А. Л. Штрогофер, С. Н. Шміт, проф. Н. А. Леопардов⁴.

У 1900 році російський єгиптолог Борис Александрович Тураєв видав опис колекцій давньоєгипетських пам'яток низки музеїв декількох міст Російської імперії, зокрема і київських колекцій⁵. До цього опису потрапили колекція Церковно-археологічного музею Київської духовної академії, колекція Археологічного музею Київського імператорського університету Святого Володимира та декілька приватних колекцій, зокрема колекція А. В. Прахова, Б. І. та В. Н. Ханенків та інших.

Це було перше наукове дослідження цих об'єктів, атрибуція включала опис, в окремих випадках надзвичайно детальний, зовнішнього вигляду об'єктів, опис сцен декорації, переклад ієрогліфічних написів та демотичних і коптських текстів, датування об'єктів, можливе походження і спосіб потрапляння в колекції. Нині ця стаття є одним із ключових джерел вже про історію київських та одеських колекцій давньоєгипетських артефактів.

При створенні свого твору Б. А. Тураєв користувався також покажчиком Н. Петрова, його другим виданням, про що було зазначено в його статті. Хоча Б. А. Тураєв включив туди 201 пам'ятку, відділивши від єгипетських греко-єгипетські пам'ятки, він назвав їх "бронзи александрійські"⁶, не зазначаючи їхньої кількості.

Таким чином, ця колекція була зібрана з випадкових подарунків різних осіб, які цікавилися старожитностями Єгипту. Можна дещо сказати і про концепцію їхнього експонування в музеї. При створенні експозиції ці пам'ятки потрапили разом з іншими до першої зали, її завданням було давати найбільш загальне уявлення про "первісні та історичні старожитності", без виділення

³ Петров 1897, с. 1–6; Тураєв 1900, с. 191–198.

⁴ Петров 1897, с. 1–6; Тураєв 1900, с. 191.

⁵ Тураєв 1900, с. 191–217.

⁶ Тураєв 1900, с. 191–198.

в окрему залу чи окрему колекцію. Ось як описує цю залу М. Біляшівський станом на 1897 р.:

“Первая комната заключает в себе первобытные и исторические древности, преимущественно языческого характера; собраны тут небольшие коллекции древностей египетских, финикийских, кипрских, греко-римских...”⁷

На той час такі колекції єгипетських старожитностей, як і артефактів інших стародавніх народів та цивілізацій, були присутні в різних музеях світу, їхнім основним завданням було ознайомити зацікавлену публіку з стародавніми артефактами і дати найзагальніші уявлення про стародавню культури та стародавні релігії, які розглядалися як наріжний камінь кожної культури, тому найчастіше серед експонатів музеїв трапляються різноманітні культові предмети, і зокрема статуетки. Хоча якщо спробувати охарактеризувати “повний набір” давньоєгипетських старожитностей, які мав мати у себе музей, як це уявлялось у другій половині XIX та на початку XX століття, то туди мали входити:

- статуетки та статуї (сюди входили як статуетки богів, так і царів та інших смертних, а також ушебті) з різних матеріалів;

- саркофаги (бажано красиво розписані), кам’яні саркофаги було важче транспортувати, ніж дерев’яні, а останні ще й могли видаватись більш привабливими з естетичної точки зору, тому, відповідно, саме антропоморфні саркофаги мали найбільший попит;

- мумії людей і тварин (подеколи частини мумій людей);

- папіруси з письменами, а ще краще – з малюнками;

- різні камені, гравіровані та розписані (стели та їх фрагменти, шматки декорації храмів, гробниць тощо) – для цього рельєфи розбивалися, щоб виламати якийсь фрагмент, головне для тих, хто збирав артефакти, тоді було – отримати якесь зображення чи сцену;

- вироби єгипетського фаянсу і різний посуд тощо;

- дрібна пластика, переважно скарабеї та різні амулети.

Винятком були ті музеї, які не просто збирали будь-які пам’ятки, а збирали свої колекції цілеспрямовано, відбираючи цікаві та цінні експонати та формуючи колекції пам’яток певної історичної доби чи певної тематики. У таких музеях зазвичай були хранителями давньоєгипетських колекцій саме спеціалісти-єгиптологи, які вивчали пам’ятки, більше того, при музеях складались дослідницькі осередки з вивчення єгиптології. Окрім того, такі музеї часто вели археологічні розкопки на території Єгипту, звідки привозили нововідкриті артефакти, а також співробітничали з університетами та науково-дослідниць-

⁷ Беляшевский 1898, с. 67.

2. Київські колекції давньоєгипетських пам'яток: нариси з історії

кими центрами для вивчення історії та культури Стародавнього Єгипту і давньоєгипетської мови. Пам'ятки, що зберігались у музеях, ставали вже не старожитностями, а важливими історичними джерелами. Насамперед це Лувр, Берлінський музей, Британський музей, Туринський музей та низка інших великих європейських музеїв, які мали для такої діяльності фінансові ресурси та відповідних фахівців.

У Російській імперії жоден музей не вів археологічних розкопок у Єгипті і більшість колекцій давньоєгипетських артефактів була зібрана в результаті аматорських зусиль чи часто випадкових подарунків⁸. Винятками були лише значні колекції Ермітажу в Санкт-Петербурзі та Музею красних мистецтв у Москві, але навіть ці музеї не мали великого інтересу до давньоєгипетських артефактів та не вели цілеспрямованої політики зі збирання давньоєгипетських колекцій у першій половині XIX століття⁹. Ермітаж довго був придворним музеєм російських імператорів, а з 80-х років там працював відомий російський єгиптолог В. С. Голєніщев¹⁰, а Музей красних мистецтв у Москві придбав приватний музей єгипетських пам'яток самого В. С. Голєніщева¹¹.

До кінця 80-х років XIX століття в Російській імперії єгиптології як науки не було, лише з 1883 року в Університеті Санкт-Петербурга на факультеті східних мов розпочато викладання давньоєгипетської та коптської мов єгиптологом О. Е. Леммом¹², з 1884 в цьому ж вузі на історико-філологічному факультеті було введено курс "Історія стародавнього світу" та єгиптологічні дисципліни¹³, це був єдиний осередок у Росії де готували таких фахівців та займалися науковими дослідженнями.

Решта музеїв Російської імперії не мали у своїх штатах єгиптологів, і їхні колекції давньоєгипетських артефактів комплектувалися зазвичай із подарунків різних дарителів.

Не стала винятком і колекція Церковно-археологічного музею, основну частину її теж складали статуетки, це закономірний результат способу її комплектації – спорадичні подарунки від осіб, що цікавились єгипетською цивілізацією і, відвідавши Єгипет, привозили якісь артефакти – заправило невеликого розміру, які могли легко транспортувати з собою. Сам музей мав основним завдання збирання місцевих старожитностей, пов'язаних із християнським культом, і якоїсь особливої політики з цілеспрямованого підбору певних дав-

⁸ Про збирання колекцій давньоєгипетських пам'яток у Російській імперії див.: Берлев 1990, с. 229–237; Берлев 1997, с. 434–459; Карцев 1962, с. 259–269.

⁹ Большаков 2015, с. 160–161.

¹⁰ Большаков 2007, с. 9, 13.

¹¹ Карцев 1962, с. 268–269; Ходжаш 2007, с. 14–18.

¹² Берлев 1997, с. 434–435.

¹³ Берлев, Грибов 1960, с. 160–176.

ньоєгипетських пам'яток не вів. Але, як зазначалось, цим він не відрізнявся від більшості музеїв світу, де також були сформовані такі ж колекції і тим же шляхом.

Київський художньо-промисловий і науковий музей

Другою за кількістю єгипетських пам'яток збірнею в Києві був Київський художньо-промисловий і науковий музей Його Величності Государя Імператора Ніколая Александровича, цей музей був офіційно відкритий в 1904 р. хоч почав функціонування раніше¹⁴. Цей музей іноді називали Міським музеєм, саме під такою назвою він згаданий в описі Б. А. Тураєва 1900 року, хоч цей видатний російський єгиптолог відзначив лише декілька давньоєгипетських пам'яток у цьому музеї на той час.

Його першим головою відділу археології став В. Хвойка. Вже в наступному після офіційного відкриття 1905 році він опублікував перший покажчик до археологічної колекції музею. Цей покажчик фіксував наявність в археологічному відділі музею 135 давньоєгипетських артефактів станом на 1905 р.¹⁵

Представники української інтелектуальної еліти, які були засновниками цього музею, мали амбіційну мету, що це має бути національний музей українського народу, який на той час не мав власної державності. За тогочасними уявленнями про склад колекцій національних музеїв, він мав мати і колекцію давньоєгипетських пам'яток, для того, щоб отримати визнання як національний музей в очах широкої публіки. Тому один з організаторів музею, Богдан Ханенко закупив для новоствореного музею велику колекцію давньоєгипетських артефактів у Єгипетського музею в Каїрі. Ця подія відбулася в часовому проміжку між 1903 р., коли ці артефакти були виставлені в Каїрському музеї для продажу¹⁶, що відповідно було задокументовано, і 1905 р., коли про цей факт було вказано в покажчику до Київського художньо-промислового і наукового музею.

Опису давньоєгипетської колекції в цьому покажчику передував вступ з інформацією про загальні положення давньоєгипетської релігії так, як вона бачилась у середовищі київських наукових кіл на початку ХХ століття. Тут

¹⁴ Детальну інформацію про склад та долю єгипетської колекції цього музею та архівні документи, що дають можливість дослідити це питання див. в статті Romanova 2017; матеріали вказаної статті були використані в цій книзі.

¹⁵ Киевский художественно-промышленный и научный музей 1905, с. 52–63; ту ж кількість пам'яток у цьому музеї і ті ж обставини їхньої купівлі фіксують наступні перевидання цього покажчика: Киевский художественно-промышленный и научный музей 1908, с. 53–61; Киевский художественно-промышленный и научный музей 1910, с. 53–59; Киевский художественно-промышленный и научный музей 1913, с. 53–57.

¹⁶ Так, В. Шпігельберг у своїй статті згадав саркофаг Несіпанечера, який перебував у залі для продажу Каїрського музею взимку 1903 року, див. Spiegelberg 1905, S. 85.

2. Київські колекції давньоєгипетських пам'яток: нариси з історії

також було поміщено інформацію про походження артефактів, згідно з якою, давньоєгипетські пам'ятки були придбані Богданом Ханенком у Каїрі, від Єгипетського музею. Ось цитата із тексту цього покажчика:

“Предметы из собрания египетских древностей, находящихся в нашем музее, приобретены в Египте и, за немногим исключением, куплены в Каире, в египетском музее, который продаёт дубликаты предметов, происходящих из раскопок. Конечно, собрание нашего музея дает только весьма слабое понятие об искусстве древнего Египта, но все же оно может служить для характеристики его бытовой стороны, собрание египетских памятников, получившее ныне только основание, при сочувствии любителей просвещения, может пополниться и занять в нашем музее соответствующее значение”¹⁷.

Цей уривок примітний тим, що він повідомляє нам про те, що В. Хвойка сподівався на збільшення в майбутньому колекції давньоєгипетських артефактів у музеї, як і те, що він вважав, що мистецтво Стародавнього Єгипту і давньоєгипетські артефакти є важливими для музею та його експозиційної політики. Однак друге видання покажчика в 1908 році, як і наступні в 1910 і 1913 рр. засвідчують, що кількість давньоєгипетських артефактів тут не зросла¹⁸.

Варто зазначити один момент щодо походження пам'яток із розглядуваної колекції: окрім речей, куплених Б. Ханенком у Каїрі, колекція включала декілька артефактів, викопаних чи знайдених на території України. Хоч цей факт не був згаданий у Покажчиках, він був зафіксований у роботі Б. А. Тураєва, що була опублікована ще до офіційного відкриття музею. Б. А. Тураєв написав, що окремі пам'ятки були викопані на території Києва чи на території “півдня Росії”. Переважно це були статуетки богів. Нижче наводиться відповідний уривок із статті Б.А. Тураєва:

“В городском музее (собрание В. В. Хвойки) есть несколько вещей, найденных в самом Киеве и на юге России по словам В. В. Хвойки:

1. Кошка из бронзы.

Найдена в Киеве на Константиновской улице при прокладывании канализационных труб на глубине 3–4 аршин.

2. Осирис мумия в атеф. Бронза.

Найдена в местечке Хмельник Киевской губ. Каневского уезда.

3. *Wd3* из светло-зеленой глазури хорошей работы.

¹⁷ Киевский художественно-промышленный и научный музей 1905, с. 57; Киевский художественно-промышленный и научный музей 1908, с. 57; Киевский художественно-промышленный и научный музей 1910, с. 56.

¹⁸ Киевский художественно-промышленный и научный музей 1908, с. 53–61; Киевский художественно-промышленный и научный музей 1910, с. 53–59; Киевский художественно-промышленный и научный музей 1913, с. 51–57.

Найдена в Черкасском уезде.

4. Бес из зеленой глазури.

Найден у Триполья в кургане скифской эпохи.

5. Грубая Керченская (?) имитация эгиды. Зеленая глазурь.

6. Десять скарабеев керченского типа со вдавленным изображением урея. (Коллекция Богданова)”¹⁹.

Окремим із єгипетських пам'яток цього музею варто приділити увагу. Показчики реєструють два дерев'яні саркофаги з муміями, віко від жіночого дерев'яного саркофага та кілька картонажів і фрагментів саркофагів та картонажів тощо. Ім'я одного із власників саркофага було згадане в Показниках як Неспанутер, це ім'я є і на пам'ятці, що зображена на негативах із Інституту археології. Більше того, всі саркофаги та їх частини із музею також зображені на фотонегативах.

Музей старожитностей при Київському університеті

У другій половині XIX століття при університетах Російської імперії створювались невеликі музеї (часто їх називали кабінетами), куди входили мистецькі твори, матеріали археології та інші історичні пам'ятки. Колекції університетських музеїв мали слугувати насамперед для навчальної мети, експонати, що були в цих музеях, служили для того, щоб студенти мали можливість на практиці закріпити свої знання, які отримували на лекціях і семінарах, у тому числі з історії стародавнього світу і стародавнього Сходу. Низка таких кабінетів мала і єгипетські артефакти, заправило ці колекції були невеликі. Від самого відкриття Київського імператорського університету Святого Володимира тут була колекція археологічних артефактів, вона була частиною Музею старожитностей при Київському університеті, а у 1873 році було виділено два підрозділи цього музею, Музей красних мистецтв і Музей старожитностей, або ж Археологічний музей²⁰, куди потрапили археологічні колекції. Цей музей також мав збірку давньоєгипетських пам'яток. Хоч вона не була такою великою, як колекції двох згаданих вище музеїв, але ця збірка включала цікаві експонати.

Згідно з описом Б. А. Тураєва, єгипетська колекція Археологічного музею нараховувала 33 предмети станом на 1900 р. Тут були два дерев'яні саркофаги, 16 ушебті, також статуетки, скарабеї, фрагменти мумій та саркофагів²¹. Відомо, що вона комплектувалася як мінімум двома способами: частину пам'яток музей отримав із Єгипту в результаті розподілу дару хедива, інша частина – це

¹⁹ Тураев 1900, с. 217.

²⁰ Федорова 2010, http://www.history.org.ua/?termin=Muzei_universytetu

²¹ Тураев 1900, с. 198–208.

2. Київські колекції давньоєгипетських пам'яток: нариси з історії

предмети, викопані чи знайдені на території України. Очевидно, що ще частина предметів була або закуплена самим університетом, або колись придбана окремими особами, які потім подарували їх у музей.

У 1893 хедив Єгипту Аббас Гільмі II вирішив подарувати давньоєгипетські артефакти низці країн світу, у тому числі Російській імперії. Цей дар складався в основному із саркофагів та іншого гробничного начиння так званої “Схованки жерців” у Дейр ель-Бахрі – це потаємне поховання саркофагів тебанських жерців 21-ї династії та членів їхніх сімей²². На аукціоні Росії дістався лот № 6, він включав декілька дерев'яних саркофагів, ушебті та інші предмети. Спочатку всі саркофаги призначались для Одеського міського музею, але, оскільки музей не мав місця для зберігання та експонування цих саркофагів, було прийнято інше рішення і колекція була розділена між університетськими музеями Російської імперії²³. Зокрема Археологічний музей Київського Імператорського університету Святого Володимира отримав саркофаг та, можливо, інше гробничне начиння. Процес перевезення дару хедива Російській імперії до Одеси та подальшого розподілу саркофагів із Одеси до інших музеїв першим вивчав С. В. Доніч²⁴, пізніше його коротко охарактеризувала Л. П. Латишева²⁵. Надалі це досліджували О. Д. Берлев та Н. Г. Доконт у 80-ті роки XX століття, результати їх скрупульозного дослідження архівів, як і власне самих давньоєгипетських пам'яток та їхнього історичного контексту, були підсумовані у вступі до їх Каталогу давньоєгипетських пам'яток Одеського археологічного музею (1983), який залишився неопублікованим і зберігається в науковому архіві Одеського археологічного музею²⁶.

Згідно із супровідним документом Служби старожитностей Єгипту, який супроводжував подарунок хедива, що зараз зберігається в Державному архіві Одеської області, подарована колекція включала п'ять саркофагів, три погребальні скриньки та 46 статуеток (чи ушебті)²⁷.

²² Niwinski 1988, p. 25–27.

²³ Це були університети Києва, Москви, Варшави, Казані, Харкова, Юр'єва, Новоросійський університет (Одеса), Гельсінгфорський університет (Гельсінкі), а також Імператорське товариство сприяння мистецтвам (Санкт-Петербург) та Центральне училище технічного рисування барона А. Штігліца (Санкт-Петербург), див: Карцев 1962, с. 259–269.

²⁴ Його спадщина залишилась майже не опублікованою, див.: Романова 2004, с. 12–23.

²⁵ Латышева 1963, с. 127–128.

²⁶ НА ОАМ НАНУ. Без номера. О. Д. Берлев, Н. Г. Доконт. Каталог памятников Древнего Египта Одесского археологического Музея АН УССР. Одесса, 1983. Аркуші 1–11.

²⁷ ДАОО. Ф. 2. Опис 1. Спр. 2022. Арк. 6–7-зв; документ та його російський переклад також міститься в невиданому каталозі О. Д. Берлева та Н. Г. Доконт: НА ОАМ НАНУ. Без номера. О. Д. Берлев, Н. Г. Доконт. Каталог памятников Древнего Египта Одесского археологического Музея АН УССР. Арк. 1–11.

У результаті розподілу подарунка хедива Археологічний музей Київського Імператорського університету Святого Володимира отримав саркофаг пані Несмут (Несімут) *Ns-mwt* (21-ша династія) в 1896 р. Цей саркофаг згодом, у 1959 р. був повернений до Одеси (інв. № 71695)²⁸. Неясно, чи в музей також потрапили ушебті *Ns-mwt* чи інших осіб. Список статуеток (чи ушебті) із документу із ДАОО фіксує імена власників ушебті (чи статуеток). З іншого боку, список Б. А. Тураєва вказує імена власників ушебті із Археологічного музею Київського Імператорського університету Святого Володимира. Але імена в обох списках не збігаються.

Також варто зазначити, що Б. А. Тураєв згадує, що принаймні одне ушебті було знайдено на місцевій території: “3 (по описи 1959). Верхняя часть большого каменного ушебти тщательной работы с выпуклыми орудиями и с мешком и с высеченной надписью горизонтальными строками под руками вдоль всей статуэтки начиная сзади. *Shd* Осирис *hrj-hb* верховный *P-dj-Inm-ipj*. Следует VI гл. К. М. 0,16 м в; 0,258 м обх. Куплена в одной из корчем Волынской губернии”²⁹.

Це зауваження Б. А. Тураєва підтверджує ту обставину, що, окрім дару хедива Єгипту, були й інші способи комплектації музейної колекції. Походження та спосіб надходження до музею окремих пам'яток наразі не з'ясовано, мабуть, хтось дарував музею ті речі, що привіз із Єгипту, чи, можливо музей сам їх закуповував. Як і у випадку з Київським художньо-промисловим та науковим музеєм, тут серед шляхів комплектування колекції було поповнення в результаті місцевих розкопок чи місцевих знахідок.

У музеї був ще один саркофаг – це саркофаг пані Хонсуїрдіс (*Hnsw-ir-dj-s*). Його походження невідоме, саркофаг не належав до речей, перерахованих у дарі хедива, ім'я його власниці не було тут згадано. Більше того, цей саркофаг датується більш пізньої епохою, ніж 21-ша династія. Ця пам'ятка також була перевезена до Одеського археологічного музею (нині це ОАМ інв. № 71700). Обидва саркофаги представлені на фотонегативах Інституту археології НАНУ.

Приватні колекції в Києві

Також варто згадати, мабуть, найбільшу київську приватну колекцію, яку зібрав художник, археолог і дослідник стародавнього мистецтва проф. Адріан Вікторович Прахов. Митець цікавився архітектурою та мистецтвом Стародавнього Єгипту та стародавнього Сходу. Починаючи від 1873 року протягом декількох років він викладав курс лекцій з історії мистецтва Стародавнього

²⁸ Про обставини перевезення колекції див.: Romanova 2008, р. 337.

²⁹ Тураев 1900, с. 207.

Єгипту, Ассирії, Вавилонії, Фінікії та Греції в університеті Санкт-Петербурга³⁰. У 1880 році він навіть видав свою працю, присвячену саме єгипетській архітектурі³¹.

У 1887 році його перевели до Київського Імператорського університету Святого Володимира, де він став завідувачем кафедри історії мистецтв; він займав цю посаду протягом десяти років. А. В. Прахов продовжив свої лекції в Київському університеті і продовжував вивчення мистецтва Стародавнього Єгипту. Він зібрав свою колекцію під час подорожей Єгиптом у 1881–1882 та 1886–1887 рр. Є інформація про те, що перша його колекція затонула під час корабельної аварії під Одесою і він зібрав другу колекцію³². За описом Б. А. Тураєва, колекція нараховувала 159 пам'яток³³, зокрема 28 статуеток, ушебті, конуси, канопи, фрагменти розписаних саркофагів, картонажів, заупокійного спорядження, мумії та фрагменти мумій людей та тварин, скарабеї, амулети, ієратичний папірус, коптські острака тощо. Невідомо, де зараз перебуває ця колекція, можливо, що деякі із предметів, представлених на негативах Наукового архіву Інституту археології НАНУ, можуть походити із колекції А. В. Прахова, наприклад, рука людської мумії. Хоча наразі це просто припущення і немає жодних документів, що могли б підтвердити цей факт.

Отже, підсумовуючи інформацію, викладену в цьому розділі, можна зазначити, що київські музеї в період між другою половиною XIX століття і до 1917 р. діяли в руслі музейної політики, яку сповідували більшість музеїв світу, збираючи артефакти Стародавнього Єгипту. Оскільки тут ще не було ні фінансових ресурсів, ні спеціалістів, бо єгиптологія в Російській імперії лише робила свої перші кроки і єдиний науковий осередок цієї дисципліни склався в Санкт-Петербурзі, основною формою комплектування цих колекцій були спорадичні подарунки приватних осіб. Також варто відзначити, що окремі артефакти були здобуті в результаті археологічних розкопок чи були знайдені на території України. До того ж варто відзначити цілеспрямовану закупівлю Б. Ханенком значної колекції в Каїрського музею, а також подарунок хедива, частина якого опинилась в археологічному музеї Київського університету.

³⁰ Коростовцев, Ходжаш 1960, с. 111–118.

³¹ Прахов 1880.

³² Коростовцев, Ходжаш 1960, с. 111–118.

³³ Тураев 1900, с. 208–217.

2.2. Доля київських колекцій єгипетських артефактів за радянського періоду (від 1917-го до 1938 рр.)

Політичні події української та російської революції 1917 року і подальшого більшовицького перевороту, російсько-українських воєн та змін кількох державних утворень на теренах українських земель, із подальшим встановленням радянської влади, призвели до багатьох процесів у галузі музейництва та охорони культурної спадщини України. Це був час націоналізації музеїв, створення нових музеїв, їхніх реорганізацій, що спричинили переміщення колекцій. Не минули ці процеси і колекції давньоєгипетських старожитностей. Їх теж передавали з музею до музею, що, зрештою, як і подальша Друга світова війна, призвело до зникнення багатьох пам'яток.

Об'єднання єгипетських колекцій київських музеїв в одну в колекцію

Церковно-археологічний музей було націоналізовано і в 1922–1923 роках було утворено Музей культів і побуту³⁴, до фондів якого перейшли експонати археологічної збірки Церковно-археологічного музею, зокрема і єгипетська колекція.

Після утворення 29 вересня 1926 р. Історично-культурного державного заповідника “Всеукраїнський музейний городок”³⁵, Музей культів і побуту увійшов до складу заповідника. У 1931 році було створено відділ заповідника – Музей історії релігій, саме в якому перебувала і єгипетська колекція. Окрім власне збірки давньоєгипетських артефактів із Церковно-археологічного музею, сюди були поступово зведені експонати з інших музеїв Києва.

Саме збірка негативів на склі з Наукового архіву Інституту археології НАНУ може бути свідченням, що таку дію було здійснено. Оскільки покажчики київських музеїв, про які вже згадувалось вище, хоч не мають фотографій предметів, але містять достатньо інформації про предмети Стародавнього Єгипту, які зберігались у тій чи іншій колекції, тому, порівнюючи інформацію про склад київських колекцій із покажчиків до колекцій Церковно-археологічного музею (виданих Н. Петровим) та таких же покажчиків Київського художньо-промислового і наукового музею (виданих В. Хвойкою), разом із описом київських колекцій Б. А. Тураєва³⁶, з одного боку, і зовнішній вигляд саркофагів та інших артефактів, зображених на негативах Наукового архіву ІА НАНУ, можна зробити висновок, що ці негативи фіксують окремі пам'ятки вказаних музеїв. Отже, негативи засвідчують, що на середину 30-х років XX століття дав-

³⁴ Про створення Музею культів і побуту див.: Качан 2006, с. 7–12; Качан 2007, с. 67–71; Полюшко 2012, с. 40–56.

³⁵ Полюшко 2012, с. 40–56.

³⁶ Тураев 1900, с. 179–217.

2. Київські колекції давньоєгипетських пам'яток: нариси з історії

ньоєгипетські пам'ятки перебували в одній колекції, або принаймні в одному місці.

Дослідження в архівах виявили, що факт передачі колекцій давньоєгипетських пам'яток до одного музею можна підтвердити і документально.

Київський Імператорський університет Святого Володимира було ліквідовано в 1920 р., на його місці створено Вищий Інститут народної освіти імені М. П. Драгоманова. Археологічний музей, який перейшов від університету до інституту, теж був ліквідований. Його експонати, і серед них єгипетська колекція разом зі східною та археологічною, були передані до Всеукраїнського музейного городка в 1928 р. Про передачу єгипетських артефактів зазначається в протоколах про розподіл майна цього музею³⁷. Зокрема в Протоколі засідання Фахової Комісії Укрнауки по розподілу майна Археологічного Музею Київського ІНО від 15-го жовтня 1928 р. у пункті 5 було вказано: “5. г) Вважати за потрібне колекцію східних речей та Єгипту теж підготувати до перевезки у Всеукраїнський Музейний Городок”³⁸. Два інші документи розкривають деякі подробиці, що стосуються окремих єгипетських речей з цієї колекції. Так у Протоколі засідання тієї ж Фахової Комісії Укрнауки від 21 жовтня 1928 р. у пункті 9 говориться про давньоєгипетські речі із колекції, такі, як полотно із мумії та мумії маленьких крокодилів, які були викинуті, і знайдені та долучені до колекції назад:

«9. Інформація проф. В. Ю. Данилевича про те, що в скрині речей, які подарував В. В. Хвойка К. М. Антонович з своїх розко-/арк.51 зв./-пів в Білгородці, а нею подаровано Археологічному Музеєві Університету знайдено викинуті кимось з попередніх завідувачів: матерія з єгипетської мумії, та мумії маленьких крокодилів»³⁹. Резолюція на знахідку була такою: «9. Зафіксувати факт знахідки. б) прилучити експонати знову до збірки єгипетських речей». А у Додатку до протоколу комісії 12/XI-1928 р., який містив зауваження Техпідкомісії, що складала передаточні відомості на кількість речей по вітринах Археологічного Музею Київського ІНО, було вміщено інформацію про те, що в одній із вітрин із давньоєгипетськими артефактами окремих речей не було: «Вітрина № 57. (Єгипет) Під №№ 1810 – 1822 є сім скарабеїв, два овали та один

³⁷ ІР НБУВ, ф. Х, спр. № 10100; № 10102; № 10105. Документи опубліковані в монографії Яненко 2017, с. 51–52 (документ 2), 53–54 (документ 3), 56–57 (документ 5). Автори цієї книги висловлюють подяку к.і.н. А. Яненко за те, що вона люб'язно звернула нашу увагу на існування цих документів.

³⁸ ІР НБУВ, ф. Х, спр. 10100, арк. 49–49 зв; Яненко 2017, с. 52.

³⁹ ІР НБУВ, ф. Х, спр. 10102, арк. 51–51 зв; Яненко 2017, с. 54.

скарабей більшого розміру й іншого типу (наш тимчасовий йому № 12), решти речей в наявності немає»⁴⁰.

Київський художньо-промисловий і науковий музей у 1919 р. був націоналізований і перетворений на Перший державний музей. Давньоєгипетські матеріали з колекції його попередника зберігались тут в археологічному відділі до 1924 р. В цьому році Перший державний музей було перейменовано на Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Шевченка. А його колекцію пам'яток Стародавнього Єгипту, основою якої була збірка, закуплена свого часу Б. Ханенком у Каїрі, передали до Музею культів і побуту. Засвідчує це архівний документ фонду Наукового архіву Національного художнього музею України, що є переліком давньоєгипетських речей археологічного відділу цього музею. Документ датований 29.08.1924 року.

Цей документ на двох архівних аркушах фіксує не повний список всіх давньоєгипетських артефактів, якими музей володів станом на 1924 рік, а лише 76 давньоєгипетських пам'яток за номерами (і 79 фактично)⁴¹. Як вже зазначалось, покажчики 1905, 1908, 1910 та 1913 років фіксували 135 пам'яток. Додатково в самому документі вказано походження музейних експонатів, і, окрім вказівки, що речі потрапили в музей від Б. Ханенка, тут є також згадки імен інших дарителів давньоєгипетських артефактів, що засвідчує, що їхня колекція станом на 1924 рік мала бути більшою, ніж на 1913 р. Разом з тим, несхоже, що якісь частини цього архівного документа пропали, тож, можливо, що таких актів було два чи декілька і віднайдено лише один.

На останній сторінці він має цікаву інформацію, яка засвідчує, що це акт передачі давньоєгипетських речей між Першим державним музеєм та Музеєм культів і побуту:

“Зазначені в цьому акті речі здав зав. Арх. відділом. Підпис В. Є. Козловської.

Зазначені у цьому акті речі прийняв: Підпис П. П. Курінного.”⁴²

Від імені організації, що передавала експонати акт підписала Валерія Євгенівна Козловська⁴³, яка в 1924 році була зав. Археологічним відділом Першого державного музею. Від імені установи, що отримала давньоєгипетські арте-

⁴⁰ ІР НБУВ, ф. Х, спр. 10105, арк. 55 зв; Яненко 2017, с. 57.

⁴¹ Науковий архів НХМУ, оп. 1, од. зб. 33, ар. 33, 33 зв, 34, 34 зв. “Переписка с Государственным Эрмитажем, музеями, издательствами и др. организациями по вопросу приобретения и пополнения экспонатов и др. за 1924 год”. Автори цього дослідження висловлюють свою подяку Юлії Зінов'ївій за ознайомлення з цим документом. Повний текст документа опубліковано в Romanova 2017 (в друці).

⁴² НА НХМУ, оп. 1, од. зб. 33, ар. 33, 33 зв, 34, 34 зв.

⁴³ Про неї див.: Павлова 2007, с. 70–83; Яненко 2016, с. 89.

2. Київські колекції давньоєгипетських пам'яток: нариси з історії

факти, такий підпис поставив Петро Петрович Курінний, який був на той час директором Музею культів і побуту⁴⁴.

Спроба започаткувати дослідження київських давньоєгипетських пам'яток

Таким чином, від 1928 року всі три музейні колекції давньоєгипетських пам'яток були об'єднані в одну. Таке об'єднання могло стати передумовою для початку вивчення цієї колекції, яка на той час була, мабуть, найбільшою на теренах України. Варто зазначити, що очевидним є той факт, що це робилося саме з метою об'єднання. Виникає питання, хто саме був ініціатором ідеї об'єднання колекцій давньоєгипетських пам'яток музеїв Києва. Можливо, таким ініціатором був П. Курінний, який із травня 1924 року був директором Музею культів і побуту, а з травня 1927 року став директором Всеукраїнського музейного містечка⁴⁵. Є три архівні документи, які підтверджують це припущення і тексти двох з них публікуються нижче. Це листи до П. П. Курінного, написані С.В. Донічем⁴⁶ та двома російськими єгиптологами.

Перший з них було відправлено з Ермітажу 15 березня 1932 р., писала його Міліца Едвінівна Мат'є, але лист має також підпис її колеги Ісидора Менделевича Лур'є:

“Многоуважаемый Петр Петрович!

Мы послали вам нашу рукопись – описание вашего собрания египетских древностей с соответствующим предисловием. Просим нас извинить за такую длинную задержку. В оправдание можем сказать, что качество работы, особенно предисловия от этого значительно выиграло. Определение способа производства Др. Египта как феодального, теперь наконец, может считать- /аркуш 1, зворот/ ся окончательно решенным. Только что состоялся ряд дискуссий, где это было выяснено и наша точка зрения признана правильной. Мы бы очень хотели видеть нашу работу напечатанной, причем так, как мы с вами и договаривались – на украинском языке. Относительно ряда технических вопросов мы договаривались с Александрой Ивановной /аркуш 2/ Баланиной и сейчас должны написать ей. Просим нас сообщить ваше решение. Всего доброго, еще раз извините за задержку.

М. Мат'є. И. Лур'є [Підписи М.Е. Мат'є та І.М. Лур'є].

15-III-1932.

Ленинград. [закреслено], Наб. 9 января, 34, Гос. Эрмитаж»⁴⁷.

⁴⁴ Гришин 2002, с. 48.

⁴⁵ Гришин 2002, с. 48.

⁴⁶ Романова, 2019, с. 161–169.

⁴⁷ НА ІА НАНУ, ф. 10, спр. К-30, арк. 1, 1 зв., 2.

Міліца Едвінівна Мат'є – відомий радянський єгиптолог, яка працювала в Ермітажі, дослідниця давньоєгипетської релігії та культури⁴⁸. В листі вона пише від імені двох осіб – від себе і від свого колеги. Цим колегом був інший відомий радянський єгиптолог – Ісидор Менделєвич Лур'є, який теж працював у Державному Ермітажі і займався проблематикою соціально-економічного характеру. Він також написав лист до П. П. Курінного:

“Многоуважаемый Петр Петрович!

Обращаюсь к Вам со следующей просьбой. Как я уже имел случай Вам сказать при встрече в Ленинграде, я отправил в Антирелигиозный отдел Вашего Музейного городка написанное мной и М. Э. Мат'є, по просьбе Антирелиг. отдела Вашего музея, научное описание предметов египетской коллекции Вашего музея. Этому описанию мы предпослали введение, характеризующее соц. экон. отношения Древнего Египта, и отмечающее основные моменты в древне-египетской религии, являющиеся важными для проведения антирелигиозной работы. Эта работа была отправлена в Киев в конце февраля текущего года. О получении ее нам писала т. Баланина. От т. Скрипки, который был недавно у нас в музее, мы узнали что наша работа приго-/Аркуш 1, зворот/ дилась и использована для различных справок, подготовки экскурсоводов и пр. К сожалению т. Скрипка не мог нам ничего сообщить о том как стоит вопрос с напечатанием нашей работы на украинском языке, [слово закреслене] о чем мы говорили с Вами в нашу бытность в Киеве, а затем⁴⁹ в Ленинграде с т. Баланиной.

Считая что издание нашей работы на украинском яз., было бы очень полезно как для экскурсоводов, так и для посетителей⁵⁰, я позволяю себе обратиться к Вам с просьбой сообщить предполагаете ли Вы, если, конечно, полагаете это желательным, издать нашу работу. Надеюсь, что Вы не откажете нам в сообщении Вашего решения.

Одновременно прошу Вас, если только в этом представится возможность, прислать нам копию нашей работы, т. к. у нас есть только черновые записи, и нам для некоторых справок /Аркуш 2/ было бы очень желательно иметь наше описание Вашего собрания, так же как и вводную статью. Вместе с тем просил бы Вас прислать нам назад те фотографии, которые были нами присланы вместе с описанием, для того, чтобы было бы легче определить те вещи, которые по нашему мнению следовало бы издать при печатании нашей работы. Думаю что теперь надобность в этих фотографиях уже миновала.

Уважающий Вас, И. Лур'є [підпис І. Лур'є].

⁴⁸ Большаков 1996, с. 8–22.

⁴⁹ Це слово дописано зверху.

⁵⁰ Вставне речення дописано зверху над рядком.

13/XI-32.

Мой адрес:

Гос. Эрмитаж, наб. 9 янв. 34.

проф. И. Лурье⁵¹.

Ці листи мають надзвичайне значення, оскільки раніше сам факт співпраці цих радянських єгиптологів із Державного Ермітажу із Всеукраїнським музейним городком був невідомим. Спробуємо прокоментувати, яку нову інформацію вони приносять.

Отже, як можна судити із вказаних листів, П. П. Курінний, напевно, ініціював підготовку спеціального наукового опису колекції давньоєгипетських артефактів, що зберігались у Музеї історії релігії, до чого залучив спеціалістів із Державного Ермітажу. Судячи з листа І. М. Лур'є, і він, і М. Е. Мат'є для реалізації цього проекту приїжджали до Києва. Лист С. В. Доніча до П. П. Курінного дає дату цього візиту, він мав місце улітку 1928 р., і сам С. Доніч, схоже, теж був причетний до цього проекту⁵². Цікавим є той момент, що російські єгиптологи домовились із музеєм про те, що сам текст їхнього дослідження буде перекладено на українську і видано музеєм. Текст цієї роботи був підготовлений і відправлений до Києва у кінці лютого 1932 р., і відправлений співробітниці ВМГ О. І. Баланіній. Згадана в обох листах Олександра Іванівна Баланіна, яка працювала в музеї від 1927 року, була пов'язана саме з Музеєм історії релігій, принаймні на початку 1933 р. вона була лектором у цьому музеї⁵³. Судячи з цих листів, О. І. Баланіна була залучена до підготовки книги про єгипетську колекцію музею, можливо, вона мала її або перекласти, або вичитувати чи готувати сам макет до друку. Вона навіть приїжджала до Ленінграда для того, щоб узгодити технічні моменти публікації з російськими єгиптологами, і саме на її адресу послали рукопис. Невдовзі після цього, 15 березня 1932 р. М. Е. Мат'є відправила свій лист П. П. Курінному, де вибачалася за затримку рукопису, і повідомила причину цієї затримки: автори рукопису визначалися, чи можна вважати, що Єгипет – феодальне суспільство, у зв'язку з введенням в історичну науку п'ятичленної формаційної теорії.

Варто зробити невеликий екскурс щодо встановлення самої п'ятичленної формаційної теорії та бачення Єгипту як рабовласницької цивілізації. Розробником цієї теорії був відомий російський єгиптолог Василій Васильович Струве. Його теорія розроблялась у полеміці навколо питання про те, до якої формації варто відносити цивілізації стародавнього Сходу. Серед диспутантів були

⁵¹ НА ІА НАНУ, ф. 10, спр. К-28/19, арк. 1, 1 зв., 2.

⁵² Романова 2019, с. 161–169.

⁵³ Гришин 2002, с. 48 (згадана як Воланіна Олександра Іванівна), 50.

й такі, як М. Е. Матъє та І. М. Лур'є, які вбачали в Єгипті наявність феодального устрою, і були прибічниками так званого «азіатського способу виробництва», суперечка про який розпочалась в 1920-ті роки, а особливої гостроти набула з 1931 р.⁵⁴ Та все ж канонічною для історичного матеріалізму стала теорія В. В. Струве про Єгипет як рабовласницьке суспільство, і становлення її відбулося за безпосередньої участі ВКП(б). Свої погляди на економічний устрій Стародавнього Єгипту і стародавнього Сходу В. В. Струве озвучив у своїй доповіді “Проблема зарождения, развития и упадка рабовладельческого общества Древнего Востока” в 1934 р.⁵⁵, а також опублікував у своїй монографії “Очерки социально-экономической истории Древнего Востока”⁵⁶, та у “История Древнего Востока. Краткий курс”⁵⁷, обидві книги вийшли у тому ж 1934 р. Остання книга – це був підручник для вищої школи, який мав за мету дати студентам правильне марксистсько-ленінське уявлення про історію стародавнього світу. Саме там Стародавній Єгипет був представлений як рабовласницьке суспільство. Окрім того, вийшла ще одна робота В. В. Струве “Лекции по истории Древнего Востока” в Ленінградському державному університеті (Ленінград, 1935)⁵⁸. Поширення уявлень про рабовласницький Єгипет відбулось не в результаті перемоги В. В. Струве в науковій дискусії, а в результаті того, що його теорія найкраще вписувалась в історичний матеріалізм тогочасної ВКП(б). Саме перший випуск “Истории ВКП(б). Краткий курс”, який містив катехізисні постулати про рабовласницький, феодальний, капіталістичний та соціалістичний суспільні устрої, фактично розставив акценти у науковій дискусії про спосіб виробництва на стародавньому Сході і зробив теорію В. В. Струве канонічно правильною⁵⁹.

Чи не стала ця дискусія однією із причин, яка завадила друку роботи М. Е. Матъє та І. М. Лур'є? Адже в світлі “рабовласницького ладу” їхня книга виявилась не зовсім правильною з позицій марксизму-ленінізму, бо “феодалізм” в Єгипті порушував уявлення про поступову зміну формацій, тому не міг виникнути раніше, ніж відбулось падіння рабовласницького ладу в Римській імперії.

⁵⁴ Большаков 2000, с. 48.

⁵⁵ Большаков 2000, с. 48.

⁵⁶ Струве 1934-2. В роботі розглядалось рабство в стародавньому Шумері та в державі хетів.

⁵⁷ Струве 1934-1. Варто зазначити що в цій книзі, як і в інших своїх роботах В. В. Струве активно використав доробок свого вчителя, Б. А. Тураєва, тільки Струве дав тлумачення фактологічного матеріалу, зібраного у книзі Б. А. Тураєва, в марксистсько-ленінському руслі, при цьому в своїй тексті він включив багато перекладів Тураєва з давньоєгипетської, забезпечивши їх відповідними посиланнями. Детальніше про критику Б. А. Тураєва у В. В. Струве див. в розділі 5.

⁵⁸ Струве 1935.

⁵⁹ Крих 2017, 788 та посилання 28.

2. Київські колекції давньоєгипетських пам'яток: нариси з історії

Ймовірно, коли за декілька місяців ленінградські єгиптологи не отримали чіткої відповіді про те, як просувається робота із друкуванням їх книги в Україні, тоді в листопаді І. М. Лур'є пише П. П. Курінному теж, звертаючись із запитанням, чи буде надрукована їхня робота взагалі, і проханням прислати копію їхньої книги, бо у них збереглися лише чернетки.

У листах згадуються два співробітники Всеукраїнського музейного городка – крім О. І. Баланіної там ще згадується Я. Д. Скрипка, який на початку 1933 року був уже завідувачем Музею історії релігії⁶⁰ замість П. П. Курінного. Його причетність до процесу підготовки цієї книги не є очевидною. Але зі згадкою про нього пов'язана цікава інформація, що ще до публікації роботи ленінградських єгиптологів співробітники Всеукраїнського музейного городка активно брали із рукопису інформацію для створення екскурсій та для підготовки “различных справок”, очевидно, для написання етикеток для музейних експонатів.

Цікавою є згадка в листі І. М. Лур'є того факту, що ленінградські єгиптологи надсилали в Київ якісь фотографії, можливо, вони самі робили фотографії київських пам'яток чи фото були зроблені для них. Оскільки на той час у каталогах чи описах публікували фото не всіх пам'яток, а лише вибраних, судячи з листа, російські вчені відібрали фотографії окремих пам'яток, які вони радили надрукувати.

Навесні 1933 року під час ідеологічної “чистки” Всеукраїнського музейного городка П. П. Курінного звільнили із посади його директора і невдовзі заарештували⁶¹. Звільнили також і О. І. Баланіну⁶². У процесі цих “чисток” заповідника його кадровий склад було оновлено на 60 відсотків, проти П. П. Курінного та багатьох інших співробітників було розгорнуто кампанію цькування в пресі, ці всі події призвели до зупинки багатьох проєктів, які готувались у Всеукраїнському музейному містечку⁶³, отже, очевидно, що ці обставини призвели до зупинки підготовки до друку роботи М. Е. Мат'є та І. М. Лур'є, і ця робота ніколи не була видрукувана.

На жаль, донині самого тексту цієї книги чи його перекладу в архівах не знайдено. Проте, ці листи дають дуже цінну інформацію, вони відкривають новий, невідомий раніше факт – факт співробітництва українських і російських вчених в роботі над вивченням давньоєгипетської колекції наприкінці 20-х – на початку 30-х років минулого століття.

⁶⁰ Гришин 2002, с. 50, 52.

⁶¹ Гришин 2002, с. 52; Яненко 2015, с. 486–488; Києво-Печерська Лавра 2016, с. 158.

⁶² Яненко 2015, с. 487; Києво-Печерська Лавра 2016, с. 158.

⁶³ Яненко 2015, с. 486–489.

Тепер спробуємо відповісти на питання, чи не є досліджувана колекція фотонегативів ілюстративним рядом до цієї книги. Для того щоб стверджувати це напевно, на жаль, не існує надійних підстав. Що стосується тієї частини негативів колекції Наукового архіву Інституту археології НАН України, яка зображає саме давньоєгипетські пам'ятки з Музею історії релігії, то напевно ні, оскільки:

- по-перше, частина з них має точно зафіксовану більш пізню дату – кінець 1935 року, коли сам проект видання цієї книги вже, схоже, припинився;

- фотографії київських пам'яток явно були створені як фіксація стану пам'яток до та в процесі реставрації, центром уваги окремих з них були тріщини, втрата декорації та інші пошкодження об'єктів, а не вцілілі шматки декорації чи вигідні ракурси, якби світлини робилися спеціально для публікації. Хоча, окремі з них, звісно могли потім бути використані і для публікації. Про саму реставрацію детально буде сказано в наступному підрозділі;

- можливо, що окремі з репродукцій-фотонегативів якраз для цієї книги і призначались, але тут існує розбіжність; справа в тому, що в листі І. Лур'є “спосіб виробництва” Стародавнього Єгипту названий “феодальним”, як вже вказувалось, такі думки щодо Стародавнього Єгипту були поширені на ранній порі розробки формаційної теорії та обговорення її в наукових колах. Натомість у підписах до низки фотонегативів-репродукцій йдеться про рабів та рабську працю, отже, автори цих підписів вважають Єгипет рабовласницьким суспільством, що відображає вже етап сформованої класичної п'ятичленної формаційної теорії, де Єгипет віднесли до першого етапу рабовласницького ладу. Ці розбіжності і деякі інші обставини дають змогу припускати й інший варіант щодо призначення негативів-репродукцій, про який буде детально розказано в розділі 5 цього дослідження.

Доля колекції давньоєгипетських пам'яток Всеукраїнського музейного городка

Подальші історичні події в Українській СРР (згодом УРСР) не лише не сприяли виникненню осередку фахівців, які б вивчали пам'ятки Стародавнього Єгипту, а й спричинили зникнення самої колекції. Щодо її долі ще залишається багато невідомих моментів, один із них буде висвітлено в наступному розділі, а щодо інших варто зазначити лише декілька моментів.

У 1935 році Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Шевченка (на той час перейменований у Центральний історичний музей ім. Т. Шевченка) було перевезено з його резиденції за адресою вул. Кірова 29 на територію Всеукраїнського музейного городка. Коли музей розгорнув свою експозиційну діяльність, він мав декілька відділів і декілька виставок, серед них і виставку пам'яток Стародавнього Єгипту, про це можна судити із першого довідника до пам'яток

2. Київські колекції давньоєгипетських пам'яток: нариси з історії

цього музею, виданого в 1941 році, у якому фіксується ця виставка, і було вказано, що її підготувала Ф. М. Штітельман⁶⁴. Цікаво, що фотографії цього довідника демонструють віко жіночого саркофага, який був представлений і на скляних негативах. Але наразі залишається незрозуміло, чи ці речі були передані назад із Всеукраїнського музейного городка до Центрального історичного музею ім. Т. Шевченка перед 1941 роком, чи просто були відібрані для виставки, формально залишаючись на балансі ВМГ. Як непряме свідчення останнього припущення можна розглядати ту обставину, що в довіднику йдеться про виставку давньоєгипетських артефактів, а не про експозицію відділу Стародавнього Єгипту, як це вказано щодо інших відділів⁶⁵. Довідник також є цікавим джерелом інформації щодо експозиційної політики музею, “Виставка пам'яток Стародавнього Єгипту” містилась в корпусі 8, II поверх, зала 4⁶⁶, вона була поділена на декілька тематичних розділів: “Заняття стародавніх єгиптян”, “Утворення держави”, “Державний лад і повстання 1750 р. до н. е”, “Єгипетські завоювання”, “Релігія”, “Культура Стародавнього Єгипта”⁶⁷. Всі ці матеріали засвідчують проникнення марксистської ідеології в музейну політику, про що буде сказано трохи нижче.

Під час Другої світової війни колекцію єгипетських артефактів вивезли до міста Уфи, при цьому супровідна документація загубилась, і наразі невідомо, чи всі пам'ятки вивозилися, чи тільки частина. Після звільнення Києва колекцію разом з іншими колекціями повернули саме до Центрального історичного музею ім. Т. Шевченка, а не до Державного історико-культурного заповідника “Києво-Печерська Лавра”. Але, оскільки жодних документів разом із пам'ятками не було, музей не взяв її на свій баланс, і значна частина її була передана до Одеського археологічного музею в 1959 р.⁶⁸, а невелика частина залишилась у Києві. При цьому окремі пам'ятки передали до Державного історико-культурного заповідника “Києво-Печерська Лавра”, а частина з них відійшла до Київського музею західного та східного мистецтва. Висновки про такий розподіл були зроблені на основі досліджень архівних матеріалів, та в першу чергу негативів з Наукового архіву Інституту археології, про які вже йшлося і ще буде сказано в тексті цієї праці.

⁶⁴ Народний комісаріат освіти УРСР. Центральний історичний музей 1941, с. 4–5.

⁶⁵ Народний комісаріат освіти УРСР. Центральний історичний музей 1941, с. 4, 51.

⁶⁶ Нині в цьому корпусі розташований Музей книги і друкарства.

⁶⁷ Народний комісаріат освіти УРСР. Центральний історичний музей 1941, с. 4, 51–53.

⁶⁸ Romanova 2008, p. 327–338.

Впровадження ідеології марксизму-ленізму та антирелігійної пропаганди в музейну діяльність

Варто коротко охарактеризувати ще одну історичну обставину, яка справляла значний вплив на функціонування музеїв у 20-х – 30-х роках ХХ століття, та на музейну політику щодо експонування колекцій, зокрема єгипетської також. Створення Музею культів і побуту, а потім створення в 1931 р. Музею історії релігій було не просто зміною назви музею, що колись називався Церковно-археологічний. В 20-ті роки ХХ століття змінювалось бачення призначення музею та його ролі в суспільстві, спричинене поступовим впровадженням марксистсько-ленінської ідеології у сферу діяльності культурних та наукових закладів як на теренах УСРР так і на всій території СРСР. Одним із проявів цього процесу було поширення антирелігійної пропаганди, осередками якої мали стати музеї.

Тепер основною функцією музею була ідеологічна пропаганда марксизму-ленізму, і відповідне витлумачення історичного процесу, базуючись на засадах п'ятичленної формаційної теорії. Всі експозиції формувались так, щоб показати п'ять стадій розвитку людського суспільства: первісне суспільство, рабовласницький лад, феодальний лад, капіталістичний лад та соціалістичний лад. Крім останнього, справедливого устрою людського суспільства, та першого, який вважався чимось на зразок первісного комунізму, три інші були оголошені експлуататорськими, кожна формація мала свої основні класи експлуататорів та експлуатованих, які перебували в антагоністичній боротьбі. Всі народи і цивілізації які були в історії, були розставлені відповідно до кожного періоду, у певну формацію і їхня історія мала правити партикулярними прикладами історії світової класової боротьби.

Давньоєгипетська цивілізація була віднесена до ранньої стадії рабовласницької формації, а отже, всі події, які там мали/могли бути показані, повинні були відображати експлуатацію рабів та класову боротьбу рабів і рабовласників. Таким чином, фактично вивчення самої історії Стародавнього Єгипту (як і інших стародавніх цивілізацій і народів) було нівельоване, адже вона вся була загнана в ідеологічне кліше формаційної теорії, у рамках якої всі стародавні народи і цивілізації мали служити партикулярними прикладами рабовласницької формації: рабовласники Єгипту експлуатують єгипетських рабів, ті з ними борються, рабовласники Ассирії експлуатують ассирійських рабів, ті з ними борються, рабовласники Індії, Китаю, Стародавньої Греції чи Риму тощо, відповідно, те ж саме роблять зі своїми рабами, які теж ведуть класову боротьбу проти своїх експлуататорів. Ця ідеологія насаджувалась радянською владою як у системі освіти, зокрема вищої освіти⁶⁹, так і в системі науки, і в музейництві

⁶⁹ Як виявилось, частина негативів з Наукового архіву Інституту археології є прекрасними візуальними джерелами цього процесу. Про це буде сказано більш детально в розділі 5.

зокрема. Всі артефакти стародавніх цивілізацій мали показувати визиск трудящого класу рабів і класову боротьбу, нічого іншого музейні виставки не могли запропонувати.

Теми розділів виставки пам'яток Стародавнього Єгипту, відображені в довіднику 1941 року, про які вже згадувалось вище, якраз є наочним підтвердженням цього процесу, адже були вибрані саме ті теми, які мали підтверджувати класову боротьбу. Так, Розділ I “Заняття стародавніх єгиптян” мав демонструвати: “заняття єгиптян і тяжку працю на будівництві іригаційних споруд”⁷⁰, а пам'яткою, що мала унаочнити “тяжку працю”, було обрано ушебті, статуетку, яку клали заможним покійникам у могилу. Також важливою темою цієї виставки була давньоєгипетська держава, адже вона в системі марксизму-ленінізму розглядалась як головний апарат насилля одного класу над іншим. Тому три розділи виставки присвячені цьому: Розділ II “Утворення держави”, Розділ III “Державний лад і повстання 1750 р. до н. е.” та Розділ IV “Єгипетські завоювання”⁷¹; привертає до себе увагу той факт, що певний період політичної нестабільності в історії Єгипту наприкінці Середнього царства було витлумачено як “повстання”.

Тут виникає колізія, адже, як зазначалось, значна частина давньоєгипетських артефактів, які зберігалися в музеях Києва, пов'язана з культом та релігією, тому що мистецтво Стародавнього Єгипту саме по собі тісно пов'язане з релігією. І тому що, як вже вказувалось, більшість колекціонерів, із артефактів яких були складені ці колекції, у першу чергу звертали увагу на давньоєгипетську релігію та “класичні” старожитності Єгипту, які були предметами культу чи заупокійного культу. Більше того, значну частину фондів самого Музейного городка становили культові предмети різних релігій, насамперед християнства, а також іудаїзму, буддизму, мусульманства, інших релігій.

Тому музейні виставки були організовані для демонстрації прикладів застосування релігії класом експлуататорів для гноблення експлуатованого класу. Давньоєгипетські артефакти також використовувались як частина експозиції для демонстрації експлуатації єгипетських рабів рабовласниками за допомогою давньоєгипетської релігії. Вище вже наводився приклад використання предмета заупокійного культу, яким є ушебті, для пояснення “класового гноблення” та “тяжкої праці”.

Окрім того, в радянській музейній практиці було введено поняття “класова сутність речі”, йшлося про те, що культура будь-якого народу в системі марксизму-ленінізму розглядалась не як спільне надбання всього народу, а була розділена на дві антагоністичні культури – культуру експлуататорів і культуру

⁷⁰ Народний комісаріат освіти УРСР. Центральний історичний музей 1941, с. 51.

⁷¹ Народний комісаріат освіти УРСР. Центральний історичний музей 1941, с. 51–52.

експлуатованих. Ставлення до обох цих культур мало бути різним. Культура експлуататорів описувалась як ворожа радянській людині, як частина системи поневолення експлуатованого класу, а отже, її оцінка могла бути лише негативною, її непотрібно було вивчати, а якщо й вивчати, то лише для того, щоб виявити її класову сутність. Відповідно, культура експлуатованих класів оцінювалась як позитивна, така, що потребує вивчення. Тобто уявлення про одну спільну всесвітню культурну спадщину, яка мала охоронятися суспільством, було замінено на розділення культури за класовою ознакою на “класово дружню” і “класово ворожу”.

Відповідно, кожен культурний та історичний артефакт визначався в цих культурних координатах або як “хороша річ”, або як “погана річ”, залежно від його “класової суті”, тобто залежно від того, якою із “культур” він був вироблений та яка була його функція. Оскільки насправді культура завжди твориться не “низами” суспільства, а частиною суспільства, яку прийнято називати культурною елітою, більше того, оскільки політична еліта завжди визначає культурні тренди і нав’язує правила гри всьому суспільству, і вона фінансує більшість культурного виробництва, то і предметів, які залишились від “експлуататорів”, у музеях виявилось набагато більше, ніж предметів “експлуатованих низів”. Отже, більшість історичних артефактів, які були в музеях Радянського Союзу, потрапили до категорії “класового ворожих предметів”. Таким концептом “двох культур” фактично вся світова культурна спадщина іншувалась і маркувалась як ідеологічно ворожа класу пролетаріату і радянській людині. Концептом “двох культур” поряд із запровадженням п’ятичленної формаційної теорії маркували всю історію, яка була до Жовтневого перевороту, як епоху іншого, “епоху класової несправедливості”, до якої радянська людина ніяких дружніх sentimentів мати не могла. Це ж стосується Єгипту, він теж потрапив під образ “іншого”, несправедливого суспільства та “несправедливої” епохи, що не може викликати у радянської людини ні інтересу, ні позитивних емоцій.

Варто зазначити, що цей процес впровадження марксизму-ленізму та антирелігійної пропаганди як його складової проходив поступово, а не раптово і, звісно, його початок був не в 1931 році, коли було утворено Музей історії релігій, а раніше.

Антирелігійна пропаганда розгорнулась ще у 20-х роках, від самого початку утвердження радянської влади, а в 30-ті вона досягла апогею. Багато церков були закриті і або зруйновані, або перетворені на антирелігійні музеї, де проводились виставки різних культових предметів з різних релігій.

Поміж інших, затребуваними виявились і статуетки єгипетських божеств, мумії та інші артефакти, які мали демонструвати використання релігії класом рабовласників для утримання в покорі класу рабів.

2. Київські колекції давньоєгипетських пам'яток: нариси з історії

У самому Всеукраїнському музейному городку в 1930–1932 роках було проведено реекспозицію всіх відділів заповідника⁷² за принципом показу “класової боротьби” та “класової сутності” предметів, які експонувались.

Для активної пропаганди марксистсько-ленінської ідеології та антирелігійних настроїв застосовувалась така форма масових повсякденних практик у музейній справі, як групові екскурсії, на які приводились цілеспрямовано і так би мовити, “добровільно-примусово” цілі колективи різних установ. У Науковому архіві Інституту археології НАНУ також зберігається один негатив на склі, що демонструє відвідання виставки Музею історії релігії чи Музею культів і побуту групою червоноармійців з екскурсоводом. Фотографія показує на задньому плані вітрину з єгипетським саркофагом. Незважаючи на відсутність наразі точної атрибуції, яку подію зображає це фото, і його точної дати, воно – важливий документ, що показує тогочасне музейне життя та повсякдення експозиції з давньоєгипетськими артефактами.

Антирелігійна пропаганда, як зазначила Т. Тимченко, мала певні “гримаси”, що відлунювали навіть у діяльності реставраційних майстерень. Зокрема, реставратори проводили показові “оновлення” ікон перед широкою аудиторією, що не сприяло збереженості пам'яток⁷³. Такого роду публічні перформанси були не рідкістю на теренах Радянського Союзу, і для їхнього проведення використовували і давньоєгипетські пам'ятки, так, у Ленінграді в Ермітажі було проведено публічне розкриття мумії, здійснив його В. В. Струве в Ермітажному театрі за великої аудиторії глядачів у 1929⁷⁴.

Окрім того, у музейництві в зв'язку із впровадженням тут, як і скрізь на території СРСР антирелігійної пропаганди та ідеологічної доктрини марксизму-ленінізму, почали робити акцент не на речі як пам'ятці культури чи історії, а на її функції, на її релігійному призначенні. Тому в цей період автентичність твору поступово втрачала значення і з'явилися дублікати-копії предметів, які розсилались в провінційні музеї чи використовувались на виставках та лекціях.

Оскільки заходи, пов'язані з антирелігійною пропагандою, набули масового характеру, то оригінальних предметів для демонстрації на лекціях та в численних антирелігійних музеях не вистачало. Тому реставраційні майстерні почали виготовляти на замовлення копії різних пам'яток, наприклад у Плані роботи Художньо-реставраційних і репродукційних майстерень Всеукраїнського музейного городка за 1933–1934 рр. є згадка про: “6. Виробництво муляжів з різних унікальних речей та фрагментів матеріальної культури для му-

⁷² Тимченко 2001, с. 55.

⁷³ Тимченко 2001, с. 55, 57–58.

⁷⁴ Большаков 2015, с. 176, 178, іл. 21–23.

зеїв України для обслуговування екскурсантів, інтуристів”⁷⁵. У цьому плані було наведено кількість муляжів, які мали виготовити, зокрема йшлося про: “Великих фігур 5 шт.”, “Маски –30”, “Статуетки 100 факт, 400 – не обр.”, “різні муляжі з археологіч. матеріалу 120– 600 – 25”⁷⁶. Інший архівний документ згадує про виготовлення муляжів пам’яток трипільської культури⁷⁷.

Виготовлялись також і дублікати статуеток та інших давньоєгипетських об’єктів. Так, в листі до директора Всеукраїнського музейного городка, датованому вереснем 1932 р., від ВХРРМ було прохання видати з Музею історії релігії деякі давньоєгипетські речі:

“ВХРРМ просять Вас видати для виготовлення муляжів такі речі з Музею історії релігії 1) статуетка Озірися; 2) –\– Ізиди; 3) –\– Апіса; кішки; птиці; 6) статуетку крокодила; 7) скарабей; 8) барельєф з виображенням душі покійника, що її ведуть на страшний суд; 9) маска-портрет від саркофагу; 10) статуетки Тауерис.

ВХРРМ доручають одержати ці речі т. Трипільському”⁷⁸.

Окрім самого факту виготовлення муляжів із пам’яток Стародавнього Єгипту, цей документ є цінний тим, що він підтверджує, що саме в Музеї історії релігії зберігалась давньоєгипетська колекція станом на 1932 рік.

Таким чином, архівні текстові документи дають змогу вставити негативи на склі з Наукового архіву Інституту археології в історичний контекст і доповнити інформацію візуального характеру, яку самі ці негативи несуть. Негативи на склі є візуальним свідченням того, що давньоєгипетські пам’ятки, які до 1917 року перебували в декількох музеях Києва, у 20-х роках були звезені до однієї колекції, ця колекція перебувала в Музеї культів і побуту, а пізніше в Музеї історії релігій на території Всеукраїнського музейного городка. Вони також засвідчують, що окремі пам’ятки цієї давньоєгипетської колекції реставрували та здійснювали фотографування в реставраційних майстернях цього музейного містечка в другій половині 30-х років XX століття.

⁷⁵ ЦДАВО, ф. 166, оп. 11, спр. 528, арк. 4 зв.

⁷⁶ Там само.

⁷⁷ ЦДАВО, ф. 166, оп. 11, спр. 528, арк. 15.

⁷⁸ ЦДАВО, ф. 166, оп. 11, спр. 527, арк. 52. “Лист до директора ВМГ IX.1932 р”.

2.3 Реставрація та вивчення давньоєгипетських пам'яток у Всеукраїнському музейному городку в 20-ті – 30-ті роки XX століття

Сукупний аналіз матеріалів різних архівів та інформації, що дають самі негативи на склі, супровідні написи, періодика досліджуваного періоду, дає підстави констатувати, що сам процес реставрації пам'яток Стародавнього Єгипту проводився Миколою Івановичем Касперовичем у 1928–1938 рр. у Реставраційній майстерні ВМГ та у Всеукраїнських художньо-реставраційних та репродукційних майстернях.

Микола Іванович Касперович (1885–1938) був відомим художником, учнем М. Бойчука⁷⁹ та знаним реставратором. Свого часу він навчався реставраційної майстерності в Парижі і відомий як реставратор ікон та станкового живопису⁸⁰.

Виявляється, що він займався і реставрацією давньоєгипетських дерев'яних розписаних саркофагів та інших речей⁸¹, саме цьому аспекту його реставраторської діяльності присвячено цей розділ. Оскільки М. І. Касперович був репресований і розстріляний радянською владою, пам'ять про цю людину намагалися стерти, в тому числі витертим з історичної пам'яті виявився і такий епізод його біографії, як реставрація давньоєгипетських пам'яток.

Коротку біографію М. І. Касперовича все ж таки наважився написати В. Зумер, вона зберігається в Центральному державному архіві літератури і мистецтв. Із цього документа якраз і стає відомо про те, що Касперович “Провів дуже копітку роботу відновлення прикрашеного живописом стародавнього єгипетського саркофагу (1936) і под. Реставрував музейні збірки інших міст України, – харківського Художньо-історичного музею (1928) і інш.”⁸². Ця дата узгоджується з датами газети “Известия” за грудень 1935 року, на які була викладена мумія для фотографування. Але підготовчі роботи до реставрування самих давньоєгипетських пам'яток розпочалися задовго до 1935–1936 рр.

Про інші текстові документи, що засвідчують причетність М. І. Касперовича до реставрації, буде сказано трохи згодом, зараз варто сказати про фотодокументи, зокрема про новознайдений фотонегатив із Наукового архіву Інституту археології.

⁷⁹ Тимченко 2012, с. 57–71.

⁸⁰ Тимченко 2001, с. 48–71.

⁸¹ Автори цього дослідження висловлюють свою вдячність мистецтвознавцю та реставратору, канд. мистецтвознавства Тетяні Ростиславівні Тимченко за допомогу у віднайденні інформації про реставрацію єгипетських пам'яток М. І. Касперовичем.

⁸² ЦДАМЛМ, ф. 358, оп. 1, спр. 819, док. 1, арк. 1.

Серед негативів на склі в НА ІА НАНУ є саркофаги та інші єгипетські речі, зняті в інтер'єрі, та один фотонегатив, який зображає реставратора за роботою⁸³. Є ще декілька, де також видно постаті людей, але, зазвичай, без обличчя. Згаданий фотонегатив єдиний, який показує всю постать реставратора, тому він має надзвичайне значення. Цей негатив зображає сивого чоловіка поряд з віком саркофага. Дата цього фото, за аналогією з іншими фотографіями, буде або 1935 рік, або трохи більш ранній чи пізній рік із середини 30-х.

Варто зауважити, що нині відомо декілька фотографій, які зображають М. І. Касперовича. У Центральному державному архіві літератури і мистецтв України зберігається групове фото 1910 р. (копія), що має підпис: "М. Бойчук у групі з дружиною, М. Касперовичем, С. Бодуен-Де-Куртене та ін."⁸⁴, на якому представлений і Микола Касперович, на той час молодий чоловік.

У фонді Інституту рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського зберігається групове фото 1925 р., де серед інших зображено М. І. Касперовича разом із П. П. Курінним, академіком А. Ю. Кримським та ще декількома провідними діячами української науки⁸⁵.

Звичайно, що порівняння фотографій різної давності не дає дуже сильних підстав для висновку про ідентичність. Більше того, на фотонегативі з Наукового архіву ІА НАНУ чоловік показаний радше в профіль, але на обох фотографіях (тій, яка зображає М. Касперовича в Парижі в 1910 році, і тій, де зображений дослідник біля саркофага) присутній дуже характерний профіль носа. Тому автори цього дослідження припускають, що фото реставратора з віком саркофага може бути однією з пізніх фотографій Миколи Касперовича.

Тут варто сказати декілька слів про інших реставраторів, які могли працювати разом з М. Касперовичем над єгипетськими саркофагами. Негативи Наукового архіву Інституту археології показують значний обсяг реставраційних робіт, які одному реставратору могли бути не під силу. Більше того, негативи показують, що саркофаги, які були нелегкими пам'ятками, розкривали, розбирали на деталі, перевертали, ставили, переносили тощо, тому у М. І. Касперовича мали бути помічники. Окремі негативи показують постаті реставраторів, які займалися цими пам'ятками, але, на жаль, крім вказаного вище негатива, ніде не видно обличчя.

М. І. Касперович працював у реставраційній майстерні Всеукраїнського музейного городка від самого її створення, був певний час її завідувачем⁸⁶, основним напрямком його реставраційної діяльності була реставрація ікон

⁸³ НА ІА НАНУ, ф. 57, оп. 1. "Стародавній Єгипет", од. зб. № 27.

⁸⁴ ЦДАМЛІМ України, ф. 358, оп. 1, спр. 716, док. 1, арк. 1.

⁸⁵ ІР НБУВ, ф. 285 ("Фонд Попова"), спр. № 2967, арк. 1.

⁸⁶ Тимченко 2001, с. 53.

2. Київські колекції давньоєгипетських пам'яток: нариси з історії

та станкового живопису. Як зазначив у своїй доповіді та відповідній статті П. П. Курінний, директор Всеукраїнського музейного городка, вперше М. І. Касперович почав співпрацювати в галузі реставрації ще в 1914 році з тодішнім музеєм Києво-Печерської лаври, ще задовго до створення самої реставраційної майстерні в 1924 році⁸⁷. І вже тоді він зарекомендував себе як знавець своєї справи.

Від утворення реставраційної майстерні до 1927 р. М. Касперович був єдиним офіційним співробітником реставраційної майстерні ВМГ, який займався реставрацією станкового живопису, 1927 р. сюди прийшов ще один реставратор – художник і археолог Костянтин Іпполитович Кржемінський (1893–1937)⁸⁸.

Через рік один, а потім і ще один син М. Касперовича, Іван і Тодось, були зачислені як *“технічні реставратори”*, фактично вони працювали помічниками свого батька⁸⁹.

Відомо, що, починаючи з червня 1930 р. і до кінця функціонування реставраційної майстерні ВМГ, коли вона юридично була ліквідована, а фактично реорганізована у ВХРРМ, М. Касперович припинив свою роботу в ній⁹⁰, натомість він розпочав співробітництво з ВХРРМ. Після реорганізації майстерні у ВХРРМ восени 1931 р. у штаті з'явилося ще два реставратори станкового живопису – П. Таранущенко і Коленко, не кажучи про реставраторів інших видів матеріалів⁹¹. При цьому К. Кржемінський і М. Касперович були, кажучи сучасними термінами, провідними реставраторами, які виконували найбільший обсяг роботи та найскладніші ділянки, а нові співробітники – їхніми помічниками та фактично учнями, їм доручались легші випадки, підготовчі роботи тощо. Утім, щодо згаданих осіб наразі не виявлено жодних документів, які б пов'язували їх із реставрацією давньоєгипетських пам'яток. Це ж можна сказати і щодо художника і реставратора К. Кржемінського. Крім того, цього реставратора звільнили 1933 р. під час *“чисток апарату музейного Городка”*⁹², що робить проблематичним припущення, що він міг реставрувати експонати протягом 1935–1936 рр., хоча міг брати участь у цьому процесі раніше.

Варто зауважити, що Іван Касперович, син Миколи Касперовича, фотографував ті об'єкти, що реставрувалися в майстерні. Після реорганізації май-

⁸⁷ НА ІА НАНУ, ф. 10, справа К-13 (“Фонд Курінного”), арк. 3. Курінний П. П. “Три роки праці реставраційної майстерні Лаврського Музею культів та побуту над консервацією та реставрацією музейних збірок. 1924–1927”.

⁸⁸ Тимченко 2001, с. 53; коротку біографічну довідку про нього див. Яненко 2016, с. 113.

⁸⁹ Тимченко 2001, с. 53.

⁹⁰ Тимченко 2001, с. 55.

⁹¹ Тимченко 2001, с. 58.

⁹² Тимченко 2001, с. 59.

стерні ВМГ на ВХРРМ він став там штатним фотографом⁹³, в обов'язки якого входили фотодокументування перед реставрацією, документування проблем експонатів та процесу реставрації. Отже, існує велика ймовірність, що саме він зробив фотонегативи давньоєгипетських пам'яток.

Реставраційна майстерня Всеукраїнського музейного городка, а пізніше Всеукраїнські художньо-реставраційні та репродукційні майстерні ще від самого початку свого створення організували процес реставраційних робіт з обов'язковим фотографуванням стану пам'ятки, яку реставрували. Тут від початку була організована фотолабораторія з штатним фотографом⁹⁴. Всі реставраційні роботи мали обов'язково бути задокументовані через фотографування і супроводжувались фотографуванням об'єктів реставрації на початку, у процесі та у фіналі цієї роботи. Робилось декілька фотографій, також документувалися пошкодження шляхом проведення мікрофотографування, для цього залучалися ресурси мікрофотолабораторій Політехнічного інституту та Інституту судової експертизи⁹⁵.

Принцип необхідності такого фотосупроводу при реставруванні, який був запроваджений у діяльності Реставраційної майстерні ВМГ, пояснює наявність іноді двох фотографій одного об'єкта з одного боку, як і велику кількість цих фотографій. Також серед досліджуваних негативів на склі можна виокремити ті, що показують різні етапи реставрації одного об'єкта. Тобто на основі викладеного матеріалу можна стверджувати, що негативи Наукового архіву Інституту археології НАНУ є документальним свідченням саме процесу фотографування давньоєгипетських пам'яток перед початком і в процесі їхньої реставрації.

3 березня 1938 р. М. Касперович був заарештований, а 7 травня цього ж року – розстріляний⁹⁶. Під час арешту було проведено обшук і більша частина особистих матеріалів М. Касперовича були конфісковані. Як стверджує С. Білокінь, фотоапарат та фотоматеріали також конфіскували, потім фотокамеру та касети було повернуто сину М. Касперовича⁹⁷.

Можливо, ці обставини пояснюють, чому в нумерації негативів на склі в Науковому архіві Інституту археології НАНУ присутній певний хаос та втрату значної частини самих фотонегативів. Наразі не можна з певністю стверджувати, що наявні нині негативи на склі із Наукового архіву Інституту археології точно були серед конфіскованих та повернутих матеріалів, як і те, що вони

⁹³ Тимченко 2001, с. 53, 58.

⁹⁴ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 522, арк. 9, 12, 15.

⁹⁵ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 522, арк. 15.

⁹⁶ Білокінь 1992, с. 49–54.

⁹⁷ Білокінь 1992, с. 49 – 54.

2. Київські колекції давньоєгипетських пам'яток: нариси з історії

точно до таких не належать. М. І. Касперович з родиною проживали в помешканні на території Лаври, і невідомо, чи слідчі НКВС також вилучали та перевіряли документи на робочому місці реставратора в майстернях та у фотолабораторії. Але, навіть якщо ці архіви не були погромаєні в результаті арешту, матеріали, що залишились від перерваної роботи репресованого реставратора, лежали деякий час забутими та нерозібраними, і лише згодом хтось намагався їх хоч якимось чином впорядкувати.

Отже, виходить, що станом на 1938 рік кадровий склад реставраційної майстерні був розгромлений, і подальша доля самого процесу реставрації невідома – хто його продовжив і чи було продовжено реставрування взагалі.

Спробуємо коротко охарактеризувати основні етапи процесу реставрації, спираючись на ті документи, які відомі нині.

Задokumentовано, що М. Касперович вперше почав займатися давньоєгипетськими пам'ятками в 1924 р., коли до Музею культів і побуту були передані давньоєгипетські артефакти з Першого державного музею.

Принаймні у “Відчиті по реставраційній майстерні”, написаному ним особисто, і датованому періодом від 1.10.1924 до 24.07.1925, знаходимо запис: “4) зробив опис стану і техніки 4 енкаустичних ікон (№№ 3319, 3316, 3318, 3317) і єгипетської маски (№ 1) / 15 днів”⁹⁸.

Серед експонатів Першого державного музею є дві єгипетські маски (див. відповідні параграфи у розділі 4), наразі неможливо встановити, яку саме з них досліджував М. І. Касперович.

Ймовірно, в наступні роки підготовчі роботи для проведення реставрації давньоєгипетських об'єктів не проводились, аж до 1928 р., чи про них немає відомостей. Однак П. П. Курінний у своїй доповіді згадав, що протягом 1924–1927 років М. І. Касперович провів обстеження всіх зареєстрованих експонатів Всеукраїнського музейного містечка та зробив профілактичне заклеювання тих, які перебували в загроженому стані⁹⁹. Тобто можна припустити, що реставратор обстежив також і давньоєгипетські пам'ятки.

У 1928 році до Музею культів і побуту було передано колекцію давньоєгипетських пам'яток із колишнього Археологічного музею колишнього Київського університету, а на той час Інституту народної освіти. Ймовірно, збільшення єгипетської колекції активізувало проблему потреби реставрації давньоєгипетських речей.

У 1928–1929 роках було розроблено проект для зберігання та реставрації давньоєгипетських саркофагів, про що повідомляється у відповідному “Звіті за пророблену роботу Реставраційної Майстерні Станкового Малярства при Все-

⁹⁸ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 522, арк. 3.

⁹⁹ НА ІА НАНУ, фонд 10, папка К–13, арк. 4.

українському Музейному Городкові за час з 1 травня 1928 р. по 1/V–1929 р”¹⁰⁰. Також у цей період було складено описи стану єгипетських саркофагів збірки Всеукраїнського музейного городка, принаймні про це вказано в “Звіті за пророблену працю в Реставраційній Майстерні Станкового Малярства при В.М.Г. за час від 1/X–1928 р. по 1/X–1929 р.”: “4. Складено описи стану єгипетських саркофагів збірки ВМГ”.¹⁰¹

У “Науково-операційному пляні Реставраційної майстерні Станкового Малярства Всеукраїнського Музейного городка”, складеному на наступний 1929–1930 академічний рік, у розділі “I. Реставрація та консервація” була запланована під першим пунктом:

“1) Загальна очистка єгипетських саркофагів (поступлення зі збірки ІНО) та поміщення їх до спеціально виготовлених меблів”¹⁰².

Зазначимо, що тут говориться саме про реставрацію речей, що були передані з Інституту народної освіти.

У цьому ж плані нижче було передбачено: “2) Складання проєкту для спеціальної меблі для єгипетських саркофагів (поступлення зі збірки ІНО)”¹⁰³.

Судячи зі звіту за цей же період (1.10.1929–1.10.1930), такий проєкт було розроблено¹⁰⁴, і разом з тим у цьому звіті в розділі про організаційну та науково-дослідну роботу реставраційної майстерні є пункт про проведене дослідження техніки малювання стародавніх єгиптян: “2. Дослід техніки малювання, що полягали в описах стану єгипетських саркофагів та збірки Грецьких ікон також малювання XVII–XVIII ст. з рельєфним тлом”¹⁰⁵.

У науковому плані Реставраційної Майстерні на наступний рік (1.10.1930–1.1.1931) було передбачено: “3. Помістити єгипетські саркофаги до нових меблів”¹⁰⁶.

Негативи на склі з Наукового архіву Інституту археології показують окремі пам’ятки Стародавнього Єгипту вже в скляних вітринах¹⁰⁷, засвідчуючи, таким чином, що такі “спеціальні меблі” дійсно були виготовлені.

Як впливає зі звіту за 1932 рік, діяльність Всеукраїнських художньо-реставраційних та репродукційних майстерень велася в дуже важких умовах, і не було певності навіть у тому, чи продовжуватиме ця інституція своє існування¹⁰⁸. Звіт за цей рік не згадує про які-небудь роботи з єгипетськими об’єк-

¹⁰⁰ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 522, арк. 12.

¹⁰¹ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 522, арк. 11 зв.

¹⁰² ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 522, арк. 9.

¹⁰³ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 522, арк. 9.

¹⁰⁴ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 522, арк. 23, 23 зв.

¹⁰⁵ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 522, арк. 23 зв.

¹⁰⁶ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 522, арк. 28.

¹⁰⁷ НА ІА НАНУ, ф. 57, оп. 1. “Стародавній Єгипет”, од. зб. №№ 17, 18, 104.

¹⁰⁸ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 528, арк. 34.

2. Київські колекції давньоєгипетських пам'яток: нариси з історії

тами, за винятком реставрації двох єгипетських речей зі скла, проведеної реставратором Д. М. Трипільським¹⁰⁹. Таким чином, сучасним дослідникам стає відомим ім'я ще одного реставратора, який працював із єгипетськими пам'ятками, або, точніше, зі склом Єгипту періоду середньовіччя. Варто зазначити, що наявні нині фотонегативи Наукового архіву Інституту археології НАНУ не показують жодних скляних виробів, які б точно були давньоєгипетського походження.

Зате вже в наступному плані роботи (на 1933) рік було заплановано початок саме роботи над реставрацією саркофагів: “7. Переведення обслідування Єгипетської збірки ВМГ та переведення пробних закріплень саркофагів”¹¹⁰.

Ця робота мала бути продовжена в 1934 році, принаймні в планах на 1933–1934 серед завдань знову згадується: “3. Дослідити та реставрувати Єгипетську збірку ВМГ (єгипетських саркофагів)”¹¹¹. Є навіть кошторис, де на реставрацію єгипетської збірки на 1933 рік було закладено 1000 карбованців¹¹².

Роки 1932–1934 були трагічними для української науки и для українського суспільства взагалі: голодомор, масові арешти та розстріли української інтелектуальної еліти, реорганізація всієї структури української науки, закриття одних та відкриття інших інституцій. Наразі не можна напевно сказати, наскільки ці реорганізації вплинули на процес реставрації давньоєгипетських пам'яток і чи дійсно такі роботи велися в 1933–1934 роках, чи самі реставраційні роботи над саркофагами розпочалися щонайраніше в грудні 1935 р., як засвідчує фотографія, що показує мумію на газеті “Известия”. Покищо нема підтверджень, що вони розпочалися раніше 1935 року.

Грунтуючись на викладених вище матеріалах архівів та порівнюючи інформацію, яку можна отримати з аналізу зображень на негативах на склі, тепер можна хоч частково заповнити лакуну щодо інформації про діяльність ВХРРМ після 1934 р, про що в архівних документах інформації не було, як зазначає Т. Тимченко¹¹³.

Фотонегативи на склі з Наукового архіву Інституту археології НАНУ показують один з епізодів діяльності реставраційних майстерень у 1935–1936 рр. Цілком ймовірно, що якісь із цих негативів були зроблені і в 1937–1938 рр., але точно встановити це наразі неможливо.

Спробуємо деталізувати, яку саме нову інформацію дають досліджувані негативи. Зараз можна ідентифікувати 11 пам'яток Стародавнього Єгипту, які

¹⁰⁹ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 528, арк. 37, 44.

¹¹⁰ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 528, арк. 52 зв.

¹¹¹ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 528, арк. 1 зв.

¹¹² ЦДАВО України, ф. 166, оп. 11, спр. 528, арк. 11.

¹¹³ Тимченко 2001, с. 59.

зображені на цілій низці негативів, і залишаються 7 одиничних негативів, що показують пам'ятки чи їхні деталі, які не можливо з певністю співвіднести із вже ідентифікованими, хоч цілком можливо, що вони зображають якісь деталі із вже ідентифікованих об'єктів.

Отже, серед фотографій проглядаються такі об'єкти, як скринька для ушебті, дерев'яний чотирикутний саркофаг зі склепінчастим віком, два антропоморфних жіночих саркофаги, обидва мають скриню та віко і нині перебувають в Одеському археологічному музеї НАНУ, віко жіночого саркофага та скриня і віко чоловічого саркофага, ці об'єкти з Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, дві маски (одна нині зберігається в Національному музеї мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків), дві мумії (на жаль, точно визначити, до яких саркофагів вони належать, важко) та рука від третьої мумії. Більш детальна характеристика кожного давньоєгипетського об'єкта буде викладена у відповідних каталожних записах та в розділі, що присвячений саме цьому питанню.

В підсумку можна констатувати, що негативи показують процес фотографування та підготовки до реставрації і самої реставрації восьми об'єктів (це якщо рахувати саму скриню саркофагів і їх віко як один експонат, а не як два), а не одного саркофага, як повідомив про М. Касперовича В. М. Зуммер. Але наявні фотографії не дають підстави для висновку, що всі перелічені об'єкти були повністю відреставровані, частина показана в процесі реставрації або просто є фото, які засвідчують, що об'єкт фотографували, як, наприклад, мумії.

Можна припустити, що реставраційні роботи були розпочаті щонайменше над десятком давньоєгипетських пам'яток, але були перервані у зв'язку з арештом М. Касперовича. Принагідно варто сказати, що кількість задіяних пам'яток, яку видно завдяки негативам Інституту археології НАНУ, показує яким значним був масштаб реставраційної діяльності саме давньоєгипетських об'єктів.

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

3.1. Зауваження щодо принципів, за якими складено каталог

Зважаючи на той факт, що знайдені негативи на склі є наразі депаспортизованими і жодних документів, зокрема інвентарних книг, щодо їхньої інвентаризації не було знайдено, а також на те, що номери не дають єдиної суцільної послідовності, повторюються, а окремі негативи не мають номерів зовсім, було вирішено дати цим негативам нові інвентарні номери. Негативи були перегруповані в окремі групи, які показують один об’єкт, наразі таких упізнаних об’єктів є 11, якщо вважати віко та скриню одного саркофага одним об’єктом, якщо ж розділяти, то їх вийде 14. Окрім того, виявлено 7 негативів, які показують деталі дерев’яних об’єктів, що їх неможливо з певністю пов’язати з якоюсь із вже упізнаних пам’яток. Хоча ймовірності того, що окремі з цих фотографій показують деталь артефакту, який зображений на негативах однієї із груп, заперечувати теж не можна. Зауважимо, що ці негативи почасти зображають деталь, яка відділена від пам’ятки, тому незрозуміло, чи це фрагмент пам’ятки, який зберігався як окремий експонат, чи він був відділений, коли в процесі реставрації весь дерев’яний предмет було розмонтовано на окремі деталі.

Ці групи були розташовані за принципом: саркофаги, мумії і їхні фрагменти, маски, дерев’яна скринька, нарешті були викладені ті окремі негативи, які на період інвентаризації не були упізнані як такі, що мають зв’язок з уже упізнаними пам’ятками.

Таким чином, всі негативи тепер записані до фонду 57 “Довоєнні негативи”, вони становлять там опис 1. “Стародавній Єгипет”. Кожен фотонегатив в каталозі ідентифікується як НА ІА НАНУ 57.1. із відповідним номером.

Всі негативи були скановані, а отже, переведені в фотопозитиви, які й були надруковані в цьому каталозі.

Варто зазначити ще декілька моментів щодо структури опису кожного окремого негатива. По-перше, це каталог негативів на склі, що показують давньоєгипетські пам’ятки, а не каталог самих цих пам’яток. Тому сюди залучена вичерпна інформація про кожну скляну пластину, тоді, як більш

повна інформація про самі давньоєгипетські об'єкти подана в розділі, що йде після каталогу.

Інформація про кожну скляну пластину подана в такому порядку: спочатку йде каталожний номер, а за ним – окремі рубрики:

Інвентарний номер – інвентарний номер певного негатива за новим описом.

Старий номер – ця рубрика наводить номер, що був написаний на негативі (якщо він там є) та/чи на конверті. Як вже вказувалось вище, нема повної впевненості, що ці номери є інвентарними номерами Наукового архіву Інституту археології чи його попередника Інституту матеріальної культури. Але, оскільки ці номери, як і інші написи, що стосуються негативів, допомогли в ідентифікації самого процесу реставрації, вони наведені в каталозі.

Розміри негатива – відповідні розміри скляного негатива.

Стан – опис стану негатива.

Написи, що супроводжують негатив – у цій рубриці містяться підписи до негативів (якщо вони є) та інша відповідна інформація, як і вказівка, де ці написи були розміщені. Вище вже зазначалося, що окремі номери і підписи поміщалися на склі негатива, та/або на конвертах чи листах паперу.

Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі – у цій рубриці подається короткий опис давньоєгипетського об'єкта, що зображений на негативі.

Негативи-репродукції мають іншу назву рубрики: **Характеристика репродукції** – вона коротко описує давньоєгипетську місцину, пам'ятник, сцену декорації чи артефакт, а також дає коротку характеристику ілюстрації чи сторінки книги або статті, з якої була скопійована репродукція.

Пов'язані негативи – ця рубрика містить список нових інвентарних номерів негативів, що зображають ту ж саму давньоєгипетську пам'ятку чи споріднені об'єкти.

Більш детальний коментар щодо кожної давньоєгипетської пам'ятки наводиться в наступному розділі цієї книги. Однак читачу варто пам'ятати, що описи стану давньоєгипетських пам'яток, їхньої декорації та написів тут подані згідно з тим, що зображено на досліджуваних негативах. Автори цього каталогу базуються на принципі, що тут унаочнюється інформація, представлена на негативах, тобто, формулюючи це іншими словами, тут зображена ситуація, якою вона була в 1935 р. та в середині і другій половині 30-х років ХХ століття, на момент реставрації цих давньоєгипетських пам'яток. Виходячи з цього міркування, було прийнято рішення не доповнювати інформацію з негативів детальною інформацією про сучасний стан єгипетських артефактів чи їхньої декорації, їхні втрати, подальші реконструкції тощо.

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

Таким чином, нинішній стан цих об’єктів та стан їхньої декорації можуть відрізнитися від того, що представлено в каталозі. Деякі пам’ятки зараз перебувають у набагато гіршому стані, ніж вони були в другій половині 30-х років ХХ століття. Але окреме дослідження вказаних проблем може бути завданням наступної роботи чи робіт. Більш того, автори цього каталогу сподіваються, що їхня наукова розвідка викличе нові дослідження і нові твори в майбутньому.

З тієї ж причини до каталогу залучена група негативів із репродукціями давньоєгипетських пам’яток та видатних місць. Незважаючи на те, що ці негативи є копіями різних ілюстрацій із різних книг і окремі з них показують дуже відомі місця чи пам’ятки, всі репродукції були показані тут, щоб дати уявлення про стан обізнаності зі Стародавнім Єгиптом, його культурою та артефактами реставраторів та інших дослідників, що працювали з цими пам’ятками.

3.2. Негативи, що зображають реставрацію давньоєгипетських пам'яток

№ 1.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.1.
Старий номер:	№ 38.
Розміри негатива:	12х18 см.
Стан:	Задовільний.
Написи, що супроводжують негатив:	Напис на папері (російською мовою): “38. Египет. Саркофаг”.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Прямокутний дерев'яний саркофаг зі склепінчастим віком, Неспанечера, сина Горемахбіт (нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. № 71701), ґрунтований, кольоровий розпис. Декорація складається із зображень іконографічних сцен та ієрогліфічних написів. Негатив зображає вигляд саркофага з боку голови (коротку бічну стінку скрині разом із двома бічними стовпцями, та напівкруглу стінку віка), що має зображення та ієрогліфічні написи. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.1.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 1–14, 93, 143.

№ 2.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 2.
Старий номер:	№ 86.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Скляна пластина розбита на три частини.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на скляній пластині і на конверті.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Прямокутний дерев'яний саркофаг Неспанечера, сина Горемахбіт (нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. № 71701). Негатив показує той же бік саркофага, що й негатив НА ІА НАНУ.57.1.1. Це фото демонструє, що саркофаг був розмонтований у процесі реставрації та фотографування, передня стінка без стовпців. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.1.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 1–14, 93, 143.

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

№ 3.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 3.
Старий номер:	№ 91.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Задовільний.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на скляній пластині.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:	Прямокутний дерев’яний саркофаг Неспанечера, сина Горемахбіт (нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. № 71701). Негатив показує той же бік того ж саркофага, що й два попередні номери (НА ІА НАНУ.57.1. 1 та НА ІА НАНУ.57.1. 2), але з іншої перспективи. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.1.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 1–14, 93, 143.

№ 4.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 4.
Старий номер:	№ 92.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Задовільний.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на скляній пластині.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:	Прямокутний дерев’яний саркофаг Неспанечера, сина Горемахбіт (нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. № 71701). Негатив показує той же бік того ж саркофага, що й попередні НА ІА НАНУ.57.1.1 – НА ІА НАНУ.57.1.3, але з іншої перспективи. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.1.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 1–14, 93, 143.

№ 5.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.5.
Старий номер:	№ 103.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Обидва кути правої частини скляної пластини трохи сколені.

Написи, що супроводжують негатив: Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Номер на конверті і на склі негатива. Прямокутний дерев'яний саркофаг Неспанечера, сина Горемахбіт (нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. № 71701). Загальний вигляд саркофага з лівого боку. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.1.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 1–14, 93, 143.

№ 6.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.6.
Старий номер:	№ 102
Розміри негатива:	9x12 см.
Стан:	Задовільний, незначні сколення знизу по периметру скляної пластини.
Написи, що супроводжують негатив: Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Номер на конверті і на негативі. Прямокутний дерев'яний саркофаг Неспанечера, сина Горемахбіт (нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. № 71701). Загальний вигляд саркофага із правого боку. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.1.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 1–14, 93, 143.

№ 7.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.7.
Старий номер:	№ 97.
Розміри негатива:	9x12 см.
Стан:	Невеликі втрати фотоемульсії в декількох місцях по периметру в правій частині скляної пластини.
Написи, що супроводжують негатив: Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Номер на конверті і на скляній пластині. Прямокутний дерев'яний саркофаг Неспанечера, сина Горемахбіт (нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. № 71701). Негатив показує фрагмент декорації верхньої частини сторони саркофага з боку голови, яку повністю відтворено на негативах НА ІА НАНУ.57.1.1–4.

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

	Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.1.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1.1–14, 93,143.
№ 8.	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 8.
Старий номер:	№ 89.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Задовільний.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:	Прямокутний дерев’яний саркофаг Неспанечера, сина Горемахбіт (нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. № 71701). Негатив показує фрагмент декорації правого боку саркофага, яка повністю представлена на негативі НА ІА НАНУ.57.1.6. Фото показує муміфіковану шакалоголову постать всередині святині та вузол Ісіді. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.1.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 1–14, 93, 143.
№ 9.	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.9.
Старий номер:	№ 90.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Задовільний.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на скляній пластині.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:	Прямокутний дерев’яний саркофаг Неспанечера, сина Горемахбіт (нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. № 71701). Негатив показує фрагмент декорації правого боку саркофага, яка повністю представлена на негативі НА ІА НАНУ.57.1.6. У правій верхній частині негатива видно муміфіковану фігуру, що сидить навпочіпки, і нижче проглядаються декілька ієрогліфів від напису – це знаки, що передають вислів: <i>wbn t</i> – “сходити в (золотому блиску)”. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.1.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 1–14, 93, 143.

№ 10.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.10.
Старий номер:	№ 95.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Задовільний.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на скляній пластині.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Прямокутний дерев'яний саркофаг Неспанечера, сина Горемахбіт (нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. № 71701). На негативі показана дерев'яна деталь якогось об'єкта, імовірно, це один із чотирьох стовпців від прямокутного саркофага зі склепінчастим віком, які правили опорами для бічних стінок. Показана недекорована внутрішня частина стовпця. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.1. На задньому плані проглядається антропоморфна скриня від саркофага.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 1–14, 93, 143.

№ 11.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 11.
Старий номер:	№ 140.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Задовільний.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Прямокутний дерев'яний саркофаг Неспанечера, сина Горемахбіт (нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. № 71701). На негативі показаний ще один із чотирьох дерев'яних стовпців, що тримали бічні стінки прямокутного саркофага зі склепінчастим віком. Показана недекорована внутрішня частина стовпця. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.1.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 1–14, 93, 143.

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

№ 12.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 12.
Старий номер:	Негатив без номера.
Розміри негатива:	12х18 см.
Стан:	Задовільний.
Написи, що супроводжують негатив:	Ймовірно, що лист цигаркового паперу із написом: “72. Єгипет. Процес реставрації саркофага” варто відносити до цього негатива, який був єдиним, що не мав номера серед усіх, вкладених до однієї паперової коробочки. У цій же коробці перебував і лист паперу з номером НА ІА НАНУ.57.1.72 та вказаним підписом, який накривав негатив, що не зображає жодних єгипетських об’єктів. Тому можливо, що лист паперу помилково переклали на інший негатив, який не відображав процесу реставрації саркофага, як те вказано на підписі, і спочатку він накривав саме досліджувану скляну пластину.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:	Негатив зображає чотири статуетки соколів, які, очевидно, є вершинами прямокутного дерев’яного саркофага Неспанечера, сина Горемахбіт (нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. № 71701). Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.1.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1.1–14, 93, 143.

№ 13.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.13.
Старий номер:	№ 143.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Правий бік скляної пластини відбито і частково втрачено.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:	Прямокутний дерев’яний саркофаг Неспанечера, сина Горемахбіт (нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. № 71701). На негативі показано дерев’яну дошку із фрагментами декорації правого боку прямокутного саркофага (НА ІА НАНУ.57.1. 6) в процесі реставрації. Видно середню частину двох зображень, які представлені з правого краю у стрічці зображень лівої бічної стінки

	саркофага. Перше зображення – муміфікована постать із головою сокола, із батоном, другий образ показує т. з. вузол Ісиди. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.1.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 1–14, 93, 143.
№ 14.	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.14.
Старий номер:	№ 126.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Лівий верхній кут відбито, інші кути теж відбиті.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Чотири дерев'яні кілочки, що були частинами саркофага чи іншого дерев'яного об'єкта. Можливо, ці кілочки були деталями прямокутного дерев'яного саркофага Неспанечера, сина Горемахбіт (нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. № 71701). Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.1.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 1–14, 93, 143.
№ 15.	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 93.
Старий номер:	№ 94.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Ліва частина скляної пластини розбита на два фрагменти.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на скляній пластині.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Прямокутний дерев'яний саркофаг Неспанечера, сина Горемахбіт (нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. № 71701). Дерев'яна прямокутна дошка з декорацією, після чистки. Декорація дошки показує ряд постатей, залишились лише верхні частини фігур. Три з них обернені вправо, а остання – у протилежному напрямку. Ймовірно, що ці постаті перебували в човні, тому що у першої фігури справа (сокологоловий бог Сопду (?)) в руках довгий предмет, який може бути стерновим кер-

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

мом (веслом чи гарпуном (?)). За ним ідуть чоловіча та жіноча фігури. Остання – це постать ібісоголового Тота із сувоєм папірусу з письменами в руці, вона, як вже зазначалось, обернена в зворотній бік.

Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.1.

Пов’язані негативи:

НА ІА НАНУ.57.1. 1–14, 93,143.

№ 16.

Інвентарний номер:

НА ІА НАНУ.57.1.143.

Старий номер:

Негатив без номера.

Розміри негатива:

9x12 см.

Стан:

Негатив тріснув.

Написи, що супроводжують негатив:

Відсутні.

Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:

Прямокутний дерев’яний саркофаг Неспанечера, сина Горемахбіт (нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. № 71701).

Негатив показує фрагмент саркофага із декорацією.

Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.1.

Пов’язані негативи:

НА ІА НАНУ.57.1. 1–14, 143.

№ 17.

Інвентарний номер:

НА ІА НАНУ.57.1. 15.

Старий номер:

№ 87.

Розміри негатива:

9x12 см.

Стан:

Верхній правий кут скляної пластини надбитий, на склі в одному місці є чорна цятка.

Написи, що супроводжують негатив:

Номер на скляній пластині і на конверті.

Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:

Дерев’яний саркофаг антропоморфної форми, ґрунтований та розписаний. Нині зберігається в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інв. номери АРХ-828 (скриня) та АРХ-838 (віко).

Негатив зображає лівий бік скрині, повний вигляд. Декорація пам’ятки має пошкодження в центральній частині, на лівому боці секції скрині біля короткої стінки з боку голови міститься тріщина.

	Негатив, окрім скрині саркофага на столі, також показує два прямокутні предмети, схоже теж із розписом, позаду столу. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені у параграфі 4.2.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 15–25, 33–36, 98.
№ 18.	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.16.
Старий номер:	№ 88.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Ліва сторона скляної пластини відламана і втрачена.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на скляній пластині і на конверті.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Дерев'яний антропоморфний саркофаг (чоловічий), нині в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інв. номери АРХ-828 (скриня) та АРХ-838 (віко). Негатив зображає правий бік скрині, очевидно, на зображенні був представлений повний вигляд, але нині значна частина негатива з лівого боку відбита і втрачена. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені у параграфі 4.2.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1.15–25, 33–36, 98.
№ 19.	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 17.
Старий номер:	№ 134.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Кути скляної пластини сколені.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Дерев'яний антропоморфний саркофаг, нині в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інв. номери АРХ-828 (скриня) та АРХ-838 (віко). Лівий бік, повний вигляд, скриня стоїть на підлозі, без мумії. Пам'ятка була сфотографована так, що видно декорацію її зовнішнього лівого боку та внутрішню декорацію правого боку. Скриня має тріщини, особливо в головній секції, та пошкодження дерев'яної

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

	частини поблизу від бічної стінки з боку ніг, в деяких місцях декорація теж пошкоджена. Позаду скрині видно мумію, але незрозуміло, чи ця мумія саме із цього саркофагу. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені у параграфі 4.2.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 15–25, 33–36, 98.
№ 20.	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.18.
Старий номер:	№ 135.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Відбито лівий верхній кут, інші кути теж трохи сколені.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:	Дерев’яний антропоморфний саркофаг, нині в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інв. номери АРХ-828 (скриня) та АРХ-838 (віко). Негатив показує вигляд тієї ж скрині на підлозі, але з протилежного, правого боку, повний вигляд. Негатив дозволяє побачити як декорацію зовнішньої сторони правого боку, так і внутрішньої сторони лівого боку саркофага. Саркофаг має тріщини, пошкодження деталей та втрати декорації. Позаду скрині видно мумію, але незрозуміло, чи ця мумія саме з цього саркофага. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені у параграфі 4.2.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1.15–25, 33–36, 98.
№ 21.	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.19.
Старий номер:	№ 136.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Негатив розбитий на дві частини, окрім того, відбито і втрачено верхній правий кут.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.

**Давньоєгипетський
об'єкт, що зображено
на негативі:**

Дерев'яний антропоморфний саркофаг, нині в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інв. номери АРХ-828 (скриня) та АРХ-838 (віко).

Негатив показує частину правого боку скрині, а саме коротку стінку з боку голови та секцію, що прилягає до неї.

Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені у параграфі 4.2.

Пов'язані негативи:

НА ІА НАНУ.57.1. 15–25, 33–36, 98.

№ 22.

Інвентарний номер:

НА ІА НАНУ.57.1.20.

Старий номер:

№ 24.

Розміри негатива:

9х12 см.

Стан:

Обидва нижні кути скляної пластини сколені.

Написи, що супроводжують негатив:

Номер на конверті і на склі негатива.

**Давньоєгипетський
об'єкт, що зображено
на негативі:**

Дерев'яний антропоморфний саркофаг, нині в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інв. номери АРХ-828 (скриня) та АРХ-838 (віко).

Правий бік скрині, частина, що прилягає до короткої стінки з боку ніг. Пам'ятка має тріщини та пошкодження дерев'яних деталей.

Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені у параграфі 4.2.

Пов'язані негативи:

НА ІА НАНУ.57.1.15–25, 33–36, 98.

№ 23.

Інвентарний номер:

НА ІА НАНУ.57.1. 21.

Старий номер:

№ 137.

Розміри негатива:

9х12 см.

Стан:

Негатив розбитий на чотири частини.

Написи, що супроводжують негатив:

Номер на конверті.

**Давньоєгипетський
об'єкт, що зображено
на негативі:**

Дерев'яний антропоморфний саркофаг, нині в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інв. номери АРХ-828 (скриня) та АРХ-838 (віко).

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

	Вигляд внутрішньої частини скрині саркофага, нижня секція, вигляд зверху. Негатив засвідчує, що дерев'яні дошки дна саркофага значно пошкоджені, саме дно було ґрунтоване, але не декороване. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені у параграфі 4.2.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 15–25, 33–36, 98.
№ 24.	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.22.
Старий номер:	№ 138.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Кути скляної пластини трохи сколені.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Дерев'яний антропоморфний саркофаг, нині в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інв. номери АРХ-828 (скриня) та АРХ-838 (віко). Вигляд внутрішньої частини скрині саркофага, верхня та середня частини, вигляд зверху. Негатив зображає пошкодження дощок дна саркофага. Позаду скрині видно мумію, але незрозуміло, чи ця мумія саме із цього саркофагу. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені у параграфі 4.2.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1.15–25, 33–36, 98.
№ 25.	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.23.
Старий номер:	№ 139.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Задовільний.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Дерев'яний антропоморфний саркофаг, нині в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інв. номери АРХ-828 (скриня) та АРХ-838 (віко).

	Вигляд внутрішньої частини скрині саркофага, верхня та середня частини, вигляд зверху. Негатив зображає пошкодження дощок дна саркофага. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені у параграфі 4.2.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 15–25, 33–36, 98.
№ 26.	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.24.
Старий номер:	№ 141.
Розміри негатива:	9x12 см.
Стан:	Обидва кути з правого боку скляної пластини сколені.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Дерев'яний антропоморфний саркофаг, нині в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інв. номери АРХ-828 (скриня) та АРХ-838 (віко). Вигляд внутрішньої частини скрині саркофага, нижня та середня частини, вигляд зверху. Негатив зображає пошкодження дощок дна саркофага та велику дірку в днищі. На задньому плані фотографії видно мумію, але незрозуміло, чи ця мумія саме із цього саркофагу. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені у параграфі 4.2.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1.15–25, 33–36, 98.
№ 27.	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 25.
Старий номер:	№ 142.
Розміри негатива:	9x12 см.
Стан:	Скляна пластина розбита на три частини, правий верхній та правий нижній кути відламані. Багато тріщин на склі, особливо в нижній частині.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Дерев'яний антропоморфний саркофаг, нині в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інв. номери АРХ-828 (скриня) та АРХ-838 (віко).

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

Пов’язані негативи:	Нижня частина скрині саркофага. Фотографія показує, що правий бік саркофага був пошкоджений у нижній частині. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені у параграфі 4.2. НА ІА НАНУ.57.1. 15–25, 33–36, 98.
№ 28	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 98.
Старий номер:	№ 100.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Задовільний.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на скляній пластині.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:	Дерев’яний антропоморфний саркофаг, нині в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інв. номери АРХ-828 (скриня) та АРХ-838 (віко). Фотонегатив зображає напівкруглу стінку з боку голови, зовнішній вигляд, дерево, ґрунтування, розпис. Декорація майже повністю втрачена. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені у параграфі 4.2.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 15–25, 33–36, 98.
№ 29.	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.33.
Старий номер:	№ 98.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Кути скляної пластини та окремі ділянки в нижній частині її сколені.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на скляній пластині.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:	Дерев’яний антропоморфний саркофаг, нині в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інв. номери АРХ-828 (скриня) та АРХ-838 (віко). Правий бік віка саркофага на столі. Як показують фотонегативи, декорація збереглася погано. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені у параграфі 4.2.

Пов'язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1. 15–25, 33–36, 98.

№ 30.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1. 34.

Старий номер: № 99.

Розміри негатива: 9х12 см.

Стан: Сколення на кутах та в окремих місцях по периметру скляної пластини.

Написи, що супроводжують негатив: Номер на конверті і на скляній пластині.

Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі: Дерев'яний антропоморфний саркофаг, нині в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інв. номери АРХ-828 (скриня) та АРХ-838 (віко).

Лівий бік віка саркофага.

Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені у параграфі 4.2.

Пов'язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1. 15–25, 33–36, 98.

№ 31.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1. 35.

Старий номер: № 144.

Розміри негатива: 9х12 см.

Стан: Правий бік скляної пластини відбито і втрачено.

Написи, що супроводжують негатив: Номер на конверті і на склі негатива.

Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі: Дерев'яний антропоморфний саркофаг, нині в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інв. номери АРХ-828 (скриня) та АРХ-838 (віко).

Фотонегатив показує фрагмент віка саркофага (голова і верхня частина).

Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені у параграфі 4.2.

Пов'язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1. 15–25, 33–36, 98.

№ 32.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1.36.

Старий номер: Негатив без номера.

Розміри негатива: 9х12 см.

Стан: Лівий нижній кут скляної пластини сколений.

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

Написи, що супроводжують негатив:	Відсутні.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:	Дерев’яний антропоморфний саркофаг, нині в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інв. номери АРХ-828 (скриня) та АРХ-838 (віко). Правий бік віка саркофага, фрагмент (середня частина віка). Можливо, фото зображає процес очищення віка. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені у параграфі 4.2.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 15–25, 33–36, 98.
№ 33.	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.26.
Старий номер:	№ 68.
Розміри негатива:	12х18 см.
Стан:	Негатив має тріщину в центральній частині.
Написи, що супроводжують негатив:	Напис на папері: “68. Єгипет. Процес реставрації саркофага”.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:	Віко дерев’яного антропоморфного саркофага (жіночого), ґрунтоване, розмальоване та розписане ієрогліфічними написами. Нині зберігається в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інвентарний номер АРХ-829. Фронтальний вигляд, повний. Більш детальні коментарі щодо віка саркофага розміщені в параграфі 4.3.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 26–32, 94, 95.
№ 34.	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.27.
Старий номер:	№ 242.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Правий верхній кут пластини сколений.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:	Віко дерев’яного антропоморфного саркофага, нині в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інвентарний номер АРХ-829. Фронтальний вигляд, повний.

- Фотонегатив показує постать дослідника позаду саркофага, це фото може зображати М. Касперовича за роботою (див. підрозділ 2.3).
Більш детальні коментарі щодо віка саркофага розміщені в параграфі 4.3.
- Пов'язані негативи:** НА ІА НАНУ.57.1. 26–32, 94, 95.
- № 35.
- Інвентарний номер:** НА ІА НАНУ.57.1. 28.
Старий номер: № 236.
Розміри негатива: 9х12 см.
Стан: Невеличкі сколення по периметру скляної пластини.
Написи, що супроводжують негатив: Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі: Віко дерев'яного антропоморфного саркофага, нині в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інвентарний номер АРХ-829. Негатив показує фрагмент віка саркофага (правий бік обличчя і частину перуки, що залишає вухо відкритим).
Більш детальні коментарі щодо віка саркофага розміщені в параграфі 4.3.
- Пов'язані негативи:** НА ІА НАНУ.57.1. 26–32, 94, 95.
- № 36.
- Інвентарний номер:** НА ІА НАНУ.57.1. 29.
Старий номер: № 168.
Розміри негатива: 9х12 см.
Стан: Втрата фотоемульсії в деяких місцях по периметру пластини.
Написи, що супроводжують негатив: Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі: Віко дерев'яного антропоморфного саркофага, нині в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інвентарний номер АРХ-829. Негатив показує фрагмент віка саркофага (нижня частина жіночого обличчя, з двома косами перуки обабіч та набірним коміром-пектораллю на шиї).
Більш детальні коментарі щодо віка саркофага розміщені в параграфі 4.3.
- Пов'язані негативи:** НА ІА НАНУ.57.1. 26–32, 94, 95.

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

№ 37.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 30.
Старий номер:	№ 146.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Задовільний.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Віко дерев'яного антропоморфного саркофага, нині в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інвентарний номер АРХ-829. Негатив показує фрагмент віка саркофага (праве плече антропоморфного віка саркофага, покрите зображенням широкого, набірного із намистин коміра). Більш детальні коментарі щодо віка саркофага розміщені в параграфі 4.3.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 26–32, 94, 95.

№ 38.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.31.
Старий номер:	№ 147.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Кути скляної пластини сколені.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Віко дерев'яного антропоморфного саркофага, нині в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інвентарний номер АРХ-829. Негатив показує фрагмент декорації віка саркофага, а саме: дві сцени і колонка із написом, що розміщені у верхньому рядку зображень безпосередньо під крилатою постаттю богині. Більш детальні коментарі щодо віка саркофага розміщені в параграфі 4.3.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 26–32, 94, 95.

№ 39.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 32.
Старий номер:	№ 93.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Задовільний.

Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на скляній пластині.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Віко дерев'яного антропоморфного саркофага, нині в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інвентарний номер АРХ-829. Негатив показує фрагмент віка саркофага (ноги). Більш детальні коментарі щодо віка саркофага розміщені в параграфі 4.3.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 26–32, 94, 95.

№ 40.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.94.
Старий номер:	№ 240.
Розміри негатива:	9x12 см.
Стан:	Кути скляної пластини сколені.
Написи, що супроводжують негатив:	номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Віко антропоморфного дерев'яного саркофага, деталь (задня частина голови), ймовірно, що це віко, яке зараз зберігається у Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику (інв. номер АРХ-829). На задньому плані проглядається обрис чоловічої постаті, але зображення нечітке. Більш детальні коментарі щодо віка саркофага розміщені в параграфі 4.3.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 26–32, 94, 95.

№ 41.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 95.
Старий номер:	№ 65.
Розміри негатива:	12x18 см.
Стан:	Задовільний.
Написи, що супроводжують негатив:	Напис на папері: "65. Єгипет. Процес реставрації саркофага".
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Фотонегатив зображає фрагмент антропоморфного саркофага (коротка бічна стінка з боку ніг), дерево, ґрунтування, декорація майже повністю втрачена. Ймовірно, що це нижня частина віка, яке зараз зберігається у Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику (інв. номер АРХ-829).

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

Пов’язані негативи:	Більш детальні коментарі щодо віка саркофага розміщені в параграфі 4.3. НА ІА НАНУ.57.1. 26–32, 94, 95.
№ 42.	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.37.
Старий номер:	№ 74.
Розміри негатива:	12x18 см.
Стан:	Задовільний, невеличкі пошкодження по периметру пластини справа.
Написи, що супроводжують негатив:	Напис на папері, в який загорнуто як у конверт: “74. Єгипет. Процес реставрації саркофага”. Має альтернативний номер 479. Нижче від нього додано напис: “2 шт”. Ще нижче напис, який перекреслено: “Эрнст”.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:	Віко дерев’яного антропоморфного жіночого саркофага Хонсуїрдіс (<i>Hnsw-ıir-di.s(j)</i>), ґрунтоване, розмальоване та розписане ієрогліфами. Нині зберігається в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71700. Негатив показує віко повністю, вигляд спереду. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.4.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1.37–44, 100.
№ 43.	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 38.
Старий номер:	№ 111.
Розміри негатива:	9x12 см.
Стан:	Права верхня частина скляної пластини відкололась і втрачена.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:	Віко дерев’яного антропоморфного саркофага Хонсуїрдіс, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71700. Негатив показує правий бік віка повністю. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.4.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1.37–44, 100.

№ 44.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 39.
Старий номер:	№ 112.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Задовільний.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Віко дерев'яного антропоморфного саркофага Хонсу-ірдіс, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71700. Негатив показує лівий бік віка повністю. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.4.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1.37–44, 100.

№ 45.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 40.
Старий номер:	№ 67.
Розміри негатива:	12х18 см.
Стан:	На поверхні негатива є деякі забруднення та втрати фотоемульсії в певних місцях.
Написи, що супроводжують негатив:	Напис на папері: "67. Єгипет. Процес реставрації саркофага".
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Віко дерев'яного антропоморфного саркофага Хонсу-ірдіс, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71700. Внутрішній вигляд віка саркофага, негатив показує повний вигляд, на білому фоні чорною фарбою намальовані зображення та ієрогліфічні написи. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.4.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1.37–44, 100.

№ 46.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 41.
Старий номер:	№ 123.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Задовільний.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

**Давньоєгипетський
об’єкт, що зображено
на негативі:**

Віко дерев’яного антропоморфного саркофага Хонсу-ірдіс, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71700.

Фотонегатив зображає ноги і нижню частину віка саркофага.

Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.4.

Пов’язані негативи:

НА ІА НАНУ.57.1.37–44, 100.

№ 47.

Інвентарний номер:

НА ІА НАНУ.57.1. 42.

Старий номер:

№ 228.

Розміри негатива:

9х12 см.

Стан:

Скляна пластина розбита на декілька частин, лівий нижній фрагмент втрачено. Тріщини і втрата фото-емульсії в деяких місцях.

Написи, що супроводжують негатив:

Номер на конверті і на склі негатива.

**Давньоєгипетський
об’єкт, що зображено
на негативі:**

Скриня дерев’яного антропоморфного саркофага Хонсуірдіс, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71700.

Негатив показує правий бік скрині повністю.

Фотонегатив показує значну дірку в боці скрині.

Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.4.

Пов’язані негативи:

НА ІА НАНУ.57.1.37–44, 100.

№ 48.

Інвентарний номер:

НА ІА НАНУ.57.1.43.

Старий номер:

№ 128.

Розміри негатива:

9х12 см.

Стан:

Ерозія фотоемульсії в деяких місцях по периметру пластини.

Написи, що супроводжують негатив:

Номер на конверті і на склі негатива.

**Давньоєгипетський
об’єкт, що зображено
на негативі:**

Скриня дерев’яного антропоморфного саркофага Хонсуірдіс, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71700.

Негатив показує лівий бік скрині повністю. Фотонегатив показує значні пошкодження в боці скрині в двох місцях.

- Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.4.
- Пов'язані негативи:** НА ІА НАНУ.57.1.37–44, 100.
- № 49.
- Інвентарний номер:** НА ІА НАНУ.57.1.44.
- Старий номер:** № 173.
- Розміри негатива:** 9х12 см.
- Стан:** Незначні втрати фотоемульсії по периметру скляної пластини.
- Написи, що супроводжують негатив:** Номер на конверті і на склі негатива.
- Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:** Скриня дерев'яного антропоморфного саркофага Хонсуїрдіс, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71700.
- Низ скрині саркофага, зовнішній вигляд, фрагмент. Фотонегатив показує пошкодження декорації та ґрунтування на дерев'яній поверхні скрині саркофагу. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.4.
- Пов'язані негативи:** НА ІА НАНУ.57.1.37–44, 100.
- № 50.
- Інвентарний номер:** НА ІА НАНУ.57.1.100.
- Старий номер:** № 69.
- Розміри негатива:** 12х18 см.
- Стан:** Задовільний.
- Написи, що супроводжують негатив:** Напис на папері: “69. Єгипет. Процес реставрації саркофага”.
- Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:** Негатив має два фото відразу. Верхнє показує частину якогось об'єкта із залишками ґрунтування на тканий основі. Залишки ґрунтування містять фрагменти декорації, яка значно осипалась, але, схоже, що була реставрована, зокрема, видно постать богині Нейт. Ймовірно, це фото зображає декорацію, розміщену у напівкруглій стінці з боку голови скрині саркофага. Схоже, що для створення фото використовувалась мікротриумка. Нижнє фото показує коротку стінку з боку ніг віка дерев'яного антропоморфного саркофага Хонсуїрдіс,

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

- нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71700.
В центрі композиції поміщена богиня Ісіда, що сидить навпочіпки, руки зведені в позі, що нагадує ієрогліф *hh* “мільйони років”.
Більш детальні коментарі щодо саркофага Хонсуїрдіс розміщені в параграфі 4.4.
Пов’язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1.37–44, 100.
- № 51.
Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1. 45.
Старий номер: № 115.
Розміри негатива: 9х12 см.
Стан: В деяких місцях по периметру лівої сторони є ерозія фотоемульсії.
Написи, що супроводжують негатив: номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі: Скриня дерев’яного антропоморфного саркофага пані Несмут (*Ns-mwt*), ґрунтована, розмальована та розписана ієрогліфами. Нині зберігається в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695.
Негатив показує правий бік скрині повністю.
Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.
Пов’язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.
- № 52.
Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1. 46.
Старий номер: № 71.
Розміри негатива: 12х18 см.
Стан: Задовільний.
Написи, що супроводжують негатив: Напис на папері: “71. Єгипет. Процес реставрації саркофага”.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі: Скриня дерев’яного антропоморфного саркофага Несмут, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695.
Негатив показує правий бік скрині повністю.
Також на фото показано віко антропоморфного саркофага на передньому плані.
Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.
Пов’язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.

№ 53.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 47.
Старий номер:	№ 226.
Розміри негатива:	9x12 см.
Стан:	Нижній правий кут негатива сколений.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Скриня дерев'яного антропоморфного саркофага Несмут, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695. Негатив показує лівий бік скрині повністю. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.

№ 54.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.48.
Старий номер:	№ 73.
Розміри негатива:	12x18 см.
Стан:	Задовільний.
Написи, що супроводжують негатив:	Напис на папері, в який загорнуто як у коверт: “73. Єгипет. Процес реставрації саркофага”. Має альтернативний номер 457, який, схоже, є інвентарним номером самої скрині саркофага. Нижче напис, який перекреслено: Одарка Романова (укр. письменниця) ¹ .
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Скриня дерев'яного антропоморфного саркофага Несмут, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695. Негатив зображає внутрішній вигляд скрині саркофага. На фото видно, що дерев'яне дно скрині пошкоджено, проглядаються залишки ґрунтування. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.

¹ Який стосунок мала ця письменниця до реставрації саркофагів, невідомо, як і той факт, чи мала вона стосунок до цього взагалі, чи просто використали повторно папір із написом, що там вже був.

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

№ 55.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1. 49.
Старий номер: №113.
Розміри негатива: 9х12 см.
Стан: Кути скляної пластини трохи сколені, правий верхній кут відбито.
Написи, що супроводжують негатив: Номер на конверті.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі: Скриня дерев'яного антропоморфного саркофага Несмут, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695.
Фрагмент скрині саркофага (частина довгої бічної стінки, що прилягає до короткої стінки з боку ніг).
Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.
Пов'язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.

№ 56.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1.50.
Старий номер: № 114.
Розміри негатива: 9х12 см.
Стан: Задовільний.
Написи, що супроводжують негатив: Номер на конверті.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі: Скриня дерев'яного антропоморфного саркофага Несмут, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695.
Фрагмент декорації скрині саркофага.
Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.
Пов'язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.

№ 57.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1.51.
Старий номер: № 211.
Розміри негатива: 9х12 см.
Стан: Задовільний.
Написи, що супроводжують негатив: Номер на конверті і на склі негатива.

**Давньоєгипетський
об'єкт, що зображено
на негативі:**

Скриня дерев'яного антропоморфного саркофага Нес-мута, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695.

Фрагмент декорації скрині саркофага (той же що і на НА ІА НАНУ.57.1.50) .

Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.

Пов'язані негативи:

НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.

№ 58.

Інвентарний номер:

НА ІА НАНУ.57.1. 52.

Старий номер:

№ 222.

Розміри негатива:

9х12 см.

Стан:

Правий верхній кут скляної пластини сколений.

Написи, що супроводжують негатив:

Номер на конверті і на склі негатива.

**Давньоєгипетський
об'єкт, що зображено
на негативі:**

Скриня дерев'яного антропоморфного саркофага Нес-мута, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695.

Фрагмент декорації скрині саркофага (збільшений вигляд того ж, що на НА ІА НАНУ.57.1.50 та НА ІА НАНУ.57.1.51).

Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.

Пов'язані негативи:

НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.

№ 59.

Інвентарний номер:

НА ІА НАНУ.57.1.53.

Старий номер:

№ 224.

Розміри негатива:

9х12 см.

Стан:

Верхній правий кут скляної пластини відбито і втрачено.

Написи, що супроводжують негатив:

Номер на конверті і на склі негатива.

**Давньоєгипетський
об'єкт, що зображено
на негативі:**

Скриня дерев'яного антропоморфного саркофага Нес-мута, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695.

Фрагмент декорації скрині саркофага (те ж, що й на ІА НАНУ.57.1.52).

Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.

Пов'язані негативи:

НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

№ 60.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1. 54.
Старий номер: № 116.
Розміри негатива: 9х12 см.
Стан: Правий нижній кут пластини сколений.
Написи, що супроводжують негатив: Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі: Скриня дерев’яного антропоморфного саркофага Несмут, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695.
Внутрішній вигляд скрині саркофага, верхня частина разом з дошками поблизу голови. На негативі видно дірку в днищі скрині.
Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.
Пов’язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.

№ 61.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1. 55.
Старий номер: № 172.
Розміри негатива: 9х12 см.
Стан: Верхні кути скляної пластини сколені.
Написи, що супроводжують негатив: Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі: Скриня дерев’яного антропоморфного саркофага Несмут, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695.
Внутрішній вигляд скрині саркофага, фрагмент (декорація середньої частини днища).
Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.
Пов’язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.

№ 62.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1. 56.
Старий номер: № 171.
Розміри негатива: 9х12 см.
Стан: Верхній лівий кут скляної пластини сколений.
Написи, що супроводжують негатив: Номер на конверті і на склі негатива.

Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі: Скриня дерев'яного антропоморфного саркофага Несмут, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695.
Внутрішній вигляд скрині саркофага, фрагмент (декорація нижньої частини днища та короткої стінки з боку ніг).
Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.

Пов'язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.

№ 63.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1. 57.
Старий номер: № 225.
Розміри негатива: 9x12 см.
Стан: Нижні кути скляної пластини сколені.
Написи, що супроводжують негатив: Номер на конверті і на склі негатива.

Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі: Скриня дерев'яного антропоморфного саркофага Несмут, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695.
Внутрішній вигляд скрині саркофага, фрагмент (частина декорації внутрішньої поверхні лівої бічної стінки скрині).
Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.

Пов'язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.

№ 64.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1. 58.
Старий номер: № 227.
Розміри негатива: 9x12 см.
Стан: Кути скляної пластини сколені.
Написи, що супроводжують негатив: Номер на конверті і на склі негатива.

Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі: Скриня дерев'яного антропоморфного саркофага Несмут, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695.
Внутрішній вигляд скрині саркофага, фрагмент (частина декорації внутрішньої поверхні правої бічної стінки скрині).

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

Пов’язані негативи:	Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5. НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.
№ 65.	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 99.
Старий номер:	№ 118.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Нижній лівий кут негатива відбито і втрачено.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:	Скрина дерев’яного антропоморфного саркофага Несмут, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695. Фрагмент скрині (напівкругла стінка з боку голови). Декорація сильно пошкоджена, проглядаються залишки окремих символів. У центрі композиції був зображений сонячний диск, під ним символ <i>dd</i> . Справа видно крило від якоїсь фігури і два символи – знак <i>d</i> та око уджат. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.
№ 66	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 59.
Старий номер:	№ 117.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Кути правої частини негатива сколені.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:	Віко дерев’яного антропоморфного саркофага Несмут, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695. Вигляд зверху, повний; ноги антропоморфного віка втрачені. Негатив також показує процес реставрації цієї пам’ятки. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.

№ 67.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.60.
Старий номер:	№ 131.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Негатив розбитий на три частини, окрім того, ліва нижня частина відбита та втрачена, як і правий верхній кут.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Віко дерев'яного антропоморфного саркофага Несмут, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695. Загальний вигляд зверху з лівого боку; ноги антропоморфного віка втрачені. Фотонегатив показує процес реставрації цієї пам'ятки, вигляд після очистки. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.

№ 68.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 61.
Старий номер:	№ 210.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Правий верхній і нижній кути скляної пластини сколені.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Віко дерев'яного антропоморфного саркофага Несмут, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695. Загальний вигляд зверху, із перспективи, подібної до НА ІА НАНУ.57.1.59 та НА ІА НАНУ.57.1.60. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.

№ 69.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 62.
Старий номер:	№ 41.
Розміри негатива:	12х18 см.

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

Стан:	Задовільний, невеликі сколення в деяких місцях по периметру.
Написи, що супроводжують негатив:	Напис на цигаркоковому папері: “41.Египет. Саркофаг з боку”.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:	Віко дерев’яного антропоморфного саркофага Несмут, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695. Загальний вигляд віка з правого боку. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.
№ 70.	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 63.
Старий номер:	№ 110.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Кути скляної пластини сколені.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:	Віко дерев’яного антропоморфного саркофага Несмут, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695. Правий бік віка, повний вигляд, ступні ніг відбиті. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.
№ 71.	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.64.
Старий номер:	№ 124.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Кути скляної пластини сколені.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:	Віко дерев’яного антропоморфного саркофага Несмут, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695. Лівий бік віка, повний вигляд, ступні ніг відбиті. Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.

№ 72.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1. 65.
Старий номер: № 122.
Розміри негатива: 9х12 см.
Стан: Лівий нижній кут негатива відламано і втрачено.
Написи, що супроводжують негатив: Номер на конверті.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі: Віко дерев'яного антропоморфного саркофага Несмут, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695.
Правий бік віка, фрагмент (голова і плечі).
Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.
Пов'язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.

№ 73.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1. 66.
Старий номер: № 241.
Розміри негатива: 9х12 см.
Стан: Правий верхній кут скляної пластини сколений.
Написи, що супроводжують негатив: Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі: Віко дерев'яного антропоморфного саркофага Несмут, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695.
Правий бік віка, фрагмент (голова і плечі).
Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.
Пов'язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.

№ 74.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1. 67.
Старий номер: № 248.
Розміри негатива: 9х12 см.
Стан: Негатив розбитий на дві частини, має сколення і тріщини, нижній правий кут відбитий.
Написи, що супроводжують негатив: Номер на конверті і на склі негатива.

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

**Давньоєгипетський
об’єкт, що зображено
на негативі:**

Віко дерев’яного антропоморфного саркофага Несмут, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695.

Фрагмент віка саркофага (середня частина з вирізьбленими як скульптура руками та голова).

Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.

Пов’язані негативи:

НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.

№ 75.

Інвентарний номер:

НА ІА НАНУ.57.1. 68.

Старий номер:

№ 247.

Розміри негатива:

9x12 см.

Стан:

Негатив розбитий на дві частини, праві верхній та нижній кути відбиті, сколення і тріщини на склі.

Написи, що супроводжують негатив:

Номер на конверті і на склі негатива.

**Давньоєгипетський
об’єкт, що зображено
на негативі:**

Віко дерев’яного антропоморфного саркофага Несмут, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695.

Фрагмент віка саркофага (нижня частина, ступні ніг відбиті і втрачені).

Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.

Пов’язані негативи:

НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.

№ 76.

Інвентарний номер:

НА ІА НАНУ.57.1.69.

Старий номер:

№ 239.

Розміри негатива:

9x12 см.

Стан:

Правий верхній кут сколений, місцями незначні втрачені фото емульсії.

Написи, що супроводжують негатив:

Номер на конверті і на склі негатива.

**Давньоєгипетський
об’єкт, що зображено
на негативі:**

Віко дерев’яного антропоморфного саркофага Несмут, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695.

Фрагмент віка саркофага (задня частина голови).

Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.

Пов’язані негативи:

НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.

№ 77.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1. 70.
Старий номер: № 125.
Розміри негатива: 9х12 см.
Стан: Ліві верхній та нижній кути відбиті, інші теж надбиті.
Написи, що супроводжують негатив: Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі: Віко дерев'яного антропоморфного саркофага Несмут, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695.
Фрагмент віка саркофага (нижній торець віка з боку ніг, але без самої торцевої дошки).
Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.
Пов'язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.

№ 78.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1. 71.
Старий номер: № 127.
Розміри негатива: 9х12 см.
Стан: Задовільний.
Написи, що супроводжують негатив: Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі: Віко дерев'яного антропоморфного саркофага Несмут, нині в Одеському археологічному музеї НАНУ, інв. номер 71695.
Фрагмент віка саркофага (торець віка з боку ніг із торцевою дошкою).
Більш детальні коментарі щодо саркофага розміщені в параграфі 4.5.
Пов'язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1. 45–71, 99.

№ 79.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1.72.
Старий номер: № 130.
Розміри негатива: 9х12 см.
Стан: Верхній правий кут відбитий і втрачений, правий нижній кут теж збитий.
Написи, що супроводжують негатив: Номер на конверті і на склі негатива.

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:	Мумія людини, фронтальний вигляд, повністю. Мумія можливо із саркофагу Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, інв. номер АРХ-828 (скриня) та інв. номер АРХ-838 (віко), див. НА ІА НАНУ.57.1.15–25, 33–36, 98. Мумія частково розгорнута (голова відкрита). Мумія викладена на підлозі, як підстилку до неї використали газети. Більш детальні коментарі щодо мумії розміщені у параграфі 4.6.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 72–73.
№ 80.	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 73.
Старий номер:	№ 223.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Кути сколені, пошкодження фотоемульсії в окремих місцях.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:	Мумія людини, можливо із саркофагу Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, інв. номер АРХ-828 (скриня) та інв. номер АРХ-838 (віко), див. НА ІА НАНУ.57.1.15–25, 33–36, 98. Фронтальний вигляд, повністю, фото з ракурсу, подібного до НА ІА НАНУ.57.1.72. Більш детальні коментарі щодо мумії розміщені у параграфі 4.6.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1.72–73.
№ 81.	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.74.
Старий номер:	№ 132.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Ерозія фотоемульсії в деяких місцях по периметру скляної пластини.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:	Мумія людини (можливо підробка), правий бік, повний вигляд, мумія частково розгорнута.

- Більш детальні коментарі щодо мумії розміщені у параграфі 4.7.
- Пов'язані негативи:** НА ІА НАНУ.57.1. 74–75.
- № 82.
- Інвентарний номер:** НА ІА НАНУ.57.1.75.
- Старий номер:** № 120.
- Розміри негатива:** 9х12 см.
- Стан:** Верхні кути сколені, тріщина в правій нижній частині скляної пластини.
- Написи, що супроводжують негатив:** Номер на конверті і на склі негатива.
- Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:** Фотонегатив показує фрагмент мумії (ноги) та фальшивий сувій папірусу, фото пов'язане з НА ІА НАНУ.57.1.74.
- Більш детальні коментарі щодо мумії розміщені у параграфі 4.7.
- Пов'язані негативи:** НА ІА НАНУ.57.1. 74–75.
- № 83.
- Інвентарний номер:** НА ІА НАНУ.57.1.76.
- Старий номер:** Негатив без номера.
- Розміри негатива:** 12х18 см.
- Стан:** Деяка ерозія фотоемульсії в одному місці негатива.
- Написи, що супроводжують негатив:** Відсутні.
- Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:** Муміфікована людська рука (права), колись була частиною мумії. Фото зображає її із зовнішнього боку.
- Більш детальні коментарі щодо фрагменту мумії розміщені у параграфі 4.8.
- Пов'язані негативи:** НА ІА НАНУ.57.1. 76–77.
- № 84.
- Інвентарний номер:** НА ІА НАНУ.57.1. 77.
- Старий номер:** Негатив без номера.
- Розміри негатива:** 12х18 см.
- Стан:** В деяких місцях по периметру ерозія фотоемульсії, також місцями відлущилась фотоемульсія.
- Написи, що супроводжують негатив:** Відсутні.

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

- Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:** Муміфікована людська рука (права), колись була частиною мумії. Фото зображає її із внутрішнього боку. Більш детальні коментарі щодо фрагменту мумії розміщені у параграфі 4.8.
- Пов’язані негативи:** НА ІА НАНУ.57.1. 76–77.
- № 85.
- Інвентарний номер:** НА ІА НАНУ.57.1.78.
- Старий номер:** № 245.
- Розміри негатива:** 9х12 см.
- Стан:** Фотонегатив розбитий на чотири частини.
- Написи, що супроводжують негатив:** Номер на конверті і на склі негатива.
- Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:** Маска, яка, насправді колись була частиною картонажу, пап’є-маше, поліхромний розпис. Нині зберігається в Національному музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, інвентарний номер 355 АТК. Фронтальний вигляд маски. Більш детальні коментарі щодо маски розміщені у параграфі 4.9.
- Пов’язані негативи:** НА ІА НАНУ.57.1. 78–83.
- № 86.
- Інвентарний номер:** НА ІА НАНУ.57.1. 79.
- Старий номер:** № 246.
- Розміри негатива:** 9х12 см.
- Стан:** Кути та деякі місця по периметру скляної пластини сколені.
- Написи, що супроводжують негатив:** Номер на конверті і на склі негатива.
- Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:** Маска (фрагмент картонажу), нині в Національному музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, інвентарний номер 355 АТК. Правий бік маски. Більш детальні коментарі щодо маски розміщені у параграфі 4.9.
- Пов’язані негативи:** НА ІА НАНУ.57.1.78–83.
- № 87.
- Інвентарний номер:** НА ІА НАНУ.57.1. 80.
- Старий номер:** № 249.

Розміри негатива:	9x12 см.
Стан:	Негатив має тріщини і сколення.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Маска (фрагмент картонажу), нині в Національному музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, інвентарний номер 355 АТК. Правий бік маски. Більш детальні коментарі щодо маски розміщені у параграфі 4.9.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 78–83.

№ 88.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 81.
Старий номер:	№ 250.
Розміри негатива:	9x12 см.
Стан:	Негатив розбитий на декілька частин, одного фрагмента не вистачає.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Маска (фрагмент картонажу), нині в Національному музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, інвентарний номер 355 АТК. Лівий бік маски. Більш детальні коментарі щодо маски розміщені у параграфі 4.9.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 78–83.

№ 89.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 82.
Старий номер:	№ 251.
Розміри негатива:	9x12 см.
Стан:	Негатив має тріщини і сколення.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Маска (фрагмент картонажу), нині в Національному музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, інвентарний номер 355 АТК. Вигляд зверху. Більш детальні коментарі щодо маски розміщені у параграфі 4.9.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 78–83.

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

№ 90.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 83.
Старий номер:	№ 238.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Кути скляної пластини сколені.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:	Маска (фрагмент картонажу), нині в Національному музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, інвентарний номер 355 АТК. Вигляд зі зворотного боку. Більш детальні коментарі щодо маски розміщені у параграфі 4.9.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1.78–83.

№ 91.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 84.
Старий номер:	№ 244.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Верхні кути скляної пластини сколені, втрати фото емульсії в деяких місцях.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива. На фото також міститься підпис: “Портрет покійника з віка домовини”.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі:	Маска (можливо, підробка), дерево, залишки розпису. Фронтальний вигляд. Сама маска була змонтована на круглий стенд, саме на стенді перебуває підпис до пам’ятки. Більш детальні коментарі щодо маски розміщені у параграфі 4.10.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 84–85.

№ 92.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 85.
Старий номер:	№ 243.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Правий верхній кут сколений, в окремих місцях пошкодження фотоемульсії.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.

Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі: Маска (можливо, підробка). Правий бік маски. Більш детальні коментарі щодо маски розміщені у параграфі 4.10.

Пов'язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1. 84–85.

№ 93.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1. 86.

Старий номер: № 232.

Розміри негатива: 9х12 см.

Стан: Кути сколені, тріщина в нижній частині скляної пластини.

Написи, що супроводжують негатив: Номер на конверті і на склі негатива.

Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі: Скринька для ушебті. Дерево, ґрунтування, різнокольоровий розпис. Передня стінка скриньки. На її поверхні є значна дірка посередині нижньої її частини. Декорація цієї сторони значно постраждала і зараз в основному втрачена. Вона показує залишки образу крилатого сонця зверху і постаті Ісиди та Нефтіди перед двома вітварями під ним. Більш детальні коментарі щодо скриньки розміщені у параграфі 4.11.

Пов'язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1. 86–92.

№ 94.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1. 87.

Старий номер: № 229.

Розміри негатива: 9х12 см.

Стан: Лівий нижній кут скляної пластини відламано.

Написи, що супроводжують негатив: Номер на конверті і на склі негатива.

Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі: Скринька для ушебті. Вигляд правої бічної стінки. Декорація значно постраждала місцями. Вона складається із двох реєстрів, що мають орнамент у вигляді знаків вузол Ісиди та стовп-джд. Орнамент нижнього реєстру складається із вертикальних ліній. Більш детальні коментарі щодо скриньки розміщені у параграфі 4.11.

Пов'язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1. 86–92.

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

№ 95.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 88.
Старий номер:	№ 230.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Правий верхній кут скляної пластини сколений.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Скринька для ушебті. Вигляд лівої бічної стінки. Декорація теж постраждала місцями. Вона також складається із двох регістрів, що мають орнамент у вигляді знаків вузол Ісіді та стовп-джед. Орнамент нижнього регістру складається з вертикальних ліній. Більш детальні коментарі щодо скриньки розміщені у параграфі 4.11.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 86–92.

№ 96.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 89.
Старий номер:	№ 231.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Правий верхній кут скляної пластини сколений.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Скринька для ушебті. Задня стінка скриньки, вигляд відтворений також на НА ІА НАНУ.57.1.90. Ґрунтування та декорація в багатьох місцях втрачені, особливо в нижній частині стінки. Загальний вигляд декорації той же, що й на бокових стінках, орнамент із вузлів Ісіді та знаків джед. Більш детальні коментарі щодо скриньки розміщені у параграфі 4.11.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 86–92.

№ 97.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 90.
Старий номер:	№ 233.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Невеликі втрати фотоемульсії по периметру скляної пластини.

Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Скринька для ушебті. Задня стінка скриньки, вигляд відтворений також на НА ІА НАНУ.57.1.89. Більш детальні коментарі щодо скриньки розміщені у параграфі 4.11.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 86–92.

№ 98.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 91.
Старий номер:	№ 237.
Розміри негатива:	9x12 см.
Стан:	Невеликі сколення по периметру скляної пластини.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Скринька для ушебті. Фотонегатив показує фрагмент декорації задньої стінки. Більш детальні коментарі щодо скриньки розміщені у параграфі 4.11.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 86–92.

№ 99.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 92.
Старий номер:	№ 167.
Розміри негатива:	9x12 см.
Стан:	кути сколені, пошкодження фотоемульсії по периметру скляної пластини.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Скринька для ушебті. Задня стінка скриньки, вигляд із внутрішнього боку. Фото показує, що скринька була розмонтована, очевидно, в процесі реставрації. Більш детальні коментарі щодо скриньки розміщені у параграфі 4.11.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 86–92.

№ 100.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.96.
Старий номер:	№ 96.

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

Розміри негатива: 9x12 см.
Стан: Кути скляної пластинки сколені.
Написи, що супроводжують негатив: Номер на конверті і на скляній пластині.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі: Фотонегатив зображає фрагмент скрині антропоморфного саркофага (схоже, коротка бічна стінка з боку ніг), дерево, ґрунтування та декорація відсутні.
Пов’язані негативи: Не з’ясовано.

№ 101.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1. 97.
Старий номер: № 119.
Розміри негатива: 9x12 см.
Стан: Нижній правий кут сколений, місцями по периметру спостерігається ерозія фотоемульсії.
Написи, що супроводжують негатив: Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі: Фотонегатив зображає фрагмент скрині антропоморфного саркофага (схоже, коротка бічна стінка з боку ніг), дерево, ґрунтування, але декорація відсутня. Ґрунтування місцями обсіпалось.
Пов’язані негативи: Не з’ясовано.

№ 102.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1. 101.
Старий номер: № 70.
Розміри негатива: 12x18 см.
Стан: Задовільний.
Написи, що супроводжують негатив: Напис на папері: “70. Єгипет. Процес реставрації саркофага”.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі: Негатив містить два фото.
 Ліве фото містить фрагмент дерев’яного об’єкту із залишками ґрунтування на тканині з декорацією. Видно постать богині Серкет, схоже, що ця фігура була реставрована.
 Праве фото теж містить фрагмент дерев’яного об’єкту із залишками ґрунтування на тканині з декорацією. Тут видно жіночу постать.
Пов’язані негативи: Не з’ясовано.

№ 103.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.102.
Старий номер:	№ 234.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Кути сколені, маленькі втрати фотоемульсії в окремих місцях.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Фрагмент якогось об'єкта з ґрунтуванням на тканині та рештками декорації.
Пов'язані негативи:	Не з'ясовано.

№ 104.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.103.
Старий номер:	№ 235.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Невеличкі втрати фотоемульсії по периметру скляної пластини.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Фрагмент якогось об'єкта з ґрунтуванням на тканині та рештками декорації.
Пов'язані негативи:	Не з'ясовано.

№ 105.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.104.
Старий номер:	№ 129.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Кути скляної пластини сколені.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Віко антропоморфного саркофага, внутрішній вигляд, повний вигляд спереду. Дерево, схоже, що внутрішня частина віка не була ґрунтована повністю та не мала декорації.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 104–105.

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

№ 106.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1. 105.
Старий номер: № 133.
Розміри негатива: 9х12 см.
Стан: Лівий верхній кут і лівий нижній кут збиті.
Написи, що супроводжують негатив: Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі: Фрагмент внутрішньої частини віка саркофага. Дерево, ґрунтування частково наявне, декорація відсутня. Скидається на те, що це частина того ж віка саркофага, що показано на негативі НА ІА НАНУ.57.1.104.
Пов’язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1.104–105.

№ 107.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1.106.
Старий номер: № 169.
Розміри негатива: 9х12 см.
Стан: Лівий нижній кут скляної пластини сколений.
Написи, що супроводжують негатив: Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі: Фрагмент якогось дерев’яного об’єкта, він у поганому стані, поверхня втрачена.
Пов’язані негативи: Не з’ясовано.

№ 108.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1.107.
Старий номер: № 174.
Розміри негатива: 9х12 см.
Стан: Обидва кути правого боку скляної пластини сколені.
Написи, що супроводжують негатив: Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об’єкт, що зображено на негативі: Фрагмент якогось дерев’яного предмета, ґрунтований.
Пов’язані негативи: Не з’ясовано.

№ 109.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1.108.
Старий номер: № 175.
Розміри негатива: 9х12 см.

Стародавній Єгипет у Києві: відображення на склі

Стан:	В окремих місцях втрата фотоемульсії.
Написи, що супроводжують негатив:	Номер на конверті і на склі негатива.
Давньоєгипетський об'єкт, що зображено на негативі:	Фрагмент якогось дерев'яного предмета.
Пов'язані негативи:	Не з'ясовано.

3.3. Негативи, що зображують репродукції давньоєгипетських пам’яток

№ 110.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.109.
Старий номер:	№ 60.
Розміри негатива:	9x12 см.
Стан:	Незначні сколення по кутах і периметру скляної пластини.
Написи, що супроводжують негатив:	Напис на самій ілюстрації: “Gise. Sphinx nach der letzten Ausgrabung 1929, von O gesehen. Guizèh. Le Sphinx après les dernières fouilles en 1929, vu de l’Est. Giza. The Sphinx after the latest excavation in 1929, seen from the East. Ghiza. La Sfinge dopo gli ultimi scavi del 1929, vista dall’Est”.
Характеристика репродукції:	Репродукція показує Великого Сфінкса із Гізи на фоні пірамід Микеріна та Хефрена (видима частково). Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1. 109–114 розміщені у параграфі 5.1.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 109–114.

№ 111.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 110.
Старий номер:	№ 63.
Розміри негатива:	9x12 см.
Стан:	Незначні сколення по нижніх кутах скляної пластини і по периметру.
Написи, що супроводжують негатив:	Ілюстрація має два написи. Один є частиною нижнього колонтитулу: “1*Ägypten ”. Напис під ілюстрацією: “Gise. Sphinx (1914). Guizèh. Le Sphinx en 1914. Giza. The Sphinx in 1914. Ghiza. La Sfinge (1914)”.

Характеристика репродукції:	Репродукція зображає Великого Сфінкса з Гізи, все ще засипаного піском. На задньому плані міститься піраміда Хефрена.
Пов'язані негативи:	Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1. 109–114 розміщені у параграфі 5.1. НА ІА НАНУ.57.1.109–114.

№ 112.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.111.
Старий номер:	№ 75.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Обидва верхні кути сколені, також по периметру скляної пластини є сколення.
Написи, що супроводжують негатив:	Напис на самій ілюстрації: “Karnak. Nordtor. Karnak. Porte septentrionale. Karnak. Northen Gate. Karnak. Porta settentrionale”.
Характеристика репродукції:	Брама Птолемея III Евергета та Птолемея IV Філопатора в Дворі Монту в Північному Карнаці.
Пов'язані негативи:	Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.109–114 розміщені у параграфі 5.1. НА ІА НАНУ.57.1.109–114.

№ 113.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.112.
Старий номер:	№ 76.
Розміри негатива:	9х12 см.
Стан:	Правий верхній і нижній кути сколені, також по периметру скляної пластини незначні сколення.
Написи, що супроводжують негатив:	Написи, що супроводжують негатив: напис на самій ілюстрації: “Faijūm. Dorf El-Agamiġin. Fayoum. Village El-Agamiyūn. Fayum. Village El-Agamiyeen. Fayum. Il villaggio di El-Agamiin”.
Характеристика репродукції:	Загальний вигляд на село Ель-Агамійн у Фаюмській оазі.
Пов'язані негативи:	Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.109–114 розміщені у параграфі 5.1. НА ІА НАНУ.57.1.109–114.

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

№ 114.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1.113.
Старий номер: Репродукція без номеру.
Розміри негатива: 9х12 см.
Стан: Лівий нижній кут скляної пластини негатива відбитий, правий верхній та правий нижній – теж трохи сколені.
Написи, що супроводжують негатив: Напис на самій ілюстрації:
 “...[Che]ops-pyramide.
[Pyr]amide de Khéops.
 Giza. The Kheops-pyramid.
 Ghiza. La Piramide de Cheope”.
Характеристика репродукції: Вигляд з літака на піраміду Хеопса в Гізі.
 Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.109–114 розміщені у параграфі 5.1.
Пов’язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1. 109–114.

№ 115.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1.114.
Старий номер: Репродукція без номера.
Розміри негатива: 9х12 см.
Стан: Правий верхній кут відбитий, незначні сколення по периметру пластини.
Написи, що супроводжують негатив: Напис на самій ілюстрації:
 “Gise. Chefren-Pyramide.
 Guizèh. Pyramide de Khéphrén.
 Giza. The Khepren-pyramid.
 Ghisa. La pyramide del Chefren”.
Характеристика репродукції: Вигляд з літака на піраміду Хафра (Хефрена) в Гізі.
 Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.109–114 розміщені у параграфі 5.1.
Пов’язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1.109–114.

№ 116.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1. 115.
Старий номер: № 62.
Розміри негатива: 9х12 см.
Стан: Незначні сколення по кутах і периметру скляної пластини.

Написи, що супроводжують негатив:	Напис на самій ілюстрації: "Photo. Bonfils. The Step Pyramid of Sakkara. The tomb of Zoser and the first pyramid to be erected in Egypt".
Характеристика репродукції:	Східчаста піраміда Джосера в Саккара. Більш детальні коментарі щодо негативу НА ІА НАНУ.57.1.115 розміщені у параграфі 5.2.
Пов'язані негативи:	Відсутні.

№ 117.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.116.
Старий номер:	Репродукція без номеру.
Розміри негатива:	12х18 см.
Стан:	Невеликі сколення в деяких місцях по периметру.
Написи, що супроводжують негатив:	Напис на конверті, який, схоже, був доданий пізніше: "Египет. Египетские мумии (репродукция)". Напис на самій ілюстрації: "Tafel 126. [S] 499. Aegyptische Mumienleichen und Leichenbretter verschiedener Epochen". На ілюстрації є також номер сторінки – 499.
Характеристика репродукції:	Людські мумії. Більш детальні коментарі щодо негативу НА ІА НАНУ.57.1.116 розміщені у параграфі 5.3.
Пов'язані негативи:	Відсутні.

№ 118.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1. 117.
Старий номер:	Репродукція без номеру.
Розміри негатива:	12х18 см.
Стан:	Скляний негатив розбитий і має дірку у верхній частині, а також сколення по периметру пластини.
Написи, що супроводжують негатив:	Напис на конверті: "Египет. Чернявка. Негатив разбит".
Характеристика репродукції:	Репродукція двох сторінок з польської книги. Зліва С. 109 із іл. 215 та іл. 216. Справа сторінка без номеру із іл. 212 та іл. 213. Вона містить дві сторінки з текстом та ілюстраціями, ліва сторінка, яка в книзі, очевидно, йде після правої, відображена лише частково, схоже, що автори київського негатива мали намір передрукувати звідси лише ілюстрацію 216 (Fig. 216. Dusza leci do swej mumii (Museum w Gizeh)), разом із двома іншими ілюстраціями з іншої сторінки: під номером 212 (Fig. 212.

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

	Dusza wzlatująca nad mumią. – (Rosellini “Monumenti Civili”)) та 213 (Fig. 213. Dusza tuląca się do swego ciała), заклеївши решту тексту та ілюстрацій так, щоб ілюстрація 216 була попереду 212 та 213. Більш детальні коментарі щодо негативу НА ІА НАНУ.57.1.117 розміщені у параграфі 5.4.
Пов’язані негативи:	Відсутні.
№ 119.	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.118.
Старий номер:	№ 16.
Розміри негатива:	12х18 см.
Стан:	Негатив тріснутий, рамка із чорного паперу, наклеєна на склі.
Написи, що супроводжують негатив:	Напис на листі цигаркового паперу: “16. Небо в виде коровы по религиозным представлениям египтян”.
Характеристика репродукції:	Зображення давньоєгипетської космологічної сцени, копія ілюстрації з монографії Дж. Г. Брестеда ² або копії з цієї книги. Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.118–131, 141 розміщені у параграфі 5.5.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1.118–131, 141.
№ 120.	
Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.119.
Старий номер:	№ 17.
Розміри негатива:	12х18 см.
Стан:	Рамка із чорного паперу, наклеєна на склі.
Написи, що супроводжують негатив:	Напис на листі цигаркового паперу: “17. Фараон Эхнатон со своей семьей поклоняется богу Атону. Лучи солнца оканчиваются руками, протянутыми к фараону”.
Характеристика репродукції:	Репродукція зображає царя Ехнатона із сім’єю, що поклоняється Атону, сцена із гробниці Іпі <i>I(j)pu</i> в Амарні. Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.118–131, 141 розміщені у параграфі 5.5.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 118–131, 141.

² Breasted 1905, p. 53, fig. 30; Breasted 1909, p. 54, fig. 30; Breasted 1911, S. 53, Abb. 29.

№ 121.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.120.
Старий номер:	№ 18.
Розміри негатива:	12х18 см.
Стан:	Рамка із чорного паперу, наклеєна на склі.
Написи, що супроводжують негатив:	Напис на листі цигаркового паперу: “ 18. Битва єгиптян с хеттами, египетские колесницы на левой стороне, хеттские – на правой”.
Характеристика репродукції:	Рисунок фрагменту сцени битви Рамсеса II при Кадеші із монографії І. Росселіні. ³ Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.118–131, 141 розміщені у параграфі 5.5.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 118–131, 141.

№ 122.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.121.
Старий номер:	№ 19.
Розміри негатива:	12х18 см.
Стан:	Рамка із чорного паперу, наклеєна на склі.
Написи, що супроводжують негатив:	Напис на цигарковому папері: “19. Сцены натурального обмена в Египте Древнего Царства”.
Характеристика репродукції:	Репродукція показує дві ринкові сцени із гробниці Фетекта в Абусірі. Також видно рядки тексту російською мовою зі сторінки, з якої копіювали зображення. Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.118–131, 141 розміщені у параграфі 5.5.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1.118–131, 141.

№ 123.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.122.
Старий номер:	№ 20.
Розміри негатива:	12х18 см.
Стан:	Рамка із чорного паперу, наклеєна на склі.
Написи, що супроводжують негатив:	Напис на цигарковому папері: “20. Сражение египтян с филистимлянами”.
Характеристика репродукції:	Рисунок зображає фрагмент сцени битви Рамсеса III з народами моря в Медінет-Абу. Негатив також містить

³ Rossellini 1832, 4, Pl. , pl. LXXXVII.

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

декілька рядків із фрагментами тексту російською мовою, що був на сторінці, з якої копіювали.

Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.118–131, 141 розміщені у параграфі 5.5.

Пов’язані негативи:

НА ІА НАНУ.57.1. 118–131, 141.

№ 124.

Інвентарний номер:

НА ІА НАНУ.57.1.123.

Старий номер:

№ 21.

Розміри негатива:

12x18 см.

Стан:

Рамка із чорного паперу, наклеєна на склі, правий верхній кут тріснув.

Написи, що супроводжують негатив:

Напис на цигарковому папері: “21. Египет: класовая структура”.

Характеристика репродукції:

Рисунок, що зображає сцену перевезення великої давньоєгипетської статуї із гробниці Джгутіготепа в Ель-Бершег (гробниця № 2).

Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.118–131, 141 розміщені у параграфі 5.5.

Пов’язані негативи:

НА ІА НАНУ.57.1. 118–131, 141.

№ 125.

Інвентарний номер:

НА ІА НАНУ.57.1.124.

Старий номер:

№ 23.

Розміри негатива:

9x12 см.

Стан:

На склі наклеєна рамка із чорного паперу.

Написи, що супроводжують негатив:

Напис на цигарковому папері: “23. Осада египтянами палестинской крепости”.

Характеристика репродукції:

Рисунок, що зображає сцену облоги міста із гробниці Хеті (гробниця № 17) в Бені Гассані.

Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.118–131, 141 розміщені у параграфі 5.5.

Пов’язані негативи:

НА ІА НАНУ.57.1.118–131, 141.

№ 126.

Інвентарний номер:

НА ІА НАНУ.57.1.125.

Старий номер:

№ 24.

Розміри негатива:

9x12 см.

Стан:	На склі наклеєна рамка із чорного паперу.
Написи, що супроводжують негатив:	Напис на цигарковому папері: “24. Египет. Наказание неплательщиков податей”.
Характеристика репродукції:	Репродукція зображає сцену покарання палицею із гробниці № 15 в Бені Гассані, що належала Бакету III (Baqet III). Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.118–131, 141 розміщені у параграфі 5.5. НА ІА НАНУ.57.1.118–131, 141.
Пов’язані негативи:	

№ 127.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.126.
Старий номер:	№ 25.
Розміри негатива:	9x12 см.
Стан:	На склі наклеєна рамка із чорного паперу, негатив розбитий на дві частини.
Написи, що супроводжують негатив:	Напис на цигарковому папері: “25. Египет. Египетские копейщики Рамсеса II”; напис на самій ілюстрації: “Египетские копейщики Рамсеса II”.
Характеристика репродукції:	Репродукція зображає шеренгу давньоєгипетських воїнів списоносців на марші. Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.118–131, 141 розміщені у параграфі 5.5. НА ІА НАНУ.57.1. 118–131, 141.
Пов’язані негативи:	

№ 128.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.127.
Старий номер:	№ 26.
Розміри негатива:	9x12 см.
Стан:	На склі наклеєна рамка із чорного паперу.
Написи, що супроводжують негатив:	Напис на цигарковому папері: “Египет. Кремневый нож с рукояткой из гравированной золотой пластинки”.
Характеристика репродукції:	Репродукція з малюнка-прорисовки доісторичного кремнієвого ножа із руків’ям, покритим золотом, який зараз зберігається в музеї Брюсселя. Цей малюнок, ймовірно, походить із монографії Дж. Г. Брестеда ⁴ . Також можливо, що негатив був сфотографований із копії з цієї ілюстрації в іншій роботі.

⁴ Breasted 1905, p. 29, fig. 9; Breasted 1909, p. 29, fig. 9; Breasted 1911, S. 29, Abb. 9.

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

Пов’язані негативи: Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.118–131, 141 розміщені у параграфі 5.5. НА ІА НАНУ.57.1.118–131, 141.

№ 129.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1.128.
Старий номер: № 27.
Розміри негатива: 9x12 см.
Стан: На склі наклеєна стрічка із чорного паперу.
Написи, що супроводжують негатив: Напис на цигарковому папері: “27. Єгипет. Релігія”, напис на самій ілюстрації: “Таблиця 110. Єгипет. Релігія”.
Характеристика репродукції: Репродукція сцени давньоєгипетської декорації, що зображає барку Горахті. Цей малюнок, ймовірно, походить із монографії Дж. Г. Брестеда⁵. Також можливо, що негатив був сфотографований із копії з цієї ілюстрації в іншій роботі.
Пов’язані негативи: Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.118–131, 141 розміщені у параграфі 5.5. НА ІА НАНУ.57.1.118–131, 141.

№ 130.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1. 129.
Старий номер: № 28.
Розміри негатива: 9x12 см.
Стан: Верхній правий кут скляної пластини відбитий. На склі наклеєна рамка із чорного паперу.
Написи, що супроводжують негатив: Напис на цигарковому папері: “28. Єгипет. Наука”; напис на самій ілюстрації: “Таблиця 35. Єгипет. Наука”.
Характеристика репродукції: Репродукція показує ілюстрацію, що зображає прилади для вимірювань та фрагмент давньоєгипетського тексту з астрономії.
Цей фрагмент астрономічної таблиці походить із прописки сцени в гробниці KV 9 із Долини царів (Західні Теби), як це було зображено в роботі Lepsius R. Denkmäler aus Aegypten und Aethiopien⁶.
Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.118–131, 141 розміщені у параграфі 5.5.

⁵ Breasted 1905, p. 57, fig. 32; Breasted 1909, p. 57, fig. 32; Breasted 1911, S. 55, Abb. 31.

⁶ Lepsius 1849–1859, II. Abt. III, Bl. 228-bis.

Пов'язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1.118–131, 141.

№ 131.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1.130.

Старий номер: № 29.

Розміри негатива: 9x12 см.

Стан: На склі наклеєна рамка із чорного паперу, також залишки паперу, який приклеївся.

Написи, що супроводжують негатив: Напис на цигарковому папері: “29. Египет. Земледелие”, напис на самій ілюстрації: “Таблица 11. Египет. Земледелие”.

Поряд з цією пластиною було знайдено ще один аркуш паперу із написом: “Египет. 10 шт”.

Характеристика репродукції: Репродукція показує дві сцени сільськогосподарських робіт, одна під одною.

Верхня сцена сільськогосподарських робіт із гробниці Нахта в Тебах (ТТ 52).

Нижній рисунок зображає сільськогосподарські сцени та сільськогосподарські знаряддя.

Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.118–131, 141 розміщені у параграфі 5.5.

Пов'язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1. 118–131, 141.

№ 132.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1. 131.

Старий номер: № 30.

Розміри негатива: 12x18 см.

Стан: Рамка із чорного паперу наклеєна на склі.

Написи, що супроводжують негатив: Напис на цигарковому папері: “30. Египет. Сириец. Кефтиец (житель Крита)”.

Характеристика репродукції: Репродукція ілюстрації, що містить сцену давньо-єгипетської декорації, яка зображає двох іноземців, азіата та критянина.

Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.118–131, 141 розміщені у параграфі 5.5.

Пов'язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1. 118–131, 141.

№ 133.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1. 141.

Старий номер: Фотопозитив без номера віддрукований на папері.

Розміри: 9x12 см.

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

Стан: Задовільний.

Написи, що супроводжують фотографію: Напис на фотографії: “Рис. 21. Ювелір перед тиглем”.

Характеристика репродукції: Це фотографія, зроблена з негатива на склі (наразі він відсутній серед знайдених негативів) контактним способом. В результаті – фон вийшов чорним, а сам рисунок та напис до нього – білим, напис виявився дзеркально відтвореним. Фотографія явно була зроблена з негатива, що належить до групи репродукцій прорисовок сцен давньоєгипетської декорації, скопійованих із книги російською мовою.

Пов’язані негативи: Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.118–131, 141 розміщені у параграфі 5.5. НА ІА НАНУ.57.1.118–131, 141.

№ 134

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1.132.

Старий номер: № 22.

Розміри негатива: 12х18 см.

Стан: Рамка із чорного паперу, наклеєна на склі.

Написи, що супроводжують негатив: Напис на цигарковому папері: “22. Єгипет. Сезострис III (нач. 2-го тыс. до н. э.)”, напис на самій ілюстрації: “Таб. V. Сезострис III. Красный гранит. (Среднее царство. Начало 2-го тыс. до н.э. Каирский музей)”.

Характеристика репродукції: Репродукція фотографії верхньої частини колосальної статуї царя Сенусерта III з Єгипетського музею Каїра (CCG 42012).

Пов’язані негативи: Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.132–139 розміщені у параграфі 5.6. НА ІА НАНУ.57.1.132–139.

№ 135.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1.133.

Старий номер: № 31.

Розміри негатива: 12х18 см.

Стан: Рамка із чорного паперу, наклеєна на склі.

Написи, що супроводжують негатив: Напис на папері: “31. Єгипет. Статуя Сезостриса I из Лишта (Среднее царство, нач. 2-го тыс. до н. э.)”, напис на самій ілюстрації: “23. Статуя Сесостриса I из Лишта. Известняк. (Среднее царство. Начало 2-го тыс. до н. э.)”. Номер 23 тут вказує на номер ілюстрації в

Характеристика репродукції:	книзі. Ілюстрація також має номер сторінки, на якій вона розміщена, це с. 69. Репродукція фотографії верхньої частини статуї царя Сенусерта I з Лішта, нині в Єгипетському музеї Каїра (CCG 411). Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.132–139 розміщені у параграфі 5.6.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 132–139.

№ 136.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.134.
Старий номер:	№ 32.
Розміри негатива:	12x18 см.
Стан:	Рамка із чорного паперу, наклеєна на склі.
Написи, що супроводжують негатив:	Напис на цигарковому папері: “32. Египет. Аменемхет III. Известняк (около 3 т. до н. э.)”.
Характеристика репродукції:	Репродукція фотографії статуї Аменемгата III з Гавари, нині в Єгипетському музеї Каїра (CCG 385). Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.132–139 розміщені у параграфі 5.6.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1.132–139.

№ 137.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.135.
Старий номер:	№ 34.
Розміри негатива:	12x18 см.
Стан:	Рамка із чорного паперу, наклеєна на склі.
Написи, що супроводжують негатив:	Написи, що супроводжують негатив: напис на папері: “34. Колоссы пещерного храма Рамсеса II в Абусимбеле (Новое царство, середина XIII в. до н. э.)”.
Характеристика репродукції:	Репродукція з фотографії, що зображає південний фасад храму Рамсеса II Абу Симбелі із колосальними статуями цього царя. Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.132–139 розміщені у параграфі 5.6.
Пов'язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 132–139.

№ 138.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.136.
Старий номер:	№ 35.
Розміри негатива:	12x18 см.

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

Стан:	Негатив розбитий на дві частини; рамка із чорного паперу, наклеєна на склі.
Написи, що супроводжують негатив:	Напис на папері: “35. Общий вид храма в Луксоре (Новое царство времен Аменхотепа III – 1411–1375 до н. э. и Рамсеса II 1292–1225 до н. э.)”. Папір був приклеєний до негатива, на звороті залишилися рештки від якогось лозунгу чи агітки ⁷ .
Характеристика репродукції:	Негатив зображає загальний вигляд Луксорського храму ⁸ з літака. Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.132–139 розміщені у параграфі 5.6.
Пов’язані негативи:	НА ІА НАНУ.57.1. 132–139.

№ 139.

Інвентарний номер:	НА ІА НАНУ.57.1.137.
Старий номер:	№ 36.
Розміри негатива:	12x18 см.
Стан:	Рамка із чорного паперу, наклеєна на склі.
Написи, що супроводжують негатив:	Напис на папері: “36. Алея сфинксов ведущая к Карнаку (Новое царство. Времен Рамсеса II 1292–1225 до н. э.)”.
Характеристика репродукції:	Негатив зображає алею сфінксів в Карнацькому храмі. Ця фотографія повністю збігається з фотографією, що вміщена в монографії Б. А. Тураєва ⁹ , а рештки заголовка до ілюстрації показують що він був схожий, якщо не ідентичний, і що він був російською: “аллея...”.

⁷ На зворотному боці паперу залишилися чотири рядки з рештками написів:

“... [парт]ійних

....ІХ РАД

...нських

....озунгів ЦК ВКП(б)”.

⁸ Сучасне місто Луксор розташоване на місці стародавньої столиці Єгипту – Теби. На території міста розташовано багато пам’яток стародавньої історії. Серед них Карнацький храм Амона (давньоєгипетською – Іпет-ісут – “вибрані місця”, або більш вільно – обрана резиденція Амона), та Луксорський храм, або Луксор. Карнацький храм, або просто Карнак, розташований у північному передмісті міста Луксор, що колись було селом Карнак, звідки й походить його сучасна назва. Луксорський храм, або, як його ще називають, Луксор, розташований в південній частині міста Луксор, давньоєгипетською цей храм називався Іпет-ресіт – “південне місце”, або південна резиденція бога Амона в місті Теби. Саме вигляд цього храму з висоти пташиного польоту відображено на вказаній фотографії. У популярній літературі часто плутають обидва храми, адже обидва вони нині фактично перебувають в одному місті – Луксор.

⁹ Тураев 1936, том I, с. 315 (фото знизу).

Пов'язані негативи: Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.132–139 розміщені у параграфі 5.6. НА ІА НАНУ.57.1. 132–139.

№ 140.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1.138.
Старий номер: № 37.
Розміри негатива: 12х18 см.
Стан: Рамка із чорного паперу, наклеєна на склі.
Написи, що супроводжують негатив: Напис на папері: “37. Єгипет. Общий вид храма царицы Хатшепсут в Диер-эль-Бакри”¹⁰.
На самій скляній пластині збереглися рештки підпису до ілюстрації, що показують, що це репродукція ілюстрації з якоїсь російської книжки і що підпис був схожий на той, що міститься на папері: “...царицы Хатшепсут в Дейр ель-Бахри”.
Характеристика репродукції: Негатив відтворює фотографію храму цариці Гатшепсут у Дейр ель-Бахрі.
Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.132–139 розміщені у параграфі 5.6.
Пов'язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1.132–139.

№ 141.

Інвентарний номер: НА ІА НАНУ.57.1.139.
Старий номер: Негатив без номера.
Розміри негатива: 12х18 см.
Стан: Негатив відбитий у верхній частині, рамка із чорного паперу була наклеєна на склі, нині – відвалилась.
Написи, що супроводжують негатив: Напис на самій ілюстрації: “Статуя Хефрена. Диорит. (Древнее царство. Около середины 3-го тыс. до н. э.). Каирский музей”.
Характеристика репродукції: Репродукція з фотографії статуї Хефрена, нині в Єгипетському музеї Каїра (ССГ 14).
Більш детальні коментарі щодо групи негативів НА ІА НАНУ.57.1.132–139 розміщені у параграфі 5.6.
Пов'язані негативи: НА ІА НАНУ.57.1.132–139.

¹⁰ Диер-эль-Бакри – саме така орфографія в написі.

3. Каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”

№ 142.

Інвентарний номер:	HA IA HAHY.57.1.140.
Старий номер:	Негатив без номера.
Розміри негатива:	9x12 см.
Стан:	Правий нижній кут скляної пластини відбитий.
Написи, що супроводжують негатив:	Написи на самій скляній пластині. Напис зверху над ілюстрацією: "Mittelalterliche und neuere Kupferlegierungen". Напис знизу: "Abb. 55. Ägyptische Bronze im luftdicht abgeschlossenen Kasten über Trockenmittel (Hildesheimer Römer – Museum). Etwa 1/15 nat. Gr." Залишки ще одного напису: „...schale unter der durchlochten Platte, die mit eine.... in der Abbildung aufgerollten) schwar...n Gazestoff“.
Характеристика репродукції:	Негатив є репродукцією ілюстрації № 55 із книги німецькою мовою. Фото, яке відтворено на негативі, показує бронзову скульптуру голови єгипетського царя із Гільдесгайм-Рьомер –Музею. Більш детальні коментарі щодо негатива HA IA HAHY.57.1.140 розміщені у параграфі 5.7.
Пов'язані негативи:	Відсутні.

№ 143.

Інвентарний номер:	HA IA HAHY.57.1.142.
Старий номер:	Негатив без номера.
Розміри:	8,5x8,5 см.
Стан:	Негатив має багато тріщин; рамка з чорного паперу наклеєна на склі.
Написи, що супроводжують негатив:	Відсутні.
Характеристика фотонегатива:	Негатив показує групову екскурсію червоноармійців разом з екскурсоводом на фоні вітрини із давньоєгипетськими експонатами. Цей негатив не належить ні до негативів, що відтворюють процес реставрації давньоєгипетських пам'яток, ні до групи негативів-репродукцій. Більш детальні коментарі щодо негатива HA IA HAHY.57.1.142 розміщені у параграфі 5.8.
Пов'язані негативи:	Відсутні.

4. Давньоєгипетські пам'ятки, що зображені на негативах Наукового архіву Інституту археології НАН України

4.1. Прямокутний саркофаг зі склепінчастим віком

НА ІА НАНУ. Фонд 57. Опис. 1. Інвентарні номери 1–14, 93, 143

Прямокутний дерев'яний саркофаг зі склепінчастим віком був першою пам'яткою, яку вирізнили на негативах. Цей саркофаг був ґрунтований і розписаний зображеннями та ієрогліфічними написами. Чорно-біле фото все ж дає уявлення про те, що декорація була багатокольоровою.

На жаль, вцілілі негативи не показують однієї стінки скрині саркофага – короткої стінки з боку ніг, а також фронтального фото склепінчастого віка, як і вигляду внутрішніх частин саркофага.

Ім'я власника саркофага було *Ns-p(3)-ntr* (Неспанечер, або Неспанутер) “той, хто належить богу”, це чоловіче ім'я, яке трапляється за Пізньої доби та Птолемеївської епохи¹.

Ім'я його батька написано в двох варіантах: *Hrw-m-3h-bjt* (Горемахбіт)² “Гор, який у (святилищі міста) Ахбіт”, яке може вважатися нормативним написанням цього імені, та *Hrw-3h-bjt* (Горахбіт), який є його варіантом. Ім'я матері власника саркофага – *T3-dj-Hrw-p3-hrd*³, Тадігорпахеред (“та, яку дав Гор-дитина”); у написах також представлена різна орфографія цього імені⁴. Ні титулів власника пам'ятки, ні титулів його батька на саркофазі нема, окрім титулу матері – *nbt pr* “господиня дому”, що є звичним титулом заміжньої жінки.

¹ Ranke 1935–1952, Band I, S. 176, 6.

² Ranke 1935–1952, Band I, S. 247, 15.

³ Ranke 1935–1952, Band I, S. 374, 7. Ім'я цієї пані згадано в списку джерел до словника Ранке.

⁴ Взагалі, варто відзначити загальну недбалість чи неграмотність писця, який робив написи на цьому саркофазі, окремі ієрогліфічні знаки були пропущені, інші – перевернуті, порядок знаків у власних іменах та інших термінах часто був сплутаний, це все й викликало варіанти написання власних імен.

4. Давньєгипетські пам'ятки, що зображені на негативах НА ІА НАНУ

Як вказувалось у параграфі 2.1. саркофаг із таким же іменем власника згадувався в статті Шпігельберга, він бачив саркофаг Неспанечера сина Горемахбіта та Тадігорпахеред в експозиції на продаж в Каїрському єгипетському музеї в 1903 р.⁵

Цей дерев'яний саркофаг був закуплений Богданом та Варварою Ханенками в Каїрі в період між 1903 і 1905 рр., у Каїрському музеї, який розпродавав дублетні чи типові давньоегипетські пам'ятки, знайдені під час археологічних розкопок. Подружжя Ханенків закупило цей саркофаг разом із іншими пам'ятками Стародавнього Єгипту як спеціальний подарунок щойно відкритому Київському художньо-промислому і науковому музею Його Величності Государя Імператора Ніколая Александровича. Цей саркофаг було згадано в покажчику В. Хвойки, надрукованому в 1905 р. Це номер 2 цього покажчика, де зокрема повідомляється:

“2. Саркофаг деревянный, расписной, эпохи Птолемеев, найденный в Верхнем Египте в Акхмиме (древний Панополис); на саркофаге находится надпись иероглифами, покойника: “Нес-Па-нутер, сын Гирт-Кхета, рожденный от госпожи Па-Дю-Хир-Па-Кхот”⁶.

Ім'я власника саркофага було перекручене в наступних виданнях покажчика як “Нес-Па Гутер, сын Гирт-Кхета, рожденный от госпожи Па-Дю-Хир-Па-Кхот”⁷. Ще інша вимова “Нес а Гутер” трапляється в покажчику 1910 року⁸ та наступному виданні 1913 року: “Нес а Гутер сын Гирт-Кхета, рожденный от госпожи Па-Дю-Хир-Па-Кхот”⁹.

Орфографія імені як і наявність самих таких деталей, як ім'я власника саркофага та імена його батьків, доводить той факт, що Вікентій Хвойка використовував якісь документи Каїрського музею, які супроводжували продаж давньоегипетських артефактів, очевидно, написані французькою мовою.

Цей саркофаг, напевно, був згаданий у списку давньоегипетських речей, які Перший державний музей передавав Музею культів і побуту в 1924 р., у відповідному параграфі:

“[інвентарний номер] 26125. Саркофаг дерев'яний розмальований першого віку до Р. Х. з написом”¹⁰.

Оскільки він був представлений на негативах Інституту археології, автори цього дослідження роблять висновок, що він перейшов звідти до реставраційних майстерень Всеукраїнського музейного городка, і тут реставрувався.

⁵ Spiegelberg 1905, p. 85.

⁶ Киевский художественно-промышленный и научный музей 1905, с. 58.

⁷ Киевский художественно-промышленный и научный музей 1908, с. 58.

⁸ Киевский художественно-промышленный и научный музей 1910, с. 57.

⁹ Киевский художественно-промышленный и научный музей 1913, с. 55.

¹⁰ НА НХМУ, фонд, оп. 1, од. зб. 33, арк. 33 зв.

Виявляється, що це та ж сама пам'ятка, що й саркофаг Одеського археологічного музею (інв. № 71701), саркофаг було перевезено до Одеси в 1959 році разом із іншими київськими давньоєгипетськими артефактами.

Цей саркофаг ніколи раніше не був опублікований у фотографіях, хоча він був включений до каталогу О. Д. Берлева та С. І. Ходжаш під № II-41¹¹, але тут було подано лише короткий опис та переклад написів.

Отже, ці негативи є першою публікацією саркофага, незважаючи на ту обставину, що фотографії, які збереглися, не показують всіх сторін саркофага. Важливість цих фотографій полягає в тому, що вони показують стан пам'ятки на 1935 рік, як і засвідчують факт її реставрації М. Касперовичем та його командою, окремі коментарі щодо цього процесу теж були залучені до цього підрозділу.

Перші чотири негативи (НА ІА НАНУ.57.1.1-4) показують коротку стінку з боку голови скрині саркофага разом із такою ж короткою стінкою віка, перший з них зображає цей бік саркофага разом із стовпцями, інші негативи показують його без стовпців. Негативи НА ІА НАНУ.57.1.5 та НА ІА НАНУ.57.1.6 показують повний вигляд саркофага з обох боків, решта негативів демонструють окремі його деталі.

Фотонегативи фіксують процес реставрації, вони візуалізують окремі його моменти. Видно, що в процесі реставрації та фотографування пам'ятка була розібрана на окремі деталі. Схоже, що негативи НА ІА НАНУ.57.1.1, НА ІА НАНУ.57.1.5 та НА ІА НАНУ.57.1.6 дають змогу побачити загальний стан саркофага до реставрації. Частини саркофага були стягнуті металічним дротом по боках, щоб він не розпався на частини.

Негативи НА ІА НАНУ.57.1.2, НА ІА НАНУ.57.1.3, НА ІА НАНУ.57.1.4, НА ІА НАНУ.57.1.10, НА ІА НАНУ.57.1.11 демонструють, що саркофаг розібрали на окремі деталі. Тоді як негатив НА ІА НАНУ.57.1.1 показує бік саркофага з боку голови в цілому вигляді, негативи НА ІА НАНУ.57.1.2, НА ІА НАНУ.57.1.3, НА ІА НАНУ.57.1.4 демонструють його без бічних стовпців, які показані на негативах НА ІА НАНУ.57.1.10 та НА ІА НАНУ.57.1.11.

Негатив НА ІА НАНУ.57.1.12 зображає чотири статуетки соколів, які зазвичай були вершинами на кожному стовпці в саркофагах цього виду, тому це фото було приєднане до цієї групи негативів.

Негативи НА ІА НАНУ.57.1.7, НА ІА НАНУ.57.1.8 та НА ІА НАНУ.57.1.9 показують окремі фрагменти декорації саркофага, як і негативи НА ІА НАНУ.57.1.13 та НА ІА НАНУ.57.1.143. Негатив НА ІА НАНУ.57.1.7 зображає декорацію напівкруглої короткої бічної стінки віка.

¹¹ Berlev, Hodjash 1998, p. 32, Nr. II-41.

4. Давньєгипетські пам'ятки, що зображені на негативах НА ІА НАНУ

Фотонегативи НА ІА НАНУ.57.1.8–9 показують деталі декорації правого боку саркофага, НА ІА НАНУ.57.1.8 демонструє муміфіковану шакалоголову постать в святилищі та вузол Ісиди, а НА ІА НАНУ.57.1.9 показує муміфіковану фігуру в правому верхньому куті фотографії та декілька ієрогліфів від напису знизу: *wbn m* – ‘засяяти (в золотому сяйві)’.

Негатив НА ІА НАНУ.57.1.13 представляє фрагмент декорації одного з боків саркофага, який зображений на окремій дошці. Образи, зображені на цій дошці (сокологорова муміфікована фігура та вузол Ісиди) збігаються із двома образами крайньої правої секції лівої довгої бічної стінки скрині саркофага. Ця обставина засвідчує, що бічні стінки саркофага були роз'єднані на окремі дошки під час реставрації. Ймовірно, віко також було розібране, і негатив НА ІА НАНУ.57.1.93 показує дошку із фрагментом декорації віка. Цей фотонегатив показує дошку із деталями декорації віка саркофага. Тут зображено ряд фігур, від них видні лише верхні частини. Три із них обернені обличчям направо, а остання обернена в протилежний напрямок. Ймовірно, ці фігури були поміщені в човні, тому що перша справа постать (сокологорова бог Сопду (?)) тримає в руках об'єкт, який може бути веслом чи гарпуном. Далі йдуть чоловіча і жіноча постаті, остання фігура – то ібісогорова Тот із сувоєм папірусу з письменами; цей бог дивиться в протилежний напрямок.

Цей тип саркофагів був поширений за Пізньої епохи та Птолемеївського періоду, переважно в Ахмімі. Датування цього об'єкта було здійснене в Каїрському музеї. Саркофаг справді походить з Ахміма, цей факт було задокументовано, вище про це вже вказувалось.

Декорація саркофага збереглася в основному непогано.

Напівкругла верхня частина короткої стінки скрині саркофага з боку голови зображає чотири фігури павіанів та дві людські, всі стоять і прославляють сонце. Сонячний диск поміщено над головою людської постаті в позі екскламації; обабіч неї зображені по два павіани і по одній людській постаті. Крилатий сонячний диск із двома уреями вінчає композицію.

Нижче розташована горизонтальна лінія з написом. Центральним знаком нижньої секції декорації короткої стінки скрині з боку голови є символ *джд*, обрамлений вертикальними стрічками. Дві постаті плакальниць видно обабіч від цього символу, справа – Ісиду, зліва – Нефтіду. Фігури також відділені вертикальними стрічками; і найдавші постаті по обох боках – це шакалоголові мумії з мотузками в руках. Найнижча частина цієї композиції прикрашена геометричним орнаментом, що імітує фасад палацу.

Фотонегативи, що зображають обидва боки саркофагу, показують декорацію обох боків його віка, але сцени, що тут зображені, важко вирізнити.

Лівий бік віка саркофага показує процесію двох шакалів, за якими йдуть три невизначені фігури, їхні верхні частини практично невидні. Фотонегатив показує велику дірку в дерев'яних дошках в правій крайній секції віка, а також втрати декорації в окремих місцях. Лівий бік віка показує наос (?) та корабель із пасажирами, постаті теж погано видні. Нижче зображено стилізовані хвилі води. Також є фриз із орнаментом із мумієподібних фігур, які сидять у прямокутних секціях, цей фриз обрамляє обидва краї віка.

Верхня частина лівого боку скрині саркофага має горизонтальну лінію з ієрогліфами, нижче йде орнамент, який складається із циклічного повторення трьох образів, що йдуть один за одним, і кожен із них розділений вертикальними лініями, – це вузол Ісіді, символ джед та мумієподібна постать у шатрі.

Найнижча частина бічної сторони має такий же геометричний орнамент, що зображено на найнижчій секції короткої стінки скрині з боку голови. Всі фігури та написи обернені вправо, до місця, де перебуває голова мумії.

Та ж ситуація із правою стороною скрині саркофага, тут основна частина фігур теж обернена до того місця, де в саркофазі лежить голова мумії, відповідно вони обернені ліворуч. Але написи обернені у протилежний бік, відповідно до основного напрямку давньоєгипетського письма.

Постаті, що зображені на правому боці віка саркофага, майже невидимі, в окремих місцях у деревині віка є дірки. Крайня фігура справа обернена обличчям до ряду інших постатей і зображена в позі адорації, тож вона, можливо, зображає власника саркофага, який поклоняється богам та створінням потойбіччя. Незважаючи на те, що в багатьох місцях декорація втрачена, схоже, що там зображено корабель, як і на лівому боці віка.

Під цим рядом сцен розташований орнамент із мумієподібних фігур у прямокутних секціях, такий же, як і на протилежному боці, а також лінія з ієрогліфічним написом на верхньому краю скрині саркофага. Також тут є той же орнамент, що й на протилежному боці, який складається з вузлів Ісіді, символу джед та мумієподібних постатей у шатрах, а також геометричний орнамент у нижній частині скрині.

4.2. Дерев'яний антропоморфний саркофаг

НА ІА НАНУ, Фонд 57. Опис. 1. Інвентарні номери 15–25, 98 (скриня)

НА ІА НАНУ, Фонд 57. Опис. 1. Інвентарні номери 33–36 (віко)

Наступна група з 15 негативів показує дерев'яний антропоморфний саркофаг, який нині зберігається в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інв. номер АРХ-828 (скриня) та інв. номер АРХ-838 (віко).

4. Давньоегипетські пам'ятки, що зображені на негативах НА ІА НАНУ

Проблема полягає в тому, що відомі нині документи не дають інформації коли і яким чином цей саркофаг з'явився у музеї. Він не згадується серед списку давньоегипетських пам'яток Церковно-археологічного музею при Київській духовній семінарії, як і не згадується в описі київських пам'яток Б. А. Тураєва. Можна припустити, що ця пам'ятка могла потрапити до музею після того, як була опублікована стаття Б. А. Тураєва, відповідно, після 1900 р. Але більш імовірним буде припущення, що цей саркофаг належить до групи пам'яток, закуплених Б. Ханенком у Каїрського музею, і що він зберігався в Київському художньо-промисловому і науковому музеї та його наступнику, Першому державному музеї, до 1924 р. Показчик до музейної колекції згадує цей саркофаг під номером 1:

“1. Мумия мужчины, заключенная в деревянном расписном саркофаге с крышкой. Мумия кутана пеленой и тасьмами желтой материи”¹².

Якщо це припущення правильне, то цей саркофаг міг бути згадуваний в архівному документі із Національного художнього музею України у відповідному параграфі:

“[Інвентарний номер] 26124. Домовина розмальована з написом, з якого видно, що се похований жрець”¹³.

Цей документ згадує лише два давньоегипетські саркофаги, як і показчики В. Хвойки, отже, якщо один із цих саркофагів належить Неспанечеру, то інший має бути досліджуваним саркофагом.

О.Д. Берлев та С.І. Ходжаш опублікували цю пам'ятку в своєму каталозі, але вони вважали що його скриня і віко належать до двох різних саркофагів¹⁴. Їх каталог включав 7 фотографій, що містили лише фрагменти декорації скрині¹⁵, але сама скриня в повному вигляді ще не була опублікована. Також О.Д. Берлев та С.І. Ходжаш опублікували фото віка цього саркофагу.¹⁶

А. Нівінський включив віко саркофагу до свого списку пам'яток 21-ї династії, що походять із Тебанського регіону, датував його періодом правління пізньої 21-ї династії (саркофаг типу III-b), правда, він називав цей об'єкт накривкою мумії¹⁷.

Насправді це віко саркофага має розміри 192x50,5 см, і має штирі для того, щоб вставити їх у пази, що були у відповідній скрині, штирі видно на обох

¹² Киевский художественно-промышленный и научный музей 1905, р. 58; Киевский художественно-промышленный и научный музей 1908, р. 58; Киевский художественно-промышленный и научный музей 1910, р. 57; Киевский художественно-промышленный и научный музей 1913, с. 55.

¹³ Науковий архів НХМУ, оп. 1, од. зб. 33, арк. 33 зв.

¹⁴ Berlev, Hodjash 1998, p. 20.

¹⁵ Berlev, Hodjash 1998, p. 32, Nr. II-38, pl. 57–59.

¹⁶ Berlev, Hodjash 1998, p. 20, Nr. II-17, pl. 39.

¹⁷ Niwinski 1988, p. 144, Nr. 217.

боках віка, ці деталі віка саркофага проглядаються на всіх негативах, на негативі НА ІА НАНУ.57.1.36 окремі штирі показані детально.

Скриня має майже такі ж розміри: 190х50 см, отже, обидва об'єкти можуть вважатися двома відповідними частинами однієї пам'ятки, фотонегатив НА ІА НАНУ.57.1.142 показує обидва об'єкти в експозиції як дві частини одного саркофага.

Це дерев'яний антропоморфний саркофаг із жовтим тлом та поліхромним розписом¹⁸, цей тип саркофагів був поширений за 21-ї та ранньої 22-ї династій. Досліджувана скриня саркофага, схоже, не містить імені власника, із написів тут є лише низка титулів-епітетів *im3hy hr* з іменами богів, окремі імена на фото погано видно, але нема жодних символів, які можна було б вважати іменем власника. Написи, які показано на негативах, погано видно, тому що якість негативів недостатня для цього, та ж ситуація зі сценами декорації, яка трохи вицвіла.

Негатив НА ІА НАНУ.57.1.15 показує лівий бік скрині саркофага повністю. Видно, що в середній секції скрині є пошкодження декорації, а також що головна частина скрині має тріщину в деревині.

Негатив НА ІА НАНУ.57.1.16 показує інший, правий бік скрині саркофага, але частина негатива відбита і втрачена, тому повний вигляд побачити тут не можливо. Та все ж негатив показує стан пам'ятки, зокрема пошкоджену нижню частину скрині.

Фотонегатив НА ІА НАНУ.57.1.17 показує декорацію лівого боку, але саме фото зроблено таким чином, що воно дає уявлення одночасно про зовнішній бік і про внутрішню частину об'єкта. Фото засвідчує, що всередині скриня також була розписана, але нині збереглися лише фрагменти розпису, зокрема окремі постаті світлими фарбами на темному тлі. Зазвичай у такого типу саркофагах тло було темно червоного кольору (воно саме таким і є), хоча чорно-біла фотографія не дає змогу це побачити. Фотонегатив також засвідчує, що в напівкруглій секції скрині з боку голови була велика тріщина, а в частині довгої стінки правого боку поблизу ніг була пошкоджена верхня дошка. Також фотографія показує мумію на задньому плані, це може бути непрямим свідченням того, що саркофаг дійсно містив мумію, як це було вказано в покажчиках В. Хвойки та в згаданому вище архівному документі.

Фотонегатив НА ІА НАНУ.57.1.18 показує скриню саркофага із правого боку з такого ж самого ракурсу, який дає змогу побачити як долішню декорацію, так і розпис всередині пам'ятки.

¹⁸ Саме такі кольори – поліхромні на жовтому тлі має цей саркофаг в дійсності. Олена Романова разом із др. Ф. Тірадрітті мали можливість обстежити його в червні 2018 р.

4. Давньєгипетські пам'ятки, що зображені на негативах НА ІА НАНУ

Фотонегативи НА ІА НАНУ.57.1.19–25 показують деталі скрині саркофага, головний фокус цих світлин зроблено на тріщинах, втратах декорації і пошкодженнях дерев'яних деталей пам'ятки. Зокрема, негатив НА ІА НАНУ.57.1.19 демонструє глибоку тріщину в головній секції скрині (сам негатив теж розбитий на дві частини), негатив НА ІА НАНУ.57.1.20 показує схожу глибоку тріщину вже у нижній секції об'єкта, а також що дошка днища частково втрачена.

Негативи НА ІА НАНУ.57.1.21–25 демонструють вигляд днища саркофага, вони засвідчують, яким був стан пам'ятки, дошки днища висохли і тріснули в декількох місцях та відвалились, окремих взагалі нема. Негатив НА ІА НАНУ.57.1.25 показує, що саркофаг поклали на лівий бік, щоб закріпити пошкоджену нижню секцію його правого боку.

Фотонегативи НА ІА НАНУ.57.1.33–36 показують що стан віка цього саркофагу був незадовільний, об'єкт мав тріщини у ґрунтуванні по стику дощок, із яких він був зроблений, через розсихання. Декорація сильно постраждала і місцями втрачена, також втрачена накладна борода, на тому місці, до вона кріпилась до підборіддя, видно дірку (негатив НА ІА НАНУ.57.1.35). Деякі проблематичні місця були заклеєні шматками паперу, як вважає Т. Тимченко, це могла бути екстрена заклейка проблемних місць для того, щоб вони не відвалились.

Негатив НА ІА НАНУ.57.1.36 може зображати віко саркофага в процесі очистки. Всі фотонегативи показують, що стан декорації його був набагато кращий, ніж той, що показано на фотографії з каталогу О. Д. Берлева та С. І. Ходжаш.

4.3. Віко дерев'яного антропоморфного саркофага (жіночого)

НА ІА НАНУ. Фонд 57. Опис. 1. Інвентарні номери 26–32, 94, 95

Наступний ряд негативів (НА ІА НАНУ.57.1.26–32, НА ІА НАНУ.57.1.94–95) зображає віко жіночого саркофага, який нині зберігається в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інвентарний номер АРХ-829. Як і згадувана вище скриня саркофага, це віко, схоже, не належало до єгипетської колекції Церковно-археологічного музею, оскільки немає документального підтвердження, що до її складу входили саркофаги, є підтвердження лише щодо мумії.

Очевидно, що про це віко згадується серед давньоегипетських пам'яток, закуплених Ханенками в Каїрі, у покажчиках В. Хвойки є параграф під номером 4:

“4. Крышка деревянная расписная от саркофага, в котором заключалась мумия женщины; изображение ее помещено на крышке”¹⁹.

Воно також згадувалось в архівному документі 1924 року, що є списком давньоєгипетських артефактів, що передавалися до Музею культів і побуту, в наступному параграфі:

“[інвентарний номер] 26142. Крышка до деревляної розмальованої труни в якій знаходилась мумія жінки. К. К. Х. – Пр. М. № 4”²⁰.

Абревіатура “К. К. Х. – Пр. М. № 4” тут означає “Колекція Київського художньо-промислового і наукового музею – Показчик Музею 1913 р., № 4”. Вище цитувався параграф, що йде під номером 4 у вказаних показчиках.

Таким чином, віко від 1924 року перебувало в Музеї культів і побуту, а пізніше на території Всеукраїнського музейного містечка, а досліджувані фотонегативи засвідчують, що пам’ятку реставрували. Варто зазначити, що довідник Центрального історичного музею ім. Т. Г. Шевченка від 1941 року показував виставку давньоєгипетських предметів, у тому числі містив фотографію цього віка²¹. На той час цей музей розміщувався на території Всеукраїнського музейного городка, але, як вже вказувалось вище в параграфі 2.2, наразі незрозуміло, чи ця пам’ятка разом з іншими давньоєгипетськими пам’ятками була передана до цього музею, чи просто тут була організована виставка давньоєгипетських об’єктів.

Саркофаги цього типу з’явилися за пізнього Третього перехідного періоду, вони особливо поширені за 26-ї династії, тому саме правління цієї династії є найбільш імовірним датуванням для цього віка.

Негативи Інституту археології засвідчують, що віко реставрували у реставраційних майстернях Всеукраїнського музейного городка. Негатив НА ІА НАНУ.57.1.27 навіть показує реставратора за роботою, як вже зазначалось в одному з попередніх розділів, ним міг бути М. Касперович. Негативи НА ІА НАНУ.57.1.26 та НА ІА НАНУ.57.1.27 показують фронтальний повний вигляд віка, решта негативів цієї групи зосереджені на деталях віка. В цілому негативи демонструють те, що пам’ятка і її декорація були в задовільному стані у 1935 році, незважаючи на те що в деяких місцях декорація була пошкоджена, зокрема в підставці, на якій стоїть зображення муміфікованої жіночої постаті, є дірка (негативи НА ІА НАНУ.57.1.26, НА ІА НАНУ.57.1.27 та НА ІА НАНУ.57.1.32), у тому місці де починаються ступні ніг є розлом і втрата ґрунтування.

¹⁹ Киевский художественно-промышленный и научный музей 1905, С. 58; Киевский художественно-промышленный и научный музей 1908, С. 58; Киевский художественно-промышленный и научный музей 1910, С. 57; Киевский художественно-промышленный и научный музей 1913, с. 55.

²⁰ Науковий архів НХМУ, оп. 1, од. зб. 33, арк. 33 зв.

²¹ Народний комісаріат освіти УРСР. Центральний історичний музей 1941, с. 53.

4. Давньєгипетські пам'ятки, що зображені на негативах НА ІА НАНУ

Негативи НА ІА НАНУ.57.1.28, НА ІА НАНУ.57.1.29, НА ІА НАНУ.57.1.30 мають чудову роздільну здатність, що засвідчує використання хорошої оптики чи мікрофотографування в процесі фотографування. Високий рівень роздільної здатності дозволяє побачити, що ґрунтування пересохло і покритися тріщинами, місцями це призвело до втрати декорації та самого ґрунтування, також видно структуру тканини, яка була покладена під ґрунтування. Останній факт унаочнює технологію виготовлення цього віка, дерев'яні деталі були покриті льняною (?) тканиною, схоже, по всій площі поверхні віка, а потім було нанесено ґрунтування та розпис.

4.4. Антропоморфний дерев'яний (жіночий) саркофаг Хонсуїрдіс (нині ОАМ 71700)

НА ІА НАНУ. Фонд 57. Опис. 1. Інвентарні номери 37–44, 100

Низка фотонегативів (НА ІА НАНУ.57.1.37–44, НА ІА НАНУ.57.1.100) демонструє саркофаг пані Хонсуїрдіс (*Hnsw-iir-di.ś(j)*)²². Цей дерев'яний антропоморфний саркофаг має віко (зображене на негативах НА ІА НАНУ.57.1.37–41, 100) та скриню (негативи НА ІА НАНУ.57.1.42–44), нині він зберігається в Одеському археологічному музеї НАНУ (інвентарний № 71700).

Цей саркофаг зафіксовано серед об'єктів Археологічного музею Київського імператорського університету Святого Володимира в описі Б. Тураєва, його походження не виявлено, саркофага із таким іменем його власниці не було задокументовано у списку об'єктів так званого Лоту № 6, отже, ця пам'ятка не належала до дару хедива Російській імперії. Єдине, що можна з певністю встановити, це те, що він з'явився в університетському музеї до 1900 року²³. Але зараз ми можемо простежити основні етапи історії цього предмета всередині українських музеїв. Саркофаг разом з іншими пам'ятками Археологічного музею Київського університету передали до Музею культів і побуту в 1928 р., згодом він був частиною єгипетської колекції Музею історії релігій (який інституційно був частиною Всеукраїнського музейного городка), і, як засвідчують досліджувані негативи, його реставрували у Всеукраїнських художніх реставраційних та репродукційних майстернях. У 1959 році цей саркофаг передали до Одеси.

Саркофаг належить до типу, що був поширений за 25-ї та особливо за 26-ї династії, так що вказаний саркофаг, ймовірно, саме до цього періоду належить.

²² Ranke 1935–1952, Band I, S. 270, 27, це ім'я написано у жіночому варіанті *Hnsw-iir-di.ś(j)*.

²³ Тураєв 1900, с. 205–206 (Nr. 2).

Саркофаг був опублікований у каталозі О. Д. Берлева та С. І. Ходжаш, де було вміщено детальний опис та переклад написів, а також фото його віка та його внутрішнього боку²⁴, але фотографії скрині не було опубліковано.

Фотонегативи показують, що віко саркофага мало хороший стан, незважаючи на невеликі втрати декорації і ґрунтування в деяких місцях по периметру його правої стінки. Схоже, що негативи показують об'єкт після реставрації. Три негативи НА ІА НАНУ.57.1.42–44 показують скриню з обох боків та вигляд днища із зовнішнього боку, це перша публікація його вигляду. Скриня має значні пошкодження деревини, у верхній секції її лівої стінки є значна дірка, інші, менші дірки є і в стінці справа. Негатив НА ІА НАНУ.57.1.44 показує пошкодження днища, цей негатив візуалізує техніку створення цієї скрині, стики дерев'яних дощок замазали ґрунтуванням, потім поверхня скрині була покрита льняною (?) тканиною (яка була наклеєна (?)) і покрита дуже тонким шаром ґрунтування, декорованого вертикальними та горизонтальними лініями написів.

Нижня частина фотонегативу НА ІА НАНУ.57.1.100 демонструє торець віка саркофагу Хонсуїрдіс з боку ніг із декорацією та надписом. Тут зображено постать богині Ісіді що стала на одне коліно, із руками в жесті, як на постатях, що зображають ієрогліф *ḥh*.

4.5. Антропоморфний дерев'яний (жіночий) саркофаг Несмут (нині ОАМ 71695)

НА ІА НАНУ. Фонд 57. Опис. 1. Інвентарні номери 45–71, 99

Найбільша група негативів демонструє саркофаг співачки бога Амона Несмут (*Ns-mwt*)²⁵, або Несімут, із тебанської жрецької фамілії 21-ї династії; він нині перебуває в Одеському археологічному музеї НАНУ, інвентарний номер 71695. Фотонегативи НА ІА НАНУ.57.1.45–58 та НА ІА НАНУ.57.1.99 показують скриню саркофага, а негативи НА ІА НАНУ.57.1.59–71 – відповідно, його віко.

Цей саркофаг було знайдено серед інших пам'яток Схованки жерців у Баб Ель-Гасус, Дейр Ель-Бахрі в 1891 р., він перебував в Музеї Гізи до 1893 р. Цей саркофаг був включений до пам'яток дару хедива Єгипту Аббаса Гільмі II Російській імперії (Лот № 6), він згадується у супровідному документі (“Шостий лот”), що нині зберігається в Державному архіві Одеської області:

“(4) № 29634 48.57

²⁴ Berlev, Hodjash 1998, p. 25–30, Nr. II-35, pl. 54.

²⁵ Ranke 1935–1952, Band I, S. 176, 10.

4. Давньоегипетські пам'ятки, що зображені на негативах НА ІА НАНУ

Très joli cercueil de la dame chanteuse d'Amon-Ra, roi des dieux, musicienne avec la main pour Mout, la grande dame d'Asherou 'Nesimout'.

(4a) Joli cartonage²⁶, representation du petite Horus enfante dans le disque. À l'extérieur du cercueil Isis et Nephthys soignant le corps d'Osiris. À l'intérieur, personnage dont on ne voit que la tête et le bras qu'il étend pour embrasser l'Amente, sur la tête de la déesse occidentale. Porte verrouillée de l'autre monde à l'autre extrémité du cercueil. À droit et à gauche figure d'Osiris se soulevant sur le lit pour la résurrection²⁷.

Цей документ був включений до каталогу О. Д. Берлева та Н. Г. Доконт, разом із французьким текстом супровідного документа вони зробили і його російський переклад:

“(4) № 29634 48.57

Очень красивый саркофаг знатной дамы, певицы Амона Ра, царя богов, музыкантки с рукой для Маут, великой владычицы Ашеру “Несимут”.

(4a) Красивый картонаж изображений Хора-младенца в диске. На наружной стороне саркофага (стоят) Исида и Нефтида, заботящиеся /С.6/ о теле Осириса. На внутренней – персонаж, у которого видны только голова и рука, которую он протягивает, чтобы охватить (символ) Аменте на голове богини запада. Запертая на засовы дверь иного мира – в другом конце саркофага. Справа и слева фигура Осириса, поднимающаяся со своего ложа для воскресения²⁸.

Саме О. Д. Берлев і Н. Г. Доконт відкрили документи, що стосувалися процесу перевезення дару хедива та його розподілу, і підготували документ до публікації разом із перекладом на російську та коментарями його тексту і обставин перевезення.

За цим документом, саркофаг привезли до Одеси разом із “картонажем”, але опис Б. А. Тураєва не згадує про цей “картонаж” серед давньоегипетських пам'яток Археологічного музею Київського університету. Щодо самого саркофага, Б. А. Тураєв подав детальний опис його декорації та написів на віку і на скрині²⁹.

²⁶ Саркофаги із жрецької схованки Баб Ель-Гасус у Дейр Ель-Бахрі мали накривки мумій, але там не було картонажів. Тому термін ‘картонаж’ у цьому документі означає або накривку мумії, або ж інший об'єкт, який до гробу Несмут не мав стосунку. Оскільки жодних слідів накривки мумії Несмут у інших документах, що стосуються її саркофага, не зафіксовано, то можливо, що так названо саме віко саркофагу. Автори цього дослідження дякують др. С. Шейхолісламі за те, що вона звернула їх увагу на цей факт та поділилась своїми ідеями, щодо можливих значень терміну ‘картонаж’ в цьому документі.

²⁷ Державний архів Одеської області. Фонд 2. Опис 1, спр. 2022, арк. 6. Документ також цитується в рукописі О.Д. Берлева та Н.Г. Доконт: НА ОАМ НАНУ. Без номеру. О. Д. Берлев, Н. Г. Доконт. Каталог памятников Древнего Египта Одесского археологического Музея АН УССР, с. 2–6.

²⁸ НА ОАМ НАНУ. Без номеру. О. Д. Берлев, Н. Г. Доконт. Каталог памятников Древнего Египта Одесского археологического Музея АН УССР, с. 5–6.

²⁹ Тураев 1900, р. 198–205.

А. Нівінський включив цю пам'ятку до аналізованого ним списку пам'яток (вказавши, правда, невірний інвентарний номер), і датував її пізньою 21-ю династією³⁰.

Саркофаг був опублікований також в каталозі О. Д. Берлева та С. І. Ходжаш Nr. II-10 із фотографіями³¹, які показували повний вигляд віка та фронтальний вигляд з обох сторін скрині, а також внутрішній вигляд скрині (декорації днища). Розділ про саркофаг Несмут, крім того, містив бібліографію робіт, де він публікувався раніше чи де згадувався, опис сцен декорації та переклад написів, історичний контекст пам'ятки та його власниці, а також список пам'яток, з якими він пов'язаний. О. Д. Берлев та С. І. Ходжаш датували цей саркофаг добою понтифікату Псусеннеса³².

Цю пам'ятку перевезли до Одеси разом із іншими давньоєгипетськими об'єктами в 1959 р.

Негативи Наукового архіву Інституту археології НАНУ підтверджують, що саркофаг реконструювали в реставраційних майстернях Всеукраїнського музейного городка.

Негативи НА ІА НАНУ.57.1.45–48 показують повний вигляд скрині саркофага з обох боків (правий бік НА ІА НАНУ.57.1.45, НА ІА НАНУ.57.1.46, лівий бік – НА ІА НАНУ.57.1.47), а також зверху, що дозволяє побачити велику діру у секції днища з боку голови. Негативи НА ІА НАНУ.57.1.49–58 демонструють частини скрині саркофага, головний акцент тут зроблено на місця із пошкодженням та втратами декорації а також на пошкодження дерев'яних деталей днища, що було також відтворено на негативі НА ІА НАНУ.57.1.54, який дозволяє побачити також і значні пошкодження бічних стінок з боку голови.

Щодо загального стану скрині саркофага, то об'єкт має пошкодження в головній секції, де утворилися тріщини на стиках дощок, і вони розсохлися та роз'єдналися, а ґрунтування разом з декорацією в основному тут обсіпалось. У цій же головній секції скрині в днищі видно велику дірку, про що вже вказувалось. В інших місцях пам'ятки також є тріщини в дерев'яних деталях та на їхніх стиках та втрати ґрунтування і декорації. На негативах НА ІА НАНУ.57.1.50–53 увага якраз зосереджена на осипанні ґрунтування та втратах декорації в певних місцях скрині.

Як засвідчують негативи НА ІА НАНУ.57.1.47 та НА ІА НАНУ.57.1.49, проблемні місця ґрунтування були закріплені з допомогою наклеєних на них шматочків паперу.

³⁰ Niwinski 1988, p. 162, Nr. 318.

³¹ Berlev, Hodjash 1998, p. 14–16, Nr. II.10, pls. 28–29.

³² Berlev, Hodjash 1998, p. 14.

4. Давньєгипетські пам'ятки, що зображені на негативах НА ІА НАНУ

Негативи НА ІА НАНУ.57.1.54–58 дозволяють побачити окремі деталі внутрішньої декорації скрині, зокрема “руті-сцену”³³, постать богині Іменет (богині Заходу та потойбіччя), символ джед, вузол Ісіді, символ дуат (потойбіччя), дві святині тощо.

Негативи, що показують віко саркофага (НА ІА НАНУ.57.1.59–71), засвідчують, що стан цієї частини саркофага був набагато гіршим ніж скрині. Вона має пошкодження дерев'яних деталей у багатьох місцях, ступні жіночої постаті втрачені, як і ніс. Через висихання ґрунтування має тріщини в місцях стику дощок, в окремих місцях втрачено декорацію і ґрунтування, негативи НА ІА НАНУ.57.1.65 та НА ІА НАНУ.57.1.66 засвідчують, що в правому плечі жіночої фігури була дірка в дерев'яних дошках.

Негативи НА ІА НАНУ.57.1.59–64 демонструють повний вигляд віка, спереду та з обох боків пам'ятки, решта негативів показує окремі її деталі. Схоже, що ці негативи показують різні ступені реставраційних робіт над об'єктом.

Зокрема, негативи НА ІА НАНУ.57.1.59 та НА ІА НАНУ.57.1.61 демонструють віко, що майже повністю вкрите невеликими шматками тонкого паперу. За поясненням канд. мистецтвознавства Т. Тимченко, ці фотографії, можливо, засвідчують, що поверхню віка саркофага намастили якоюсь клейкою речовиною, яка мала склеїти шар ґрунтування і сухі частини дерев'яних дощок. Шматки тонкого паперу тут використовувались для того, щоб при висиханні клею не було тріщин у ґрунтуванні. Після повного висихання клейкої речовини ці шматки паперу прибирались. Можливо, негативи НА ІА НАНУ.57.1.60 та НА ІА НАНУ.57.1.63 якраз і демонструють стан віка після висихання та видалення паперу.

Фотонегативи НА ІА НАНУ.57.1.66 та НА ІА НАНУ.57.1.65 показують обличчя та верхню частину жіночої фігури (справа), можливо, що вони теж демонструють різні стадії реставрування.

Обидва негативи НА ІА НАНУ.57.1.70 та НА ІА НАНУ.57.1.71 показують нижню коротку стінку віка, вони підтверджують, що нижня стінка була знята. Негатив НА ІА НАНУ.57.1.70 (де вона вже знята) дозволяє побачити окремі моменти техніки виготовлення цього віка, стики між дошками були заповнені льняною (?) тканиною, і потім уся поверхня віка була заґрунтована.

Негативи Інституту археології засвідчують, що в 1935 році його стан був кращим, ніж його стан зараз, історичні події ХХ століття справили на пам'ятку свій вплив – нині загальна кількість втрат декорації та ґрунтування є більшою, окремі скульптурні деталі, як-то рука, чи частина що зображає волосся (чи перуку) і стрічку на ньому з правого боку від обличчя, були втрачені.

³³ Руті-сцена – сцена з двома левими, які сидять спинами один до одного; на досліджуваній пам'ятці представлено унікальний її варіант – тварина зліва зображена з пером на голові.

4.6. Мумія 1

НА ІА НАНУ. Фонд 57. Опис. 1. Інвентарні номери 72–73

На негативах Наукового архіву Інституту археології НАНУ можна розрізнити дві мумії. На жаль, не існує ознак, які допомогли б встановити, з яким саме саркофагом пов'язана та чи інша мумія, тому для того, щоб їх відрізнити, вони були понумеровані як мумія 1 та мумія 2.

Згідно зі згадуваними не раз архівними документами та показчиками, у Музеї історії релігій в результаті зведення туди декількох колекцій давньоєгипетських артефактів, у другій половині 30-х років XX століття мало зберігатись декілька мумій.

За показчиком Церковно-археологічного музею, тут перебувала одна мумія як мінімум, її подарував Начальник Російської місії в Ієрусалимі архімандрит Антонін (Капустін)³⁴.

Щонайменше одна чоловіча мумія зберігалась у Київському художньо-промисловому і науковому музеї, в показниках до нього вона згадується під номером 1³⁵. Це був саркофаг, що, описаний вище під номером 4.2. Архівний документ Національного художнього музею України також фіксує “мумію молодої людини”³⁶, але незрозуміло, чи це згадується та ж мумія з колекції купленої Б. І. та В. Н. Ханенками, чи ще одна.

Давньоєгипетська колекція Археологічного музею Київського університету також мала мумію, в описі Б. А. Тураєва³⁷ саркофаг № 2 (саркофаг Хонсуїрдіс, це 4.4 нинішнього каталогу) містив мумію жінки.

Таким чином, кожна із цих трьох мумій, згадуваних у цих документах, може виявитись чи мумією 1, чи мумією 2 з досліджуваних негативів.

Два негативи (НА ІА НАНУ.57.1.72 та НА ІА НАНУ.57.1.73) показують одну і ту ж мумію, обидва вони були зроблені з одного й того ж ракурсу фотоапарата. Мумія була викладена на газету “Известия”, цей факт дав змогу встановити дату фотографування. Негативи показують, що мумія була частково розгорнута, відкритою була саме її голова.

Фотонегатив НА ІА НАНУ.57.1.72 дає підстави щоб ототожнювати цю мумію із саркофагом із Національного Києво-Печерського історико-культурного

³⁴ Петров 1897, р. 3; Тураев 1900, р. 194.

³⁵ Киевский художественно-промышленный и научный музей 1905, р. 58; Киевский художественно-промышленный и научный музей 1908, р. 58; Киевский художественно-промышленный и научный музей 1910, р. 57; Киевский художественно-промышленный и научный музей 1913, с. 55.

³⁶ Науковий архів НХМУ, оп. 1, од. зб. 33, ар. 33.

³⁷ Тураев 1900, р. 205.

4. Давньєгипетські пам'ятки, що зображені на негативах НА ІА НАНУ

заповідника, інв. номер АРХ-828 (скриня) та інв. номер АРХ-838 (віко), (див. параграф 4.2 цього дослідження, НА ІА НАНУ.57.1.15–25, 33–36, 98).

Але особисте обстеження мумії, яка нині зберігається в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, інв. номер АРХ-827, проведене О. О. Романовою (разом із Др. Ф. Тірадрітті, І. Мартинюк та М. Степановою), змушує зробити висновок, що для ідентифікації мумії яка нині зберігається в НКПІКЗ інв. номер АРХ-827 та мумії, зображеної на фотонегативах НА ІА НАНУ.57.1.72 та НА ІА НАНУ.57.1.73, нема підстав.

4.7. Мумія 2

НА ІА НАНУ. Фонд 57. Опис. 1. Інвентарні номери 74–75

Два інші негативи (НА ІА НАНУ.57.1.74 та НА ІА НАНУ.57.1.75) показують іншу мумію, тут також невідомо, з яким саме саркофагом вона була пов'язана. Ймовірно, що ця мумія – підробка. Негатив НА ІА НАНУ.57.1.74 дає повний вигляд тіла з правого боку, негатив НА ІА НАНУ.57.1.75 показує ноги мумії. Мумія теж була частково розгорнута, розгорнули бинтування її голови. Теперішнє місцезнаходження об'єкту невідоме.

4.8. Рука людської мумії

НА ІА НАНУ. Фонд 57. Опис. 1. Інвентарні номери 76–77

Два негативи НА ІА НАНУ.57.1.76 та НА ІА НАНУ.57.1.77 показують праву руку від людської мумії, сфотографовану з обох сторін. Походження цього об'єкта нез'ясоване. Б. А. Тураєв вказав, що в колекції давньоегипетських артефактів Археологічного музею Київського університету було дві руки від людських мумій³⁸, отже можливо, що ці негативи зображають якийсь із цих об'єктів. Також Б. А. Тураєв зазначив, що були дві руки від мумій у бинтах у приватній колекції Адріана Прахова³⁹, але доля цієї колекції наразі невідома, немає жодних документальних підтверджень що вона була передана в якийсь із київських музеїв.

³⁸ Тураєв 1900, с. 208, № 31 та № 32.

³⁹ Тураєв 1900, с. 213, № 103.

4.9. Маска 1 (Національний музей мистецтв імені Б. та В. Ханенків, інв. номер 355 АТК)

НА ІА НАНУ. Фонд 57. Опис. 1. Інвентарні номери 78–83

Серія негативів (НА ІА НАНУ.57.1.78–83) показує картонажну маску, або, якщо бути точним, голову від розписаного картонажу Птолемеївського періоду. Ця пам'ятка нині зберігається в Національному музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, інвентарний № 355 АТК. Походження її невідоме, цілком ймовірно, що вона була серед закуплених Б. І. та В. Н. Ханенками речей для Київського художньо-промислового музею. Вона числилась під номером 6 або 7 у відповідному покажчику, обидва номери говорять про фрагменти розписаного картонажу:

“6. Картонаж расписной, покрывавший мумию, он представляет голову молодой женщины.

7. Картонаж расписной с позолотой, он представляет голову молодой женщины (Эпоха Птолемеев)”⁴⁰.

В архівному документі на передачу речей давньоєгипетської колекції від Першого державного музею до Музею культів і побуту теж є два пункти, які згадують про пам'ятки № 6 та 7, вказані в попередній цитаті, але обидві пам'ятки названі картонними масками:

“[інвентарний номер] 26143.

Маска картонна розмальована, що знаходилась на мумії. Уявляє собою голову молодої жінки. К. К. Х. – Пр. М. № 6. – І.

[інвентарний номер] 26144. Теж, визолочена (Доба Птоломеїв). К. К. – ПМ № 7. – І”⁴¹.

Цілком можливо, що пам'ятку, яка нині теж зареєстрована як маска у Національному музеї мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків, можна ототожити з якимось із вказаних об'єктів. За стилістикою вона дійсно належить до Птолемеївської доби, але вона не має нині слідів позолоти. Нинішній її стан набагато гірший від того, що показують негативи, окремі фрагменти відломались, декорація пошкоджена більше, ніж це показано на негативах, слідів позолоти нема, і незрозуміло, чи вона була, що могло б бути підставою для ототожнення з якоюсь із двох масок конкретно.

⁴⁰ Киевский художественно-промышленный и научный музей 1905, р. 58–59; Киевский художественно-промышленный и научный музей 1908, р. 58; Киевский художественно-промышленный и научный музей 1910, р. 57; Киевский художественно-промышленный и научный музей 1913, с. 55.

⁴¹ Науковий архів НХМУ, оп. 1, од. зб. 33, арк. 34.

4. Давньоегипетські пам'ятки, що зображені на негативах НА ІА НАНУ

Маска видавалась у каталогах та покажчиках, зокрема була видана в каталозі О. Д. Берлева і С. І. Ходжаш⁴². Незважаючи на цей факт, негативи Інституту археології, які ретельно фіксують її стан з усіх боків, мають значну цінність – вони показують, що станом на 1935 рік маска мала досить хороший стан. При фотографуванні її помістили на стіл догори дригом, тому для зручності її переглядання, автори цього каталогу перевернули фотографії так, щоб їх об'єкт було видно правильно.

4.10. Маска 2

НА ІА НАНУ. Фонд 57. Опис. 1. Інвентарні номери 84–85

Два негативи (НА ІА НАНУ.57.1.84–85) демонструють іншу маску, дерев'яну, яка, однак, є маскою, яка колись теж була частиною віка дерев'яного антропоморфного саркофага. Про це свідчать дірки для дерев'яних кілочків, якими вона кріпилась до поверхні віка. Ця маска, ймовірно, теж була підробкою. Місце нинішнього перебування цієї маски невідоме.

Дерев'яна маска згадується в покажчиках Київського художньо-промислового та наукового музею під номером 5, отже, вона була закуплена Б.І. та В.Н. Ханенками. Ось пункт 5 із покажчика:

“5. Резное на дереве изображение человеческого лица (раскрашено)”⁴³.

У відповідному переліку давньоегипетських артефактів, що передавались від Першого державного музею до Музею культів і побуту, було зазначено:

“[інвентарний номер] 26145.

Деревляний різний портрет розмальований. К. К. Х. – Пр. М. № 5”⁴⁴.

Маску фотографували анфас і в профіль. Негативи показують, що розпис цієї пам'ятки майже зник на час, коли її фотографували, видно його залишки в окремих місцях, зокрема залишились пігменти в ділянці очей. Маска була прикріплена до круглого стенду, обшитого матерією, на якому також була прикріплена етикетка з написом та номером експоната –4.

⁴² Berlev, Hodgeash 1998, p. 37, Nr. III-7, pl. 72.

⁴³ Киевский художественно-промышленный и научный музей 1905, p. 58; Киевский художественно-промышленный и научный музей 1908, p. 58; Киевский художественно-промышленный и научный музей 1910, p. 57; Киевский художественно-промышленный и научный музей 1913, с. 55.

⁴⁴ Науковий архів НХМУ, оп. 1, од. зб. 33, ар. 34.

4.11. Скринька для ушебті

НА ІА НАНУ. Фонд 57. Опис. 1. Інвентарні номери 86–92

Остання група негативів, яку вдалося виділити, показує скриньку для статуеток ушебті. Вона теж була придбана в Каїрі Б. І. та В. Н. Ханенками, про скриньку згадується в покажчиках до колекції Київського художньо-промислового та наукового музею:

“3. Ящик деревянный, расписной, для хранения статуэток именуемых “Ответчики”, которые клались с покойником при погребении”⁴⁵.

Наявність цієї скриньки документується і в акті передачі про який неодноразово згадувалось:

“[інвентарний номер] 26146. Скринька дерев'яна розмальована для переховування ушебті що клались небіжчикові при похоронах. К. К. Х. – Пр. М. № 3”⁴⁶.

Нинішнє місце перебування її невідоме.

Негативи Інституту археології НАНУ показують, що стан скриньки був не дуже добрий, її дерев'яні деталі розсохлися, і для того, щоб вони трималися до купи, вона була скріплена металевими дротами, їх видно на низці негативів (НА ІА НАНУ.57.1.86–90). У дошках днища утворилась велика дірка, в нижній частині передньої і протилежної їй стінок також видно дірки, карниз, що йшов по верху однієї зі стінок, відвалився і втрачений, є тріщини й пошкодження в інших місцях. Ґрунтування теж місцями відвалилось, декорація частково втрачена. Особливо тут постраждала передня стінка, де були зображені богині Ісіда та Нефтіда, кожна перед своїм вівтарем, зараз проглядаються лише залишки фігур. Декорація інших стінок, що мала схожі мотиви із двох знаків вузол Ісіді та джед, які чередувались у двох регістрах, збереглася трохи краще, хоча значні фрагменти її відвалились разом із ґрунтуванням. Негатив НА ІА НАНУ.57.1.91 показує фрагмент декорації однієї зі стінок, фотографія дуже якісна, цілком можливо, що вона зроблена шляхом мікрофотографування.

Останній негатив із цієї групи (НА ІА НАНУ.57.1.92) показує внутрішній бік однієї із стінок, він не декорований. Це фото засвідчує, що в процесі реставрації скриньку розібрали на окремі деталі, на світліні видно, що сама стінка була складена із двох дерев'яних дощок і що вона кріпилась до інших дощок дерев'яними кілочками.

⁴⁵ Киевский художественно-промышленный и научный музей 1905, р. 58; Киевский художественно-промышленный и научный музей 1908, р. 58; Киевский художественно-промышленный и научный музей 1910, р. 57; Киевский художественно-промышленный и научный музей 1913, с. 55.

⁴⁶ Науковий архів НХМУ, оп. 1, од. зб. 33, ар. 34.

5. Колекція репродукцій давньоєгипетських артефактів, зображень та місць

Окрім колекції негативів, що зображають процес реставрації давньоєгипетських пам'яток, Науковий архів Інституту археології НАНУ має групу негативів, щодо яких очевидно, що вони є репродукціями із ілюстрацій до різних книг чи статей. Незрозумілою залишається мета, з якою ці репродукції були зроблені, тут можна висунути декілька припущень.

Можливо, це була група додаткових матеріалів, зроблених для потреб реставрації, але більш схоже на те, що ці негативи мають стосунок до публікування і становили ілюстративний ряд для якоїсь праці.

Також ймовірно, що ця група негативів жодним чином не була пов'язана з негативами, що відображають процес реставрації, і була зроблена не М. Касперовичем та його колегами, а іншими людьми. Написи до негативів як на паперових конвертах, так і на листах паперу, що супроводжували скляні пластини, були написані російською мовою. Якраз підписи до негативів-репродукцій, які детально вказують, що за пам'ятка зображена, де вона перебуває та коли була створена, показують, що їх писали люди, які робити ці фотонегативи і які знали, для чого вони відбирають ці пам'ятники, тобто ті, хто робив фотографії. Однак мова, якою написані звіти реставраційних майстерень і самого М. Касперовича – українська, тому така різниця може бути додатковим аргументом для того, щоб вважати, що негативи-репродукції не були пов'язані з процесом реставрації.

Найбільш імовірним припущенням є те, що ці негативи, принаймні частина із них, були ілюстраціями для вступу до книги М. Е. Мат'є та І. М. Лур'є про єгипетську колекцію Музею історії релігій, але, на жаль нема підтверджень, які б дозволили напевно вважати, що це дійсно так.

Окрім того можливо, що частина з цих фотонегативів-репродукцій справді створювалась для цієї книги, а частина – для якогось іншого проекту чи навіть декількох проектів і пізніше декілька збірок були об'єднані в архіві в одну. Тому на цьому етапі робити остаточні висновки зарано.

Варто сказати ще декілька слів про цю групу негативів у цілому. Деякі з цих репродукцій були скопійовані із ілюстрацій із фотографіями, інші – із ілюстра-

цій, що містять прорисовки сцен давньоєгипетської декорації, розміщені в основному в гробницях чи в храмах. Окрім підписів надписаних на конвертах та супровідних листах паперу, низка скляних пластин також містить підписи до ілюстрацій, бо фотографували всю сторінку з ілюстрацією. Тому всі репродукції були згруповані залежно від того, з яких книг вони зроблені. Можна виділити щонайменше ілюстрації із 7 книг, що були відтворені в цих негативах. Наразі автори каталогу не змогли ідентифікувати ці книги, за деякими винятками. Але ці книги можна певним чином охарактеризувати.

5.1.

НА ІА НАНУ. Фонд 57. Опис. 1. Інвентарні номери 109–114

Насамперед варто означити групу із 6 негативів, які зображають ілюстрації із однією книги (НА ІА НАНУ.57.1.109–114). Книга ймовірно була надрукована у Німеччині, вона має підписи до ілюстрацій чотирма мовами: німецькою, англійською, французькою та італійською. Невідомо, чи весь текст книги теж був написаний чотирма мовами, чи лише німецькою.

Репродукція НА ІА НАНУ.57.1.119 зображає Великого Сфінкса в Гіза, фото було зроблено в 1929 р. за результатами археологічних розкопок цього пам'ятника, що очевидно із підпису до фото, отже сама книга була опублікована після цієї дати, не раніше ніж в 30-ті роки ХХ століття.

Як вже згадувалось у спеціальному параграфі, репродукція що має інв. НА ІА НАНУ.57.1.110 містить частину колонтитула: “1*Ägypten”. Перша частина колонтитула мала бути написана на попередній сторінці і мала б містити ім'я автора та/або назву монографії чи перші слова з неї. Саме ця ілюстрація дає змогу зробити висновок, що книга була написана німецькою і мабуть була опублікована в Німеччині чи Австрії. Також вціліла частина колонтитула дозволяє зробити припущення, що книга розповідала про історію всього стародавнього Близького Сходу чи Стародавнього Сходу, де “Єгипет” був першим розділом. Ця книга могла виявитись путівником для мандрівників Близьким Сходом чи чимось подібним. Розмаїття таких путівників для туристів, написаних різними європейськими мовами, було опубліковано протягом останніх десятиліть ХІХ та першої половини ХХ століття, деякі з цих книг були дуже об'ємними, налічували по декілька сотень сторінок та багато фотографій, малярів і карт.

Фотонегатив НА ІА НАНУ.57.1.110 показує Великого Сфінкса в Гіза в 1914 р., це впливає із підпису до ілюстрації. Фотонегатив НА ІА НАНУ.57.1.111 – це копія фото так званої Північної брами Карнаку, побудованої за часів Птолемея

III Євергета та Птолемея IV Філопатора у Дворі Монту в Карнацькому храмовому комплексі. Негатив НА ІА НАНУ.57.1.112 відтворює загальний вигляд села Ель-Агамійн у Фаюмській оазі. Два інші фотонегативи (НА ІА НАНУ.57.1.113 та НА ІА НАНУ.57.1.114) є репродукціями фото піраміди Хеопса та піраміди Хафра (Хефрена) у Гіза.

5.2

НА ІА НАНУ. Фонд 57. Опис. 1. Інвентарний номер 115

Одна ілюстрація була скопійована з англomовної книги (НА ІА НАНУ. 57.1.115). Підпис до фотографії, де зображено піраміду Джосера, який вміщено на цій ілюстрації, повідомляє, що сама фотографія була скопійована з Бонфіса: “Photo. Bonfils. The Step Pyramid of Sakkara. The tomb of Zoser and the first pyramid to be erected in Egypt” (“Фото. Бонфій. Східчаста піраміда із Саккари. Гробниця Джосера та перша піраміда, яку спорудили в Єгипті”).

Бонфіс – це ім'я добре відомого французького фотографа Фелікса Бонфіса (Félix Bonfils, 1831–1886)¹, який заснував фотомайстерню, що стала сімейним бізнесом для нього, його дружини та сина. Фотографії, буклети, альбоми фотографій із краєвидами історичних місць та сценами тогочасного повсякденного життя, зображеннями окремих осіб тощо із Лівану, Туреччини, Єгипту, Сирії, Палестини на інших місць Близького Сходу та Середземномор'я користувались великою популярністю в 1870-ті та в першій половині ХХ століття. Зокрема можна назвати такі публікації, як: Bonfils, P.F., *Architecture antique: Egypte, Grece, Asie Mineure*, Paris, 1872; Bonfils, P.F., *Souvenirs d'Orient*, в 5-ти томах, Paris, 1877-1878; Bonfils, P.F., *Albums photographiques des monuments et des sites les plus celebres de l'Orient*, Paris, 1878.

Друкована продукція Bonfils сприяла розвитку європейського туризму в країни Північної Африки та Близького Сходу. Низка фотографій Bonfils передруковувалась у в різноманітних покажчиках, довідниках подорожніх, а також у науково-популярній, освітній та спеціальній науковій літературі.

5.3.

НА ІА НАНУ. Фонд 57. Опис. 1. Інвентарний номер 116

Один негатив відтворює ілюстрацію з книги німецькою мовою (НА ІА НАНУ.57.1.116), про що стає зрозуміло із підпису до фотографій, який

¹ Renié 2013, p. 173–175.

називає номер ілюстрації (Tafel 126) та номер сторінки (499), де вона розміщена. Ілюстрація містить фотографію мумії, дві фотографії голів мумій та фото етикетки мумії, кожне зображення мало власний номер, але є лише загальний підпис до ілюстрації: “Давньоєгипетські муміфіковані тіла та етикетки мумій різних епох. Опис зображень див. у розділі “Мумії” (“Aegyptische Mumienleichen und Leichenbretter verschiedener Epochen. (Bildbeschreibung siehe unter dem Artikel „Mumien“). Цей напис дозволяє припускати, що це була книга, яка детально розглядала деякі аспекти давньоєгипетської цивілізації, зокрема мумії, цьому був присвячений спеціальний розділ. Але, окрім цієї особливості, нічого більше про цю книгу не відомо. Цей фотонегатив має білі, тому напевно чи він підходив для подальшої публікації як ілюстрація.

5.4.

НА ІА НАНУ. Фонд 57. Опис. 1. Інвентарний номер 117

Наступний негатив теж є єдиною репродукцією з якоїсь книги чи статті польською мовою (НА ІА НАНУ.57.1.117). Ліва сторінка йде після правої і відображена лише частково. Як вже вказувалось у розділі 3, фотограф, який робив цю копію, цікавили лише окремі ілюстрації: Fig. 216, із підписом: “Душа, що летить до своєї мумії (Музей в Гізі)” (“Dusza leci do swej mumii (Museum w Gizeh”) та дві ілюстрації на наступній сторінці: Fig. 212 “Душа, що злітає над мумією” (“Dusza wzlatująca nad mumią”) та Fig. 213 “Душа з’єднується зі своїм тілом” (“Dusza tuląca się do swego ciała”). Решта негативу була заклеєна чорним папером, так що видимим мали бути лише ілюстрації 216, 212, 213. Всі ці ілюстрації показують, що автори цієї репродукції мали інтерес до давньоєгипетського концепту душі-ба, і що копіювались саме відповідні зображення.

Варто зазначити, що в написі на конверті, що супроводжував негатив, зазначалось: “Єгипет. Чернявка. Негатив разбит”. Чернявка – тут, можливо, назва села, де велися археологічні розкопки у 20-х та 30-х рр. XX ст., але поява цієї назви в написі, що супроводжує негатив, незрозуміла.

Також варто зазначити, що ілюстрація 212, як виявилось, є копією із книги засновника італійської єгиптології Іпполіто Росселіні (1800–1843), із його монографії: *“I Monumenti dell’Egitto e della Nubia, disegnati dalla spedizione scientifico-letteraria Toscana in Egitto: distribuiti in ordine di materie, interpretati ed illustrati (1832–44). Monumento civili”*². А ілюстрація 213 (Fig. 213) виявляється копією фото із книги Ґ. Масперо *“Histoire ancienne des peuples de l’Orient classique”*.³

² Rossellini 1834, vol. II, p. 315, pl. CXXXIV (нижній, лівий).

³ Maspero 1895, fig. on p. 199.

5. Колекція репродукцій давньоєгипетських артефактів

Тут можна згадати вже описаний казус з фотографією із фотостудії Бонфіса; як і в тому випадку, негатив із репродукцією роботи І. Росселіні унаочнює шляхи поширення знань про Стародавній Єгипет у світі протягом XIX та першої половини XX століть.

У першому випадку французький фотограф відвідав Саккару і зробив фото піраміди Джосера, а потім це фото було передруковане у Великій Британії чи іншій англomовній країні, згодом ця книга потрапила в Україну, де з неї зробили ще одну репродукцію. Так само було і з рисунком сцени давньоєгипетської декорації та фото із монографії Г. Масперо. З цими книгами ознайомились польські дослідники, які використали вказані зображення як ілюстрації для своєї роботи⁴. А вже потім їхня книга чи стаття потрапила в Україну, де українські дослідники використали її для своєї роботи.

Велика група негативів є репродукціями із книг російською мовою. Підставою для такого висновку є наявність рядків із текстами цієї мовою на сторінках, що копіювались, а також підписи до ілюстрацій, які є на самих скляних пластинах негативів. Тут можна виділити дві групи негативів: до першої належать репродукції фотографій, до другої – ті, що відтворюють ілюстрації із прорисовками сцен давньоєгипетської декорації. Цілком ймовірно, що обидві групи чи окремі негативи з них могли належати до ілюстративного ряду однієї й тієї ж книги, адже в книгах можуть поєднуватись як прорисовки, так і фотографії. Орфографія російських написів на негативах засвідчує, що книга (чи книги) були надруковані після реформи правопису в 1917–1918 роках. Це значно звужує коло пошуків книг, з яких могли копіювати негативи.

Низка репродукцій з російських книг має рамку із чорного паперу, наклеєну на скляні пластини, ці рамки наклеювались щоб приховати текст та інші ілюстрації зі сторінок книг, які копіювались. Чорні рамки забезпечували біле тло для фотопозитивів. Отже, це може бути свідченням, що ці репродукції робились для подальшого відтворення як ілюстрації в публікаціях. Але не зовсім зрозуміло, який вигляд мала ця опублікована продукція, чи це була ілюстрація в книзі, статті, чи, можливо, в буклеті або навіть листівка.

Також можливо, що це могли бути кліше для фотопозитивів що використовувались під час публічних лекцій з антирелігійної пропаганди, лекцій з історії стародавніх релігій та стародавнього світу. Подібні курси лекцій були вельми поширені в РСР та в УРСР у 20-ті – 30-ті роки XX століття. Реставраційні майстерні, як і Всеукраїнський музейний городок були залучені до таких лекцій, хоч ці негативи могли бути матеріалами для лекцій будь-якої

⁴ Згідно з думкою др. габ. Адама Лукашевича (Варшавський Університет) польська книга, напевно, мала бути випущена десь незадовго до Першої світової війни, якщо судити за орфографією написів. Автори цього дослідження висловлюють вдячність за цю ремарку.

іншої наукової установи. Також це могла бути частина візуальних матеріалів, підготовлених для якої-небудь антирелігійної експозиції в будь-якому музеї Києва чи України, такі експозиції також були дуже популярні за досліджуваної епохи. Вони могли поєднувати тематику “релігія” і тематику “експлуатація” в одну – “експлуатація трудового класу рабів рабовласниками через релігію”.

5.5.

НА ІА НАНУ. Фонд 57. Опис. 1. Інвентарні номери 118–131, 141

14 репродукцій (НА ІА НАНУ.57.1.118–131) та одна фотографія (НА ІА НАНУ.57.1.141) є копіями окремих ілюстрацій, що містять прорисовки сцен єгипетської декорації. Зображення подібних сцен часто трапляються в низці книг та статей з історії Стародавнього Єгипту, тому визначити, з яких саме книг робились копії, достатньо проблематично. Прорисовки, принаймні більшість із них належали до книги чи книг, написаних російською мовою, цей факт впливає із заголовків до ілюстрацій чи залишків тексту на сторінках, звідки вони копіювались.

Але все ж можливо ідентифікувати більшість книг, звідки бралися ці прорисовки в російські книги.

Зокрема, низка зображень на негативах збігаються із зображеннями із книги Дж. Г. Брестеда *“Історія Єгипту з найдавніших часів до перського завоювання”*⁵, а деякі із зображень збігаються з окремими ілюстраціями із монографії Б. А. Тураєва, *“Історія Стародавнього Сходу”*⁶. Однак не збігається загальне розташування сцен і тексту на сторінках монографії Б. А. Тураєва чи у монографії Дж. Г. Брестеда та на негативах. Але цілком можливо, що написи на негативах – не належали до оригінальних написів сторінки, з якої копіювались, а були на аркуші паперу, яким накривали сторінку книги.

Книга відомого американського єгиптолога Дж. Брестеда, батька американської єгиптології та засновника і першого директора Інституту сходознавства Чиказького університету *“Історія Єгипту з найдавніших часів до перського завоювання”* була працею, що мала великий вплив на світову єгиптологію та стародавню історію взагалі. Ця праця була гарно ілюстрована як фотографіями так і рисунками. Вперше вона була опублікована в 1905 р.⁷, потім ще

⁵ Breasted 1905.

⁶ Тураев 1936.

⁷ Breasted 1905.

мала серію перевидань та перекладів на інші мови⁸, вона була видана також шрифтом Брайля в 1910⁹. У 1913 році вийшов переклад цієї роботи на російську мову, який теж був проілюстрований¹⁰. Декілька ілюстрацій із цієї книги збігаються із окремими фотонегативами.

Фотонегатив НА ІА НАНУ.57.1.118 є копією ілюстрації, що зображає космологічну сцену єгипетської декорації із монографії Дж.Г. Брестеда, це ілюстрація з підписом: “Рис. 30. Небесная корова”¹¹. Але на фотонегативі, який має рамку з чорного паперу, є ще залишки літер від якогось тексту, що був закритий, отже, ймовірно, фотонегатив копіює цю картинку не з самої монографії Дж. Г. Брестеда.

Репродукція НА ІА НАНУ.57.1.127 показує прорисовку кремнієвого ножа додинастичного періоду, що нині зберігається в Брюссельському музеї. Схоже, що вона була зроблена з роботи Дж. Г. Брестеда, зокрема тут на сторінці 29 вміщено рисунок 9 із підписом: “Рис. 9. Кремниевый нож до-династической эпохи, с рукояткой из листового золота, на котором сделаны рисунки à geroussée (По Моргану)”¹². Цей рисунок містить прорисовку обрисів ножа з обох боків. Фотонегатив Інституту археології НА ІА НАНУ.57.1.127 відтворює лише ліву частину цієї ілюстрації, на ній видно лише той бік ножа, який поміщений зліва, все інше було закрито чорним папером.

Репродукція НА ІА НАНУ.57.1.128 демонструє прорисовку барки Горахті, це копія із іншої ілюстрації з праці Дж. Г. Брестеда: “Рис. 32. Небесная барка бога солнца”¹³. Але рисунок з фотонегативу містить також напис на колонититулі сторінки: “Таблица 110. Египет. Религия”. Цей колонтитул свідчить, що ця копія робились не з “*Історії Єгипту*” Дж. Г. Брестеда безпосередньо.

Окрім того, є декілька негативів, що зображають ті ж історичні місця або ті ж сюжети, які є в монографії Дж. Г. Брестеда, але це інші фото чи рисунки, наприклад фотографія на Рис. 104 “отряд копеечников эпохи империи”¹⁴, та фотонегатив НА ІА НАНУ.57.1.126 із рисунком (але не фото) “Египетские копеечники Рамзеса II”, фотографія заупокійного храму цариці Гатшепсут у Дейр Ель-Бахрі на рис. 113¹⁵ та фотонегатив НА ІА НАНУ.57.1.138, фотографія

⁸ Вона була перевидана в 1909, 1912, 1924 роках, це лише прижиттєві видання. Також була перекладена на німецьку мову та видана в 1910 і перевидана в 1911 р.; на французьку і видана в 1926 р. та на арабську в 1929 р. (Wilson 1936, p. 117).

⁹ Wilson 1936, p. 117.

¹⁰ Брестед 1915.

¹¹ Брестед 1915, том. I, с. 57, рис. 30.

¹² Брестед 1915, том. I, с. 29, рис. 9.

¹³ Брестед 1915, том. I, с. 59, рис. 32.

¹⁴ Брестед 1915, том I, с. 245, рис. 104.

¹⁵ Брестед 1915, том I, с. 292, рис. 113 “Северная колонада на средней террасе ступеньчатого храма Хатшепсут”.

храму в Абу Симбелі представлена на Рис. 167¹⁶ та фото того ж храму, але з іншого ракурсу на фотонегативі НА ІА НАНУ.57.1.135. Все це засвідчує, що тематика ілюстративного ряду з цієї монографії задала коло сюжетів, які мали ілюструватись у книгах з історії Стародавнього Єгипту, принаймні в книгах, що випущені в Радянському Союзі, було багато ілюстрацій тих же пам'яток та пам'ятних місць.

Фотонегатив НА ІА НАНУ.57.1.119 показує сцену поклоніння Ехнатона разом із Нефертіті та трьома царівнами богу Атону, що зображена біля входу в амарнську гробницю Іпі (І(j))ру¹⁷. Напевно, що саме ілюстрація з книги Н. де Г. Девіса була оригіналом, звідки копіювалась ця сцена, але фотонегатив скопіювали не з неї безпосередньо, а з якоїсь іншої копії. Цей рисунок також вміщено в роботі Б.А. Тураєва, на с. 288¹⁸. Але фрагмент іншої сцени та написи на фотонегативі засвідчують, що він не був скопійований із цієї книги безпосередньо теж.

Фотонегатив НА ІА НАНУ.57.1.120 показує фрагмент битви Рамсеса II при Кадеші. Це фрагмент правої нижньої частини композиції із прорисовки з монографії І. Росселіні¹⁹. Але фотонегатив, схоже теж є копією із якоїсь іншої копії цієї прорисовки.

Репродукція НА ІА НАНУ.57.1.121 містить дві сцени торгівлі на ринку із гробниці Фетекта у Абусірі (LS I), що були зображені в нижніх регістрах західної та південної сторони колони в гробничній каплиці. Кольорові малюнки цих сцен публікувалися в монографії Р. Лепсіуса²⁰. Але рисунок із фотонегативу НА ІА НАНУ.57.1.121 не кольоровий, це лише прорисовка контурів зображень. Отже, ще напевно фото із перерисованого з цього зображення рисунка, або ж копія із книги Г. Масперо, де вміщено чорно-білу прорисовку цієї ілюстрації²¹. Оскільки станом на 30-ті роки ХХ століття не було інших публікацій гробниці Фетекта, всі рисунки були зроблені із книги Р. Лепсіуса, отже фотонегатив теж відображає перерисовку із цієї книги. Дві сцени на ілюстраціях із книг Лепсіуса і Масперо розміщувалися в одному регістрі, але на фотонегативі вони поміщені по іншому – одна над одною. На негативі проглядаються залишки рядків із написами, що засвідчує що копіювання зображення проводилось із якоїсь книги російською мовою. Обидві сцени є у монографії Б. А. Тураєва, але вони там теж розміщені по-іншому. Більш детально про збіги зображень на репродукціях із книгою Тураєва буде сказано нижче.

¹⁶ Брестед 1915, том II, с. 133, рис. 167. "Храм в скалах Абусимбела".

¹⁷ Davies 1906, pl. XXI.

¹⁸ Тураев 1935, часть I, с. 288.

¹⁹ Rossellini 1832, vol. I, pl. LXXXVII.

²⁰ Lepsius 1849–1859, II, Abt. II, Bl. 96.

²¹ Maspero 1895, fig. on p. 325.

5. Колекція репродукцій давньоєгипетських артефактів

Репродукція НА ІА НАНУ.57.1.122 показує фрагмент зображення битви Рамсеса III із військами народів моря. Ця сцена міститься у верхньому регістрі лівого боку композиції зі стіни в храмі в Медінет Абу²². Битва Рамсеса III із народами моря також була прорисована у книзі І. Росселіні²³. Але рисунок із книги Росселіні не показує пошкодження і втрати окремих образів. На відміну від цього, прорисовка від Епіграфічної експедиції Інституту сходознавства Чикагського Університету (Epigraphic Survey of the Oriental Institute of Chicago University) якраз відтворює їх, і форми пошкоджень відтворені тут, співпадають із формами, які видно на фотонегативі. Оскільки фотонегатив теж містить залишки кількох рядків із російським текстом, можна припустити, що сцена була скопійована із російської книги, де було вміщено фрагмент із зображення в Epigraphic Survey of the Oriental Institute of Chicago University.

Репродукція НА ІА НАНУ.57.1.123 містить малюнок досить відомої сцени перевезення колосальної статуї до гробниці, що міститься у внутрішній камері (стіна з правого боку) гробниці № 2 (Джутіготепа) в Ель-Бершезі²⁴. Вперше прорисовка цієї сцени з'явилась у виданні І. Росселіні²⁵ (частина), пізніше у Р. Лепсіуса²⁶ (сцена повністю), вона користувалась популярністю, її часто відтворювали в різних публікаціях. Ця ж сцена з деякими варіаціями була опублікована в книзі Дж. Вілкінсона²⁷. У монографії Дж. Г. Брестеда²⁸ в тому числі в російському перекладі вміщено лише частину від цієї сцени. Відповідний підпис до ілюстрації повідомляє, що це: "Рис. 80. Алебастровый колосс, высотой приблизительно в 22 фута, который тащат на салазках 172 человека расположенных вдоль лямок четырьмя двойными рядами (Из гробницы Древнего Царства, в Эль-Берше)"²⁹. Фотонегатив НА ІА НАНУ.57.1.123 відтворює той же фрагмент сцени, але вона трохи відрізняється від ілюстрацій, які вміщені в роботах І. Росселіні, Р. Лепсіуса, Дж. Вілкінсона чи Дж. Г. Брестеда. Можливо, ще прорисовка була зроблена із книги І. Росселіні, але окремі деталі були опущені. Про цю ілюстрацію ще буде сказано нижче.

Репродукція НА ІА НАНУ.57.1.124 зображає сцену облоги фортеці, яка міститься на східній стіні головної каплиці гробниці № 17 в Бені Гасані, яка належить номарху Хеті³⁰. Репродукція показує лише верхню частину фортеці,

²² Medinet Habu 1930, pl. 32, 34.

²³ Rossellini 1832, vol. I, pl. CXXVIII.

²⁴ Newberry 1894, pl. XII, XV.

²⁵ Rossellini 1834, vol. II, pl. XLVIII.

²⁶ Lepsius 1849–1859, II, Abt. II, Bl. 134 (a).

²⁷ Wilkinson 1837, vol. III, p. 328.

²⁸ Breasted 1905, p. 159, fig. 80; Breasted 1909, p. 159, fig. 80; Breasted 1911, S. 149, Abb. 79.

²⁹ Брестед 1915, том I, с. 167, рис. 80.

³⁰ Newberry 1893, pl. XV.

отже, можна припустити, що фото показує перерисовку ілюстрації № 15 із книги Ньюберрі.

Репродукція НА ІА НАНУ.57.1.125 відтворює сцену покарання неплатників податків. Це фото є перерисовкою сцени покарання із другого зверху регістру західного кінця південної стіни головної камери гробниці Бакета III, номарха Ному Орікса із Бені Гасану (гробниця № 15)³¹ за доби 11 династії. Митець, який робив перерисовку, змалював контури фігур і пропустив чорний фон окремих образів із публікації Ньюберрі. Але ієрогліфічний напис був скопійований акуратно, схоже, що він знав, що переписує.

Репродукція НА ІА НАНУ.57.1.126 показує ряд списоносців на марші.

Репродукція НА ІА НАНУ.57.1.129 відтворює прорисовку фрагменту давньоєгипетського астрономічного тексту та пристроїв для вимірювання. Цей фрагмент астрономічної таблиці походить із прорисовки сцени із гробниці KV 9 в Долині царів (Західні Теби), що був зображений в книзі Р. Лепсіуса³².

Репродукція НА ІА НАНУ.57.1.130 має два зображення сільськогосподарських сцен. Верхня сцена походить із гробниці в Тебах (ТТ 52). Нижня сцена містить два фрагменти із сільськогосподарських сцен та зображень знарядь праці, таких, як мотика. Схоже, що нижні сцени не збирались копіювати на фото, вони була заклеєні стрічкою чорного паперу так, щоб на фото-позитиві їх не було видно.

Репродукція НА ІА НАНУ.57.1.131 зображає постаті двох іноземців, азіата та кефтіу. Обидва образи скопійовані із книги І. Росселіні, фігура зліва перемальована із другої фігури (справа верхнього регістру) у ряду іноземців, які названі азіатами³³; фігура справа на фотонегативі – це копія крайньої лівої постаті у нижньому регістрі на іншій ілюстрації, де були зображені різні іноземці³⁴. Декілька рядків російського тексту над і під зображенням, змушує зробити висновок, що цей фотонегатив був скопійований не із самої книги Росселіні, а із перерисовки окремих фігур із неї, яка була опублікована в російській книзі.

Під номером НА ІА НАНУ.57.1.141 записано не фотонегатив, а фотографію, зроблену із негатива на склі (він відсутній в колекції нині) методом контактного відтиску. В результаті колір фону став чорним, а лінії зображень – білими. Підпис до зображення виявився відображеним дзеркально, це напис російською мовою: “Рис. 21. Ювелір перед тиглем”. Ця фотографія напевно була зроблена із негатива, який належить до групи репродукцій прорисовок

³¹ Newberry 1893, pl. VII.

³² Lepsius 1849–1859, II. Abt. III, Bl. 228-bis.

³³ Rossellini 1832, vol. I, pl. CLVIII.

³⁴ Rossellini 1832, vol. I, pl. CLIX.

сцен давньоєгипетської декорації групи НА ІА НАНУ.57.1.118–131, тому вона була додана до неї.

Монографія Б. А. Тураєва (1868–1920) також варта окремої уваги, бо вона містить низку фотографій, що збігаються із досліджуваними фотонегативами. Вона є фундаментальним твором, який справляв значний вплив на розвиток єгиптології та стародавньої історії в Російській імперії та Радянському Союзі протягом десятиліть. Вперше вона була опублікована в Санкт-Петербурзі як курс лекцій для студентів Санкт-Петербурзького університету в 1912 році³⁵. Ця книга була ще раз віддрукована в 1913–1914 рр.³⁶, окрім того, вийшло її друге видання у 1913 році, вже як монографія, а не як курс лекцій³⁷.

У 1917 році автор її вніс правки в текст і деякі розділи були переписані і доповнені, але Б. А. Тураєв помер в 1920 р. Як одну із причин, що вплинула на його здоров'я та смерть, називають мізерний продуктовий пайок, який він отримував у післяреволюційному Петрограді. Як університетський професор та музейний куратор він належав до 4-ї (останньої) категорії для забезпечення пайками, а з певного часу його позбавили і цього³⁸.

Монографія Б. А. Тураєва була опублікована в 1924 році під новою назвою “Класичний Схід”³⁹, її підготовкою займалися В. В. Струве та Н. Д. Фліттнер, а видало видавництво “Брокгаус та Ефрон”. Книга мала вийти у трьох томах: перший був присвячений вступу до дисципліни та Сennaар (Вавилонії), другий – Стародавньому Єгипту, третій – Ассирії та Стародавній Персії. Вийшов лише перший том, бо саме видавництво закрили, а підготовлений до друку текст другого тому був втрачений.

Наступне видання монографії Б. А. Тураєва було опубліковане в 1935 році під своєю попередньою назвою “Історія Стародавнього Сходу” і також у двох частинах, до книги увійшов і текст, написаний Б. А. Тураєвим для першого тому “Класичного Сходу”⁴⁰. Цей текст відкривався переднім словом видавців В. В. Струве та І. Л. Снегірьова, редактори здійснили ґрунтовну критику методології монографії та ідеології її автора. Суть цієї критики полягала в тому, що визнаючи факт енциклопедичних знань Б. А. Тураєва в галузі історії стародавнього світу, все ж таки, він, як виявилось, “був дуже далекий від марксизму” у своїх дослідницьких методах і навіть поділяв погляди, протилежні марксистським принципам аналізу історичних фактів. Цей критичний огляд розставляв

³⁵ Тураєв 1912.

³⁶ Тураєв 1912–1914.

³⁷ Тураєв 1913.

³⁸ Гомашевич 2002, с. 384.

³⁹ Тураєв 1924.

⁴⁰ Тураєв 1935.

акценти згідно з радянською формаційною теорією та теорією класової боротьби в стародавньому світі. За її постулатами історія стародавнього Сходу розглядається як перша стадія рабовласницької формації, суспільство Стародавнього Єгипту як і інші давні суспільства, вважається рабовласницьким, класова боротьба класу рабів з класом рабовласників є головним рушієм прогресу тощо. Б. А. Тураєву навіть поставили на карб ту обставину, що він не розгледів класової революції рабів в Єгипті наприкінці доби Середнього царства⁴¹. Така критика була необхідна для того, щоб роботу Б. А. Тураєва взагалі опублікували, тому що вона скеровувала в “правильному” марксистсько-ленінському руслі читання радянським читачами книги, яка належала ідеологічному опоненту радянської влади. Тому без цієї передмови та ідеологічних настанов публікація роботи була б не можливою.

Маловідомим є той факт, що ця книга була перекладена на українську мову та опублікована в Києві та Харкові в 1938 році⁴². Це видання точно відповідало російському виданню 1935–1936 року у тексті. За інформацією з титульної сторінки ми дізнаємося, що її переклад здійснено за текстом редакції В. В. Струве та І. Л. Снегірьова: “За редакцією В. В. Струве і І. Л. Снегірьова. Переклад з російського третього стереотипного видання. Затверджено НКО УРСР як посібник для історичних факультетів університетів і педагогічних інститутів УРСР”. Видавництво, що видрукувало український переклад – це Державне учбово-педагогічне видавництво “Радянська школа”. Варто зазначити, що титульна сторінка російськомовного третього видання не зазначає, що воно було схвалене як посібник для студентів університетів Російської Федеративної Радянської Республіки чи Радянського Союзу, лише на другій сторінці зазначено, що “Книга рассчитана на учащихся старших курсов вузов и преподавателей”. Це схвалення Народним комісаріатом освіти УРСР є яскравим свідченням того, що Українська Радянська Соціалістична Республіка ще мала деякі залишки своєї незалежності у сфері освіти й іноді могла дати дозвіл для дуже особливої ситуації, як, наприклад з цією книгою людини що була ідеологічним опонентом марксизму-ленінізму. Хоча основною причиною було те, що монографія Б. А. Тураєва була фундаментальною та найкращою роботою про стародавню історію, написаною російською мовою, тому її мали б використовувати як посібник для студентів.

Як редактор українського перекладу буз зазначений Мельніков, як технічний редактор – Гінсбург, а як коректор – Хорт. Наразі невідомо, хто був перекладачем цієї монографії та яка наукова установа організовувала її переклад.

⁴¹ Тураєв 1938, с. VIII.

⁴² Тураєв 1938.

Вказані в кінці книги прізвища редакторів, швидше за все, означають співробітників видавництва, а не авторів перекладу.

Варто сказати, що всі видання цієї монографії були проілюстровані малюнками та фотографіями, кожне видання мало свій ілюстративний ряд. Російське видання 1936 р. та його українська версія 1938 р. мали майже ті ж самі ілюстрації, але в українській були опущені деякі ілюстрації з тих, що були присутні в російській версії, і натомість були такі, яких у російському третьому виданні не було. Варто зазначити, що жодне із попередніх видань не мало ілюстрацій, які б збігались із зображеннями на негативах-репродукціях Інституту археології НАНУ. Крім того, перші видання були написані дореформеною орфографією, про що вже вказувалось. Отже їх можна виключити із розгляду.

Якраз деякі з досліджуваних негативів збігаються із ілюстраціями, вміщеними в російське видання 1936 року та український переклад 1938 року. Але рештки рядків із текстами на негативах не відповідають тексту та загальному дизайну сторінки російської книги, тому в цьому випадку однозначно зробити висновок, що негативи були сфотографовані з російської книги для її українського перекладу, неможливо⁴³. Хоч повністю виключати їх зв'язок із процесом перекладу цієї книги теж не варто.

У будь-якому, разі негативи із Наукового архіву Інституту археології НАНУ показують процес впровадження марксизму-ленізму в галузі історії Стародавнього Єгипту та стародавнього світу. Такий висновок можна зробити на підставі розгляду підписів до деяких негативів і підписів до ілюстрацій монографії Б. А. Тураєва в обох її варіантах – українському і російському.

Розглянемо збіг зображень на окремих негативах та на ілюстраціях із монографії Б. А. Тураєва в російському та українському варіантах. Зокрема, негатив НА ІА НАНУ.57.1.119 показує сцену поклоніння Ехнатона богу Атону, яка була відтворена в роботі Б. А. Тураєва на с. 288⁴⁴. Але присутність на негативі фрагмента іншої сцени, як і залишки рядків з текстом, чого нема в книзі, не дозволяє стверджувати, що негатив був з неї скопійований. В українському варіанті монографії ця ілюстрація відтворена на с. 290 з відповідним підписом “Ехнатон з своєю родиною поклоняється богові Атону”.

Схожа ситуація з негативом НА ІА НАНУ.57.1.121, що показує два епізоди ринкової сцени, які поміщені один під одним. Ці сцени відтворені в монографії Б. А. Тураєва в російському⁴⁵ та українському варіантах⁴⁶, але кожен з епізодів

⁴³ Існує також ймовірність, що ті рештки тексту та малюнків потрапили на фотонегатив тому, що були надруковані на листі паперу, яким прикрили частину сторінки в книзі, з якої фотографували.

⁴⁴ Тураєв 1935, ч. I, с. 288.

⁴⁵ Тураєв 1935, ч. I, с. 196 (нижня).

⁴⁶ Тураєв 1938, ч. I, с. 198 (нижня), 199 (нижня).

був відтворений як окрема ілюстрація, навіть на різних сторінках. Також в обох варіантах монографії є ще дві схожі сцени, яких нема серед негативів. Підписи до ілюстрації в обох варіантах книги дуже схожі на підпис на негативі: “Сцены натурального обмена в Египте Древнего Царства” (негатив) та “Сцена натурального обміну в епоху Стародавнього царства”, “Сцена натурального обмена в эпоху Древнего царства”.

Негатив НА ІА НАНУ.57.1.123 показує фрагмент сцени транспортування статуї, який міститься в гробниці №2 в Ель-Бершезі. Цю сцену часто відтворюють у різних монографіях, присвячених історії Стародавнього Єгипту. Як вже вказувалось, вперше вона була відтворена в роботах І. Росселіні⁴⁷ та Р. Лепсіуса “Пам’ятники Єгипту та Нубії”⁴⁸, її фрагмент вміщено в “Історії Єгипту” Дж. Брестеда, він зустрічається і в перевиданнях книги, і в перекладах, зокрема в російському перекладі, де скрізь підписаний як перевезення алебастрової статуї. Копії цієї сцени містяться на ілюстраціях до російського та українського варіантів монографії Б. А. Тураєва⁴⁹, і майже ідентична конфігурація цієї сцени є на вказаному негативі. Однак вона має певні відмінності, які дозволяють зробити висновок, що фотонегатив не був скопійований ні з роботи Дж. Брестеда, ні з роботи Б. А. Тураєва.

У цій ситуації цікавим є те, що підписи до ілюстрацій у книгах Б. А. Тураєва і на негативі схожі, всі вони показують включення марксистсько-ленінського погляду на те, що зображає вказана сцена давньоєгипетської декорації. Підпис до негатива такий: “Египет: классовая структура”. Підпис до російського варіанта книги є наступним: “Применение в массовом количестве рабского труда. Перевозка каменной статуи”⁵⁰. Підпис українського перекладу з ним збігається: “Застосування в масовій кількості рабської праці. Перевезення камінної статуї”⁵¹. Але сам текст Б. А. Тураєва ніде не містив тверджень про масову рабську працю, навпаки, він говорив про вільних жителів міст і про селян-кріпаків. Також Б. А. Тураєв ніколи не прояснював, хто тягнув статую що зображена на цій сцені, він навіть ніде в тексті про неї не згадував. Вже вказувалося, що в підписі до ілюстрації монографії Дж. Г. Брестеда також не йшлося про соціальну структуру, там було: “Рис. 80. Алебастровый колосс, высотой приблизительно в 22 фута, который тащат на салазках 172 человека расположенных вдоль лямок четырьмя двойными рядами (Из гробницы Древнего Царства, в Эль-Берше)”. Тобто залучення цієї ілюстрації разом із таким підписом було

⁴⁷ Rossellini 1834, vol. II, pl. XLVIII.

⁴⁸ Lepsius 1849–1859, II, Abt. II, Bl. 134 (a).

⁴⁹ Тураев 1935, ч. I, с. 203; Тураев 1938, ч. I, с. 205.

⁵⁰ Тураев 1935, ч. I, с. 203.

⁵¹ Тураев 1938, ч. I, с. 205.

здійснено редакторами монографії російського дослідника, причиною тут була потреба продемонструвати візуально читачам той факт, що класова експлуатація класу рабів в Стародавньому Єгипті існувала. Наявність схожих тенденцій у підписі до негатива є свідченням існування певного зв'язку між негативом і обома текстами Б. А. Тураєва, редагованими В. В. Струве і І. Л. Снегирьовим. Таким чином, цей негатив дає змогу датувати негативи-репродукції другою половиною 30-х років XX століття, зокрема ті, з них, які збігаються з ілюстраціями із монографії Б. А. Тураєва.

Разом з тим саме цей негатив не дає підстав вважати, що колекція негативів-репродукцій Наукового архіву Інституту археології НАН України – це ілюстративний ряд для роботи М. Е. Мат'є та І. М. Лур'є, оскільки вони, як вже вказувалось у розділі 2, писали у своїх листах до П. П. Курінного, що вони дотримуються бачення, що спосіб виробництва Стародавнього Єгипту був феодальний.

Інший негатив має відповідну сцену в російському та українському варіантах монографії Б. А. Тураєва, це НА ІА НАНУ.57.1.130, що зображає сцени сільського господарства. Як вже зазначалось у відповідному параграфі, планувалось використати лише фотографію верхньої сцени, нижня була заклеєна чорним папером. Верхня фотографія була опублікована на с. 59 російської монографії⁵² та на с. 60 українського перекладу⁵³. В останньому також є список ілюстрацій, де зазначено, що це “Землеробські роботи в Єгипті⁵⁴: сапання, оранка, сівба”⁵⁵.

Окрім збігу негативів, що копіювали прорисовки, є також один негатив-репродукція, який збігається з ілюстрацією із праці Б. А. Тураєва, – це негатив НА ІА НАНУ.57.1.137. Про це вже говорилося у спеціальному параграфі, присвяченому цьому негативу, та ж сама фотографія Алеї сфінксів Карнацького храму була зображена на негативі і в книзі Б. А. Тураєва, у російському⁵⁶ та українському варіантах⁵⁷. Підписи до фото на ілюстраціях і на самому негативі, також збігалися. Варто зауважити, що фотонегатив НА ІА НАНУ.57.1.137 мав кращу якість, ніж фотографії у вказаних книгах, отже, у будь-якому разі фотонегатив робився не з цих фото, але залишається відкритим питання, чи можна вважати, що він був матрицею для фотографії українського видання монографії Б. А. Тураєва. Збіги, продемонстровані вище, дають для цього певні підстави, але не дають повного підтвердження для цього припущення.

⁵² Тураєв 1935, ч. I, с. 59.

⁵³ Тураєв 1938, ч. I, с. 60.

⁵⁴ Збережено орфографію оригіналу.

⁵⁵ Тураєв 1938, ч. I, с. 361.

⁵⁶ Тураєв 1935, ч. I, с. 315 (нижнє фото).

⁵⁷ Тураєв 1938, ч. I, с. 317 (нижнє фото).

5.6.

НА ІА НАНУ. Фонд 57. Опис. 1. Інвентарні номери 132–139

Група репродукцій НА ІА НАНУ.57.1.132–139 є фотографіями давньоєгипетських статуй та архітектури із ілюстрацій з російськими підписами до них, отже вони скопійовані із книги чи декількох книг російською мовою. Цілком можливо, що ці фотографії, або хоча б частина із них, були ілюстраціями до тієї ж книги, яка містила прорисовки, скопійовані на фотонегативах НА ІА НАНУ.57.1.118–131.

Чотири репродукції зображають кам'яні статуї давньоєгипетських царів Давнього Царства та Середнього Царства із Каїрського музею, а саме: НА ІА НАНУ.57.1.132 – колосальна статуя Сенусерта III із граніту (CCG 42012), НА ІА НАНУ.57.1.133 – статуя Сенусерта I із Лішта (CCG 411); НА ІА НАНУ.57.1.134 – статуя Аменемгата III із Гавари (CCG 385) та НА ІА НАНУ.57.1.139 – статуя Хафра (CCG 14). Решта репродукцій відтворює історичні місця Єгипту.

Репродукція НА ІА НАНУ.57.1.135 показує південну частину фасаду храму Рамсеса II в Абу Симбелі. Репродукція НА ІА НАНУ.57.1.136 є копією фотографії зробленої з аероплана із видом на Луксорський храм. Фотонегатив НА ІА НАНУ.57.1.137 показує алею сфінксів Карнацького храму. Як вже вказувалось вище, ця фотографія повністю збігається із фотографією в книзі Тураєва⁵⁸. Залишок підпису до ілюстрації на самому фотонегативі: “Аллея...”, – що засвідчує той факт, що підпис міг бути схожим, або, можливо, повністю ідентичним підпису до ілюстрації в цій монографії. Фотонегатив НА ІА НАНУ.57.1.138 показує загальний вигляд на храм цариці Гатшепсут в Дейр Ель-Бахрі.

За винятком репродукції НА ІА НАНУ.57.1.137, інші фотонегативи із цієї групи не мають прямих збігів із ілюстраціями із книги Б. Тураєва. Окремі з них показують ті ж історичні місця чи пам'ятки, які є і на ілюстраціях в книзі Тураєва, але фотографії із негативів відрізняються від них. Зокрема, негатив НА ІА НАНУ.57.1.135 показує колосальні статуї храму Рамсеса II в Абу-Симбелі, але фотографія на сторінці 317 книги Б. Тураєва⁵⁹ містить інше зображення того ж самого місця.

⁵⁸ Тураєв 1936, ч. I, с. 315 (нижнє фото).

⁵⁹ Тураєв 1935, ч. I, с. 317.

5.7.

НА ІА НАНУ. Фонд 57. Опис. 1. Інвентарний номер 140

Репродукція НА ІА НАНУ.57.1.140 не стосується розглядуваної вище групи негативів-репродукцій, вона була частиною іншої колекції негативів, що були копіями зображень бронзових речей різних стародавніх культур. Можливо, цей негатив належав до матеріалів персонального фонду якогось археолога або до якогось із відділів Інституту археології чи його інституцій-попередників. Цей фотонегатив включили до нового інвентарного опису Фонду 57, інвентарного опису № 1. “Стародавній Єгипет”, оскільки він містив зображення давньоєгипетської пам’ятки.

5.8.

НА ІА НАНУ. Фонд 57. Опис. 1. Інвентарний номер 142

Фотонегатив НА ІА НАНУ.57.1.142 показує музейну екскурсію групи червоноармійців разом із екскурсоводом біля вітрини із єгипетськими пам’ятками. Ця експозиція схоже, колись розташовувалась в будинку на території Всеукраїнського музейного городка наприкінці 1930-х років. Про практики таких колективних екскурсій до музеїв в Радянському Союзі вже згадувалось у параграфі 2.2. цього дослідження. Фотографія містить саркофаг, який нині зберігається в Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику (інв. № АРХ-828 (скриня), і АРХ-838 (віко)), про сам саркофаг див. параграф 4.2. Цей фотонегатив не належить ні до групи фотонегативів, що засвідчують реставрацію давньоєгипетських пам’яток, ні до групи негативів-репродукцій.

Таким чином, можна припустити, що принаймні частина з цих репродукцій могла бути частиною ілюстративного ряду, підготовленого для українського перекладу монографії Б. А. Тураєва “*Історія Стародавнього Сходу*”. Підставою для такого припущення є той факт, що декілька негативів, які відтворюють сцени декорації, та одна фотографія історичного місця збігаються з ілюстраціями в обох виданнях цієї монографії. Звичайно, інформація, яку дають самі фотонегативи, не може служити підтвердженням цього припущення напевно, поки що, на жаль, текстового документального підтвердження (чи спростування) цього припущення нема.

Як вже вказувалось вище, багато фотографій пам'яток та історичних монументів та місць Стародавнього Єгипту відтворювались в різних публікаціях неодноразово, і в окремих випадках можна простежити ланцюжок перепублікацій. Фотографія – це документ візуального характеру, який фіксував зовнішній вигляд давньоєгипетської пам'ятки, а отже, робив знання про об'єкт та про культуру Стародавнього Єгипту більш наглядними та доступними для широкої громадськості. Таким чином, з появою фотографування Єгипет та його стародавня цивілізація ставали ближчими. Фотографії входять до різних публікацій як наукового, так і науково-популярного характеру, бо з фотографіями вони ставали більш привабливими для покупців друкованої продукції. Разом з тим, можливості для поїздок до цієї країни та для фотографування в другій половині XIX століття та в першій половині XX століття були доступні не всім, і тому багато публікацій копіюють найбільш вдалі фотографії із попередніх публікацій. Копіювались також і рисунки. Таким чином формувався корпус ілюстративного матеріалу, який відтворювався в різних публікаціях, присвячених Єгипту. Як показують випадки, наведені вище, ілюстрації кочували з публікації в публікацію через кордони країн та кордони мов. Цей корпус постійно поповнювався новими фотографіями та новими рисунками.

Але специфікою радянської гуманітарної науки є те, що цей корпус був законсервований. Станом на 30-ті роки в Радянському Союзі були обірвані більшість контактів радянської науки із закордонною, науковці не могли вільно від'їжджати за кордон на конференції, у відрядження для здійснення дослідницької роботи тощо. Можливості отримувати наукову літературу з-за кордону теж були обмежені. Про будь-які поїздки до Єгипту з дослідницькою метою чи з метою фотографування не могло бути й мови. Історична наука перебувала під посиленним контролем, щоб уникнути проникнення “класово ворожої ідеології” через спілкування зі світовими науковцями чи через читання наукової літератури. Окрім того, через історичні обставини радянська єгиптологічна школа в 30-ті роки тільки починала складатись, і складалась вона під тиском формаційної теорії, про що вже вище вказувалось. Отже, для потреб ілюстрування копіювали ілюстрації із книг, які вийшли раніше, і які були доступні. Також почали використовувати фотографії місцевих давньоєгипетських пам'яток, майже виключно із Ермітажу та Музею красних мистецтв ім. А. С. Пушкіна, пам'ятки із інших музеїв майже ніколи не використовувались для ілюстрування робіт загального характеру із історії Стародавнього Єгипту та стародавнього світу, вони публікувались лише в каталогах музейних колекцій. Ці обставини не дають змогу встановити точно, чи пов'язані досліджувані фотонегативи з певними книгами, бо фотографії та рисунки з'являлись у низці книг.

Післямова

Автори цієї роботи представили результати своєї діяльності щодо впорядкування частини колекції фотонегативів на склі Наукового архіву Інституту археології НАНУ та результатів свого дослідження історії цієї колекції.

Першим результатом нашої спільної діяльності є каталогізація цих негативів. На цей час всі негативи інвентаризовані, описані і внесені в реєстр пам'яток як окрема колекція пам'яток візуального характеру. Нині ця колекція є частиною фонду 57 “Фонд довоєнних негативів (1897–1941)”, і вона виділена в окремий опис 1. “Стародавній Єгипет”.

Автори підготували каталог цих фотонегативів із коментарем про них та про пам'ятки, які вони зображають. Мотивом тут було переконання, що публікація цієї колекції має велике значення, оскільки вона дає доступ до цих візуальних пам'яток широкому колу українських і світових науковців. Окремі давньоєгипетські пам'ятки, які відображені на фотонегативах, ще ніколи не були опубліковані або не були опубліковані повністю, або ж ці фотонегативи дають більш збережений вигляд пам'ятки, ніж він є нині. Сподіваємося, що цей каталог викличе інтерес не лише в єгиптологів та інших вчених, що досліджують стародавню історію, а й у дослідників української музейної єгиптології та українського музейництва взагалі, історії української культури та історії впливу марксистської ідеології на розвиток культури та науки в 20-ті – 30-ті рр. ХХ століття.

Окрім того, автори цієї книги ставили за мету відшукати історичний контекст цієї колекції. Вважаємо що книга дає основні відповіді на питання, коли, де і ким ці негативи були створені.

Як виявилось, ці фотонегативи – цінні джерела, які засвідчили два процеси, що мали місце в історії українського музейництва та української культури.

Перший з них – це процес реставрації давньоєгипетських пам'яток у реставраційній майстерні на теренах Музею культів і побуту та пізніше у Всеукраїнських реставраційно-репродукційних майстернях, що функціонували як частина Всеукраїнського музейного містечка. Реставрування проводилось командою реставраторів під проводом відомого художника та реставратора М. І. Касперовича. Як засвідчують текстові джерела, реставрація відбувалась від 1924-го аж до середини 30-х рр. (можливо аж до 1938 р.), коли кадровий

склад цього реставраційного центру був відсторонений і частково репресований. Окрім того, документи, у тому числі і переписка П. П. Курінного з російськими єгиптологами, яка була знайдена в Науковому архіві Інституту археології НАНУ, показує, що наприкінці 20-х – на початку 30-х була спроба створити велику колекцію давньоєгипетських артефактів, з'єднавши колекції трьох музеїв Києва. На базі цієї колекції була спроба організувати роботу не лише із реставрації, а й вивчення цих давньоєгипетських пам'яток, до якої залучались єгиптологи з Ермітажу М. Е. Мат'є та І. М. Лур'є. Наслідком цієї роботи мала стати книга, у якій досліджувались ці пам'ятки, підготовлена ленінградськими єгиптологами з допомогою українських музейників. Ця книга мала бути перекладена на українську і видана Всеукраїнським музейним городком.

На жаль, радянська влада зруйнувала всі ці плани, провівши “ідеологічну чистку” Всеукраїнського музейного городка, в результаті якої як сам П. П. Курінний так і учасниця проекту О. І. Баланіна, а також персонал реставраційних майстерень були звільнені, а дехто потрапив до в'язниці чи, як М. І. Касперович, був розстріляний. Таким чином, до кінця 30-х рр. вся діяльність із вивчення давньоєгипетської колекції Києва була фактично припинена. Після Другої світової війни саму колекцію було розформовано і розподілено між декількома музеями. Нині пам'ятки із цієї колекції зберігаються в музеях Києва (Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків) та Одеси (Одеський археологічний музей НАНУ); доля частини пам'яток ще не встановлена.

Негативи, які належать до групи репродукцій давньоєгипетських місць, пам'яток та зображень, дають змогу побачити інший історичний процес. Вони показують підготовку якогось видання із історії стародавнього Сходу, у тому числі і Стародавнього Єгипту, ілюстративний ряд до якого засвідчує проникнення марксистсько-ленінської ідеології в стародавню історію та формування уявлень про Стародавній Єгипет як рабовласницьке суспільство. Вперше тези про Єгипет як рабовласницьке суспільство були висунуті в роботах В. В. Струве в 1934 р. та утвердились як магістральна ідея радянської історіографії стародавнього Сходу протягом 1934–1937 рр. Відповідна група негативів, принаймні частина з них може бути свідченням цього процесу, отже, стосується другої половини 30-х років. Можливо, то був ілюстративний ряд до перекладу українською мовою роботи провідного російського (дореволюційного) єгиптолога Б. А. Тураєва, виданого за редакцією В. В. Струве та І. Л. Снегірьова з відповідними поправками в стилі марксизму-ленізму та на основі трактування Єгипту як рабовласницького суспільства. Хоча наразі це питання існує як гіпотеза.

Автори цієї книги намагались дати основні віхи побутування цієї колекції після її створення, хоч не всі епізоди цієї історії зараз є відомими.

Разом з тим, ще залишилося широке поле для досліджень у цій царині – можна віднаходити нові деталі тих процесів, що спричинили виникнення цих негативів, як і подальше їхнє забуття. Тому, власне, існує можливість для продовження досліджень в усіх цих напрямках.

Сподіваємося, що підготовлений нами каталог колекції фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет” з коментарями та нарисами з історії створення цієї колекції якраз відкриває нові можливості для подальших досліджень давньо-єгипетських пам’яток, що зображені на фотонегативах та для дослідження їх історії в українських музеях.

1. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.1

2. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.2

3. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.3

4. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.4

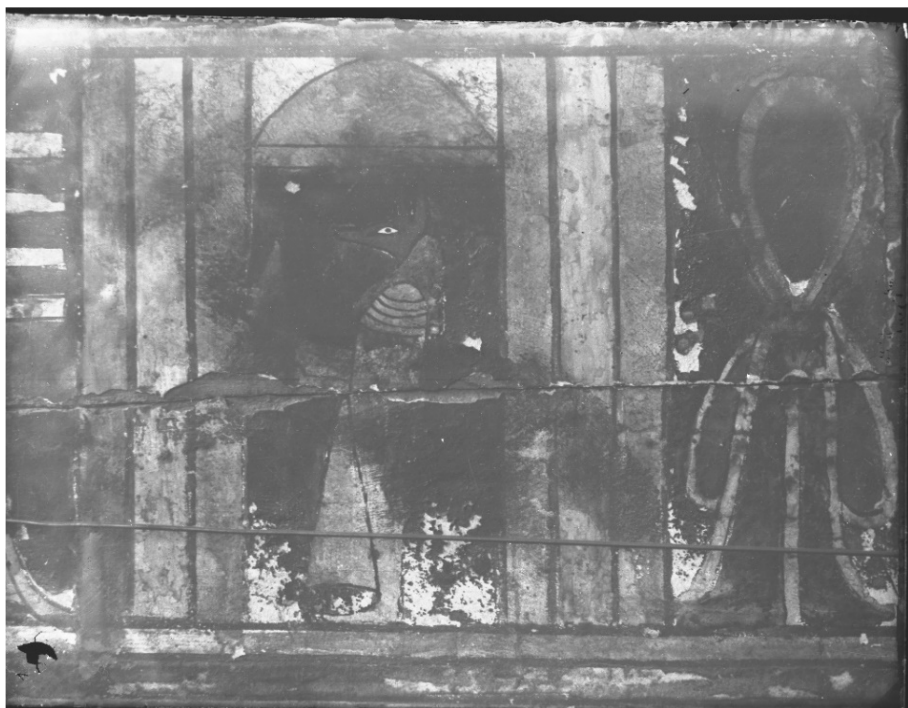
5. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.5

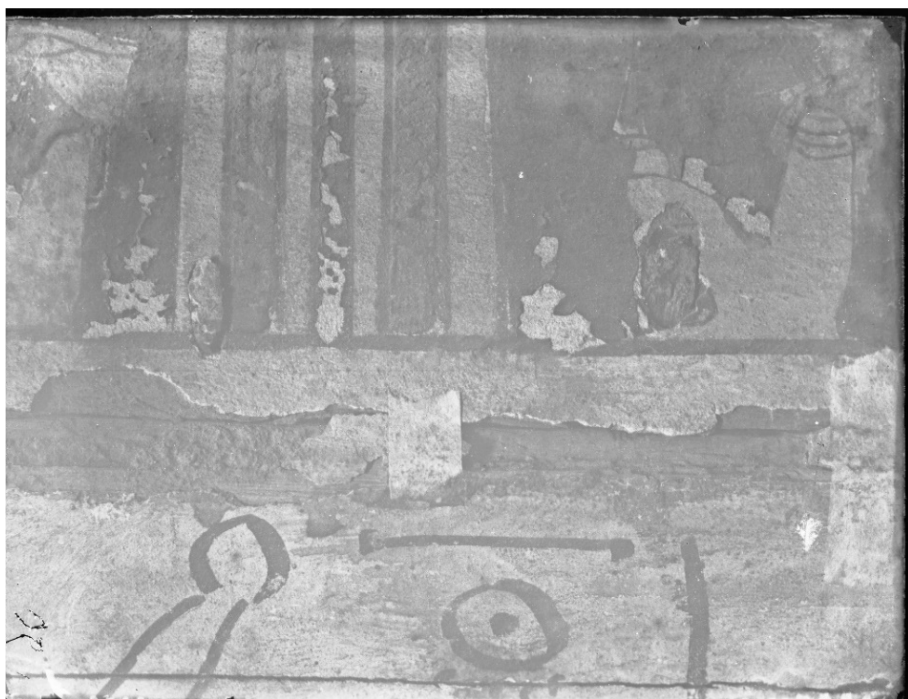
6. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.6

7. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.7

8. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.8

9. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.9

10. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.10

11. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.11

12. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.12

13. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.13

14. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.14

15. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.93

16. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.143

17. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.15

18. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.16

19. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.17

20. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.18

21. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.19

22. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.20

23. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.21

24. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.22

25. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.23

26. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.24

27. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.25

28. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.98

29. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.33

30. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.34

31. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.35

32. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.36

33. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.26

34. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.27

35. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.28

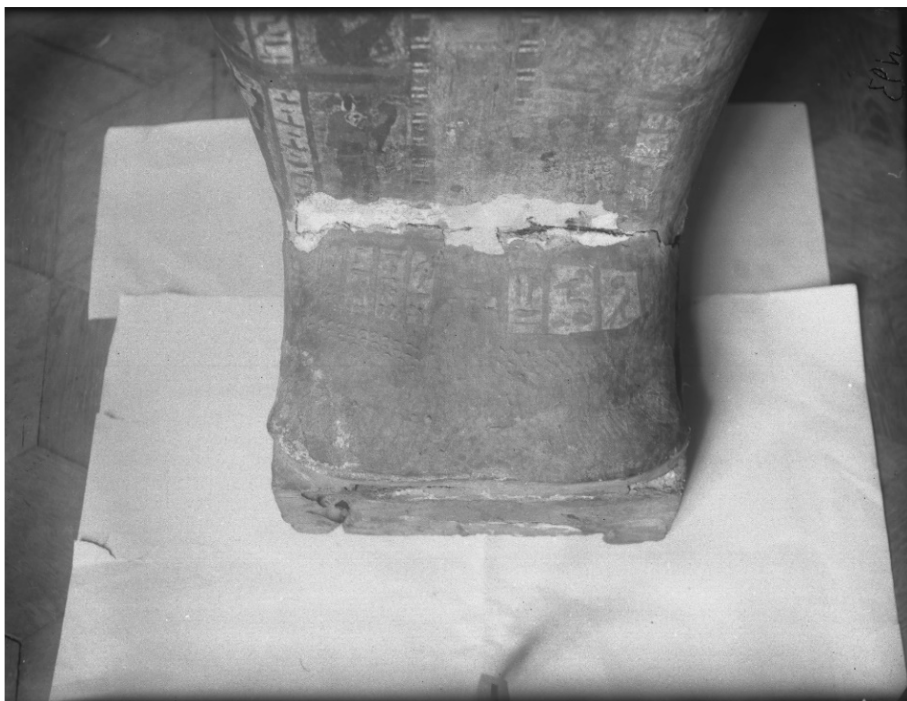
36. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.29

37. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.30

38. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.31

39. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.32

40. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.94

41 HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.95

42. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.37

43. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.38

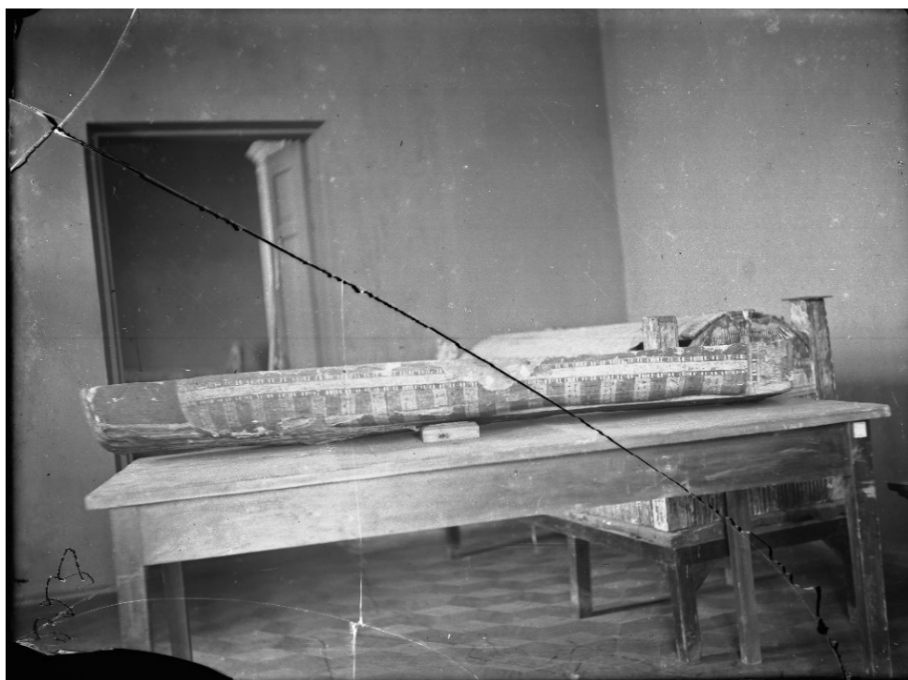
44. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.39

45. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.40

46. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.41

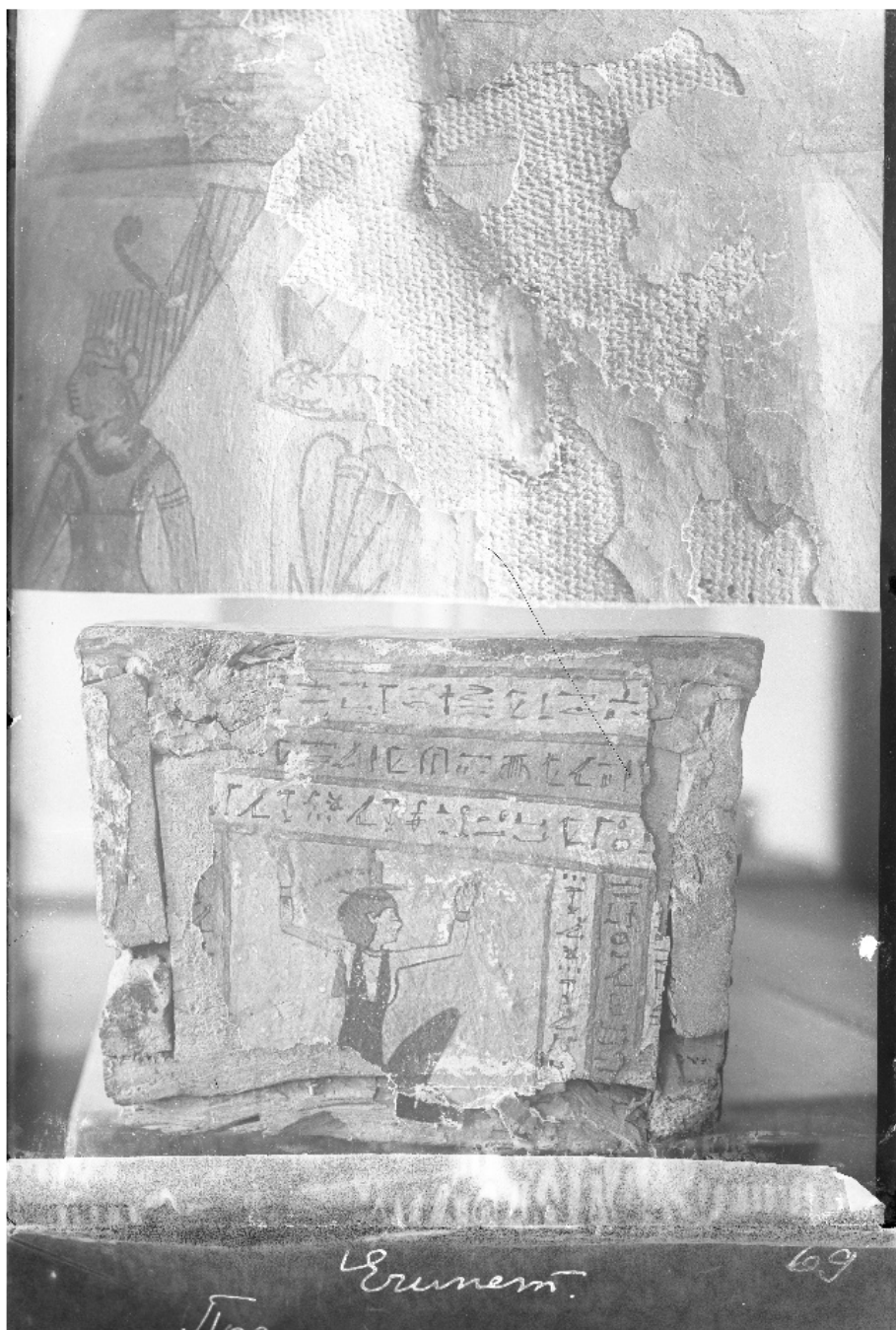
47. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.42

48. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.43

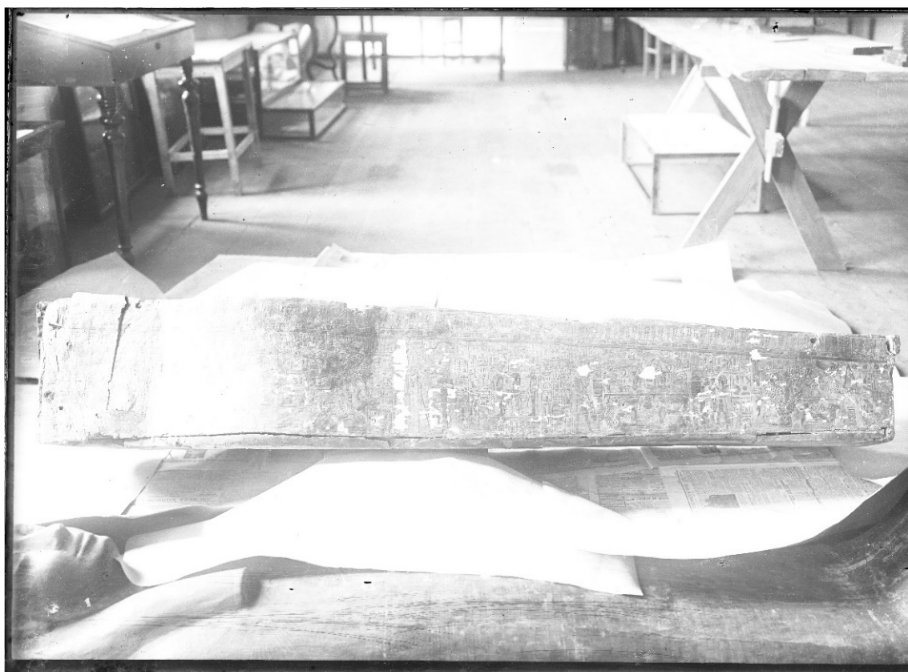
49. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.44

50. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.100

51. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.45

52. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.46

53. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.47

54. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.48

55. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.49

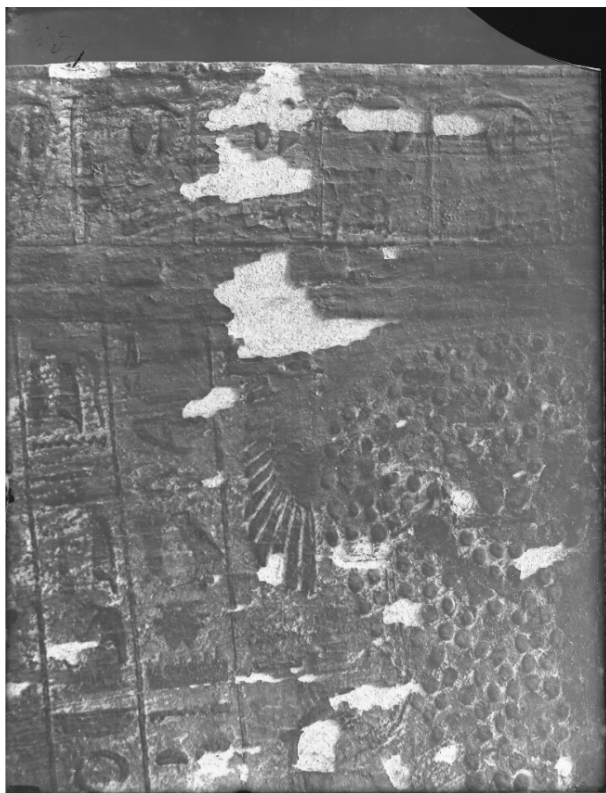
56. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.50

57. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.51

58. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.52

59. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.53

60. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.54

61. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.55

62. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.56

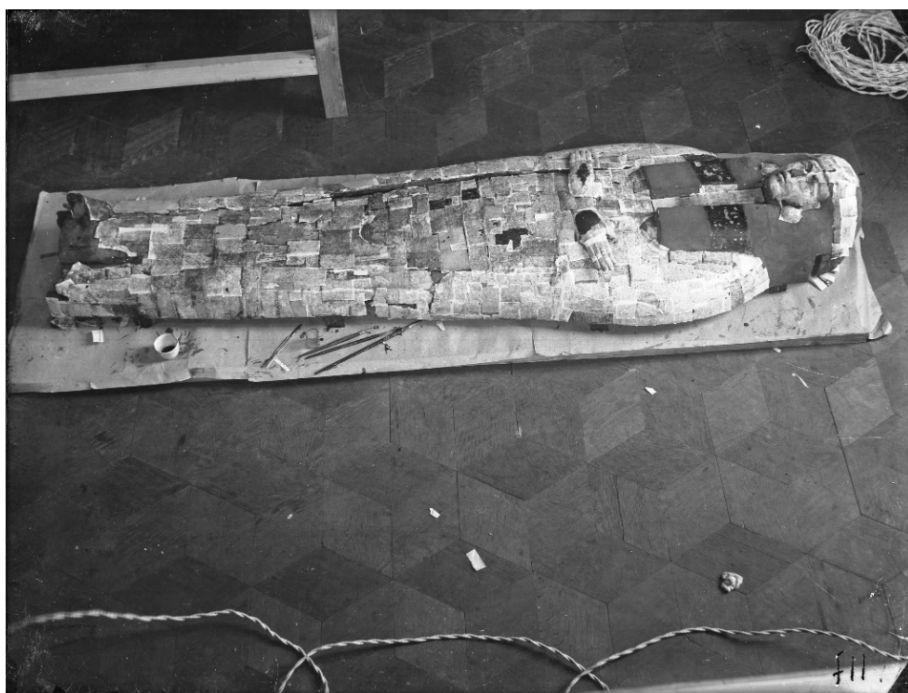
63. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.57

64. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.58

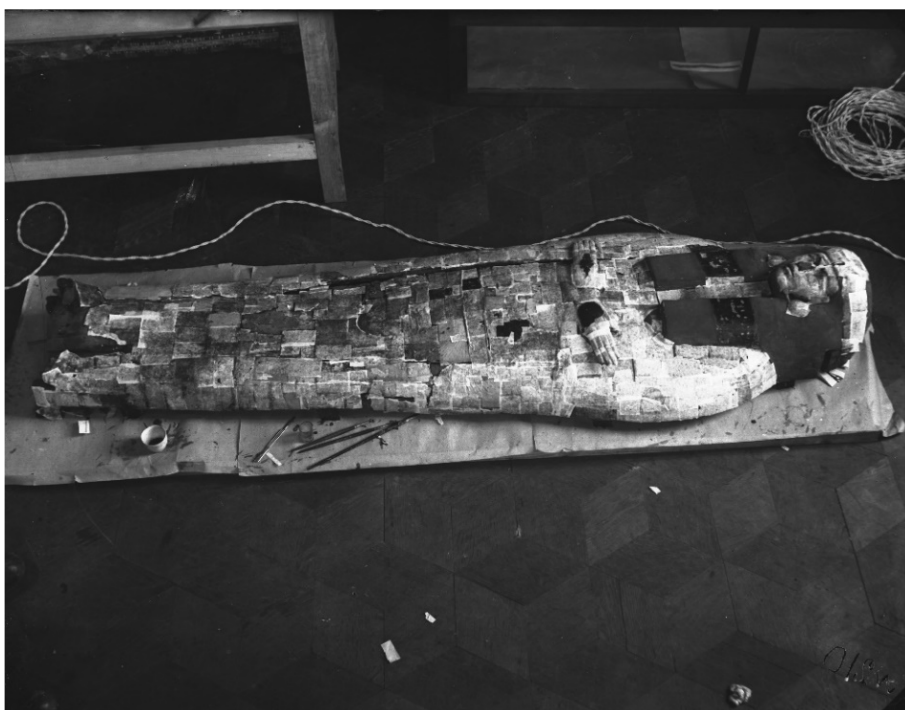
65. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.99

66. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.59

67. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.60

68. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.61

69. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.62

70. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.63

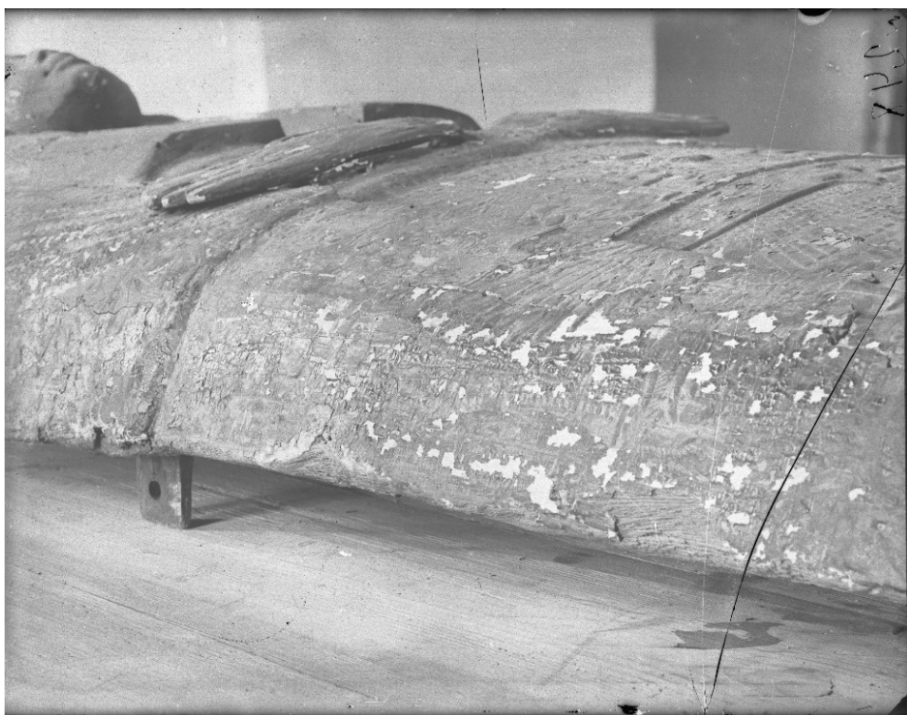
71. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.64

72. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.65

73. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.66

74. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.67

75. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.68

76. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.69

77. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.70

78. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.71

79. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.72

80. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.73

81. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.74

82. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.75

83. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.76

84. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.77

85. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.78

86. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.79

87. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.80

88. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.81

89. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.82

90. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.83

91. НА ІА НАНУ /
SA ІА NASU 57.1.84

92. НА ІА НАНУ /
SA ІА NASU 57.1.85

93. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.86

94. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.87

95. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.88

96. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.89

97. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.90

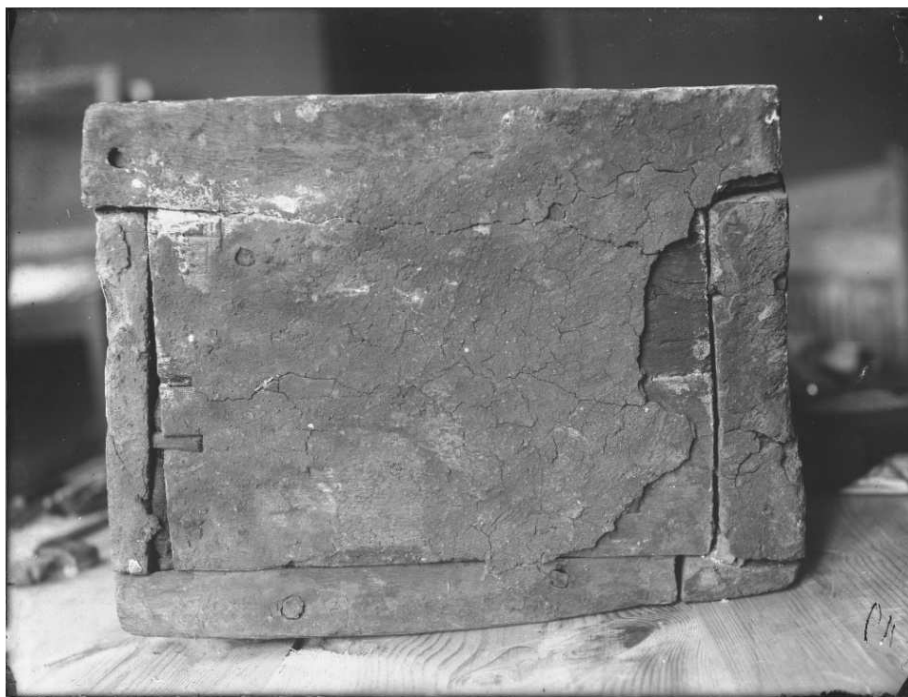
98. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.91

99. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.92

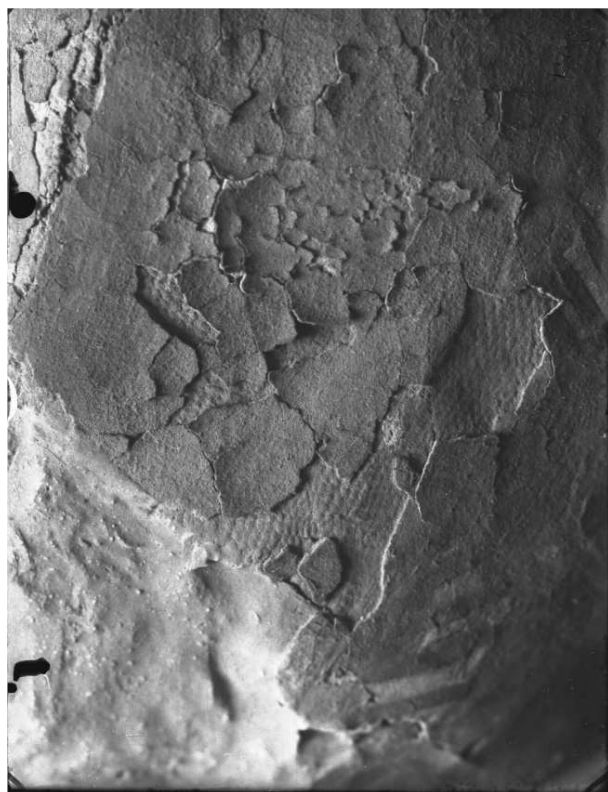
100. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.96

101. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.97

102. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.101

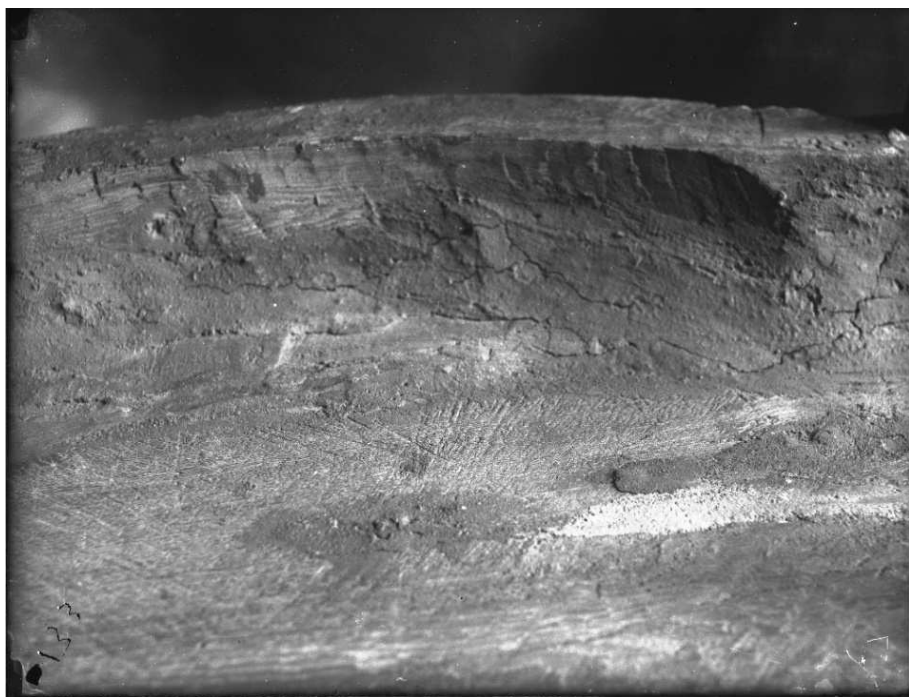
*103. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.102*

*104. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.103*

105. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.104

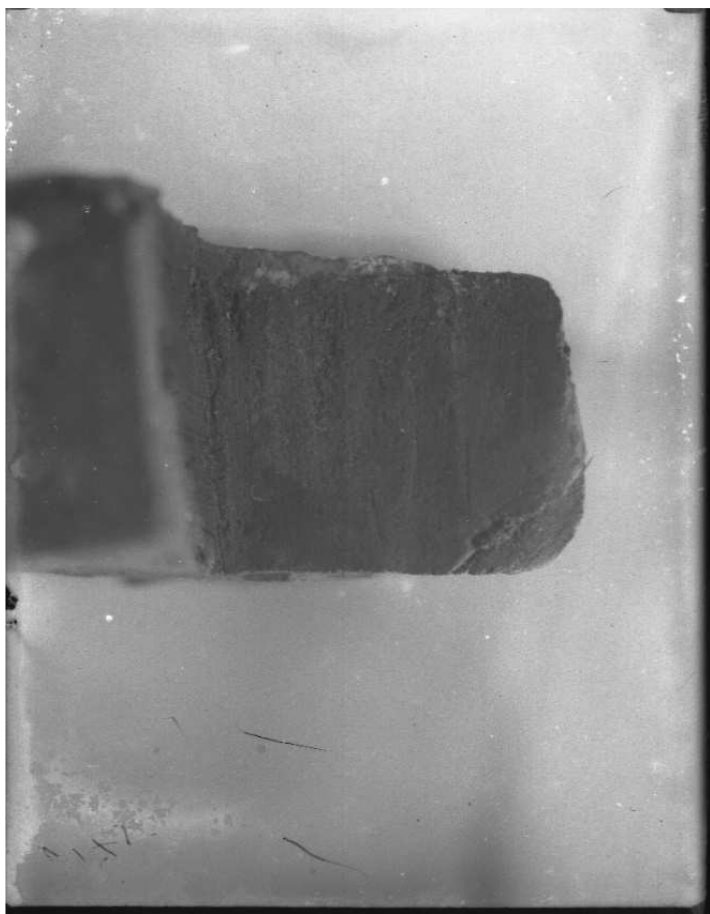
106. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.105

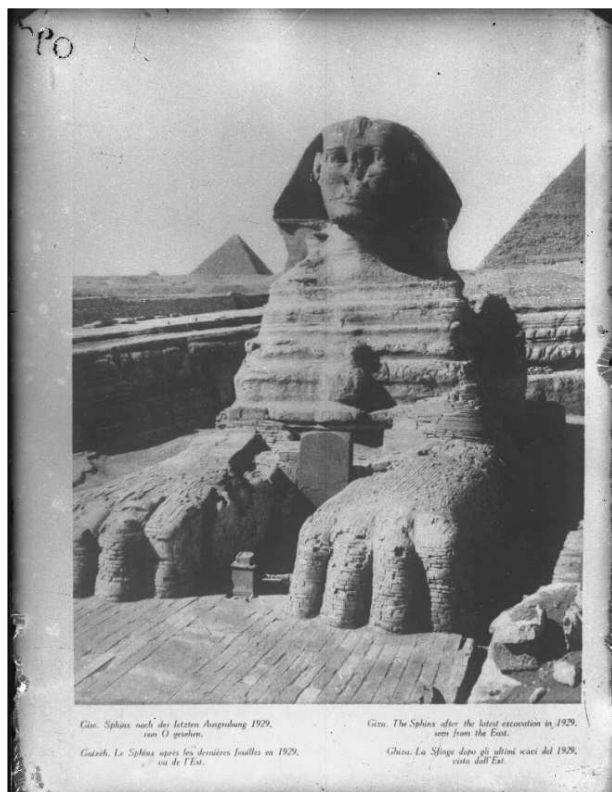
107. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.106

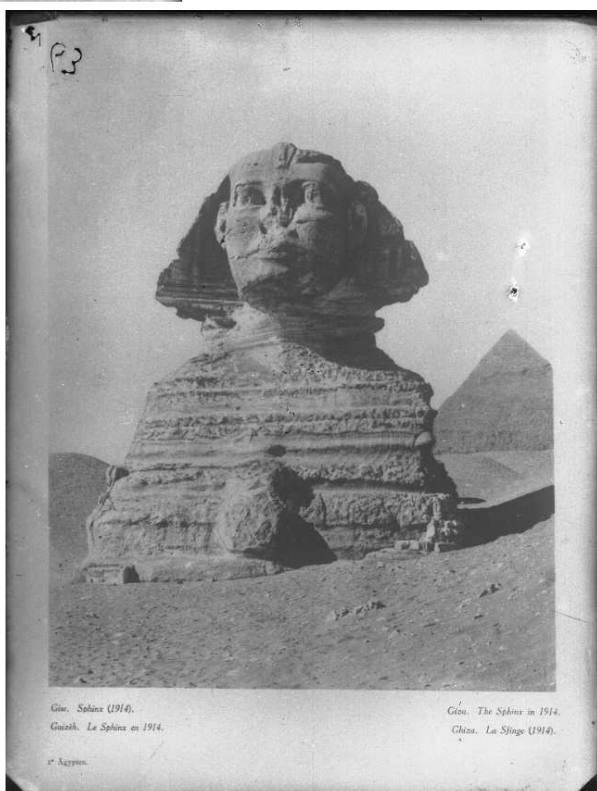
108. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.107

109. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.108

110. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.109

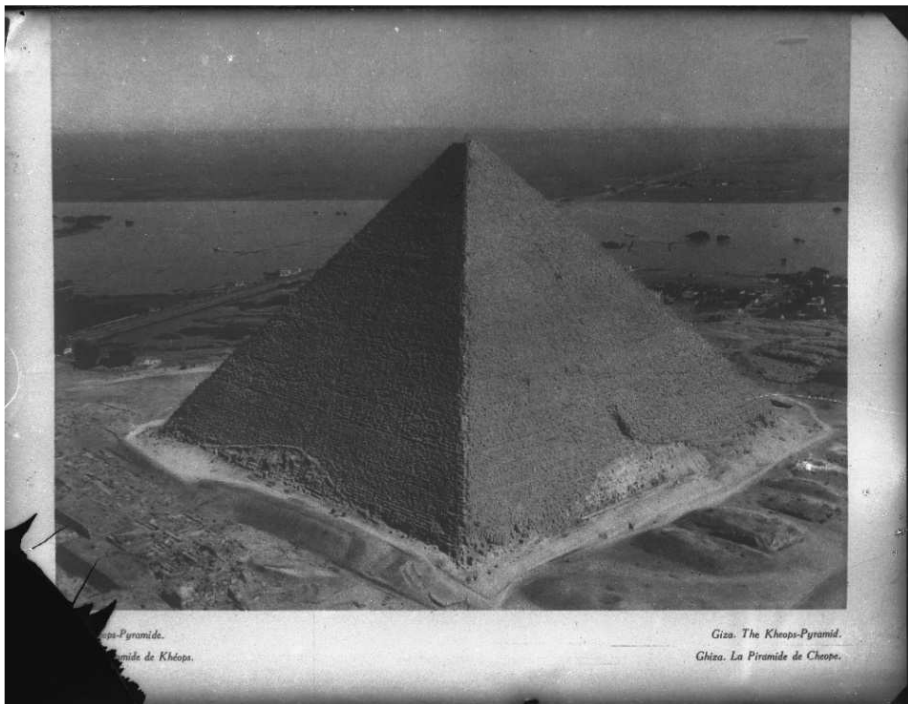
111. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.110

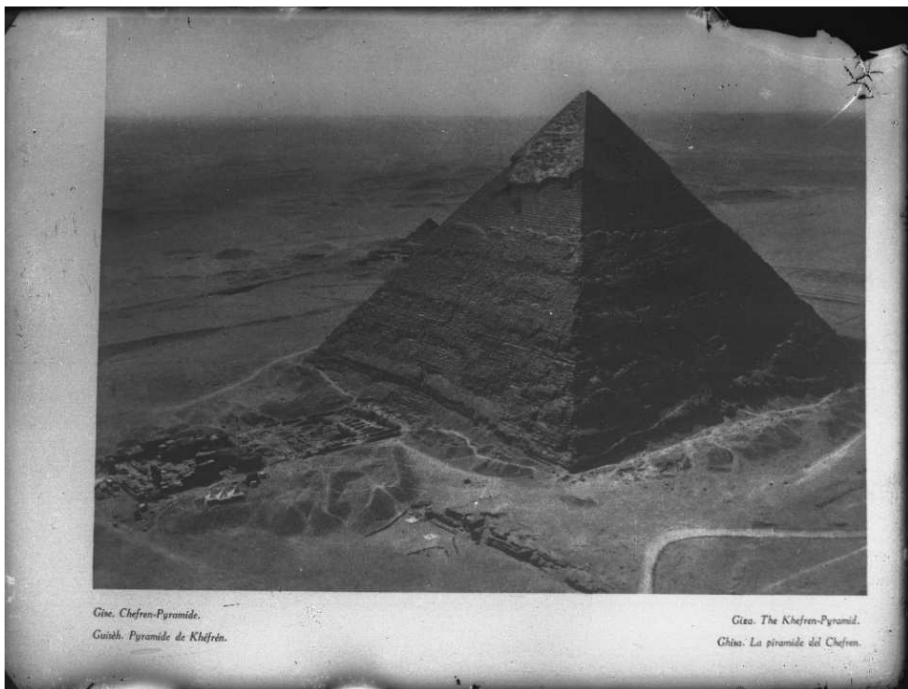
112. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.111

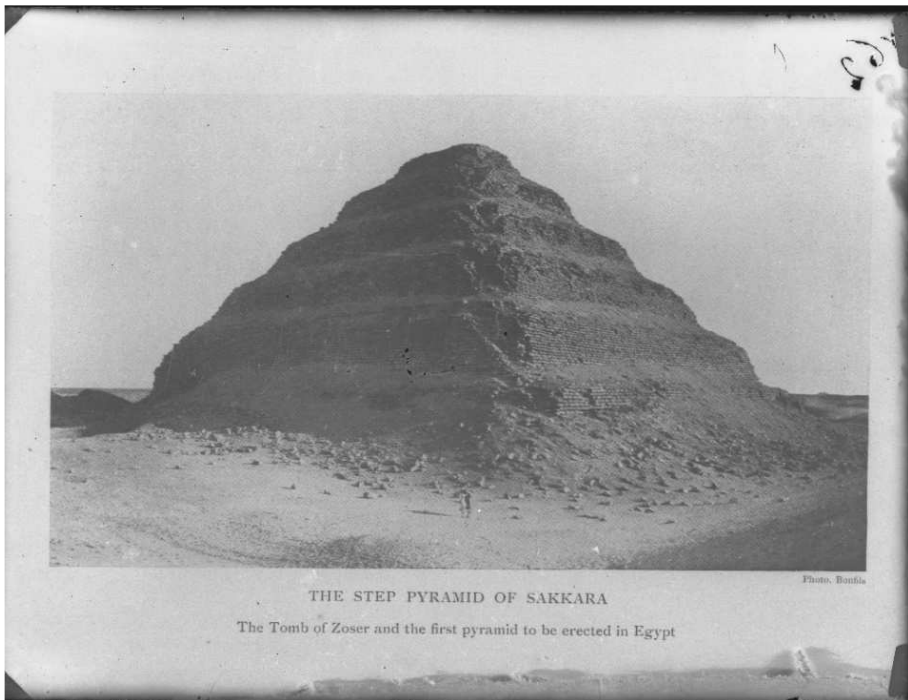
113. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.112

114. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.113

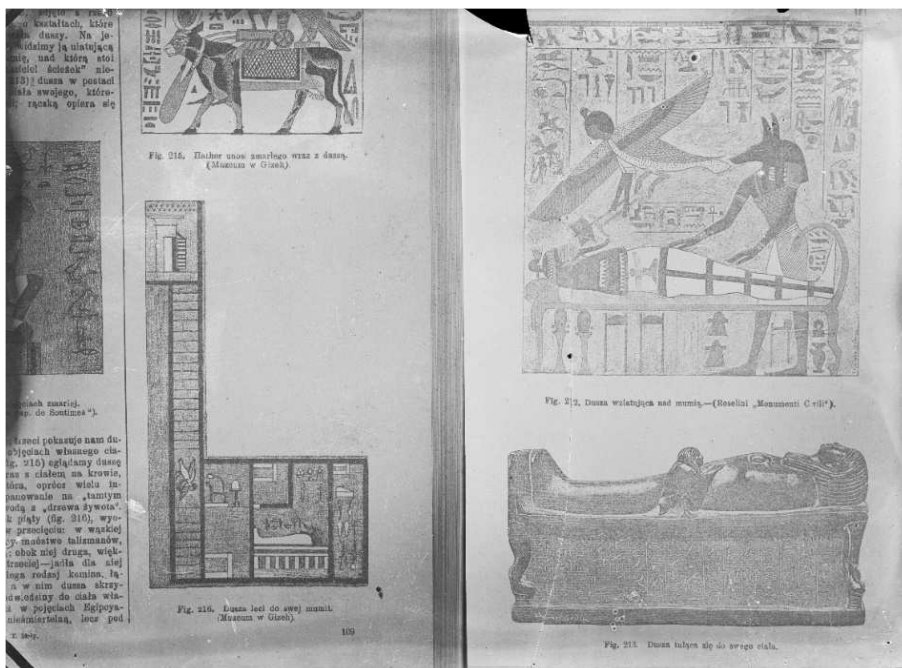
115. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.114

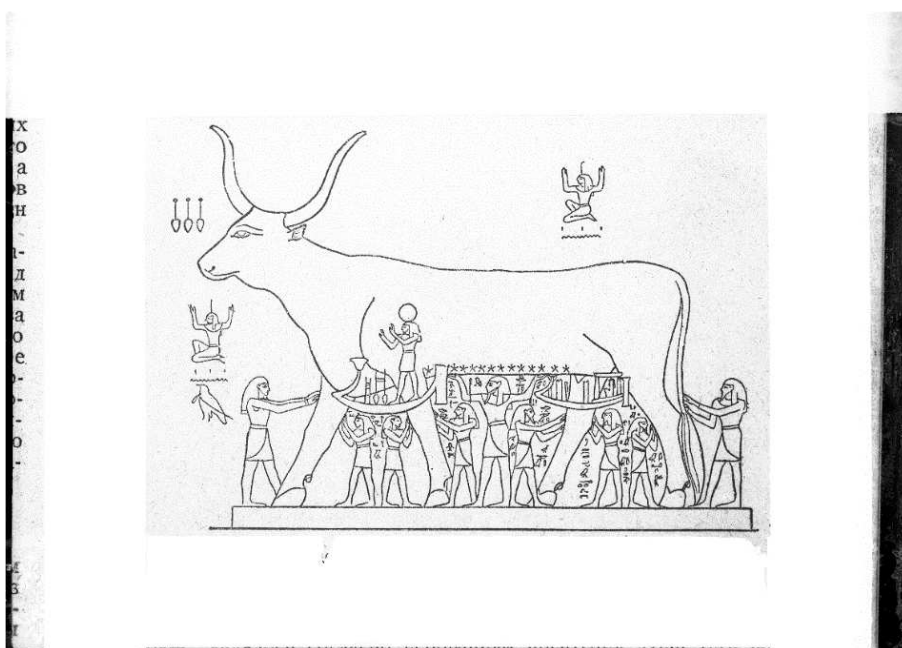
116. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.115

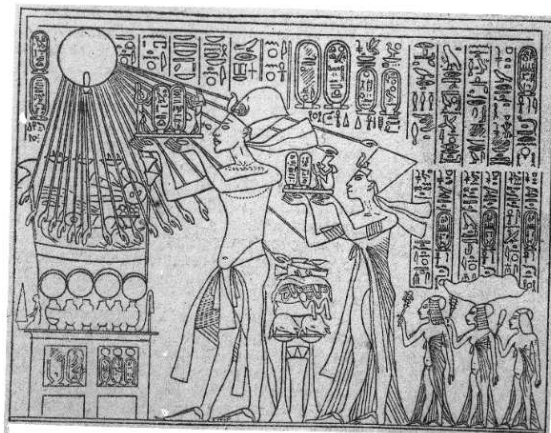
117. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.116

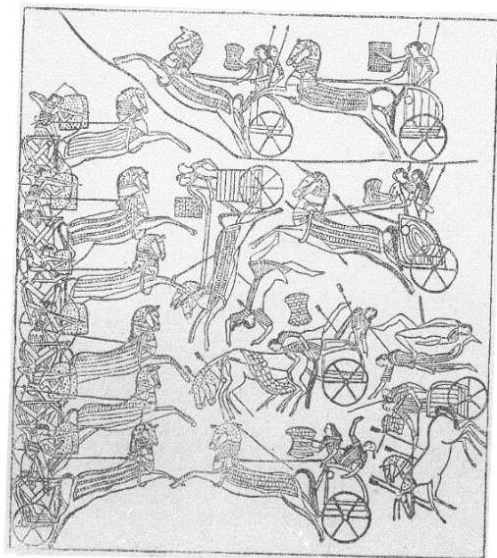
118. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.117

ЯТНО
 ИМ К
 по-
 Вс
 юну.
 шные
 мона.
 екого
 тсм,
 асти
 Фив,
 были

120. HA IA HAHY /
 SA IA NASU 57.1.119

121. HA IA HAHY /
 SA IA NASU 57.1.120

не признаки этого распада сводились к следующему
 «который являлся богом для всего Египта, который
 перед миллионами», перед которым пресмыкались

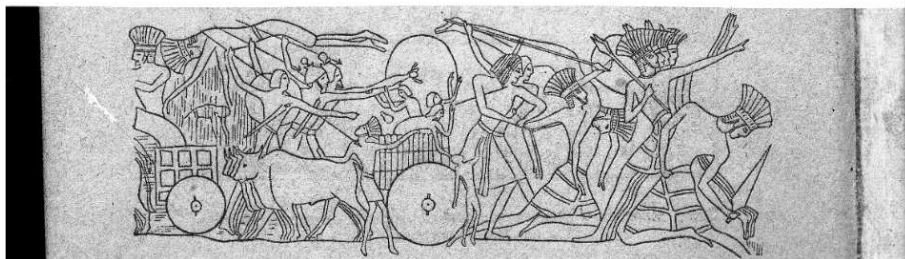

распался страна на отдельные номы.
 ичина такого распада крылась в том, что объеди
 на котором происходил распад.

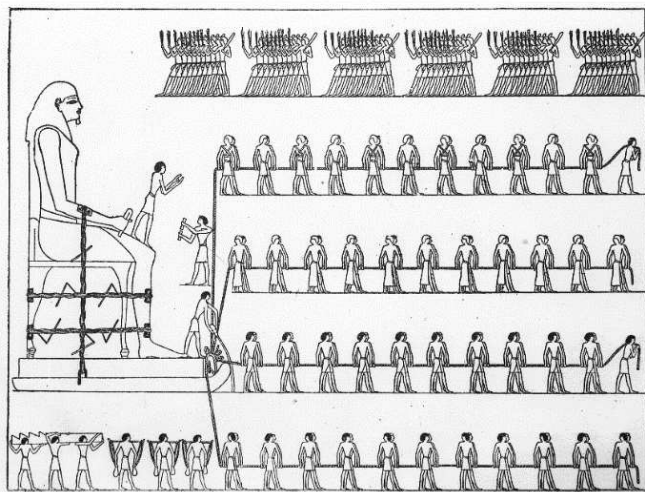
122. HA IA HAHY /
 SA IA NASU 57.1.121

от вторжения этих орд. Но удалось спасти только долину Нила.
 Внешние владения Египта либо становятся самостоятельными,
 либо переходят в руки врагов.

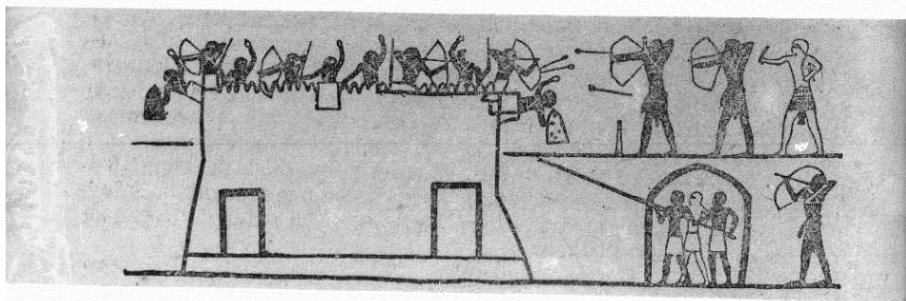
Египет, однако, снова лишен своих азиатских владений, как

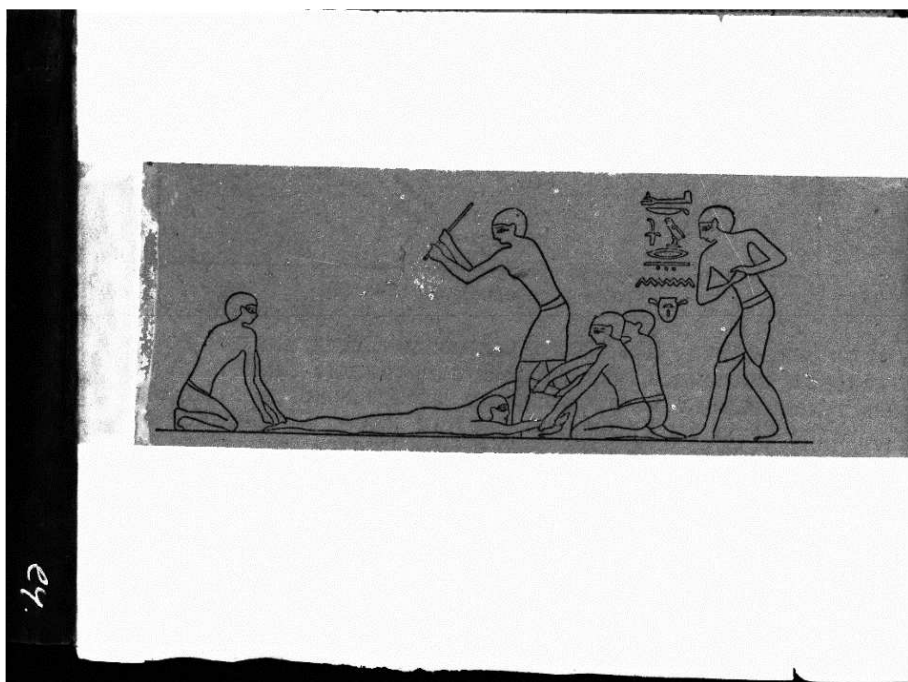
123. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.122

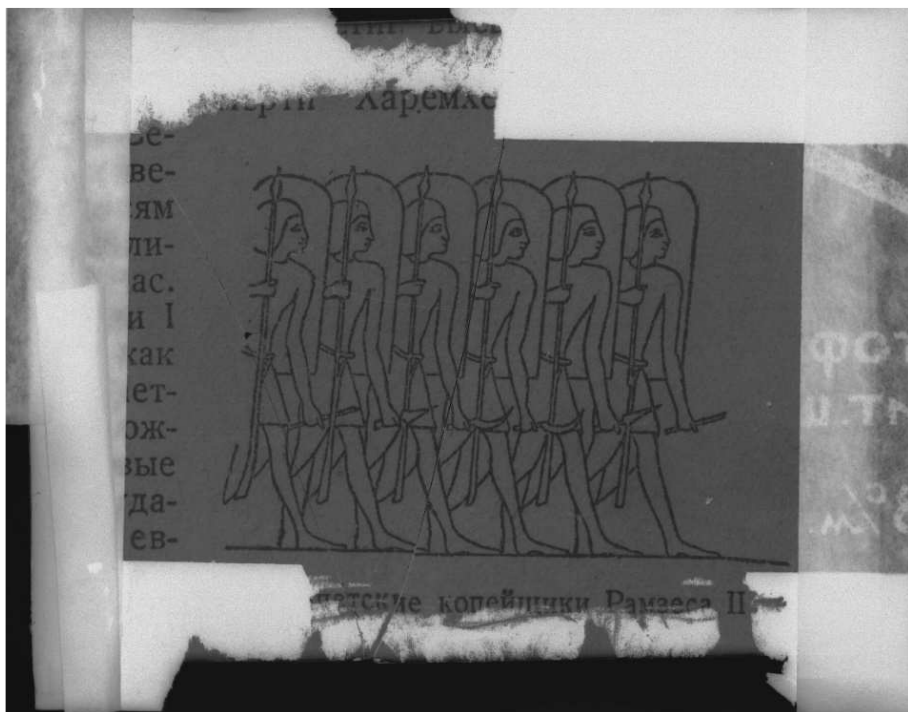
124. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.123

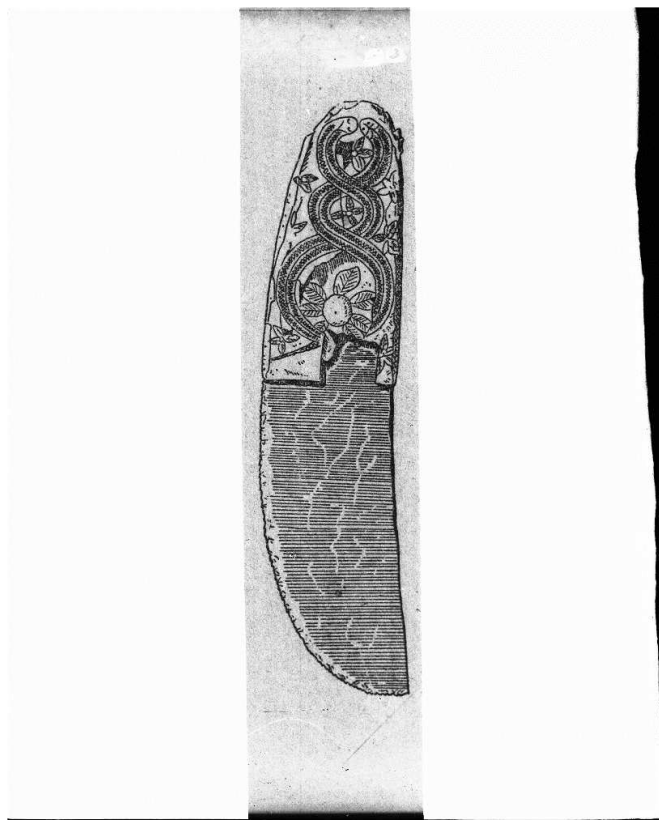
125. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.124

126. НА ІА НАНУ / SA ІА NASU 57.1.125

127. НА ІА НАНУ / SA ІА NASU 57.1.126

128. НА ІА НАНУ /
SA ІА NASU 57.1.127

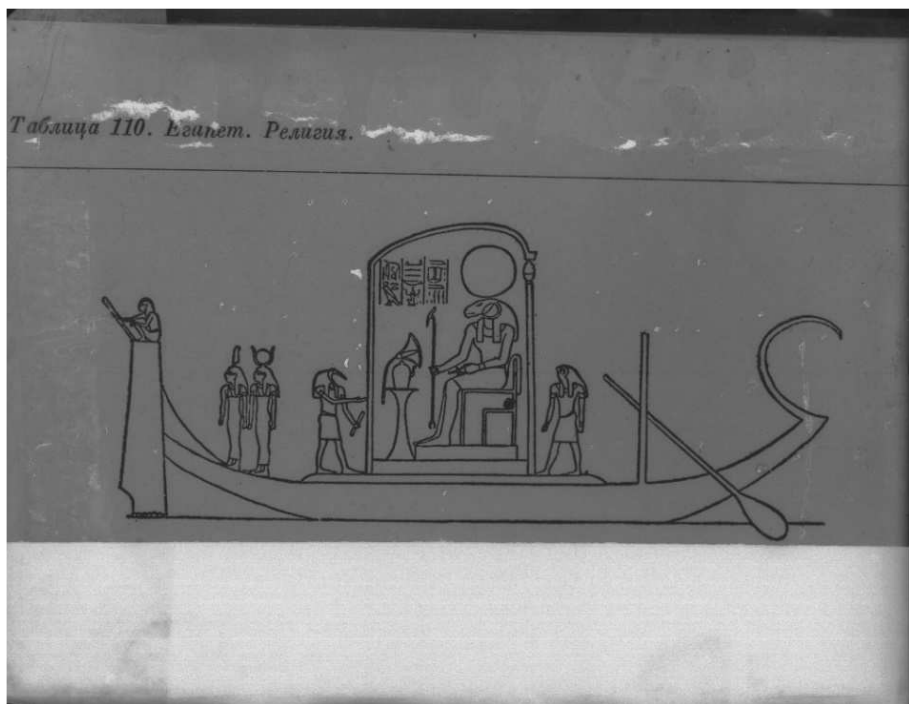
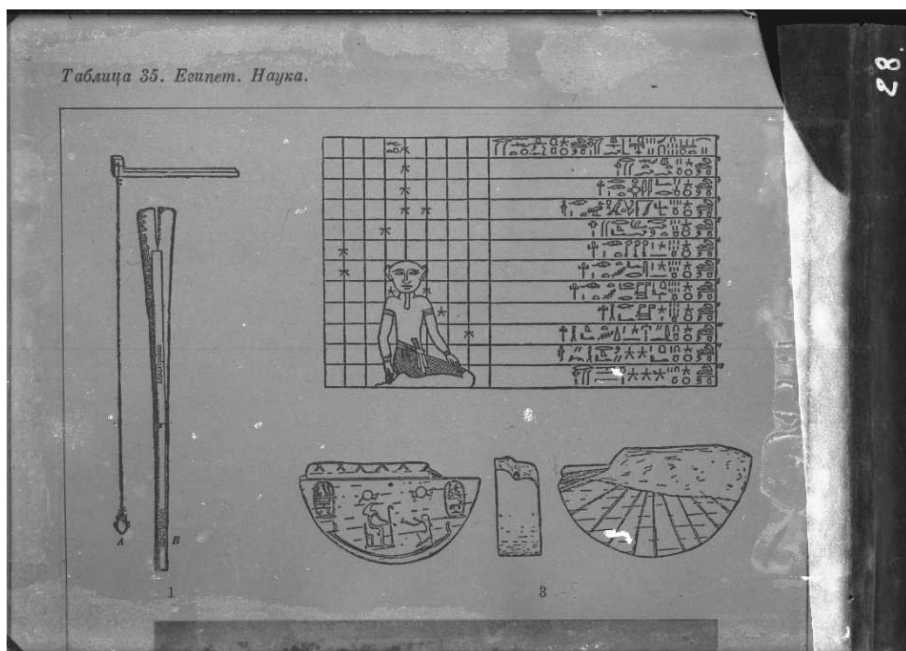
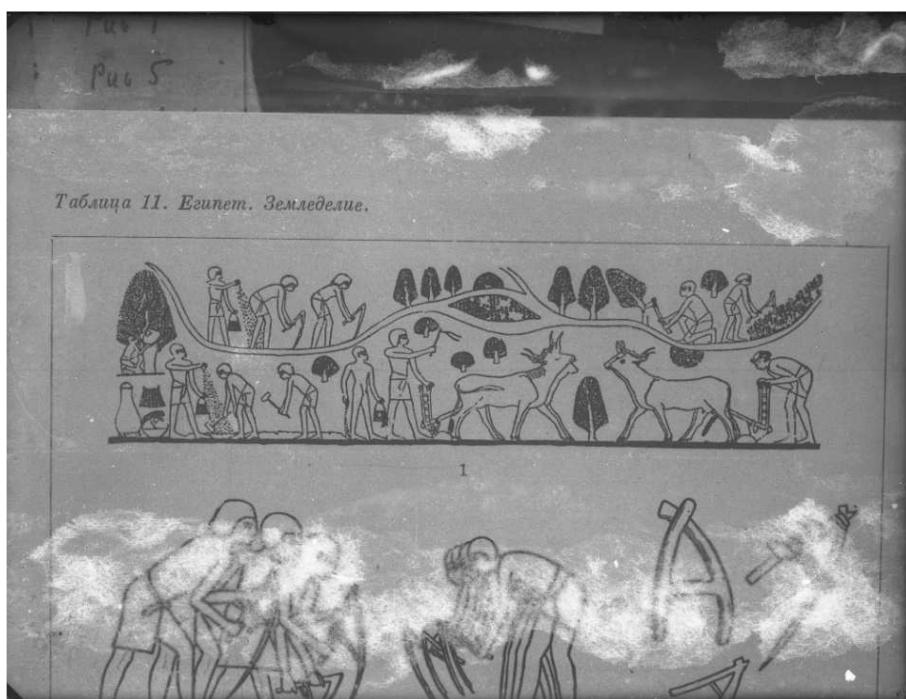

Таблица 110. Египет. Религия.

129. НА ІА НАНУ / SA ІА NASU 57.1.128

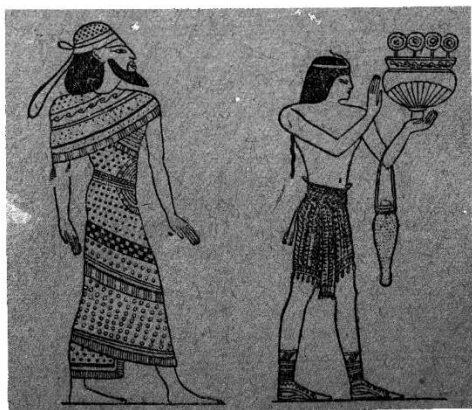

130. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.129

131. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.130

вступает в качестве полноправного

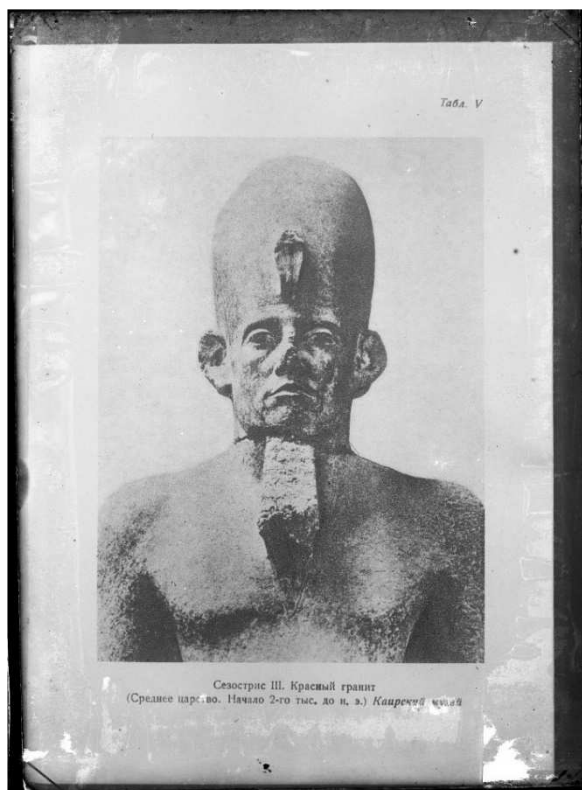

Египтяне теперь уже не доволь-
шив поход в ту или иную область
уходят обратно в свою страну, к

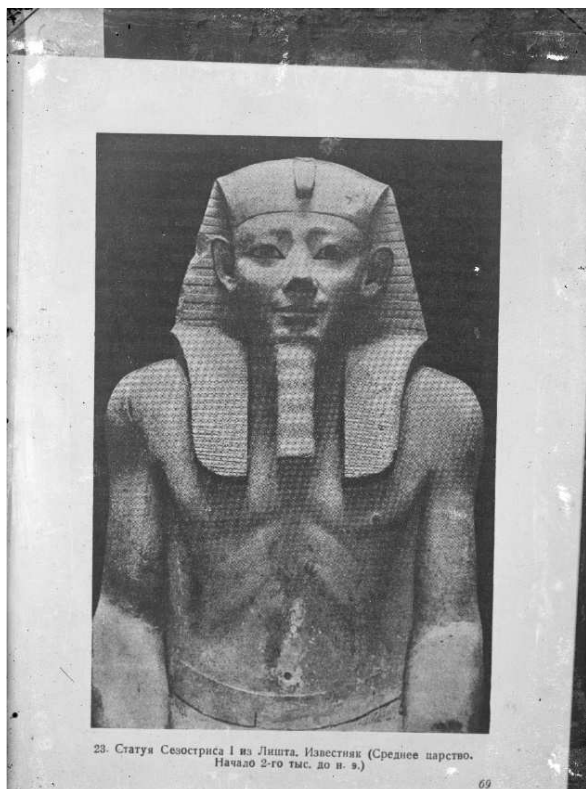
132. НА ІА НАНУ /
SA ІА NASU 57.1.131

133. НА ІА НАНУ / SA ІА NASU 57.1.141

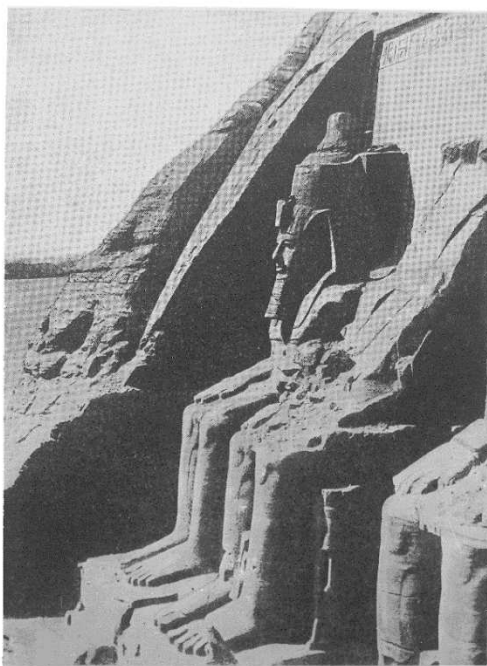
134. НА ІА НАНУ /
SA ІА NASU 57.1.132

135. НА ІА НАНУ /
SA ІА NASU 57.1.133

136. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.134

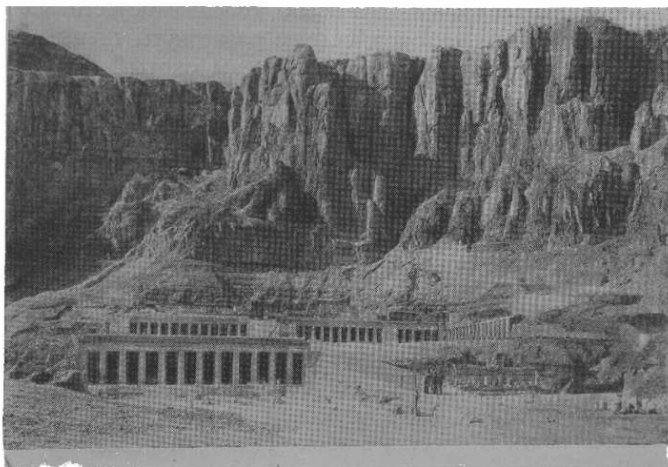
137. HA IA HAHY /
SA IA NASU 57.1.135

138. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.136

139. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.137

Мемориальный комплекс Хатшепсут в Дед-эль-Бахри
 царским некрополем. Последним

140. НА ИА НАНУ /
 SA IA NASU 57.1.138

Статуя Хефрена. Диорит
 «Древнее царство. Около середины 3-го тыс. до н. э.»
 Каирский музей

141. НА ИА НАНУ /
 SA IA NASU 57.1.139

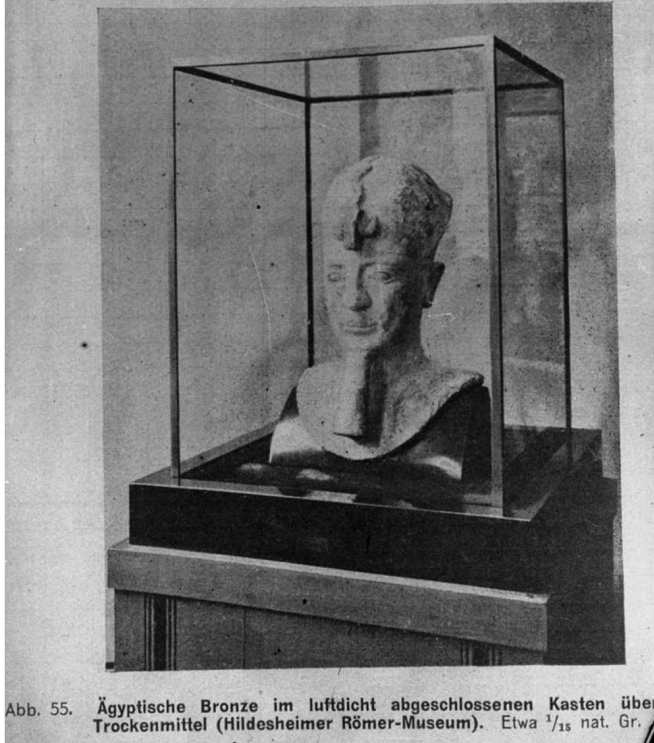

Abb. 55. Ägyptische Bronze im luftdicht abgeschlossenen Kasten über Trockenmittel (Hildesheimer Römer-Museum). Etwa $\frac{1}{18}$ nat. Gr.

142. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.140

143. HA IA HAHY / SA IA NASU 57.1.142

Foreword

This book presents the results of studies of the archives kept at the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, in particular, of its collection of glass photonegatives “Ancient Egypt”. For a long time, the general public was not aware that such a collection existed since this collection has been uncovered only very recently and has thus become visible to specialists in the history of Ukrainian humanities, especially with respect to the history of Egyptological studies in Ukrainian museums. The aim of the present book is to fill the gap in Egyptology in Ukrainian museums during the second half of the 19th and the first half of the 20th century. In addition, we hope that our book will generate interest from historians of Ukrainian science and humanities as well as Egyptologists, since it brings into academic discourse many new visual resources on ancient Egyptian objects from Kyiv museums.

In 2016 the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine together with the Section of Archaeology and Ancient Art of ICOM-Ukraine organized a joint Research and Methodology Seminar on the History of Archaeology and Arts Study. The seminar became a platform for communication and information sharing, as well as for discussions on Ukrainian archaeology, museums, and ancient art, and on the history of Ukrainian humanities in general. Since it is impossible to study archaeology or museology without the general historical context of these disciplines in both the past and present, the seminar also became a focal point for interdisciplinary studies and discussions among historians, archaeologists, anthropologists, art historians, art and architecture experts, etc. The seminar was able to unite experts with very different research interests for further collaboration, in particular the authors of this book.

While processing negatives without documentary records, an archivist at the Scholarly Archive, Halyna Stanytsina, found a group of negatives picturing ancient Egyptian objects.

On April 15, 2016, during a discussion on the role of visual sources for research in the history of Ukrainian archaeology, H.O. Stanytsina gave a brief account on the collection of glass photonegatives in the archive. She spoke about the problems with attribution of some photonegatives, in particular, the photonegatives displaying ancient Egyptian objects and sites. Egyptologist Olena Romanova was among the

participants in the Seminar. She studies the history of museum collections of the Egyptian artefacts and the history of Egyptological studies in the territory of Ukraine during the 19th and 20th centuries. This meeting initiated collaboration of both researchers in processing these negatives; we completed their attribution and cataloguing and investigation of their historical context.

This collaboration developed into cooperation between two academic institutions, namely the Institute of Archaeology and A.Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. Both institutes agreed to compile and to publish the catalogue of the negatives collection from the archive of the Institute of Archaeology, designated as “Ancient Egypt”.

Even the first look at these negatives proves their great importance for Ukrainian humanities as well as for world humanities, as these negatives (at least the main part of them) represent ancient Egyptian objects in Kyiv museums in the 1920s and 1930s.

During the process of attribution of the photonegatives and after the first results of other archival investigations to find textual documents on the history of the negative production were available, the first elements of the forgotten and tragic history became visible. Therefore, the authors decided to prepare and to publish a book that was not only a catalogue of the photonegatives, but a systematic description of our discoveries about the historical background of this photonegative collection, and the further destiny of the Egyptian objects presented in the negatives, the history of museum collections which included these objects, and the biography of the people who processed and studied these objects.

The book was structured in line with this objective. It opens with a short essay about the Scholarly Archive and its photonegative collections. It is followed by an outline of the discovery of the photonegative collection representing ancient Egyptian objects and sites. The next section describes the photonegative collection in general, and demonstrates its structure.

The second chapter of the book is an essay on the history of collections of ancient Egyptian objects in Kyiv museums beginning from the late 19th century, and on the history of the attempt to establish a joint center for holding, restoration and study of ancient Egyptian artefacts in Kyiv during 1920s and 1930s. The founding of the center and restoration of the ancient Egyptian artefacts were the reasons for production of the main portion of the present “Ancient Egypt” photonegative collection.

Then the catalogue of the photonegatives follows in the third chapter. It is introduced by the principles of arrangement of the collection and of the catalogue. This chapter has two subsections: the first subsection describes photonegatives representing the ancient Egyptian objects that were held and restored in the territory of the All-Ukrainian Museum Town. The second subsection contains the photonegatives that are reproductions from photos or illustrations of historical places and

monuments of ancient Egypt or the Egyptian artefacts from the museums beyond Ukraine.

The fourth chapter contains brief essays on the ancient Egyptian objects represented in the photonegatives; the milestones of their museum history are outlined. The fifth chapter gives an overview of the reproductions, as well as objects and historical sites pictured in them. It briefly outlines the historical circumstances of their production process.

This book is published in English and in Ukrainian. Thus it has two different audiences of readers. This situation causes the English and Ukrainian texts to have some differences. The English text is intended for readers who are experts or familiar with Egyptology, so it is shorter than the Ukrainian text. It includes brief relevant information about the photonegatives and objects captured in them, and many details related to the history of the Archive and Ukrainian archaeology are omitted. However, the chapters on the history of the negative collection note main points of Ukrainian history. Since there is no developed Egyptological tradition in Ukraine, the Ukrainian text is written for Ukrainian humanists, so it contains more detail on the Egyptian objects, and some Egyptological terms and concepts are explained. It also includes extensive details about the history of the Archive and Ukrainian archaeology.

We would like to note that this publication would not be possible without assistance of many of our colleagues from different institutions, and the authors of this book would like to express their gratitude to all of them.

In particular, the authors of the present book would like to thank the management of the Institute of Archaeology for approval of our project and for facilitation of our work on cataloguing and digitalization of the photonegatives, and for granting permission to Olena Romanova for access to the archival records and processing of the negatives.

We are also thankful to the management of A.Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies for assistance with the preparation the Ukrainian text of the book.

The authors of the book are indebted to Dr. Francesco Tiradritti, the Director of the Italian Archaeological Mission to Luxor, for his review of and critical comments on the English text of the book. We are also grateful to Dr. Alla V. Buyskykh, the Head of the Ancient Archaeology Department of the Institute of Archaeology NASU and Dr. Hab. Yakiv P. Hershkovych, Senior Research Fellow of the Institute of Archaeology NASU for their review of and critical comments on the Ukrainian text of the book. We greatly appreciate the efforts of all academic reviewers who helped to make it better.

We are greatly indebted to Dr. Cynthia Sheikholislami and Dr. Iryna Yehorchenko who both have taken efforts to improve the English text of the present book.

We would like to give our special thanks to Dr. Tetyana Tymchenko, an expert in art studies and restoration, for her assistance with identification of M. Kaspe-rovych as a restorer of ancient Egyptian objects, as well as for her consultation on the process of restoration work attested on the photonegatives.

We are also grateful to Irina Martynyuk, Maryna Stepanova, and the management of the National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve for their permission and their help in verification of the Egyptian objects which are now kept in the Preserve, and to Dr. Igor Bruyako and Dr. Ludmyla Polischuk and Dr. Natalia Sekerskaya (Odesa Archaeological Museum of the National Academy of Sciences of Ukraine) for their permission to conduct our studies and assistance in identification of the objects from their museum.

The authors of this book are grateful to the employees of the Scholarly Archive and of the Institute of Archaeology, especially to Dr. Olexandr Karyaka, Dr. Daria Cherkasska, Olexandra Buzko, Dr. Ihor Tseunov, and Serhyi Pavlenko for their assistance with investigations of materials, attributions, making digital copies and preparation of the book for publication.

This book would be impossible without use of the archival records of Kyiv museums, so we would like to express our gratitude to our colleagues from museums and from the Section of Archaeology and Ancient Art ICOM-Ukraine for their comprehensive assistance with the project, informational aid, and access to the archival and museum records. Their assistance allowed us to clarify a number of issues on attributions of the objects pictured on the photonegatives and the history of museum collections of Egyptian artefacts. We are thus indebted to Kateryna Chuyeva (the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts), Yulia Lytvynets and Yulia Zinoviyiva (the National Art Museum of Ukraine), Dr. Anna Yanenko, Dr. Roman Kachan, Dr. Hrihory Polushko (the National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve), as well as to the participants in the Research and Methodology Seminar on History of Archaeology and Arts Study and other colleagues who have been engaged in any way among the wide range of assistants and facilitators of our project.

Olena Romanova

*Ph.D., Senior Research Fellow of the Near East and Middle East Department,
A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS Ukraine*

Halyna Stanytsina

Senior Fellow of the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology, NAS Ukraine

1. “Ancient Egypt” Collection of photonegatives on glass in the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine

1.1. The Scholarly Archive and its collections of glass photonegatives

The Scholarly Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine has become one of the largest (if not the largest) Ukrainian depositories of various documents (in diverse media) concerning archeological studies in the territory of Ukraine since archaeology became an academic discipline in the country. The Archive stores archival documents from institutions that were conducting archaeological research as well as those from museums housing archaeological collections during the 19th century, with the addition of a great array of documents from the 20th century.¹ It accumulated documents from the institutional predecessors of the Institute of Archaeology and other institutions related to archaeology. In particular, it houses documents from the Museum of Antiquities and Arts of Kyiv Saint Vladimir Imperial University.

Other institutions whose documents are kept include the Archaeological Committee of the All-Ukrainian Academy of Sciences (AUAS – VUAN in Ukrainian) (1922–1924); the All-Ukrainian Archaeological Committee of AUAS (1924–1933); the Section of the History of Material Culture of AUAS (1933–1934); the Institute of the History of Material Culture of the Academy of Sciences of the Ukrainian Soviet Socialist Republic (1934–1938); and the Institute of Archaeology of the Academy of Sciences of the Ukrainian Soviet Socialist Republic (from 1938).

Every year, the records of the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology of NASU are complemented with new documents based on annual reports on archaeological excavations of the Institute and of its branches and partner institutions.

¹ Brief report about the Archive in: Stanytsina 2015, p. 249–256.

The Scholarly Archive is an archive with a complicated institutional history, and the interweaving of this historical tissue with the records is not always possible due to the complicated history of Ukraine during the 20th century. In the course of history, the archives underwent many transformations: they were removed, joined, divided, evacuated to Siberia to escape occupation or removed from occupied Kyiv to Germany, lost in wars, repressions, transportation, occupations, and even intentionally destroyed and thrown out. To reconstruct all the circumstances and impacts related to the records and documents is a challenging task that the staff of the Scholarly Archive is now undertaking in collaboration with colleagues from other academic institutions in Ukraine.

The Scholarly Archive of IA NASU initiated preparation of a digital catalogue of the holdings and digitalization of the records, especially of its large collections of visual materials, in particular, the negatives on glass.²

Negatives on glass of the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology

In addition to the paper documents, the Scholarly Archive houses a large collection of photographic negatives on glass and on film. At present, it is one of the largest Ukrainian depositories of photographic contents related to the history of Ukrainian archaeology, history and other Ukrainian humanities. The total size of the photographic collection is nearly 20,000 items. All the negatives can be divided into a few groups.

Negatives from the period before the revolution of 1917 (1872–1916)

This group of negatives includes photographic negatives from the personal archives of famous Ukrainian archaeologists and historians, namely F. K. Vovk, V. V. Khvoyka, S. S. Hamchenko, D. M. Scherbakivsky, and other scholars. Moreover, the Archive has some collections of negatives related to some other academicians whose records are kept in other archives (M. F. Bilyashivsky, V. B. Antonovych, etc.) The collection of the negatives dated before 1917 has 1,084 items in total.

Negatives of the Soviet Period before the Second World War (1924–1941)

The set of the negatives of the Soviet period before the Second World War (1924–1941) was made by archaeological expeditions of the Institute of Archaeology and its predecessor institutions, the list of which was given above.

² In the text of the book we used materials collected, studied and published by the authors in their papers, respectively: Станиціна Г. О. "Скарби на склі": колекція негативів на склі з фондів Наукового архіву Інституту археології НАН України" see Stanytsina 2017, p. 198–213; Романова О. О. "Стародавній Єгипет в Києві: віддзеркалення на склі (колекція негативів на склі із зображеннями давньоєгипетських предметів в Інституті археології НАНУ)", see Romanova 2017-a, p. 182–197, and Romanova О. "Lost collection of Egyptian objects from the Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences: Some documents for its history", see Romanova 2017-b.

1. "Ancient Egypt" Collection of photonegatives on glass

In particular, these negatives recorded the results of Trypillya culture excavations and archaeological explorations of Kyiv sites. A lot of negatives were made while researching the territory of Dniproges in 1927–1932, at Olbia and other sites. In total, the Scholarly Archive holds 13,573 negatives on glass from the period before the Second World War, together with those of the period before 1917. At present, each negative has an inventory number and is included in the electronic catalogue of the negatives.

Glass photonegatives of the period after the Second World War (1945–1961)

The glass photonegatives from the period 1945–1961 were included in research reports, so they have the same inventory number as the relevant reports. There are a number of negatives besides those from the research reports; they were made under individual orders of some scholars for their publications.

The archaeological excavations were continued after the war, and the number of expeditions increased every year. Exploration of already known sites continued, namely the ancient Greek cities Olbia and Tyras, the archeological sites in Kyiv and Chernihiv, and the Maslovsky burial ground. In addition, the collection of glass negatives recording archaeological exploration in the territory of the man-made sea in the Zaporizhska and Dnipropetrovska region (destroyed during the Second World War) was enlarged, etc. Ukrainian archaeologists continued exploration of the known archaeological sites and discovered new sites. The number of archival documents increased correspondingly. Gradually, glass photonegatives gave way to film photonegatives that were easier to use. The glass negatives went out of use after 1961. The total size of the negatives collection of the period is 3,724 items.

Negatives without documentary records

During preparation of the electronic catalogue of the negatives on glass plates, a significant portion of them appeared to lack inventory numbers and other documentary records. For their processing, investigation of their provenance was initiated, as well as study of the reasons why the documentation was missing.

There were 2,677 such negatives without relevant records. The employees of the Archive are now engaged in their archival arrangement and in the preparation of their inventory. Additionally, archival textual documents are being studied to locate the records and documents that may allow identification of the authorship, date, and circumstances of the negative production, and other details that would provide their historical context.

The topics and chronological period of the negatives without documentary records are very wide-ranging: objects of classical antiquity, Scythians, excavations in the territory of Dniproges in 1927–1932, artefacts of the Paleolithic Age, Trypillya culture, Bronze Age, the Middle Ages, cultic objects of Christianity, and excavations

in Kyiv. Besides the many negatives showing archeological excavations and archaeological sites, there are negatives picturing images of drafts and historical maps as well as landscapes. There are a number of negatives picturing people during archaeological excavations, in museum rooms with exhibitions, as well as people on vacation, etc. Therefore the employees of the Archive have a long way to go to complete processing of the whole array of negatives without documentation.

1.2. Finding the collection of glass photonegatives picturing ancient Egyptian objects

Among the negatives without documentation, 142 negatives on glass plates were found that depict ancient Egyptian objects or historical sites in Egypt.

As was mentioned above, H. Stanytsina found the negatives of ancient Egyptian objects and presented the findings to the participants in the first meeting of the Research and Methodology Seminar on the History of Archaeology and Art Study (April, 15, 2016), in particular to Olena Romanova (A. Yu. Krymsky Institute of Oriental Studies of NASU). Since the first meeting of the Seminar, collaboration started between the authors on processing the negatives, investigating their historical background, making attributions, and preparing the catalogue.

It is not easy to reconstruct all the circumstances which led to these negatives arriving in the Archive. Hence only some episodes of this process can be outlined, which we were able to do on the basis of archival documents.

As was pointed out above, the history of the Scholarly Archive is not simple and has many dramatic events. The historical circumstances often did not facilitate preservation of the integrity of its records and documentation. We reconstructed some pages of its history as pieces of a large puzzle.

The period of the Second World War is still a huge dark gap. This period caused both many losses of archival records and considerable confusion in their documentation.

During the occupation of Kyiv by Nazi Germany, a “Regional Institute of Prehistory and Early History” was organized in the city.³ It accumulated archival documents from different institutions, including the Institute of Archaeology.

One spectacular and disastrous episode of the occupation period should be mentioned, which had significant consequences for the records of the Archive of the Institute of Archaeology. The occupation authorities seized the building of the Institute of Archaeology, which now is a part of the “yellow building” of Kyiv Taras

³ Landesinstitut für Vor- und Frühgeschichte, see: Kyiv Pecherska Lavra 2016, p. 81, 301, 302, 305–307, 685, 790, 816, 838, 956.

1. "Ancient Egypt" Collection of photonegatives on glass

Shevchenko National University. The archival records were thrown outdoors; they stayed exposed to the weather for some time, so some materials perished. Workers of the Institute of Archaeology gathered up materials that were not yet water-soaked and moved them to another building (now it is the building of the Pedagogical Museum). So the archival records were partially saved.⁴

In addition, we have information that some archival documents from the Institute of Archaeology were taken to Germany, and later they were partially returned. In particular, the Fond nr. 62 includes a document entitled "Historical Note", dated September, 1, 1944, and signed by the Director of the Institute of Archaeology, L. M. Slavin. This document reads: "The fascists pillaged the Institute, destroyed the facilities, and removed the majority of the collection of the library and archive, the photographic collection and quite a few other items."⁵

But the information in this document is quite vague; it can be partially corrected with other documents.⁶ In particular, there is a document on photonegatives which were returned as restitutions from Germany, dated March, 20, 1948. We quote the text of this document:

"This Act was made by the Committee of the Institute of Archaeology of the Academy of Sciences of the Ukrainian Soviet Socialist Republic on March 20, 1948. The Committee (Ye. O. Dzhbanovsky – the head, L. M. Makarevych and S. M. Kuznetsova – the members) analyzed four boxes with negatives and photos that were sent by the Administration of the Academy of Sciences of the USSR as restitutions. The Committee has found:

1. In total, there were 4,485 (four thousand four hundred and eighty five) photo materials in the four boxes: respectively, there were 4,009 negatives and 476 photos. Negatives on glass and on films were included in the quantity mentioned. Some of them are undamaged, and others were damaged and broken during transportation, but they are suitable for use. A small portion of the negatives (approximately 150 items) were broken completely into small pieces and cannot be used.

2. The photo materials mentioned belong to these institutions:

- a) 545 photonegatives belong to the Kharkiv Museum of Ukrainian Art (Kharkiv);
- b) 1022 photonegatives belong to the Kerch Museum (Kerch);
- c) 476 photos belong to the Bakhchysaray Museum (Bakhchysaray);
- d) 1306 photonegatives belong to the Institute of Archaeology of AS USSR.

3. In addition, some negatives without known provenance were found; they are photos of church objects, and of objects and antiquities of Kyiv, mainly of the Lavra

⁴ Stanytsina 2017, p. 204–205, 208.

⁵ SAIA NASU (HA IA HAHY), fonds nr. 62, file nr. 2, fol. nr. 2 (verso), nr. 3.

⁶ In particular, see document "Bill Nr. 9", SAIA NASU (HA IA HAHY), fonds nr. 62, file nr. 3, fol. nr. 1, 1(verso).

Monastery, Sofia Cathedral, Mykhaylivsky Cathedral, which evidently belong to Lavra and Sofia Preserve (Kyiv). There are such 1136 photonegatives.”⁷

At present, a lot of studies are needed to collect accurate information on the content that was removed and on the number of items, which documents were returned, as well as which documents were not removed at all. At present, we may state the fact that there was disorder in the archive documentation after liberation from Nazi occupation, and this situation was caused by the war. Some items of the archive were lost, as well as the documentation, and now it is not possible to ascertain completely what was lost. We cannot say whether it will be feasible to clarify the story of transportation.

After the Second World War, the process of returning the evacuated archives, museum records and records of other institutions of the Ukrainian Soviet Socialist Republic started. In the process, not all documents and objects were returned to their initial locations. Thus additional confusion arose in respect to the question of which institutions initially housed which documents.

In early April, 1944, the division of the archive of the former “Regional Institute of Prehistory and Early History” between the Institute of Archaeology and the Central Historical Museum started. The document certifying the division stipulated that there were 430 files and packages with archeological and ethnographic materials, including photographs and photonegatives.⁸

The negatives of Egyptian objects and reproductions might have been stored at the above-mentioned “Regional Institute of Prehistory and Early History” that included the materials from different academic institutions of the Ukrainian SSR, in particular, those of the Institute of Archaeology.

Among the documents in the Scholarly Archive, there is one document that refers to division of boxes with photonegatives. It seems to be a draft document prepared during the process of the accounting for records for the final document – the Act of Handover of the materials, including photonegatives, of the Kerch Historical and Archaeological Museum from the Institute of Archaeology to the Kerch Museum. These materials were found in the process of the Archive records audit; the document was dated on October 9, 1965. This draft or notice mentions a box with negatives that is called “Egypt”⁹:

“Egypt – 1 box.
170 negatives.

⁷ SA IA NASU (HA IA HAHY), fonds nr. 62, inventory nr.1, file nr. 60, fol. nr. 32.

⁸ SA IA NASU (HA IA HAHY), fonds nr. 62, inventory nr. 1, file nr. 11, fol. nr. 2.

⁹ SAIA NASU (HA IA HAHY), fonds nr. 62, inventory nr. 1, file without number, document: “Draft of document mentioning a box of negatives ‘Egypt’”, fol. nr.1. The authors of the present catalogue are thankful to Darya Cherkasska, the collaborator of the Scholarly Archive of IA NASU for her assistance in attribution of the document.

1. “Ancient Egypt” Collection of photonegatives on glass

Process of coffins and mummies restoration.

Mummies, pyramids of Kheops, sphinxes, reproductions of publications”.

The following items are illegible, but they seem not to mention the Egyptian objects. The next sentence stated: “Crimea – 13 boxes” and is the list of the negatives from the Kerch Historical and Archaeological Museum, as is evident from the note on the right margin of the paper. It states that 13 boxes of negatives “Crimea” from the Kerch Museum were taken to Germany, and were returned afterwards, so they might be handed over to the Museum. The relation between the photonegatives of the above-mentioned box “Egypt” and those of the Kerch Historical and Archaeological Museum is unclear, if it actually existed. The sole fact that is evident is that these negatives as well as negatives from Kerch appear to have been stored at the Institute of Archaeology in 1965. A portion of the text that mentioned “Egypt” was outlined with a red pencil; the relevant items seem to have been left at the Archive and not been transferred to Kerch. However, this paragraph was mentioned together with the negatives which had been removed to Germany and returned. Thus there is a probability that the box with photonegatives “Egypt” was taken to Germany and returned later, or that it was among the materials prepared for transportation, and later it was transferred to the Institute of Archaeology of the AS USSR. However, up to the present time, we have found no documents that may confirm this fact or clarify this process.

Despite the fact that provenance of the box with photonegatives “Egypt” is unknown, the document mentioning this box has great importance for the present study. One paragraph of the document describes the structure of the collection of photonegatives picturing the ancient Egyptian objects and sites that was found. Indeed, the collection contains records of “restoration of coffins and mummies”. It also contains negatives depicting pyramids, sphinxes, etc., and some negatives are actually reproductions from other publications. The information about the number of the photonegatives is important; it appears that in 1965 there were 170 negatives. At present, 143 negatives have been found. But it is uncertain whether all the negatives from the box “Egypt” actually represented ancient Egyptian objects. Some of them might belong to the Kerch museum, so they might have been returned to the museum. This assumption may explain the difference of nearly 30 photonegatives.

In addition, archival studies by the authors of the present catalogue allow us to conclude that the collection of the negatives concerning the ancient Egypt theme, at least a significant portion, was made in the restoration workshops of the All-Ukrainian Museum Town during the middle or late 30s of the 20th century. The detailed consideration of this topic will be provided in the next chapters.

At the moment, the date of arrival of these negatives at the Institute of Archaeology or at the “Regional Institute of Prehistory and Early History” is uncertain.

tain, as well as the circumstances of the process and some other episodes of their history.

1.3 “Ancient Egypt” Collection of glass photonegatives, general description

At present, there are 142 negatives with images of ancient Egyptian objects at the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology NASU. There is also one positive contact print made from a negative that was included in the collection of photonegatives.

Some of the negatives were placed on glass plates with the dimensions of 9 x 12 cm, and others were put on the glass negatives with the dimensions of 12 x 18 cm; one photonegative has the dimensions of 8.5 x 8.5 cm. In the course of processing of the negatives, the authors measured the glass plates: some plates were slightly larger by several millimeters than these dimensions, but these glass plates were used for the standard photo cameras. Hence, the dimensions of the negatives were designated as 9 x 12 cm or 12 x 18 cm.

The glass plates are mostly in good condition, but some of them are broken into several parts, and some fragments are lost. There are some spots of corrosion and losses of photo emulsion on some of the glass plates, but this damage mostly does not hamper the general view of the photo. We may point out the good quality of the majority of the negatives; however, there are some items with not so good resolution.

The majority of the photonegatives have numbers, but there is no documentary proof that these numbers are the Archive inventory numbers of the negatives. Some negatives have no numbers at all.

Each of the small negatives (dimensions: 9 x 12 cm) was enclosed in a paper envelope with a number inscribed on the envelope. These numbers were additionally written on the glass of every negative. The digits of the numbers were mirrored during scanning of the negatives. Sometimes, the number on a paper envelope and the number on the corresponding glass plate is different; in these cases the number on the glass plate is indicated here as the correct number of the negative.

Negatives with the dimensions of 12 x 18 cm have no numbers on the surface of the glass, but nearly all the negatives were enveloped in pieces of tissue-paper or of standard paper with numbers and captions to the negatives. Some pieces of paper were used as envelopes; other pieces with numbers were simply laid between the negatives in the boxes; there are pieces of paper glued to some negatives. The inscriptions were written in Russian, and these inscriptions and their translations are included in the present catalogue as the captions to the negatives. These captions are

1. "Ancient Egypt" Collection of photonegatives on glass

very useful as they lead to the further investigation of the objective of this photographic process.

All the negatives can be divided into two parts according to the objects represented on them; this division does not depend on the size of the glass plates. The first part is the set of reproductions of ancient Egyptian objects from museums and famous Egyptian sites, such as the pyramids, the Great Sphinx, and Karnak temple. At present, there are 34 such negatives with reproductions. There are images reproduced from the illustrations in various books. Sometimes the captions to the illustrations are visible, as well as some text fragments of the page on which the illustration was placed. Sometimes even the page number is also visible. Books in several languages were used for making the copies for these negatives; there were books (or papers) in Russian, English, Polish, and a four-language book (German, English, French, and Italian) published in Germany.

Beside the negatives, there is one photograph made from a negative; the negative itself was not found. This photo represents a reproduction of one scene of Egyptian decoration and evidently is connected with the group of reproductions with the same scenes. So it was added to collection of the negatives under consideration as Nr. 141.

On the basis of the contents of the illustrations and the labels for the negatives written on paper, it should be concluded that it was a set of illustrations for some book on the history and culture of Ancient Egypt.

The first surviving number of a negative with a reproduction is 16 and the last surviving number is 76, but there is no uninterrupted sequence of numbers among the surviving plates: Nrs. 16–32, 34–37, 60, 62, 63, 65, 75, 76 survived; additionally, there are 8 negatives with reproductions without numbers.

The second and the larger part of the negatives presents the ancient Egyptian objects which were stored in some museum (or museums) in Kyiv during the process of photography in the late 1930s. The reason for such dating of the negatives will be discussed below.

This collection includes 109 negatives; there are negatives of smaller and larger size. The first surviving number is 24 and the last is 251, but this numbering sequence is far from being complete; there are negative numbers: 24, 38, 41, 65, 67–71, 73, 74, 86–100, 102, 103, 110–120, 122–144, 146, 147, 167–169, 171–175, 210–211, 222–227, 229–251. Additionally, five negative plates displaying ancient Egyptian artifacts have no numbers, and there is one negative with tissue paper (which was not joined with a glass plate but covered it) with the number 72 and the inscription "72. Egypt. Process of coffin restoration". However, the negative does not picture any coffin or any other Egyptian object, so it is possible that this negative was placed together with the piece of tissue paper erroneously. Probably it is the negative without number

representing statuettes of falcons that initially had the number 72, as this negative was placed in the same set as other numbers with 70 and later digits.

Comparing the last surviving number (Nr. 251) with the general number of surviving negatives (109) leads to the conclusion that the nearly half of the negatives representing ancient Egyptian objects were lost, or possibly they have not been found yet. Perhaps this collection of negatives was divided among several archives after the Second World War, as other collections of glass negatives and documents were divided and they are now stored in several institutions.

Some of these photonegatives have pieces of paper with inscriptions for illustrations glued on them; these captions are of great importance for the present research as they inform us that it was a process of coffin restoration. Two negatives have captions: “38. Egypt. Coffin”, and “41. Egypt. Coffin. View from a side”. There are 9 negatives with numbers (namely, Nrs. 65, 67–74) and a label: “Egypt. Process of a coffin restoration.” These inscriptions attest to the fact that these negatives were made as a part of photographic recording of the restoration of ancient Egyptian objects in Kyiv. Therefore, somebody undertook restoration of Egyptian objects in Kyiv in the late 1930s.

As for Kyiv museum(s) as provenance of the objects, some of the ancient Egyptian objects represented were identified from the very beginning of their processing, and now they are at museums in Kyiv, in particular, at the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts and at the National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve. Some other objects are now stored at the Odesa Archaeological Museum of NASU; they originally belonged to Kyiv museums, and later they were taken to Odesa from Kyiv. This topic will be considered in detail in further chapters.

At present, it is uncertain whether the negatives with reproductions and those with Egyptian objects in Kyiv were two parts of the same book or the same process of photographing ancient Egyptian objects, or whether they were two sets of images from two different projects. If it was one set of illustrations for the same book, there should exist some kind of a catalogue of the ancient Egyptian objects in one of the Kyiv museums supplied with a fairly well-illustrated foreword with a survey of the history and culture of ancient Egypt.

The numbering of both sets of negatives practically does not repeat; moreover, the numbers of the reproductions and the numbers of the negatives with Egyptian objects in Kyiv supplement each other in some places. This fact, perhaps, may be evidence that they were one set of illustrations for the same book that was to include at least 251 photos. If the enormously large number of illustrations makes the conclusion of the one book doubtful, it can be assumed to be a project of making photographs during the process of restoration of Egyptian objects.

1. "Ancient Egypt" Collection of photonegatives on glass

However, there is one complete match; one of reproductions has Nr. 24 and the caption: "24. Egypt. Punishment of the tax dodgers", and the picture represents the same subject. An additional negative with Nr. 24 exists; it represents a side of a coffin case that is now stored in the National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve. In view of this, as well as due to the fact that many numbers are absent in the negatives with reproductions as well as in negatives with Egyptian objects, it is impossible to state with certainty that this is one numeration sequence, not two different ones.

While some sequence of reproduction numbering is visible, the numbers of the negatives reproducing Egyptian objects in some Kyiv museums evidently disagree with the sequence of photographing certain Egyptian objects, since the images of the same object appear to have numbers that are not sequential. For example, the mask (now stored at the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts) is documented on the negatives with numbers 238, 245, 246, 249, 250, 251. It is hard to assume that illustrations were arranged in such a sequence in a monograph or a catalogue. It is also unlikely a photographer (who documented the restoration process) made these photos in such a chaotic sequence. Hence, this fact causes us to conclude that the numbers on the photonegative plates and their envelopes were put there by persons who were not the creators of the photographs, and who were not familiar with these ancient Egyptian objects. Perhaps some archive employees catalogued these negatives, and the sequence emerged accidentally as they numbered the first available negatives from a certain place or box without their arranging them in any particular order.

To the extent that there is still some arrangement in the reproductions numbering, one can assume that this numbering of the reproductions as well as the captions to them was done by some authors who prepared the reproductions for publications or for other uses. Probably this processing of the reproductions negatives was interrupted due to unknown reasons, and much later these reproductions negatives were casually joined with another set of negatives (the one documenting restoration of ancient Egyptian objects).

There is one photonegative standing apart from the rest of the photonegatives without documentation. It is not connected with either of the two groups, but it is related to museum Egyptology, and hence it was included in the catalogue. The photonegative displays a museum excursion with a guide and a showcase with Egyptian objects in the background.

The images represented on some negatives enable us to set the date when the photographic processing and restoration of ancient Egyptian objects took place. During the process of photographing coffins, some mummies were taken from their coffins and were put on the floor, with some issues of newspapers that were used as

mats for the human bodies. The photographer made photos of these mummies on these mats. Negatives inv. nr. 72 (old Nr. 130) and inv. nr. 73 (old Nr. 223) show a mummy on the newspapers; the negatives show the mastheads of the prominent Soviet newspaper “Izvestiya” (and the same newspaper in Ukrainian “Visti”) with partly visible illustrations and fragments of headlines of some articles. In particular, one of the headlines told about the All-Soviet-Union meeting of male and female combine harvester drivers that took place on December 1, 1935,¹⁰ and the two other headlines beneath say: “Speech of comrade G. S. Mardzhanyan”, and “Speech of comrade S. G. Ageyev”. The verification of the newspapers led us to conclude that they were the issues of “Izvestiya” Nr. 280 (5833), Tuesday, December 3, 1935, and the same newspaper Nr. 282 (5835), Thursday, December 5, 1935. Thus the *terminus post quem* for the process of coffin restoration and photography is known: it was in December, 1935.

As for location of the process of photographing and restoration of the ancient Egyptian objects, it was in one of rooms of the present day National Kyiv-Pechersky Historical and Cultural Preserve, namely the rooms that housed the restoration workshop in the 1930s.

¹⁰ The authors of the present catalogue are indebted to Serhiy Pavlenko (research fellow of the Institute of Archaeology of NASU) for assistance in ascertaining this fact.

2. Kyiv collections of ancient Egyptian objects: an historical essay (the second half of the 19th century – the first half of the 20th century)

2.1 Museum and private collections of ancient Egyptian artefacts in Kyiv during the Russian Empire period (from the late 19th century until 1917)

Collecting ancient Egyptian artefacts is an aspect of Egyptomania, a complex cultural phenomenon in European civilization. This term designates intense interest in ancient Egypt, its history, culture and religion. This interest is reflected in the sphere of rationality as academic studies as well as in the sphere of emotional and aesthetic reflection (in all kinds of arts and in literature), and also in the practice of collecting artefacts from the ancient civilization. Concern with ancient Egypt is present throughout European history, beginning from the ancient Greeks and Romans. The intensity of this interest varied in different epochs. Egyptomania was on the increase in the 19th century, inspired by Napoleon's campaign to Egypt, which also included sending academic researchers to Egypt. This attention was equally inspired by the decipherment of Egyptian hieroglyphs by J. F. Champollion and by the start of large-scale digging to search for attractive Egyptian antiquities. Among people who dug for these objects were professional archaeologists as well as amateurs, antiquarians and dealers; there were Europeans and Egyptians. These events greatly stimulated the antiquarian trade in Egypt as well as in Europe.

Forming Egyptian collections was an essential attribute of every reputable museum. Collecting Egyptian artefacts as well as reading of specialized literature (both for academic purposes and for general interest) and tourism to Egypt were respectable pastimes in aristocratic and bourgeois circles. The proper profession of archaeologist-Egyptologist became popular as well. All these processes spread to the Russian Empire and to the territory of Ukraine.

The present survey describes the history of Kyiv collections of ancient Egyptian artefacts. We can identify two phases in the process: the first stage was from the

second half of the 19th century until 1917, a period of rather amateurish interest in Egyptian objects as antiquities, as curiosities that signified their links to ancient Egypt.

The second stage started from 1917. It was a complicated period of interrelations among museum curators and various successive authorities that influenced the destiny of the Egyptian collections in Kyiv. On the one hand, this period was remarkable for the change of approach to the ancient Egyptian artefacts. They became historical sources, and some attempts to study and to reconstruct them are known. On the other hand, it was the period when studies in ancient history were gradually put into the Procrustean bed of Marxist-Leninist ideology.

Forming collections of Egyptian artefacts at museums in Kyiv began in the second half of the 19th century. This process emerged alongside the foundation of public museums as such in the city. At the very beginning of the 20th century, Kyiv was a significant museum city in the Russian Empire, and a few Kyiv museums owned collections of ancient Egyptian objects. There were also a number of private collectors who had an interest in Egyptian objects, and purchased them for their collections. Some of them later offered their artefacts to museums. At present, there is information that the number of the ancient Egyptian artefacts in Kyiv collections was over 560 items.

The Church Archaeological Museum of Kyiv Ecclesiastical Academy

The largest Kyiv collection of Egyptian artefacts was gathered at the Church Archaeological Museum that existed under the auspices of the Kyiv Ecclesiastical Academy in the territory of the Kyiv Pecherska Lavra, one of the largest and most prominent Orthodox monasteries of the Russian Empire. It was the first public museum in the city, opened in 1873. The collection of the museum included nearly 30,000 objects, in particular a significant collection of Egyptian artefacts and objects from other ancient civilizations.

The funds of the museum were supplemented by gifts from private collectors-amateurs, who offered one or a few Egyptian artefacts to the museum. The first guidebook to the museum artefacts was compiled by Nikolay Petrov, the director of the museum, in 1880.¹

The second edition of the guidebook was published in 1897; it recorded 241 entries with Egyptian artefacts.² The collection included 101 statuettes of Egyptian gods, a Late Period mummy, 11 shabtis, 42 scarabs and scaraboids, 24 amulets, two papyri (demotic and Coptic texts), and a decorated block of the Ptolemaic period, as well as several other objects.³

¹ Petrov 1880, p. 1–6.

² Petrov 1897, p. 1–6.

³ Petrov 1897, p. 1–6; Turaev 1900, p. 191–198.

2. Kyiv collections of ancient Egyptian objects: an historical essay

N. Petrov included some information on the acquisition history of the objects in his guidebook so we can see who the donors to the museum were. Unfortunately, there is no information on the exact provenance of the artefacts and the circumstances of their acquisition. A number of donors are mentioned: Eminent Porphiriy Uspensky, head of the Russian Mission in Jerusalem, Archimandrite Antonin Kapustin, the Russian Consul in Cairo, Prince Dmytry Konstantinovich Muruzy, a priest in the Russian embassy church in Constantinople (Istanbul), Eminent Smaragd, I. A. Chemena, a priest in the Ochakov Cathedral, N. Levitzky, a lecturer in French from Kyiv Ecclesiastical Academy, A. L. Schtrogofer, S. N. Schmidt, and Professor N. A. Leopardov.⁴

In 1900, the Russian Egyptologist Boris Turaev published a description of the ancient Egyptian collections in different museums in several cities in the Russian Empire.⁵ Among other things, his paper included records of some Kyiv museums and collections, e.g., the Church Archaeological Museum of Kyiv Ecclesiastical Academy, the Archaeological Museum of Kyiv Saint Vladimir Imperial University, the City Museum, and several private collections, namely those of Adrian Viktorovich Prakhov, Bohdan and Varvara Khanenko, and some others.

It was the first academic study of the objects, and their attribution included descriptions of aspects of every object, sometimes very detailed descriptions of decorative scenes, translations of hieroglyphic inscriptions, and demotic and Coptic texts, dating of objects, their possible provenance, and the way they were acquired by the collections. Today this article is a valuable source on the history of Kyiv and Odesa collections of ancient Egypt artefacts.

B. Turaev used the guidebook by N. Petrov (second edition) for his article, citing it. However, B. Turaev also included 201 objects with his own descriptions,⁶ and he set apart Egyptian-Greek objects, calling them ‘Alexandria bronzes’ without giving their number.

Thus, the collection of the Church Archaeological Museum was formed with casual donations from different people who had an interest in Egyptian antiquities. We have some information on the concept of their display: these artefacts were placed in the first room of the museum; the aim of this room was to give a general impression of the ‘primitive and historical antiquities’ of the world, without any division into separate rooms or separate collections. M. Bilyashivsky described this room as follows: “The first room houses primitive and historical antiquities, mainly of paganism; small collections of Egyptian, Phoenician, Cypriote, Greek and Roman antiquities are collected here....”⁷

⁴ Petrov 1897, p. 1–6; Turaev 1900, p. 191.

⁵ Turaev 1900, p. 191–217.

⁶ Turaev 1900, p. 191–198.

⁷ Belyashivsky 1898, p. 67.

At that time, such collections of ancient Egyptian artefacts, as well as artefacts of other peoples and civilizations of the ancient world, were present in various museums all around the world. The main objective of these collections was to give a very general acknowledgment of ancient cultures and religions. Religion was regarded as the cornerstone of every culture, so the most popular exhibit items were sacred artefacts, in particular statuettes of deities.

However, if we describe a 'complete' selection of essential Egyptian antiquities that had to be presented in a museum in accordance with the concepts of the late 19th and early 20th centuries, such a list would include:

- statues and statuettes (including statuettes of gods, kings, human beings, as well as shabtis, etc.) made from different materials;
- coffins (wooden coffins with beautiful decorations were preferable; stone sarcophagi would be heavier, so they were difficult to transport; moreover, decorated wooden coffins were regarded as more attractive from an aesthetic point of view, and anthropomorphic coffins were the most popular);
- human and animal mummies (or the parts of mummies);
- papyri with texts and (preferably) images and scenes;
- various stone blocks with reliefs and decoration (stelae and their fragments, fragments of decoration from temples, tombs, etc.); some blocks were extracted from an *in situ* decoration, so many monuments were destroyed for that purpose;
- artefacts made of Egyptian faience, various vessels, etc.;
- small objects, mainly scarabs, as well as various amulets.

Some museums were exceptions; these museums collected their objects intentionally, choosing attractive and valuable exhibits and gathering collections of objects from certain historical epochs or related to a certain theme. As a rule, Egyptologists were curators at such museums; they studied the objects, so Egyptological research centers emerged at the museums. Moreover, such museums organized and funded archaeological excavations in the territory of Egypt. The museums collaborated with universities and academic institutions in studying the history and culture of ancient Egypt, and the Egyptian language as well. Thus, the objects stored in museums became historical sources, and not simply antiquities. We should mention the Louvre Museum, the Berlin Museum, the British Museum, the Turin Museum and a few other large European museums that had sufficient funds as well as experts for such work.

No museum in the Russian Empire conducted archaeological excavations in the territory of Egypt, so the majority of the collections of ancient Egyptian artefacts were completed as a result of the efforts of amateurs and from sporadic gifts.⁸ There were

⁸ On collections of ancient Egyptian artefacts in the Russian Empire, see: Berlev 1990, p. 229–237; Berlev 1997, p. 434–459; Kartsev 1962, p. 259–269.

2. Kyiv collections of ancient Egyptian objects: an historical essay

exceptions that gathered prominent collections, namely the Hermitage in Saint Petersburg and the Museum of Fine Art in Moscow. But even these museums had no great interest in Egyptian artefacts and had no focused policy of collecting Egyptian objects during the first part of the 19th century.⁹ The Hermitage was a royal court museum of the Russian Emperors; since 1880s the famous Russian Egyptologist V. S. Golénischeff was the curator of the collection there.¹⁰ The Museum of Fine Art bought the private collection with ancient Egyptian artefacts from V. S. Golénischeff himself.¹¹

Until the 1880s, Egyptology as a science was absent in Russia. Only in 1883 did the University of Saint Petersburg Department of Oriental Languages start a course in ancient Egyptian and Coptic languages taught by Prof. O. von Lemm.¹² The Department of History and Philology of the same university started a course of lectures on the history of the ancient orient and some Egyptological courses in 1884.¹³ It was the only research and educational center in the Russian Empire where students could study to become Egyptologists and where professors did Egyptological research.

The rest of the museums in the Russian Empire had no Egyptologists on their staffs, so their collections were mainly completed with sporadic gifts from various people.

The collection of the Church Archaeological Museum was not an exception. The main part consisted of statuettes of gods. This is the natural result of the method of its compilation being sporadic gifts from people interested in Egyptian civilization. When visiting Egypt, as a rule they bought objects that were easily transported back with them. The main objective of the museum was to collect local artefacts, so the museum did not implement any special museum policy for intentional gathering of Egyptian objects and other ancient artefacts. However, it was a typical situation for the majority of the museums with ancient Egyptian collections in the world during this period, and their collections were similarly formed.

Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences

The second collection of ancient Egyptian objects was gathered at the Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences of His Majesty Sovereign Emperor Nikolay Alexandrovich.¹⁴ This museum was officially opened in 1904, although it was functioning before this date. This museum sometimes was called the City Museum,

⁹ Bolshakov 2015, p. 160–161.

¹⁰ Bolshakov 2007, p. 9, 13.

¹¹ Kartsev 1962, p. 268–269; Hodjash 2007, p. 14–18.

¹² Berlev 1997, p. 434–435.

¹³ Berlev, Gribov 1960, p. 160–176.

¹⁴ For detailed information on the contents and destiny of the Egyptian collection of this museum (provided with archival documents), see Romanova 2017-b; the materials of the paper are used in the present chapter.

mentioned under this name in Turaev's 1900 description, but the prominent Russian Egyptologist mentioned just some Egyptian objects then stored in the museum.

The famous Ukrainian archaeologist Vikentiy Khvoyka was the first head of the archaeological department of the museum. In 1905, the year after the official opening of the museum, V. Khvoyka published the first guidebook to the archaeological collection. This guidebook records the presence of 135 artefacts from ancient Egypt in the Archaeological Department of the museum in 1905.¹⁵

The members of the Ukrainian intellectual elite who founded the museum had an ambitious aim: it had to be a national museum of the Ukrainian people, who at that period had no state of their own. In accordance with the concepts of the collections of the national museums, it had to include a collection of Egyptian artefacts as a necessary element to gain the status of a national museum in the view of the general public. Therefore one of the active sponsors of the museum foundation, Bohdan Khanenko, bought a large collection of Egyptian antiquities for the new museum from the Egyptian Museum in Cairo. This action took place during the period between 1903, when these artefacts were exhibited for sale at the Cairo Museum,¹⁶ and 1905, when this fact was documented in the guidebook to the Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences.

The description of the Egyptian collection in the guidebook was followed by a section with general ideas about ancient Egyptian religion as it was seen by Kyiv scholarly circles at the beginning of the 20th century. Information about the provenance of the artefacts was added as well. The ancient Egyptian objects were purchased by Bohdan Khanenko and his wife Varvara Khanenko in Cairo, from the Egyptian Museum. Here is a quotation from the text of the guidebook:

"The objects from the collection of Ancient Egyptian antiquities held in our Museum, have, with a few exceptions, been purchased in Cairo, in the Egyptian Museum that sells duplicates of the artefacts from the archaeological excavations. Certainly, our Museum's collection gives only a rather vague notion of Ancient Egyptian art, but it may still serve for characterizing its material side. [Our] collection of Egyptian artefacts, only now founded, with the assistance of enthusiasts of enlightenment, can grow and attain in our Museum a status corresponding to its significance".¹⁷

¹⁵ Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1905, p. 52–63; the same number of objects was recorded in the later editions of the guidebook: Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1908, p. 53–61; Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1910, p. 53–59; Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1913, p. 53–57.

¹⁶ See mention of a coffin of *Ns-p(3)-ntr* in the Cairo Museum in winter 1903, Spiegelberg 1905, p. 85.

¹⁷ Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1905, p. 57; Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1908, p. 57; Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1910, p. 56.

2. Kyiv collections of ancient Egyptian objects: an historical essay

This passage is noteworthy as it informs us about V. Khvoyka's intent to enlarge the Egyptian collection of the museum in the future, as well as his vision of the importance of ancient Egyptian art and ancient Egyptian artefacts for the museum and its exhibition policy. However, the second edition of the guidebook (1908), as well as the next editions (in 1910 and in 1913), demonstrate that the number of ancient Egyptian objects did not increase.¹⁸

One fact should be noted with respect to the provenance of the artefacts. Beside the objects bought by B. Khanenko in Cairo, the collection included a few objects excavated or found in the territory of Ukraine. Although this fact was not mentioned in the guidebooks, it was recorded in B. Turaev's paper, which was published before the official opening of the museum. Turaev noted there were a few Egyptian objects which were excavated in the territory of Kyiv or the territory of 'south Russia'; the location of these finds now is within the territory of Ukraine. Mostly there were statuettes of gods. Here is a passage concerning this topic from Turaev's article:

"In the City Museum (V.V. Khvoyka's Collection), there are a few objects which, according to V.V. Khvoyka, have been found in Kyiv itself and in the south of Russia:

1. A bronze cat.

Found in Konstantinovskaya Street at the depth of 3–4 arshins [i.e., 7–9 feet] during excavation to lay down sewerage pipes.

2. (Statuette) of Osiris mummy in atef-crown. Bronze.

It has been found in the small town of Khmel'nik, Kyiv governorate, Kanev district.

3. *Wd3* [made] of light green glaze of good workmanship. Found in the Cherkassy district.

4. (Statuette of) Bes of green glaze.

Found at Trypillya in a mound of the Scythian epoch.

5. Rude imitation of aegis, from Kerch (?). Green glaze.

6. Ten scarabs of the Kerch type with sunk images of uraeuses (Bogdanov's Collection)."¹⁹

Some of the objects in the Egyptian collection of the museum should be given special attention. The guidebooks record two coffins with mummies, the lid of a female coffin, and a few cartonnage cases and fragments, as well as some fragments of coffins, etc. The name of one coffin owner is recorded in the guidebook as Nespanuter. This name is visible on an object represented on the negatives from the Institute of Archaeology. Moreover, all coffins and some of their parts from the museum are represented in the photo negatives.

¹⁸ Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1908, p. 53–61; Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1910, p. 53–59; Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1913, p. 51–57.

¹⁹ Turaev 1900, p. 217.

Museum of Antiquities of Kyiv Saint Vladimir Imperial University

During the late 19th century, the universities of the Russian Empire organized small museums that were often called cabinets. These museums held artefacts, archaeological finds and historical sources, as well as natural relics. Collections in the university museums were primarily used for educational purposes; their exhibits helped students to reinforce the knowledge gained during the lectures and seminar courses on the history of the ancient world and ancient orient, in particular. A number of such museums have Egyptian artefacts too, although these collections usually were not large. Since it opened, Kyiv Saint Vladimir Imperial University has had a collection of archaeological finds that was included in the Museum of Antiquities of the university. In 1873, the archaeological collection was separated, and two departments of the museum were founded, the Museum of Fine Arts and the Museum of Antiquities or Archaeological Museum.²⁰ The latter museum housed a collection of ancient Egyptian artefacts; it was not as large as the collections of the two museums described above, but it included some attractive exhibits.

According to the description by B. A. Turaev, the Egyptian collection in the Archaeological Museum included 33 objects in 1900.²¹ There were two wooden coffins, 16 shabtis, as well as statuettes, scarabs, and fragments of mummies and coffins. The collection is known to have been formed in at least two ways: donations from private persons and finds in the territory of Ukraine. Some objects arrived in the museum as result of the distribution of a gift from the Khedive of Egypt. The other group of Egyptian artefacts was excavated or found in the territory of Ukraine. It is probable that some objects were purchased either by the University or by some people who later presented their Egyptian objects to the museum.

In 1893, the Khedive of Egypt, Abbas Hilmi II, offered a gift of ancient Egyptian objects to a number of countries, including the Russian Empire. This gift consisted mainly of the coffins and other funerary equipment from the Bab el-Gusus tomb at Deir el-Bahari. This was a deposit with coffins belonging to Theban priests of the 21st Dynasty and members of their families.²² Russia obtained Lot Nr. 6, which included a few wooden coffins, shabtis and some other objects. At the very beginning, all the coffins were intended for the Odesa City Museum, but, due to the lack of space for exhibition and storage of the coffins in this museum, an alternative decision was made. The collection was split among the university museums of the Russian Empire.²³ The Archaeological Museum of the Kyiv Saint Vladimir Imperial

²⁰ Fedorova 2010, http://www.history.org.ua/?termin=Muzei_universytetu

²¹ Turaev 1900, p. 198–208.

²² Niwinski 1988, p. 25–27.

²³ There were the Universities of Kyiv, Moscow, Warsaw, Kazan, Kharkov, Yuryev, Novorossiysky University (Odesa), Helsingfors University (Helsinki), as well as the Imperial Society for Arts

2. Kyiv collections of ancient Egyptian objects: an historical essay

University obtained a coffin and probably other funerary equipment too. The process of transportation of the Khedive's gift to the Russian Empire toward Odesa and further distribution of the wooden coffins from Odesa to other museums was first studied by Serhiy Donich,²⁴ and later in a paper by L. Latysheva.²⁵ Later it was investigated by Oleg Berlev and Nina Dokont in the 1980s, and the results of their meticulous research in the archives, as well as of studies of coffins and other objects that belonged to the same persons throughout the museums of the world were summarized in the introduction to their Catalogue of the Objects of Odesa Archaeological Museum (1983) that is still unpublished and is held in the Scholarly Archive of the Odesa Archaeological Museum.²⁶

According to the supplementary document from the Service des Antiquités de l'Égypte accompanying the Khedive's gift (now kept in the State Archive of the Odesa Region), the collection presented included five coffins, three funerary (shabti) boxes, and 46 statuettes (or shabtis).²⁷

As a result of the allocation of the Khedive's gift, the Archaeological Museum of the Kyiv Saint Vladimir Imperial University obtained the coffin of a lady Ns-mwt (21st Dynasty) in 1896. This coffin was taken to Odesa in 1959 (now inv. Nr. 71695).²⁸ It is uncertain whether the shabtis of Ns-mwt or any other objects were moved to the university museum. The list of the statuettes in the document in the State Archive of Odesa Region records the names of the owners of shabtis (or statuettes). On the other hand, the list by B. A. Turaev gives the names of the owners of shabtis from the Archaeological Museum of Kyiv University. However, the names in the two lists do not match. We should also note that B. A. Turaev mentioned the fact that at least one shabti was found (?) in local territory: "3 (in inventory of 1959) The upper part of a large stone shabti of good craftsmanship with the tools and a bag in relief, with incised inscription in horizontal lines under the arms and surrounding the whole body of the statuette; the inscription begins from the back of figurine, *Shd Wsir*

Promotion (Saint Petersburg), and Baron A. Stieglitz Central College of Technical Drawing (Saint Petersburg), see: Kartsev 1962, p. 259–269.

²⁴ His work is nearly completely unpublished; see Romanova 2004, p. 12–23.

²⁵ Latysheva 1963, p. 127–128.

²⁶ SA OAM NASU (HA OAM НАУ). MS of O. Berlev and N. Dokont, without number, O. D. Berlev, N. G. Dokont. Catalogue of the Objects of Ancient Egypt from the Odesa Archaeological Museum AS USSR (O. D. Берлев, Н. Г. Доконт. Каталог памятников Древнего Египта Одесского археологического Музея АН УССР), Odesa, 1983, pages 1–11.

²⁷ SAOR, Fonds nr. 2. Inventory Nr. 1. File nr. 2022. Fols. 6–7 (verso): the document and its Russian translation also were included in the MS of O. Berlev and N. Dokont in SA OAM NASU (HA OAM НАУ). O. D. Berlev, N. G. Dokont. Catalogue of the Objects of Ancient Egypt from the Odesa Archaeological Museum AS USSR. Pages 1–11.

²⁸ About some circumstances of the transfer of the collection to Odesa see: Romanova 2008, p. 337.

hrj-ḥb hrj-tp P-dj-Inm-ipj. It follows BD spell 6; height 0.16 m, diameter 0.258 m. It was purchased in one of the taverns in Volyn Governorate.”²⁹

This note by B. Turaev proves that there were other ways of accumulating the Kyiv university museum collection besides the gift of the Khedive of Egypt. The provenance and details of acquisition of some objects are uncertain. Probably somebody offered to the museum some artefacts which he had brought from Egypt; an alternative possibility is that the museum also bought some objects. Thus, there were several ways the museum may have acquired its Egyptian artefacts. Among them were archaeological excavations and finds in the territory of Ukraine, as was the case at the Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences.

There was another wooden coffin at the Archaeological Museum of Kyiv University; it was the coffin of lady Khonsu-irdis (*Hnsw-ir-dj-s*). Its provenance is uncertain; the coffin does not belong to the entries of the Khedive’s gift, and the name of the lady was not recorded within the document of the Service des Antiquités de l’Égypte. Moreover, this coffin dates later than the 21st Dynasty. This object was also moved to the Odesa Archaeological Museum (now inv. Nr. 71700). Both coffins are present on photo negatives of the Institute of Archaeology of NASU.

Kyiv private collections of Ancient Egyptian objects

A famous artist, archaeologist and ancient art researcher, Prof. Adrian Viktorovich Prakhov, owned the largest private collection of Egyptian artefacts in Kyiv at the beginning of the 20th century. The artist was interested in the architecture and art of ancient Egypt as well as the ancient orient. He had been a lecturer for a lecture course on art history of ancient Egypt, Assyria, Babylon, Phoenicia and Greece in the University of Saint Petersburg since 1873.³⁰ In 1880, he published his research on the architecture of ancient Egypt.³¹

In 1887, A. Prakhov left for Kyiv, where he became the chair of the department of art history at Kyiv Saint Vladimir Imperial University. He held this position for ten years. Adrian V. Prakhov started his lecture courses in Kyiv University; he continued his study of ancient Egyptian art as well. He formed his collection of ancient Egyptian artefacts during his travels in Egypt in 1881–1882 and in 1886–1887. His first collection reportedly sunk as a result of a shipwreck near Odesa,³² and he formed a second collection. According to the description by B. Turaev, it included 159 objects,³³ in particular 28 statuettes, shabtis, cones, canopic jars, fragments of wooden coffins, cartonnage cases, funerary equipment, fragments of human and animal

²⁹ Turaev 1900, p. 207.

³⁰ Korostovtsev, Hodjash 1960, p. 111–118.

³¹ Prakhov 1880.

³² Korostovtsev, Hodjash 1960, p. 111–118.

³³ Turaev 1900, p. 208–217.

mummies, scarabs, amulets, one hieratic papyrus, and Coptic ostraca.³⁴ It is uncertain where this collection is at the moment. Probably some artefacts represented on negatives of the Institute of Archaeology could have come from his collection, in particular, a mummified human hand. But this is just an hypothesis now, and there are not any archival documents testifying to this fact.

We should conclude that the Kyiv museums acted with respect to the Egyptian artefacts as the majority of the world museums did during the timespan between the second part of the 19th century and 1917. Since Egyptology broke fresh ground in the Russian Empire, and the only center of this academic discipline emerged in Saint Petersburg, none of the Kyiv museums had appropriate financial resources or specialists in Egyptology. Hence, the sporadic gifts of private donors were the main source of ancient Egyptian artefacts in museum collections. We should also note that a number of the artefacts were excavated or found in the territory of Ukraine. An intentional purchase of Egyptian objects by B. Khanenko from the Cairo Museum should be mentioned too, as well as the Khedive's gift, which was partially housed at the Archaeological Museum of Kyiv University.

2.2 Destiny of Kyiv collections of Egyptian artefacts during the Soviet period (from 1917 to 1938)

Political events of the 1917 Ukrainian and Russian revolutions and the later coup d'état by Bolsheviks, the Russian-Ukrainian wars, and a sequence of several states in the territory of Ukraine during the years from 1917 to 1924, and furthermore putting Soviet authorities in place, all set in motion a number of changes in the field of museum activities and cultural heritage protection. It was this period of nationalization and reorganization of museums and foundation of new museums which caused transitions in museum collections. The collections of ancient Egyptian antiquities did not escape from these processes. The collections were handed over from one museum to another, and that, together with further disruption during the Second World War, led to the disappearance of many artefacts.

Merger of Egyptian collections of Kyiv museums into one collection

The Church Archaeological Museum was nationalized, and in 1922–1923 a new Museum of Cults and Daily Life was founded.³⁵ The archaeological collection of the

³⁴ Turaev 1900, p. 208–217.

³⁵ For the foundation of the Museum of Cults and Daily Life, see Polyushko 2012, p. 40–56; Kachan 2006, p. 7–12; Kachan 2007, p. 67–71.

Church Archaeological Museum, as well as the collection of ancient Egyptian artefacts became holdings of the new museum.

After the founding of the State Historical and Cultural Preserve “All-Ukrainian Museum Town” on September 29, 1926,³⁶ the Museum of Cults and Daily Life was joined with the Preserve as one department. In 1931, another department was organized; it was the Museum of the History of Religions that housed the collection of Egyptian objects from the former Church Archaeological Museum, as well as the Egyptian collections from other museums in Kyiv. These collections seem to have been transferred to the museum.

The collection of the glass photonegatives from the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology of NASU proves this action. Despite the fact that the guidebooks to the museum collections of Kyiv (mentioned above) have no photos of the objects, they include sufficient information on the ancient Egyptian objects of the collections. Thus, by comparing information on the content of Kyiv collections as presented in the guidebooks to the Church Archaeological Museum (edited by N. Petrov) and the guidebooks to the collections of the Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences (edited by V. Khvoyka), as well as the description by B. A. Turaev³⁷ on one side, and the appearance of the coffins and other objects represented on the negatives from the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology of NASU on the other side, the conclusion can be drawn that the negatives show the Egyptian objects from these museums. Hence, the negatives prove that the ancient Egyptian objects were stored in one collection in the mid-1930s, or at least in one place.

Studies of the archival materials prove that there exist textual documents which additionally attest to the handover of the collections of ancient Egyptian artefacts to one museum.

The Kyiv Saint Vladimir Imperial University was closed down in 1920; the M. P. Drahomanov High Institute of Peoples’ Education was established in its place. The Archaeological Museum of the former University was transferred to the Institute, but later it too was closed. The exhibits in the museum, including the Egyptian collection, were transferred to the All-Ukrainian Museum Town in 1928. The handover of Egyptian objects was recorded in the Transactions of the Division of Museum Holdings.³⁸ In particular, the Protocol of the Meeting of Expert Committee of UkrNauka on division of holdings of the Archaeological Museum of the Institute of Peoples’ Education (October 15, 1928) has Paragraph 5: “h) it is

³⁶ Polyushko 2012, p. 40–56.

³⁷ Turaev 1900, p. 179–217.

³⁸ IM VNLU (IP HBYB), fonds nr. X, files nr. 10100; nr. 10102; nr. 10105. Documents are published in Yanenko 2017, p. 51–52 (document 2), 53–54 (document 3), 56–57 (document 5). The authors of the present book are indebted to Ph. D. A. Yanenko who was so kind as to draw our attention to these documents.

2. Kyiv collections of ancient Egyptian objects: an historical essay

necessary that the collection of oriental artefacts and Egypt shall be prepared for removal to the All-Ukrainian Museum Town.”³⁹ Two other documents detail some circumstances for certain Egyptian objects in the Archaeological Museum of the Institute of Peoples’ Education. In particular, another Protocol of the Expert Committee of UkrNauka (October 21, 1928) contains Paragraph 9, mentioning some Egyptian objects, such as a mummy bandage textile and mummies of small crocodiles; these objects appear to have been discarded but later found again and reincorporated in the collection:

“9. Information from Prof. V. Yu. Danylevych on the fact that a textile from a mummy and mummies of small crocodiles were found in the box of things that were offered by V. V. Khvoyka from his excavations in Bilhorodka to K. M. Antonovych; and she, in her turn, offered these objects to the Archaeological Museum of the University. These things were thrown out by some of the previous museum keepers.”⁴⁰ The decision was made in respect of this find: “9. A) To record the fact of the find. B) To include the rediscovered objects in the collection again.”

An addendum to the Protocol of the Expert Committee from November 12, 1928, holds the notes on verification of the item numbers in museum cases of the Archaeological Museum of the Institute of Peoples’ Education. The addendum includes information on absence of some Egyptian artefacts in one of the museum cases: “Case Nr. 57 (Egypt), there are seven scarabs (Nrs. 1810–1822), two ovals and one scarab of larger volume and different type (Our temporary Nr. 12), the rest of the items are absent.”⁴¹

The Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences was nationalized in 1919, and it was renamed the First State Museum. The ancient Egyptian objects accumulated during the predecessor institution’s operation were kept in the Archaeological Department of the Museum until 1924. That year the museum was re-named again as the T. Shevchenko All-Ukrainian Historical Museum. Its collection of ancient Egyptian objects (mainly bought by B. and V. Khanenko in Cairo) was transferred to the Museum of Cults and Daily Life. A document in the Scholarly Archive of the National Art Museum of Ukraine gives evidence of this procedure. The document has the date 29.08.1924; it is the list of ancient Egyptian artefacts which were removed to the Museum of Cults and Daily Life. The document is entitled ‘Excerpt of Items of the Egyptian Sub-department from the Inventory of the Archaeological Department of the First State Museum.’ The document (in two archive folia) does not record all the ancient Egyptian artefacts that were housed at the museum in 1924, but lists only 76 of the items according to their numbers, although actually it records

³⁹ IM VNLU (IP HBYB), fonds nr. X, file nr. 10100, fol. 49–49(verso); Yanenko 2017, p. 52.

⁴⁰ IM VNLU (IP HBYB), fonds nr. X, file nr. 10102, fol. 51–51 (verso); Yanenko 2017, p. 54.

⁴¹ IM VNLU (IP HBYB), fonds nr. X, file nr. 10105, fol. 55 (verso); Yanenko 2017, p. 57.

79 items.⁴² As was noted before, the guidebooks from 1905, 1908, 1910 and 1913 attested to 135 items. Additionally, the archival document includes the provenance of the museum exhibits, so beside the mention of the Khanenkos as donors, there are records of other donors' names here. This statement testifies to the fact that the collection of ancient Egyptian artefacts must have been enlarged over the period between 1913 and 1924. However, it is unlikely that some parts of the archival document have been lost. Maybe, two or more documents of conveyance of the Egyptian objects existed, and only one of them has been discovered so far.

The archival document has useful information on the last page: it attests to the fact that it was the conveyance bill for the ancient Egyptian objects between the First State Museum and the Museum of Cults and Daily Life:

"I have handed over the things listed. H[ead] of the Arch[aeological] Dep[artment]. Signature of V. Kozlovskya.

I have received the things listed in this act. Signature of P. P. Kurinny.
29/VIII 1924 year."⁴³

This document was signed by Valerya Yevhenivna Kozlovskya⁴⁴ for the institution handing over the Egyptian objects; she was the Head of the Archaeological Department of the First State Museum in 1924. Petro Petrovych Kurinny signed the document for the institution that accepted the ancient Egyptian objects. He was the Director of the Museum of Cults and Daily Life at that time.⁴⁵

Attempt to start studies of ancient Egyptian objects in Kyiv

Thus in 1928, all three museum collections of ancient Egyptian objects were merged to one. Joining them might be one of the circumstances facilitating the development of academic studies of the collection; it appeared to be the largest collection of Egyptian objects in the territory of the Ukrainian Socialist Soviet Republic at that time. It is evident that joining the collections was intentional; creating a large collection of Egyptian artefacts was an objective of the transfer of these objects. The question arises as to who was the initiator of such a project.

Probably this initiator was P. Kurinny, who was the Director of the Museum of Cults and Daily Life (since May 1924), and later, in May 1927, became the Director of the All-Ukrainian Museum Town.⁴⁶ There are three archival documents which

⁴² SA NAMU (HA HXMY) fonds, inventory nr. 1, file nr. 33, fol. nrs. 33, 33(verso), 34, 34(verso). The authors of the present catalogue are indebted to Yulia Zinoviivna for announcing the document and for her kind permission to work with the document. Full text of the document is published in Romanova 2017-b (*in press*).

⁴³ SA NAMU (HA HXMY), inventory nr. 1, file nr. 33, fol. nr. 34(verso).

⁴⁴ Pavlova 2007, p. 70–83; Yanenko 2016, p. 89.

⁴⁵ Hryshyn 2002, p. 48.

⁴⁶ Hryshyn 2002, c. 48.

2. Kyiv collections of ancient Egyptian objects: an historical essay

attest to this supposition: namely, a letter from S. Donich⁴⁷ and two letters from Russian Egyptologists to P. P. Kurinny. Two of these documents are published below. The first letter belongs to Militsa E. Mathieu; it was written on March 15, 1932, and also signed by another Egyptologist, Isidor M. Laurie:

“Dear Piotr Petrovich!

We have sent our manuscript – a description of your collection of Egyptian antiquities supplied with an appropriate introduction. We apologize for such a long delay. As an excuse, we can say that quality of the work (especially of the introduction) became better. Now the definition of the ancient Egyptian method of production as a feudal method of production can be */folio 1(verso)/* taken for granted. Recently, a number of discussions took place and our viewpoint was accepted. We would like very much to see our work published, moreover, published in Ukrainian, as we agreed with you. We agreed about a number of technical issues with Alexandra Ivanovna */folio 2/* Balanina, so we have to write to her additionally. We ask you to inform us about your decision.

With the best regards, and we offer an apology for the delay. M. Mathieu, I. Laurie (signature of M.E. Mathieu, signature of I. Laurie).

15-III-1932.

Leningrad,~~[inscription is crossed out]~~. Nab[erezhnaya] of January 9⁴⁸, 34, State Hermitage 34.⁴⁹

Militsa Edvinovna Mathieu was a famous Soviet Egyptologist who worked at the Hermitage; she was a researcher on ancient Egyptian religion and culture.⁵⁰ In the letter she writes on behalf of two persons, she writes ‘me’, and this pronoun means Mathieu herself together with her colleague, another Soviet Egyptologist, Isidor Mendelevich Laurie, who also worked at the State Hermitage, and who was a specialist on the social and economic life of Egypt. He also wrote a letter to P.P. Kurinny:

“Dear Piotr Petrovich!

I address to you with the next question. As I had the opportunity to say to you personally during our meeting in Leningrad, I have sent the academic description of the objects of the Egyptian collection in your museum (which was written by me and M.E. Mathieu at the request of the Antireligious Department of your museum) to the Antireligious Department of your Museum Town. Earlier, we sent an introduction

⁴⁷ Romanova 2019, p. 161–169.

⁴⁸ ‘Naberezhnaya of January 9» is the name of an esplanade (or a riverfront street) in St. Petersburg; the date ‘January 9’ refers to the date of ‘Bloody Sunday’ (January 9, 1905), the beginning of the first Russian revolution.

⁴⁹ SA IA NASU (HA IA HAHY), fonds 10, file nr. K 30, fols. nrs. 1, 1(verso), 2.

⁵⁰ Bolshakov 1996, p. 8–22.

describing social and economic relations in ancient Egypt and pointing out the main factors of the Egyptian religion that are useful for promotion of antireligious propaganda. This work was sent to Kyiv at the end of February of this year. Comrade Balanina wrote to us on receipt of this work. We were informed by comrade Skrypka, who has recently visited our museum, that our work came in useful */folio 1 (verso)/* and was used for different inquiries, preparation of museum guides, etc. Unfortunately, comrade Skrypka could not inform us what the situation is with the publication of our work in Ukrainian [*a crossed word*] that we discussed with you during our stay in Kyiv, and later⁵¹ with comrade Balanina in Leningrad. Assuming that publication of our work in Ukrainian language would be useful for museum guides and for museum visitors,⁵² I dare to address you with the request to inform us if you intend to publish our work; providing you decide that it is needed, surely. I hope you will be so kind as to inform us about your decision. Also I ask you, if you will find it possible, to send a copy of our work to us, because we have a draft of it only, and we need */folio 2/* to have our description of your collection, as well as its introduction, for some inquiries. Also we would like to ask you to send back to us the photos which were sent by us together with the description, to facilitate selection of the objects which should be published in our work in accordance with our opinion. I expect you do not need these photos any more.

Sincerely yours, [*signature of I. Laurie*]

13/XI-32.

My address:

State Hermitage, Naberezhnaya of January 9, 34.

Prof. I. Laurie.⁵³

These letters are of great significance as evidence of the collaboration of these Soviet Egyptologists as well as the State Hermitage together with the All-Ukrainian Museum Town on study of the Kyiv collection of Egyptian artefacts during the early 1930s, which was unknown earlier. Let us summarize what new information was provided by these letters.

As can be seen from the letters, subsequently Petro Kurinny seems to have initiated the preparation of a special academic description (or catalogue) of the collection of ancient Egyptian objects of the Museum of the History of Religions, and he engaged the specialists of the State Hermitage in this project. According to the information from the letter from I. Laurie, the author of the letter and M. Mathieu visited Kyiv for realization of the project. The letter from S. Donich to Kurinny gives

⁵¹ This word was inserted over the line of the main text.

⁵² Some words in this clause were inscribed over the line of main text.

⁵³ SA IA NASU (HA IA HAHY), fonds 10, file nr. K-28/19, fol. nrs. 1, 1(verso), 2.

2. Kyiv collections of ancient Egyptian objects: an historical essay

the date of this visit: it took place in summer 1928, and Donich seems to have been engaged into the project too.⁵⁴ It is interesting that the Russian Egyptologists agreed with the museum that the text of their research would be translated into Ukrainian and published by the museum. The text of the work was prepared and sent to Kyiv at the end of February, 1932. It was sent to the address of A. Balanina, who collaborated with the All-Ukrainian Museum Town. Alexandra (Olexandra) Ivanivna Balanina (who was mentioned in the both letters) had worked in the museum since 1927, and she was engaged in operations of the Museum of the History of Religion; at least, she was listed as a lecturer among the staff of this museum at the beginning of 1933.⁵⁵ According to both letters, she was involved in preparation of the book on the Egyptian collection of the museum; probably she had to translate it into Ukrainian or to provide editing and preparing the layout for print. She even visited Leningrad with a mission to agree on the procedural aspects of the publication with the Russian Egyptologists, and it was she who received the manuscript of the book from Leningrad. Shortly after this event, on March 15, 1932, M. Mathieu sent a letter to Petro Kurinny with her apologies for delay with the manuscript, and she explained the reason for such a delay. The authors of the manuscript explained their position with respect to the idea that Egypt had to be treated as a feudal society. It was caused by the development of the Marxist-Leninist five-stage formation theory that was introduced into Soviet history and humanities.

We will give a brief overview of development of the five-stage formation theory and the theory that Egypt was a slavery-system society ('rabovladelcheskoye obshchestvo'). The author of this theory was a famous Soviet Egyptologist, Vasiliy Struve. His theory stems from the polemic on the formation which ancient oriental civilizations belonged to. The discussion began in the 1920s, and was elevated in 1931; among the disputants were adherents of the idea that ancient Egypt had to be qualified as a feudal system, e.g. M. Mathieu and I. Laurie, as well as adherents of the so-called "Asiatic mode of production."⁵⁶ Struve's theory about the slave-owning society in Egypt became canonical for historical materialism, and the theory gained dominant status due to the active influence of the Soviet Communist Party (of Bolsheviks). Struve declared his view on the economic and political system of ancient Egypt and the ancient orient in his report "Problem of the Genesis, Development and Decline of the Slave-Ownning Societies of the Ancient Orient" in 1934.⁵⁷ He also published his ideas in his monograph *Essays on the Social and Economic History of*

⁵⁴ Romanova 2019, p. 161–169.

⁵⁵ Hryshyn 2002, p. 48, 50.

⁵⁶ Bolshakov 2000, p. 48.

⁵⁷ Bolshakov 2000, p. 48.

the Ancient Orient,⁵⁸ and his *History of the Ancient Orient. The Brief Course*⁵⁹ was published in the same year. The latter book was a manual for higher education establishments, and this manual was meant to give the ‘right’ Marxist-Leninist concept of the history of the ancient world to students. In all the publications mentioned, ancient Egypt was represented as a slave-system society. Beside this, Struve published *Lectures on the History of the Ancient Orient* in Leningrad State University in 1935.⁶⁰

Advancement of Struve’s theory of slave-owning society in Egypt was not a result of Struve’s victory in academic discussions; this theory was the most suitable for the historical materialism of the then-ruling Communist Party. It was the first edition of the *History of All-Soviet Communist Party. Brief Course* that included communist postulates on the five social and economic formations: the primitive society, the slave-owning system, feudalism, capitalism, and communism. Actually, the *Brief Course* highlighted key points in the academic discussion on the modes of production in the ancient orient and made Struve’s theory canonical and ‘the only right’ theory for the Soviet Union.⁶¹ Maybe the final outcome of the discussion was one of the reasons that prevented publication of the book by M. Mathieu and I. Laurie, as this book appeared to contradict to Marxism-Leninism from the point of view of the “slave-owning system”. Feudalism in ancient Egypt contradicted the idea of the successive replacement of formations; because, Marxism-Leninism dictated that feudalism might not be developed before the Roman Empire had fallen.

Evidently, the Leningrad Egyptologists did not obtain any response about the publication for several months, so Isidor Laurie wrote another letter to P. Kurinny in November, 1932, asking whether their work would be published. He also asked to send them a copy of their manuscript, because they only had drafts. Two collaborators at the All-Ukrainian Museum Town were mentioned in the letters, O. Balanina and Ya. D. Skrypka. The latter was even the director of the Museum of the History of Religions early in 1933.⁶² His engagement in the process of the book publication is not evident. However, the mention of his name is connected with information that the staff of the All-Ukrainian Museum Town actively used

⁵⁸ Struve 1934-b. The book considered the slave system of ancient Sumer and the Hittites.

⁵⁹ Struve 1934-a. It should be noted that V. Struve intensively used the research of his academic professor B. Turaev in the book considered, as well as in his other books. But V. Struve supplied Turaev’s investigations of factual history with comments from the point of Marxism-Leninism. He also included many translations of ancient Egyptian texts made by Turaev in his own book, with the necessary references to B. Turaev. See more detailed information in Chapter 5 of the present book.

⁶⁰ Struve 1935.

⁶¹ Krikh 2017, p. 788 and note 28.

⁶² Hryshyn 2002, p. 50, 52.

2. Kyiv collections of ancient Egyptian objects: an historical essay

information from the unpublished book for preparing their excursion courses information and for 'various inquires', probably for labels for the objects exhibited.

It is interesting that I. Laurie mentioned the fact that Leningrad Egyptologists sent some photos to Kyiv and they asked for the return these photos to Leningrad. Probably these were photos of Kyiv objects that were made by I. Laurie and M. Mathieu themselves, or were made in Kyiv for the Russian Egyptologists. At that time, catalogues were only supplied with several photos of some objects, not with photos of all objects described in the catalogues. Thus, as is evident from the letter, the Russian Egyptologists selected photos of certain objects from the Kyiv collection of Egyptian objects which they recommended for publication.

During the process of ideological 'chistka' ('cleansing') of the All-Ukrainian Museum Town, Petro Kurinny was dismissed from the position of the museum director in the spring of 1933, and was arrested.⁶³ A. Balanina was displaced too.⁶⁴ As a result of ideological 'cleansings', sixty percent of the All-Ukrainian Museum Town staff were replaced. A campaign in the press with harassment of P. Kurinny and a number of other people who worked at the Preserve was launched. All these circumstances ruined many projects of the All-Ukrainian Museum Town.⁶⁵ These events seem to have stopped the publication process of the book by M. E. Mathieu and I. M. Laurie, and this book has never been published.

Unfortunately, the proper text of this manuscript or its Ukrainian translation has not yet been found. However, the letters mentioned provide very useful information, as they disclose a previously unknown scholarly collaboration of Russian and Ukrainian researchers in the study of the Kyiv collection of Egyptian objects in the late 1920s and early 1930s.

Now let us discuss whether the collection of negatives considered here could be an illustrative supplement for this book. There are no strong arguments for such a statement. As for the part of the negatives collection of the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology of NAS of Ukraine that depicts the ancient Egyptian objects of the Museum of the History of Religion, it is evidently not, because:

- First, some of the negatives have a fixed date, and this date is later, than the relevant period; it is the end of 1935, when the project of the book by M. Mathieu and I. Laurie appeared to be stalled.

- Photonegatives of the Kyiv objects were evidently made during the process of restoration as a record of the condition of objects before and during the restoration process. The main focus of the photos was damage to the objects, not surviving fragments of the decoration, or good views of the objects that would be logical for

⁶³ Hryshyn 2002, p. 52; Yanenko 2015, p. 486–488.

⁶⁴ Yanenko 2015, p. 487.

⁶⁵ Yanenko 2015, p. 485–489.

publication photography, though some of the photonegatives were useable for publication. The restoration itself will be considered in the next chapter of the present book.

- It is probable that some of the photonegative-reproductions were made for the book by M. Mathieu and I. Laurie. But there is a certain contradiction. In the letter from I. Laurie, the 'method of production' of ancient Egypt was called 'feudal'. Such a vision of ancient Egypt was common during the first stage of development of the five-stages formations theory when this theory was discussed in scientific circles.

In contrast, a few of the labels to the photonegatives under consideration mention slaves and labor of slaves, and that means that the authors of these labels regarded Egypt as a slave-owning society. Such a vision reflects the stage of the completely elaborated classical five-stage formations theory, which regards Egypt as a society with a slave-owning system as a main economic factor. These discrepancies, as well as some other circumstances, allow us to suggest that there is another option for the objectives of the reproduction negatives. This option will be discussed in detail in Chapter 5.

Destiny of the collection of ancient Egyptian objects of the All-Ukrainian Museum Town

The political situation in the USSR and in the Ukrainian Socialist Soviet Republic (and later the Ukrainian Soviet Socialist Republic), namely, repression of various social classes in Ukrainian society to destroy any opposition to Soviet power, including repression of the Ukrainian cultural and intellectual elite, did not support the development of the professional center for Egyptological studies in Kyiv. Moreover, these political circumstances caused the dissolution of the proper Kyiv collection of Egyptian artefacts. There are still a lot of lacunas in the information about the historical destiny of the collection; one chapter of its history will be studied in detail below, the others will be briefly outlined here.

In 1935, the T. Shevchenko All-Ukrainian Historical Museum (renamed as the T. Shevchenko Central Historical Museum) was removed from its location at Kirov Street 29 to the territory of the All-Ukrainian Museum Town. In the course of development of exhibits (after 1937), the museum established a few departments and exhibits; among them was the exhibit of ancient Egyptian artefacts. This fact is attested in the first guidebook to the museum objects published in 1941. This book describes this exhibit and informs us that it was prepared by F. M. Shtitelman.⁶⁶ The photo in the guidebook represents the lid of a female coffin that is present in the glass negatives as well. It is unclear at present whether these Egyptian objects were returned from the All-Ukrainian Museum Town to T. Shevchenko Central

⁶⁶ People's Commissariat of Education of the USSR. Central Historical Museum 1941, c. 4–5.

2. Kyiv collections of ancient Egyptian objects: an historical essay

Historical Museum before 1941, or whether they were only chosen for exhibit, being actually holdings of the All-Ukrainian Museum Town. The fact that the guidebook tells about the exhibition of ancient Egyptian objects, not about exhibits of a department of ancient Egypt, as it was called for the other exhibits in the guidebook,⁶⁷ serves as indirect testimony of the latter assumption. This book is also a good source of information about the exhibition policy for the ancient Egyptian objects. The “Exhibit of objects from Ancient Egypt” was located in Building 8, Floor II, Room 4.⁶⁸ It included a few sections arranged according to the themes “(Daily) Occupations of the Ancient Egyptians”, “Foundation of the state”, “State structure and the Revolt of 1750 B.C.”, “Egyptian conquests”, “Religion”, and “Culture of Ancient Egypt”.⁶⁹ The themes of the exhibit display the infiltration of Marxist-Leninist ideology into the museum exhibition policy, and this fact will be discussed further.

During the Second World War, the collection of Egyptian objects was removed from Kyiv to the city of Ufa, and furthermore the related documentation for the objects was lost. It is also unknown whether the whole Egyptian collection was transported to Ufa, or only a part of it. After the Soviet power in Kyiv was restored, the collection was returned to the All-Ukrainian Historical Museum, instead of to the State Historical and Cultural Preserve “Kyiv Pecherska Lavra” (the former All-Ukrainian Museum Town). However, since no documentation for the Egyptian objects was available, the museum did not accept them as museum holdings. Consequently, in 1959, a major part of the collection was handed over to the Odesa Archaeological Museum.⁷⁰ A small portion of the collection stayed in Kyiv, and some objects were handed over to the State Historical and Cultural Preserve “Kyiv Pecherska Lavra”; other artefacts were transferred to the Kyiv Museum of Western and Eastern Art. This conclusion about the allocation of the Egyptian collection is based on the archival documents and studies of the negatives from the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology of NASU. Analysis of the textual and visual documents will be continued in the next paragraphs.

Implementation of Marxist-Leninist ideology and anti-religious propaganda in museum policy

Another historical circumstance should be outlined in brief. It considerably influenced the museum operations during the 1920s – 1930s, as well as the museum exhibition policy, in particular, the exhibition of Egyptian artefacts. Foundation of the Museum of Cults and Daily Life, and the later foundation of the Museum of the

⁶⁷ People’s Commissariat of Education of the USSR. Central Historical Museum 1941, c. 4, 51.

⁶⁸ At present the Museum of Books and Book Printing is situated in this building. In Ukraine, numbering of floors begins from “floor I” that corresponds to the ground floor, so “floor II” means the floor above the ground floor.

⁶⁹ People’s Commissariat of Education of the USSR. Central Historical Museum 1941, c. 4, 51–53.

⁷⁰ Romanova 2008, p. 327–338.

History of Religions (1931) was not only a change of the museum's name (it was previously called the Church Archaeological Museum). During the 1920s and 1930s the vision of the mission of a museum and its role in society was changed. This was due to the gradual implementation of the Marxist-Leninist ideology in the activities of cultural and academic institutions in the territory of the Ukrainian Socialist Soviet Republic, as well as throughout the territory of the USSR. Expansion of anti-religion propaganda was one of the aspects of this process; the museums had to be the propaganda centers.

Therefore, displaying the ideological propaganda of Marxism-Leninism and the related interpretation of the historical process on the basis of the postulates of five-stage formations theory became the main function of a museum. All the exhibitions were organized to demonstrate these five stages of the development of human society: primitive society, the slave-owning system, feudalism, capitalism, and socialism (as the first stage of communism). Excluding the last system, which was claimed to be the just social order, and the first one, which was taken as a primitive form of communism, the other social systems were said to be exploitative. Every formation had its own main classes of exploiters and exploited, which were supposed to be engaged in a perpetual antagonistic war. In accordance with the historical periods, all the historical peoples and civilizations were arranged in a concrete formation system, and their history had to be regarded as a particular part of the world history of class struggle.

The civilization of ancient Egypt was regarded as belonging to the early stage of the slave-owning formation; consequently, all historical events and artefacts that might/had to be exhibited in the museums had to demonstrate exploitation of the class of slaves by the class of slave-owners, and class struggle between slaves and their owners. Thus, the studies of the ancient Egypt history (as well as studies of other civilizations and peoples of the ancient world) was actually downplayed, as all their history was constrained by ideological stereotypes of the five-stage formations theory, dictating that every ancient society and culture was a particular pattern of slave-owning formation: slave-owners of Egypt exploited Egyptian slaves; the latter were in continuous struggle against the former; Assyrian slave-owners exploited Assyrian slaves; the latter were in the same continuous struggle against the exploiters; slave-owners of India, China, Ancient Greece, Rome, etc., followed suit with their slaves; their slaves equally waged war against exploiters.

Soviet authorities introduced this ideology into education, particularly into higher education⁷¹ and into academic as well as museum practice. All artefacts of the ancient world civilizations were used only to demonstrate exploitation of the laboring class and class struggle, with nothing beyond that.

⁷¹ A part of the negatives on glass of the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology appears to be good visual sources of the process; this moment will be discussed in detail in the chapter 5.

2. Kyiv collections of ancient Egyptian objects: an historical essay

The above-mentioned topics of the sections in the exhibit of ancient Egyptian objects (as recorded in the 1941 guidebook) are eloquent testimonies to this process. The topics were chosen to prove class struggle. Thus, section I “(Daily) Occupations of the Ancient Egyptians” had to display “occupations of the Egyptians and hard work in the building of irrigation installations”,⁷² and a shabti that was a funerary cult object in rich tombs was chosen as an artefact demonstrating “hard work”. The Egyptian state was also a useful topic, as the system of Marxism-Leninism regarded the state as a main tool of power of one class over another. Therefore, three sections of the exhibit were concentrated on this topic: Section II “Foundation of the State”, Section III “State Structure and the Revolt of 1750 B.C.”, and Section IV “Egyptian conquests”.⁷³ It is remarkable that the period of political unrest at the end of the Middle Kingdom was understood as a revolt (or a revolution).

As was pointed out earlier, a significant part of the ancient Egyptian artefacts in Kyiv museums were related to cult and religion because ancient Egyptian art is amalgamated with religion. And the majority of the collectors and donors of the Egyptian objects were interested in ancient Egyptian religion and ‘classic’ Egyptian antiquities that were objects of religious cult and the funeral cult in particular. Moreover, the cultic objects of various religions comprised the greater part of the collections in the All-Ukrainian Museum Town; there were mostly objects related to Christianity, but cult objects related to Judaism, Buddhism, Islam, and other religions were presented there as well.

Therefore, the museum exhibits were organized to demonstrate that religious objects were a visualization of the idea that the class of exploiters used religion to enslave the exploited class. Ancient Egyptian artefacts were used as a part of the exhibit demonstrating exploitation of Egyptian slaves by the slave-owners with the help of ancient Egyptian religion. It was pointed out above that an object from the funerary cult was used to explain ‘class exploitation’ and ‘hard work’.

Moreover, the Soviet museum practice used a special term, the “class essence of an object”. It was based on the Marxist-Leninist vision of culture itself: the culture of every society was regarded not as a common heritage of the society, but as two antagonistic cultures – the culture of the ‘exploiting class’ and the culture of the ‘exploited class’. Each of the two cultures was treated differently. The ‘cultures of the exploiting class’ were regarded as alien to the Soviet people, as a component of the system of exploitation of the ‘laboring people’. Thus, there could only be a negative attitude to it. It should not be studied, but if it was studied, the study might serve to unveil its ‘class essence’. Conversely, the culture of the exploited classes was estimated as ‘positive’, and such that it had to be studied. Consequently, the concept of one

⁷² People’s Commissariat of Education of the USSR. Central Historical Museum 1941, p. 51.

⁷³ People’s Commissariat of Education of the USSR. Central Historical Museum 1941, c. 51–52.

common cultural heritage that had to be protected by society was replaced by the division of the culture according to the 'class marker' into 'class friendly' and 'class alien'.

Further, every cultural and historical object was determined within these cultural coordinates to be a 'good thing' or a 'bad thing' according to its 'class essence'. To put it in other words, the determination depended on which of the two 'cultures' produced this object and on its function. Although culture actually is a product of some segments of the society called cultural well as political elites that always shape the cultural trends and cultural rules for the whole society and sponsor the major proportion of cultural products, in museums the number of objects of the 'exploiting class' appear to prevail over objects of the 'exploited classes'. Hence the majority of the historical artefacts in Soviet Union museums were considered to belong to the category of 'class alien objects'. Such a concept of two cultures caused 'othering' of the culture of the entire world and its stigmatization as 'class alien culture' with respect to the class of the proletariat and its culture, as well as toward the Soviet people. The concept of two cultures together with the developed five-stage formations theory caused stigmatization of world history before the 'October Revolution' as the time of the 'other', as an epoch of 'class injustice' that should not produce any positive sentiments among the Soviet people. This statement was equally applicable to ancient Egypt and its history and culture; this civilization was included in the general image of the 'other', the 'society of injustice' and the 'doomed epoch' that should not generate any interest or positive emotion among the Soviet people.

A note should be made that this process of implementation of Marxism-Leninism (and anti-religion propaganda as a component of it) was developed gradually, and its beginning is not in 1931 when the Museum of the History of Religions was founded. It had started earlier.

The anti-religion propaganda had been developed since the 1920s, from the very beginning of Soviet authority, and it continued during the 1930s. Many churches were closed and destroyed or converted into anti-religion museums, where exhibits of cultic artefacts related to different religions were presented. Statuettes of ancient Egyptian gods, mummies, and other objects became relevant since they could demonstrate that the class of slave owners used religion to suppress the class of slaves.

During 1930–1932, the All-Ukrainian Museum Town organized the re-exhibition of all departments of the preserve.⁷⁴ The all new exhibition had to be arranged in accordance with the principle of displaying 'class struggle' and the 'class essence' of the artefacts in the exhibition.

Such special forms of mass everyday practices of museum activity as group visits to museums organized by the administrations of various state institutions was used

⁷⁴ Tymchenko 2001, p. 55.

for active propaganda for Marxism-Leninism and anti-religion ideology. The Scholarly Archive of the Institute of Archaeology of NASU has a negative on glass showing a group of Red Army soldiers visiting the exhibition at the Museum of Cults and Daily Life or the Museum of the History of Religions. The negative shows a case with an Egyptian coffin in the background behind a museum guide. Despite the fact that the circumstances and the date of production of the photo are unclear, the negative is a useful visual document recording everyday activities at the exhibition of ancient Egyptian objects during 1920s and 1930s.

This anti-religion propaganda echoed even in activities of the restoration workshops of the All-Ukrainian Museum Town, as was mentioned by T. Tymchenko.⁷⁵ The restorers performed public 'renovations' of icons in the presence of the general public; these actions did not help preserve historical objects. Such public performances were frequent throughout the territory of the Soviet Union. Ancient Egyptian artefacts were also used for the shows. In 1929, at the State Hermitage (Leningrad), V.V. Struve conducted a public mummy unwrapping at the Hermitage Theatre.⁷⁶

In addition, as a result of the implementation of anti-religion propaganda and the ideological doctrine of Marxism-Leninism throughout the territory of the Soviet Union, the museum staff began to point out the functional aspect of an artefact, its objective for religious purposes, instead of focusing on the artefact itself. Since the authentic nature of an artefact was diminished, duplicates and replicas of artefacts were produced; they were sent to local museums and were used for exhibits and lectures.

Since anti-religion propaganda activities became common, they led to a shortage of original artefacts for demonstrations during lectures and for exhibition at multiple anti-religion museums. Thus, restoration workshops started producing copies of various artefacts on a to-order basis. The Plan of the Art Restoration and Reproduction Workshops of the All-Ukrainian Museum Town for the years 1933–1934 mentions the next items:

“6. Producing of replicas of various unique objects and fragments of material culture for museums of Ukraine, to provide services to visitors and foreign tourists.”⁷⁷

The plan mentioned included the number of replicas that it was planned to produce: ‘5 large figures’, ‘masks–30’, ‘statues 100 and 400’, ‘various replicas of archaeological material 120–600–25’.⁷⁸ Another archival document describes production of replicas of artefacts from the Trypillya culture.⁷⁹

⁷⁵ Tymchenko 2001, p. 55, 57– 58.

⁷⁶ Bolshakov 2015, p. 176, 178, ill. 21– 23.

⁷⁷ CSASGAAU (ІІІАБО), fonds nr. 166, inventory nr. 11, file nr. 528, fol. nr. 4(verso).

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ CSASGAAU (ІІІАБО), fonds nr. 166, inventory nr. 11, file nr. 528, fol. nr. 15.

Replicas of ancient Egyptian statuettes and other objects were produced as well. There is a letter to the Director of the All-Ukrainian Museum Town from the All-Ukrainian Arts Restoration and Reproduction Workshop with the request to provide some ancient Egyptian objects from the Museum of the History of Religions:

“The All-Ukrainian Arts Restoration and Reproduction Workshop ask you to provide the following objects from the Museum of the History of Religions for the production of replicas:

1) statuette of Osiris 2) statuette of Isis 3) – [5] statuette of Apis, a cat, and a bird; 6) statuette of crocodile; 7) scarab; 8) bas-relief with the scene of a soul of a deceased person conveyed to the final judgment; 9) portrait-mask from a coffin; 10) statuettes of Thokeris. The All-Ukrainian Arts Restoration and Reproduction Workshop assigns comrade Trypilsky to receive these objects”.⁸⁰

The letter is dated October, 1932. This document is important because it records that it was the Museum of the History of Religions that housed the Egyptian collection in 1932, and in addition the letter states the fact that the restoration workshop produced replicas of ancient Egyptian artefacts.

The textual archival documents thus enable us to contextualize the negatives on glass from the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology and to amplify the visual information from the negatives themselves. The negatives on glass are visual testimonies of the fact that the ancient Egyptian objects that were housed in several Kyiv museums before 1917 were joined into one collection during the 1920s. This collection was held at the Museum of Cults and Daily Life and later at the Museum of the History of Religions. Both institutions were located in territory of the All-Ukrainian Museum Town. The negatives also record the fact that some objects from this collection underwent restoration, and they were photographed at the restoration workshops of this museum town during the late 1930s.

2.3. Restoration and studies of ancient Egyptian objects at the All-Ukrainian Museum Town during 1920^s and 1930^s.

Comprehensive analysis of documents from various archives and visual information from the glass photonegatives as well as data from their labels and periodicals published during the period considered allows us to conclude that Mykola Ivanovych Kasperovych was the person who carried out the restoration of ancient Egyptian objects. The process took place at the Restoration Workshop of the

⁸⁰ CSASGAAU (ІІІІАВО), fonds nr. 166, inventory nr. 11, file nr. 527, fol. nr. 52.

All-Ukrainian Town and the All-Ukrainian Art Restoration and Reproduction Workshops during the period 1928–1938.

Mykola Ivanovych Kasperovych (1885–1938) was a famous Ukrainian artist, a disciple of Myhaylo Boychuk, a celebrated Ukrainian painter and the founder of the art school of Ukrainian Monumentalism that is also known as “Boychukists” or as Neo-Byzantine art. The school of M. Boychuk greatly influenced Ukrainian cultural life in the first half of the 20th century, and equally had some impact on European art of the same period. M. Kasperovych was a prominent artist in this group and he was an eminent art restorer as well.⁸¹ He studied art restoration in Paris, and he was a well-known restorer of Christian icons and paintings.⁸² He appears to have been a restorer of ancient Egyptian painted wooden coffins and of other objects⁸³ too; this aspect of his restoration activity will be considered in the present chapter. Since the Soviet authorities persecuted M. I. Kasperovych and executed him by shooting, they wanted to annihilate the memory of this person. In particular, his restoration of ancient Egyptian objects was erased from historical memory.

However, a well-known art critic and art historian of the Soviet period, V. Zummer, dared to write a brief biography of M. Kasperovych; now his manuscript is held at the Central State Archive of Literature and Arts. The document informs us that M. Kasperovych “did very scrupulous work in restoring the decorated ancient Egyptian coffin (1936), etc. He restored museum collections of other cities of Ukraine, Kharkiv Museum of Arts and History (1928), etc.”⁸⁴ This date coincides with the date of the newspaper “Izvestiya” (December, 1935) on which the mummies were placed. However, preparatory work for the proper restoration of the ancient Egyptian objects began long before 1935–1936.

The textual documents attesting to the engagement of M. Kasperovych in the restoration process will be studied in detail in the following paragraphs. Visual documents will be discussed first, particularly a newly-found photonegative from the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology (SA IA NASU.57.1.27).

Among the negatives on glass from the Scholarly Archive, there are images of a coffin and of other Egyptian objects in an interior; one of the negatives represents a restorer at work.⁸⁵ Additionally some of the remaining negatives show human figures but not their faces. The negative mentioned is the only one picturing the whole figure of a researcher, so it is a useful document. The negative represents a silver-haired

⁸¹ Tymchenko 2012, p. 57–71.

⁸² Tymchenko 2001, p. 48–71.

⁸³ The authors of the present catalogue are indebted to art critic and art restorer Ph. D. Tetyana R. Tymchenko for her assistance in finding information about M. I. Kasperovych’s restoration of the ancient Egyptian objects.

⁸⁴ CSAMLAU (ІІІІАМІМ), fonds nr. 358, inventory nr. 1, file nr. 819, document nr. 1, fol. nr. 1.

⁸⁵ SA IA NASU (HA IA HAHY), fonds nr. 57, inventory nr. 1. “Ancient Egypt”, item nr. 27.

man near a coffin lid. The negative may be dated to 1935 or the mid-late 1930s on the basis of comparison with other photos.

Note that a few photos representing M. I. Kasperovych are known. The Central State Archive of Literature and Arts holds a group photo from 1910 (copy) that has the label: “M. Boychuk in the group together with his wife, M. Kasperovych, S. Baudouin de Courtenay and others”.⁸⁶ M. Kasperovych was a young man at that time.

The archive of the Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine has a group photo of 1925 in which M. Kasperovych was represented together with the director of Museum of Cults and Daily Life P. P. Kurinny, member of Ukrainian Academy of Sciences A. Yu. Krymskyi and other academicians.⁸⁷

Comparing photos of different dates certainly does not give sufficiently strong evidence to make a conclusion about identity of the persons represented in these photos. Moreover, the negative of the Institute of Archaeology has the man's figure in profile. However, the photos (the one of 1910 with M. Kasperovych in Paris, and the photo picturing a researcher near a coffin) show a distinctive profile of the nose. Hence, the authors of the present book suppose that the photo of a restorer can be one of the last photos of M. Kasperovych.

We should mention other restorers who might have been engaged in the restoration process together with M. Kasperovych. The negatives of the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology display a significant volume of restoration work so that one restorer could hardly carry it out without the assistance of colleagues. Furthermore, the negatives reveal that coffins (which were not lightweight objects) were opened, disassembled into parts, turned upside down, stood vertically, removed, etc. Thus Kasperovych had to have had assistants. Some negatives have figures of restorers who performed all these operations; unfortunately, they do not show faces, except the above-mentioned negative.

M. I. Kasperovych worked at the restoration workshop of the All-Ukrainian Museum Town from the foundation of the workshop; he was even the head of the workshop for some time.⁸⁸ His main field of restoration activity was restoration of icons and paintings. The Director of the All-Ukrainian Museum Town P. P. Kurinny wrote in his report that M. I. Kasperovych collaborated with the museum of the Kyiv Pecherska Lavra Monastery as early as 1914. That year he started his first restoration activity at the museum, so it took place far earlier than the founding of the restoration

⁸⁶ CSAMLAU (ЦДДАМЛМ України), fonds nr. 358, inventory nr. 1, file nr. 716, document nr. 1, fol. nr. 1.

⁸⁷ IM VNLU (IP НБУВ), fonds nr. 285 (“Fonds of Popov”), file nr. 2967, item nr. 1.

⁸⁸ Tymchenko 2001, p. 53.

2. Kyiv collections of ancient Egyptian objects: an historical essay

workshop itself in 1924.⁸⁹ Even at that time, M. I. Kasperovych had gained a reputation as a restoration professional.⁹⁰

From 1924 until 1927, M. Kasperovych was the only official employee of the restoration workshop who was engaged in restoration of paintings. In 1927, another restorer arrived there: the artist and archaeologist Konstyantyn Ippolitovych Krzheminsky (1893–1937).⁹¹

In a year, one son of M. Kasperovych and later another son (Ivan and Todos) were hired as “technical restorers”, and actually they worked as assistants to their father.⁹²

It is known that from June, 1930 until the period when the restoration workshop was closed,⁹³ M. Kasperovych stopped his collaboration with this institution.⁹⁴ Instead, he started work at the All-Ukrainian Art Restoration and Reproduction Workshop. After the reorganization, the staff was increased in autumn 1931; two other restorers of paintings were engaged, namely, P. Taranushchenko and Kolenko, without mentioning the restorers who worked with other materials.⁹⁵ M. Kasperovych and K. Krzheminsky were senior restorers who performed most of the work, and the most complicated portions of the work, and the new employees were their assistants who restored the simplest objects and portions and undertook preparation work. However, there are no documents confirming the involvement of the people mentioned in the restoration of the ancient Egyptian objects. The same is known about the artist and restorer Krzheminsky. Moreover, this art restorer was dismissed in 1933 during ‘cleansings of the museum town staff’⁹⁶ that make doubtful the assumption that he might have been involved in the restoration during 1935–1936, although he might have worked in this field previously.

We should mention that Ivan Kasperovych, a son of Mykola Kasperovych, did the photography of the objects that were restored at the workshop. After reorganization of the workshop of the All-Ukrainian Museum Town into the All-Ukrainian Art Restoration and Reproduction Workshop, he became an official photographer there.⁹⁷ His function was photographic documentation of the museum objects before restoration, during the process of restoration and at the end of restoration, as well as

⁸⁹ SA IA NASU (HA IA HAHY), fonds nr. 10, file nr. K-13 (“Fonds of Kurinny”), fol. nr. 3.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Tymchenko 2001, p. 53; for brief biographical information about the person, see Yanenko 2016, p. 113.

⁹² Tymchenko 2001, p. 53.,

⁹³ Actually the restoration workshop was re-organized into the All-Ukrainian Art Restoration and Reproduction Workshop.

⁹⁴ Tymchenko 2001, p. 55.

⁹⁵ Tymchenko 2001, p. 58.

⁹⁶ Тимченко 2001, p. 59.

⁹⁷ Tymchenko 2001, p. 53, 58.

photography of the damage to the objects. Therefore, it is highly probable that Ivan Kasperovych was the photographer who made the negatives from the Scholarly Archive discussed in this book.

From the very beginning of activities of the Restoration Workshop of the All-Ukrainian Museum Town and later the All-Ukrainian Art Restoration and Reproduction Workshops, the conservation and restoration process was organized with obligatory photography of a restored or reconstructed object. A photographic laboratory with a photographer on staff was founded there.⁹⁸ All conservation and restoration work was to be recorded photographically, and accompanied by photos of the objects to be restored before restoration as well as during and after restoration. A few photos of the same stage were made, the damage to objects was recorded with microphotography, and the resources of the microphotography laboratories of the Polytechnic Institute and the Institute of Legal Expertise were used for this purpose.⁹⁹

The principle of obligatory photography during restoration and conservation (established for the Restoration Workshop of the All-Ukrainian Museum Town) explains the existence of several photos for the same object and the large number of the photographs. It is possible to identify photos representing stages of the restoration of the same object among the negatives considered. Consequently, the research presented allows us to conclude that the negatives of the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology of NASU are documentary evidence of photographing ancient Egyptian objects before the conservation and restoration process and during the process.

On March 3, 1938, M. Kasperovych was arrested, and on May 7, 1938, he was executed.¹⁰⁰ During the arrest and house-search, the majority of the personal materials belonging to M. Kasperovych were confiscated. According to S. Bilokin, his photographic camera and photographic materials were confiscated too. Later they were returned to a son of M. Kasperovych.¹⁰¹

These circumstances seem to explain why there is some disorder in numbering of the glass negatives of the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology NASU, as well why some negatives are missing. It is uncertain now whether the extant glass negatives in the Scholarly Archive were among the confiscated and returned materials or not. M. I. Kasperovych lived together with his family in the territory of the All-Ukrainian Museum Town. It is not certain whether investigators of the NKVD (People's Commissariat for Internal Affairs) undertook a search and confiscation of the materials stored at his workplace and in the photo laboratory. But even if these

⁹⁸ CSASGAAU (ЦДІАВО України), fonds nr. 166, inventory nr. 11, file nr. 522, fol. nrs. 9, 12, 15.

⁹⁹ CSASGAAU (ЦДІАВО України), fonds nr. 166, inventory nr. 11, file nr. 522, fol. nr. 15.

¹⁰⁰ Bilokin 1992, p. 49–54.

¹⁰¹ Bilokin 1992, p. 49–54.

2. Kyiv collections of ancient Egyptian objects: an historical essay

materials were not taken away or damaged during his arrest, the materials left by the repressed restorer were neglected and unsorted for a long period, and later somebody tried to arrange them in any way.

Since the staff of the restoration workshop was destroyed in 1938 and both leading art restorers, M. Kasperovych and K. Krzheminsky, were executed, the subsequent destiny of the restoration process remained uncertain. It is unknown who continued this process or whether it was continued at all.

Let us adduce the main stages of the restoration process on the basis of the known documents.

It is proven that M. Kasperovych began his work with ancient Egyptian objects for first time in 1924, when the ancient Egyptian artefacts in the First State Museum were transferred to the Museum of Cults and Daily Life.

In particular, there is a note in the Report about the restoration workshop written by M. Kasperovych himself and dated within the period from 1.10.1924 to 24.07.1925:

“4) I made a description of conditions and technique of 4 encaustic icons (No. 3319, 3316, 3318, 3317) and of the Egyptian mask (No. 1)/ 15 days”.¹⁰²

There are two Egyptian masks among the exhibits in the First State Museum,¹⁰³ and it is uncertain which of them was the object that Kasperovych investigated.

It is likely that the preparatory work for the restoration of the ancient Egyptian artefacts was not done until 1928, as there is no evidence of such available at present. However, P. Kurinny mentioned in his report that during 1924–1927, M. Kasperovych carried out a survey of all the registered objects at the All-Ukrainian Museum Town, and did preventive treatment of some objects which were found in dangerous condition.¹⁰⁴ Thus we may assume that the restorer also examined the ancient Egyptian objects.

In 1928, the collection of ancient Egyptian objects of the former Archaeological Museum of the former Kyiv University (the Institute of Peoples' Education at that time) was handed over to the Museum of Cults and Daily Life. Enlargement of the Egyptian collection probably demonstrated the need for its restoration.

During 1928–1929, a project of conservation and restoration of ancient Egyptian coffins was developed, and this fact is attested in the “Report on Completed Activities of the Restoration Workshop on Easel Paintings of the All-Ukrainian Museum Town for the period from May 1, 1928 until May 1, 1929”.¹⁰⁵ During this period description of the condition of the Egyptian coffins in the collection of the All-Ukrainian

¹⁰² CSASGAAU (ЦДАВО України), fonds nr. 166, inventory nr. 11, file nr. 522, fol. nr. 3.

¹⁰³ See the detailed information in the relevant entries in Chapter 4, paragraphs 4.10 and 4.11.

¹⁰⁴ SA IA NASU (НА ІА НАНУ), fonds nr. 10, file nr. K-13, fol. nr. 4.

¹⁰⁵ CSASGAAU (ЦДАВО України), fonds nr. 166, inventory nr. 11, file nr. 522, fol. nr. 12.

Museum Town was completed. This fact was mentioned in the “Report on Completed Activities of the Restoration Workshop on Easel Paintings of the All-Ukrainian Museum Town during the period 1/X–1928 till 1/X–1929”:

“4. Description of the condition of the Egyptian coffins in the collection of the All-Ukrainian Museum Town”.¹⁰⁶

The research plan of the Restoration Workshop on Easel Paintings of the All-Ukrainian Museum Town (prepared for the period 1929–1930) included the next points in paragraph “I. Restoration and conservation”:

“1) general cleaning of Egyptian coffins (arriving from the Institute of People’s Education collection) and their placement in specially made furniture.”¹⁰⁷

This paragraph informs us about the restoration of objects transported from the Institute of People’s Education. This plan also stipulates:

“2) development of a design of special furniture for Egyptian coffins (arriving from the Institute of People’s Education collection)”.¹⁰⁸

According to the report of the same period (1.10.1929–1.10.1930), this project was prepared.¹⁰⁹

The paragraph on the managerial and research activities of the Restoration Workshop of the Report mentioned also contains an item on research about the technique of ancient Egyptian painting:

“2. Research on painting technique, namely description of the condition of Egyptian coffins as well as collections of Greek icons and paintings of XVII–XVIII c. with relief surface”.¹¹⁰

The research plan of the Restoration Workshop for the next year 1.10.1930–1.1.1931 stipulated:

“3. Placement of Egyptian coffins into new furniture”.¹¹¹

Negatives on glass in the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology display some objects from ancient Egypt being placed into glass cases¹¹² that testify to the fact the ‘special furniture’ was really made.

Following the Report of the year 1932, the All-Ukrainian Art Restoration and Reproduction Workshop’s activities were implemented in a very difficult situation, and there was even no certainty that the institution would continue its activities.¹¹³

¹⁰⁶ CSASGAAU (ЦДАВО України), fonds nr. 166, inventory nr. 11, file nr. 522, fol. nr. 11(verso).

¹⁰⁷ CSASGAAU (ЦДАВО України), fonds nr. 166, inventory nr. 11, file nr. 522, fol. nr. 9.

¹⁰⁸ CSASGAAU (ЦДАВО України), fonds nr. 166, inventory nr. 11, file nr. 522, fol. nr. 9.

¹⁰⁹ CSASGAAU (ЦДАВО України), fonds nr. 166, inventory nr. 11, file nr. 522, fol. nr. 23, 23(verso).

¹¹⁰ CSASGAAU (ЦДАВО України), fonds nr. 166, inventory nr. 11, file nr. 522, fol. nr. 23(verso).

¹¹¹ CSASGAAU (ЦДАВО України), fonds nr. 166, inventory nr. 11, file nr. 522, fol. nr. 28.

¹¹² SA IA NASU (НА ІА НАНУ), fonds nr. 57, inventory nr. 1.(“Ancient Egypt”), items nrs. 17, 18, 104.

¹¹³ CSASGAAU (ЦДАВО України), fonds nr. 166, inventory nr. 11, file nr. 528, fol. nr. 34.

2. Kyiv collections of ancient Egyptian objects: an historical essay

The report of that year did not mention any work with Egyptian objects, except restoration of two Egyptian glass vessels that was done by a glass restorer, D. M. Trypilsky.¹¹⁴ Thus the name of one more restorer of Egyptian artefacts has been discovered; he worked with Egyptian glass of the Middle Ages. We should note that glass photonegatives of the Institute of Archaeology do not record any glass objects originating from ancient Egypt.

However, the next annual plan for 1933 announced the start of the restoration work on the Egyptian coffins: “7. Study of the Egyptian collection of the All-Ukrainian Museum Town and performing of test repairs of coffins”.¹¹⁵

This work should have been continued in the next year, 1934, when at least the Plans for 1933–1934 mentioned among their objectives the following:

“3. Study and restoration of the Egyptian collection of the All-Ukrainian Museum Town (Egyptian coffins)”.¹¹⁶ There is even a budget for the Egyptian collection restoration; the amount allocated for this purpose for the year 1933 was 1000 rubles (karbovanetz).¹¹⁷

The years 1933–1934 were tragic years for Ukrainian science and for Ukrainian society in general: Holodomor (genocide of the Ukrainian people), mass arrests and executions of Ukrainian intellectual elites, reorganization of the whole structure of Ukrainian science, closing of some institutions and opening of others. Now it is difficult to say how much these historical perturbations influenced the process of restoration of the ancient Egyptian objects. It is uncertain as well whether this work was performed at all during 1933–1934, or whether their restoration was begun in December, 1935, as the photo with a mummy on the newspaper “Izvestiya” attests. At present, there is no evidence that the restoration started before 1935.

On the basis of the information from the archival materials studied above, plus the visual information from the glass negatives, the gap in knowledge about the operations of the All-Ukrainian Art Restoration and Reproduction Workshops after 1934 may be filled. This lacuna is in textual documents, as Tymchenko noted.¹¹⁸

Photographic negatives on glass from the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology of NASU demonstrate one aspect of the operation of the restoration workshop during 1935–1936. Probably some of the negatives were even made in 1937 or 1938, but it is impossible to state that with certainty now.

Let us provide some details on the new information that has come to be known due the photonegatives considered in this book. At present, 11 ancient Egyptian

¹¹⁴ CSASGAU (ЦДАВО України), fonds nr. 166, inventory nr. 11, file nr. 528, fol. nrs. 37, 44.

¹¹⁵ CSASGAU (ЦДАВО України), fonds nr. 166, inventory nr. 11, file nr. 528, fol. nr. 52(verso).

¹¹⁶ CSASGAU (ЦДАВО України), fonds nr. 166, inventory nr. 11, file nr. 528, fol. nr. 1(verso).

¹¹⁷ CSASGAU (ЦДАВО України), fonds nr. 166, inventory nr. 11, file nr. 528, leaf nr. 11.

¹¹⁸ Tymchenko 2001, p. 59.

objects can be identified; each of these objects was presented in a number of photonegatives. Additionally, there are 7 photonegatives demonstrating some objects or details that are impossible to identify reliably with the remaining objects identified. Probably some of the later negatives represent some details of the earlier ones.

The following objects are shown in the negatives: a shabti box, a wooden rectangular coffin with vaulted lid, two anthropomorphic female coffins (each has a coffin case and a lid), both now in the Odesa Archaeological Museum; the lid of a woman's coffin, and the coffin of a man (a case and a lid), both now in the National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve; two masks (one of them is at the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Art); two mummies (it is impossible to state from which coffins they came) and a mummified human hand. A more detailed description of every object will be presented in the next chapters of the present catalogue.

Thus the photonegatives demonstrate the process of photographing and preparing for the conservation and proper restoration of eight objects, provided the coffin case and coffin lid are taken as one object. This information contradicts the notice made by V. Zummer that M. Kasperovych restored one coffin. But these photonegatives do not provide any basis for a statement that all the objects represented were completely restored. Some of the objects are shown in the process of conservation, and there are photos depicting some objects (for example mummies) for which it is uncertain whether restoration or conservation actually took place.

It is likely that the conservation work for more than a dozen ancient Egyptian objects was started, and this process seems to have stalled with the arrest of M. Kasperovych. By the way, the number of the relevant ancient Egyptian objects (as is evident from the negatives of the Institute of Archaeology) is impressive, demonstrating how extensive the restoration activity of the workshop was.

3. Catalogue of the “Ancient Egypt” Collection of photonegatives on glass

3.1. Comments on the organization of the present catalogue

Since the negatives on glass which we found do not have any documentary proof of having been inventoried, and moreover, the sequences of the negative numbers are not complete, some numbers are repeated, and several negatives have no numbers at all, we made a decision to give new inventory numbers to these negatives.

The negatives were rearranged into several groups, each showed the same Egyptian object. At present, there are 11 objects that have been identified (or 14, if one takes lids and cases of coffins as separate objects). Additionally, there are seven negatives with details of wooden objects that may not be related with certainty to any of the groups identified. However, we should not reject the possibility of a relationship for some of these negatives with the objects identified. Some of the negatives represent stand-alone details, so it is uncertain whether that detail was a separate item, or it was a piece temporarily separated from a complete wooden object during the restoration process.

The mentioned groups were arranged in the following way: coffins, mummies and their fragments, masks, a wooden box, and then the negatives without evident connection to any of the groups were recorded.

Consequently, all the negatives now belong to Fonds nr. 57. ‘Negatives of the Soviet Period before the Second World War (1924–1941)’, inventory (description) nr. 1. ‘Ancient Egypt’. In the catalogue, every negative will be identified as SA IA NASU 57.1. and the number of the photonegative.

All the negatives were scanned, so, they were converted into positive photos that are presented as illustrations in the present catalogue.

We should make some notes on the arrangement of information in the present catalogue. This is a catalogue of negatives on glass presenting ancient Egyptian objects, but not a catalogue of these objects themselves, so we included adequate information on each of the glass plates, but more detailed information on the ancient Egyptian objects represented in the glass negatives is included in the next chapter of the book.

The information about each glass plate is entered in the catalogue as follows:

First is the **number of the negative** in accordance to the numbering system of the present catalogue. Entries that follow this number are:

Inventory number – this entry presents the actual inventory number of a specific negative.

Old number – this entry presents the number written on the negative (if it is available) and/or the envelope. As was pointed out above, there is no certainty whether these numbers represent the inventory numbers of the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology of the NASU, or of its predecessor institution. However, these numbers, as well as other inscriptions related to the negatives, are of great importance for the future study of the negatives themselves, of the ancient Egyptian objects represented in these negatives, and of the history of their acquisition, so this information was included in the catalogue.

Dimensions – the dimensions of a specific glass plate are indicated.

Condition – the condition of a specific glass plate is described. It should be noted that this entry does not mention the conditions of the Egyptian objects represented in the photos.

Label for the photographic negative or related inscription(s) – the entry contains information on the caption to a certain negative (if it exists), and the relevant information, as well as some details concerning placement of the information. Previously we mentioned the fact that some numbers and captions were written on the glass plates, and some titles and other information were written on envelopes or on pieces of paper accompanying the negatives.

Description of the object represented – the entry includes a short description of the ancient Egyptian object represented on the negative.

The negatives that are reproductions from books and papers have a different entry name: **Description of the reproduction** – it describes in brief the Egyptian site, the decorative scene or the object, as well as a brief specification of the illustration or the page of the book (article) that has been copied in reproduction.

Related negatives – the entry lists the actual inventory numbers of the negatives representing the same ancient Egyptian object or related objects (for example, the case and the lid of the same coffin). The relationship of some objects represented in the negatives has not been recognized by the authors of the present catalogue.

The short commentary for the Egyptian objects is presented in the following chapter. Although a reader has to keep in mind the description of the condition of the ancient Egyptian object, its decoration and inscriptions are given in accordance with the negatives under consideration. It is the policy of the authors of the present catalogue to point out the information as it is presented on the negatives. In other words, the condition is represented as it was in 1935 and in the mid- or late 1930s, at

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

the time of the restoration of ancient Egyptian objects. Using such reasoning, the decision was made not to supplement the information given by the negatives with detailed information on the present condition of the decorations of the Egyptian objects, or their present state, the losses, and the later restorations, etc.

Therefore, the actual state of the decoration of these Egyptian objects, as well as the actual condition of the objects themselves, may differ from what is described in the catalogue. Some of the objects are now in even worse condition than they were late in the 1930s. A detailed examination of the problems mentioned may be an objective of other papers. Moreover, the authors of the present catalogue hope their work enables new studies, future papers and monographs.

For the same reason, the set of negatives with reproductions of the ancient Egyptian objects and sites was included in the catalogue despite the fact that these negatives are copies of illustrations from various books, and some of them show well-known places or objects. All the reproductions are presented here to demonstrate the awareness of ancient Egypt and its artefacts on the part of the conservators and other scholars who concerned themselves with these objects.

3.2. The glass photonegatives showing the restoration of ancient Egyptian objects

Nr. 1.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.1.
Old number: Nr. 38
Dimensions: 12x18 cm.
Condition: fair.
Label for the photographic negative or related inscription(s): inscription on the paper envelope (in Russian): '38. Egypt. Coffin.'
Description of the object represented: Rectangular coffin of Nespanetjer, son of Horemakhbyt (now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. 71701).
The negative shows the head end of the coffin.
For a description of the coffin, see paragraph 4.1.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 1–14, 93, 143.

Nr. 2.

Inventory number: SA IA NASU.57.1. 2.
Old number: Nr. 86.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: broken into 3 parts.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number written on the glass plate and on the envelope.
Description of the object represented: Rectangular coffin of Nespanetjer, son of Horemakhbyt (now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. 71701).
Same as SA IA NASU.57.1.1, but disassembled (without the corner posts).
For a description of the coffin, see paragraph 4.1.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 1–14, 93, 143.

Nr. 3.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.3.
Old number: Nr. 91.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: fair.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate

Description of the object represented: Rectangular coffin of Nespanetjer, son of Horemakhbyt (now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. 71701).
Same as SA IA NASU.57.1.2, but from a different perspective.
For a description of the coffin, see paragraph 4.1.

Related negatives: SA IA NASU.57.1. 1–14, 93, 143.

Nr. 4.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.4.

Old number: Nr. 92.

Dimensions: 9x12 cm.

Condition: fair.

Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.

Description of the object represented: Rectangular coffin of Nespanetjer, son of Horemakhbyt (now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. 71701).
Same as SA IA NASU.57.1.2 and SA IA NASU.57.1.3, but from a different perspective.
For a description of the coffin, see paragraph 4.1.

Related negatives: SA IA NASU.57.1. 1–14, 93, 143.

Nr. 5.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.5.

Old number: Nr. 103.

Dimensions: 9x12 cm.

Condition: some small breaks on the corners of the right edge.

Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.

Description of the object represented: Rectangular coffin of Nespanetjer, son of Horemakhbyt (now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. 71701).
General view of the coffin from the left side.

Ancient Egypt in Kyiv mirrored on glass

Related negatives: For a description of the coffin, see paragraph 4.1.
SA IA NASU.57.1. 1–14, 93, 143.

Nr. 6.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.6.
Old number: Nr. 102.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: some small chips on the edges.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Rectangular coffin of Nespanetjer, son of Horemakhbyt (now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. 71701).
General view of the coffin from the right side.
For a description of the coffin, see paragraph 4.1.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 1–14, 93, 143.

Nr. 7.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.7.
Old number: Nr. 97.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: minor erosion of photo emulsion in some places on the edges.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Rectangular coffin of Nespanetjer, son of Horemakhbyt (now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. 71701).
Detail of the upper part of the head end of the coffin (see SA IA NASU.57.1.1–4).
For a description of the coffin, see paragraph 4.1.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 1–14, 93, 143.

Nr. 8.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.8.
Old number: Nr. 89.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: fair.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

Label for the photographic negative or related inscription(s): number is on the envelope.

Description of the object represented: Rectangular coffin of Nespanetjer, son of Horemakhbyt (now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. 71701).
Detail of the right side of the coffin (See SA IA NASU.57.1.6).
For a description of the coffin, see paragraph 4.1.

Related negatives: SA IA NASU.57.1.1–14, 93, 143.

Nr. 9.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.9.

Old number: Nr. 90.

Dimensions: 9x12 cm.

Condition: fair.

Label for the photographic negative or related inscription(s): number is on the envelope and on the glass plate.

Description of the object represented: Rectangular coffin of Nespanetjer, son of Horemakhbyt (now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. 71701).
Detail of the right side of the coffin (See SA IA NASU.57.1.6).
For a description of the coffin, see paragraph 4.1.

Related negatives: SA IA NASU.57.1.1–14, 93, 143.

Nr. 10.

Inventory number: Nr. SA IA NASU.57.1.10.

Old number: Nr. 95.

Dimensions: 9x12 cm.

Condition: fair.

Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.

Description of the object represented: Rectangular coffin of Nespanetjer, son of Horemakhbyt (now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. 71701).
One of the corner-posts of the coffin from inside.

- For a description of the coffin, see paragraph 4.1.
The negative also shows an anthropomorphic coffin case in the background.
- Related negatives:** SA IA NASU.57.1.1–14, 93, 143.
- Nr. 11.
- Inventory number:** SA IA NASU.57.1.11.
Old number: Nr. 140.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: fair.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Rectangular coffin of Nespanetjer, son of Horemakhbyt (now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. 71701).
One of the corner-post of the coffin from inside.
For a description of the coffin, see paragraph 4.1.
- Related negatives:** SA IA NASU.57.1–14, 93, 143.
- Nr.12.
- Inventory number:** SA IA NASU.57.1.12.
Old number: –
Dimensions: 12x18 cm.
Condition: fair.
Label for the photographic negative or related inscription(s): The negative was the only one without number in the box.
There was a sheet of paper with Nr. 72 and a Russian caption (“72. Egypt. Process of coffin restoration”) that was with the negative of a picture without Egyptian objects. That leads to think that the sheet of paper could be related to SA IA NASU.57.1.12. and was erroneously moved.
Description of the object represented: Four wooden *akhem*-birds (crouching falcons) maybe from the coffin of Nespanetjer, son of Horemakhbyt (now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. 71701).
For a description of the coffin, see paragraph 4.1.
- Related negatives:** SA IA NASU.57.1.1–14, 93, 143.
- Nr. 13.
- Inventory number:** SA IA NASU.57.1.13.
Old number: Nr. 143.
Dimensions: 9x12 cm.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

Condition: right side of the glass plate is broken and partly lost.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number is on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Rectangular coffin of Nespanetjer, son of Horemakhbyt (now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. 71701).
 Detail of a board from the right side of the coffin (see SA IA NASU.57.1.6) in process of restoration.
 For a description of the coffin, see paragraph 4.1.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 1–14, 93, 143.

Nr. 14.

Inventory number: SA IA NASU.57.1. 14.
Old number: Nr. 126.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: Upper left corner is broken; other corners are broken as well.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Four long wooden pegs, maybe from the coffin of Nespanetjer, son of Horemakhbyt (now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. 71701).
 For a description of the coffin, see paragraph 4.1.
Related negatives: SA IA NASU.57.1.1–14, 93, 143.

Nr. 15.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.93.
Old number: Nr. 94.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: The glass plate is broken into two parts on the left side.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Board from the coffin of Nespanetjer, son of Horemakhbyt (Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. 71701) after cleaning.
 For a description of the coffin, see paragraph 4.1.
Related negatives: SA IA NASU.57.1.1–14, 93, 143.

Ancient Egypt in Kyiv mirrored on glass

Nr. 16

Inventory number: SA IA NASU.57.1.143.
Old number: –
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: negative has a fracture.
Label for the photographic negative or related inscription(s): –
Description of the object represented: The negative shows a detail from the decoration of the coffin of Nespanetjer, son of Horemakhbyt (Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. 71701). For a description of the coffin, see paragraph 4.1.
Related negatives: SA IA NASU.57.1.1–14, 93, 143.

Nr. 17.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.15.
Old number: Nr. 87.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: upper right corner is cracked, black dot on the surface of the glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number written on the glass plate and on the envelope.
Description of the object represented: Anthropomorphic wooden coffin, now National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-828 (case), and inv. nr. APX-838 (lid).
General view of the left side of the coffin case on the table, and two rectangular decorated panels on the floor against the wall.
For description of the coffin, see paragraph 4.2.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 15–25, 33–36, 98.

Nr. 18.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.16.
Old number: Nr. 88.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: broken into two parts, the left part is missing.
Label for the photographic number written on the glass plate and on the envelope.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

**negative or related
inscription(s):**

**Description of the
object represented:**

Anthropomorphic wooden coffin, now National Kyiv
Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-
828 (case) and inv. nr. APX-838 (lid).

Right side, initially it was a full-length view, but the negative
has a large part of the glass plate missing.

For description of the coffin, see paragraph 4.2.

Related negatives:

SA IA NASU.57.1. 15–25, 33–36, 98.

Nr.19.

Inventory number:

SA IA NASU.57.1.17.

Old number:

Nr. 134.

Dimensions:

9x12 cm.

Condition:

some breaks on corners of glass plate.

**Label for the
photographic
negative or related
inscription(s):**

number on the envelope and on the glass plate.

**Description of the
object represented:**

Anthropomorphic wooden coffin, now National Kyiv
Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-
828 (case), and inv. nr. APX-838 (lid).

General view of the case from left side; the empty case is on
the floor.

The mummy on the floor behind the case may be related to
the coffin.

For description of the coffin, see paragraph 4.2.

Related negatives:

SA IA NASU.57.1. 15–25, 33–36, 98.

Nr. 20.

Inventory number:

SA IA NASU.57.1.18.

Old number:

Nr. 135.

Dimensions:

9x12 cm.

Condition:

upper left corner of the glass plate is broken off; breaks on
other corners.

**Label for the
photographic
negative or related
inscription(s):**

number on the envelope and on the glass plate.

**Description of the
object represented:**

Anthropomorphic wooden coffin, now National Kyiv
Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-
828 (case) and inv. nr. APX-838 (lid).

Ancient Egypt in Kyiv mirrored on glass

- General view of case from right side.
The mummy on the floor behind the case may be related to the coffin.
For description of the coffin, see paragraph 4.2.
- Related negatives:** SA IA NASU.57.1. 15–25, 33–36, 98.
- Nr. 21.
- Inventory number:** SA IA NASU.57.1.19.
Old number: Nr. 136.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: broken diagonally into two parts; upper right corner is broken off.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Anthropomorphic wooden coffin, now National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-828 (case) and inv. nr. APX-838 (lid).
Detail of the head end of the right side of the case.
For description of the coffin, see paragraph 4.2.
- Related negatives:** SA IA NASU.57.1. 15–25, 33–36, 98.
- Nr. 22.
- Inventory number:** SA IA NASU.57.1. 20.
Old number: Nr. 24.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: small breaks on both lower corners.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Anthropomorphic wooden coffin, now National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-828 (case) and inv. nr. APX-838 (lid).
Detail of the foot end of the right side of the case.
For description of the coffin, see paragraph 4.2.
- Related negatives:** SA IA NASU.57.1. 15–25, 33–36, 98.
- Nr. 23.
- Inventory number:** SA IA NASU.57.1. 21.
Old number: Nr. 137.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

Dimensions: 9x12 cm.
Condition: negative is broken into four parts.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope.
Description of the object represented: Anthropomorphic wooden coffin, now National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-828 (case) and inv. nr. APX-838 (lid).
Interior of the case; lower part below shoulders.
For description of the coffin, see paragraph 4.2.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 15–25, 33–36, 98.

Nr. 24.

Inventory number: SA IA NASU.57.1. 22.
Old number: Nr. 138.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: small crack and breaks on the corners.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Anthropomorphic wooden coffin, now National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-828 (case) and inv. nr. APX-838 (lid).
Interior of the case, upper part.
For description of the coffin, see paragraph 4.2.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 15–25, 33–36, 98.

Nr. 25.

Inventory number: SA IA NASU.57.1. 23.
Old number: Nr. 139.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: fair.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope.
Description of the object represented: Anthropomorphic wooden coffin, now National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-828 (case) and inv. nr. APX-838 (lid).
Interior of the case, upper part.

Ancient Egypt in Kyiv mirrored on glass

Related negatives: For description of the coffin, see paragraph 4.2.
SA IA NASU.57.1. 15–25, 33–36, 98.

Nr. 26

Inventory number: SA IA NASU.57.1. 24.

Old number: Nr. 141.

Dimensions: 9x12 cm.

Condition: cracks on the corners of the right edge.

Label for the number on the envelope and on the glass plate.

**photographic
negative or related
inscription(s):**

**Description of the
object represented:** Anthropomorphic wooden coffin, now National Kyiv
Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-
828 (case) and inv. nr. APX-838 (lid).
Interior of the case (lower part).
The mummy on the floor behind the case may be related to
the coffin.

Related negatives: For description of the coffin, see paragraph 4.2.
SA IA NASU.57.1. 15–25, 33–36, 98.

Nr. 27.

Inventory number: SA IA NASU.57.1. 25.

Old number: Nr. 142.

Dimensions: 9x12 cm.

Condition: the glass plate is broken into three parts; lower and upper
right corners missing; many cracks, especially in the lower
fragment.

Label for the The number is on the envelope.

**photographic
negative or related
inscription(s):**

**Description of the
object represented:** Anthropomorphic wooden coffin, now National Kyiv
Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-
828 (case) and inv. nr. APX-838 (lid).
Detail of the foot end of the case.

Related negatives: For description of the coffin, see paragraph 4.2.
SA IA NASU.57.1. 15–25, 33–36, 98.

Nr. 28.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.98.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

Old number: Nr. 100.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: fair.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Anthropomorphic wooden coffin, now National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-828 (case) and inv. nr. APX-838 (lid).
Detail of the head end of the case, exterior.
For description of the coffin, see paragraph 4.2.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 15–25, 33–36, 98.

Nr. 29

Inventory number: SA IA NASU.57.1.33.
Old number: Nr. 98.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: small breaks on corners and chips on the lower edge.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Anthropomorphic wooden coffin, now National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-828 (case) and inv. nr. APX-838 (lid).
General view of the right side of the coffin lid on a table.
For description of the coffin, see paragraph 4.2.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 15–25, 33–36, 98.

Nr. 30.

Inventory number: SA IA NASU.57.1. 34.
Old number: Nr. 99.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: small chips on corners and upper edge.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Anthropomorphic wooden coffin, now National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-828 (case) and inv. nr. APX-838 (lid).

Ancient Egypt in Kyiv mirrored on glass

Related negatives: General view of left side of the coffin lid on a table.
For description of the coffin, see paragraph 4.2.
SA IA NASU.57.1. 15–25, 33–36, 98.

Nr. 31.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.35.
Old number: Nr. 144.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: right side of the glass plate is broken off and lost.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Anthropomorphic wooden coffin, now National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-828 (case) and inv. nr. APX-838 (coffin lid).
Detail of the coffin lid (head and upper part).
For description of the coffin, see paragraph 4.2.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 15–25, 33–36, 98.

Nr. 32.

Inventory number: SA IA NASU.57.1. 36.
Old number: Negative without a number.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: lower right corner of the glass plate is broken.
Label for the photographic negative or related inscription(s): absent.
Description of the object represented: Anthropomorphic wooden coffin, now National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-828 (case) and inv. nr. APX-838 (lid).
Detail of the right side of the coffin lid, maybe during cleaning of the surface.
For description of the coffin, see paragraph 4.2.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 15–25, 33–36, 98.

Nr. 33.

Inventory number: SA IA NASU.57.1. 26.
Old number: Nr. 68.
Dimensions: 12x18 cm.
Condition: diagonal fracture in the middle of the left side.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

Label for the photographic negative or related inscription(s): Inscription on a sheet of paper: "68. Egypt. Process of coffin restoration."

Description of the object represented: Lid of anthropomorphic wooden coffin (female), now National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-829.
General frontal view.
For the description of the lid see paragraph 4.3.

Related negatives: SA IA NASU.57. 1. 26– 32, 94, 95.

Nr. 34.

Inventory number: SA IA NASU.57.1. 27.

Old number: Nr. 242.

Dimensions: 9x12 cm.

Condition: break on upper right corner.

Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.

Description of the object represented: Lid of anthropomorphic wooden coffin (female), now National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-829.
General frontal view.
The photo negative presents a figure of a man in the background, who might be M. Kasperovych at work (see paragraph 2.3).
For the description of the lid see paragraph 4.3.

Related negatives: SA IA NASU.57.1. 26– 32, 94, 95.

Nr. 35.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.28.

Old number: Nr. 236.

Dimensions: 9x12 cm.

Condition: small chips on the perimeter of the glass plate.

Label for the photographic negative or related inscription(s): number is on the envelope and on the glass plate.

Description of the object represented: Lid of anthropomorphic wooden coffin (female), now National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-829.

Ancient Egypt in Kyiv mirrored on glass

- Related negatives:** Detail of the coffin lid (right side of face with part of the wig and an ear).
For the description of the lid see paragraph 4.3.
SA IA NASU.57.1. 26– 32, 94, 95.
- Nr. 36.
Inventory number: SA IA NASU.57.1. 29.
Old number: Nr. 168.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: some damage to the emulsion on the perimeter of the glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number is on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Lid of anthropomorphic wooden coffin (female), now National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-829.
Detail of the coffin lid (lower part of the face, neck with collar, shoulders and wig).
For the description of the lid see paragraph 4.3.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 26– 32, 94, 95.
- Nr. 37.
Inventory number: SA IA NASU.57.1.30.
Old number: Nr. 146.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: fair.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope.
Description of the object represented: Lid of anthropomorphic wooden coffin (female), now National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-829.
Detail of the coffin lid (right shoulder).
For the description of the lid see paragraph 4.3.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 26– 32, 94, 95.
- Nr. 38.
Inventory number: SA IA NASU.57.1. 31.
Old number: Nr. 147.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

Dimensions: 9x12 cm.
Condition: breaks on corners of the glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope.
Description of the object represented: Lid of anthropomorphic wooden coffin (female), now National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-829.
 Detail of the coffin lid (two scenes and a column of hieroglyphic inscription of the top under the winged goddess).
 For the description of the lid see paragraph 4.3.
Related negatives: SA IA NASU.57.1.26–32, 94, 95.

Nr. 39.

Inventory number: SA IA NASU.57.1. 32.
Old number: Nr. 93.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: fair.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Lid of anthropomorphic wooden coffin (female), now National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-829.
 Detail of the footpiece of the coffin lid.
 For the description of the lid see paragraph 4.3.
Related negatives: SA IA NASU.57.1.26– 32, 94, 95.

Nr. 40.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.94.
Old number: Nr. 240.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: chips on corners of the glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number is on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Detail of the lid of an anthropomorphic wooden coffin (top of the head), maybe the coffin lid now National Kyiv

- Related negatives:** Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-829.
For the description of the lid see paragraph 4.3.
SA IA NASU.57.1.26– 32, 94, 95.
- Nr. 41.
Inventory number: SA IA NASU.57.1.95.
Old number: Nr. 65.
Dimensions: 12x18 cm.
Condition: fair.
Label for the photographic negative or related inscription(s): inscription on a sheet of paper (in Russian): “65. Egypt. Process of coffin restoration”.
Description of the object represented: Detail of an anthropomorphic wooden coffin (base of foot), maybe the coffin lid now National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-829.
For the description of the lid see paragraph 4.3.
Related negatives: SA IA NASU.57.1.26– 32, 94, 95.
- Nr. 42.
Inventory number: SA IA NASU.57.1.37.
Old number: Nr. 74.
Dimensions: 12x18 cm.
Condition: fair, some small breaks on the right edge the glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s): Inscription on a paper envelope: “74. Egypt. Process of coffin restoration.” Envelope has the alternative number: 479, with note: ‘2 entries.’
Description of the object represented: Lid of the wooden coffin of Khonsuirdis (*Hnsw-iir-di.ś(j)*), now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71700.
General frontal view.
For the description of the coffin see 4.4
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 37–44, 100.
- Nr. 43.
Inventory number: SA IA NASU.57.1.38.
Old number: Nr. 111.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: The upper right part of the glass negative is broken off and lost.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.

Description of the object represented: Lid of the wooden coffin of Khonsuirdis, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71700.
General view of exterior right side.
For the description of the coffin see 4.4.

Related negatives: SA IA NASU.57.1. 37–44, 100.

Nr. 44.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.39.

Old number: Nr. 112.

Dimensions: 9x12 cm.

Condition: fair.

Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.

Description of the object represented: Lid of the wooden coffin of Khonsuirdis, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71700.
General view of exterior left side.
For the description of the coffin see 4.4.

Related negatives: SA IA NASU.57.1. 37–44, 100.

Nr. 45.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.40.

Old number: Nr. 67.

Dimensions: 12x18 cm.

Condition: the surface of the negative glass has some pollutions and emulsion losses in some places.

Label for the photographic negative or related inscription(s): inscription on a piece of paper (in Russian): "67. Egypt. Process of coffin restoration".

Description of the object represented: Lid of the wooden coffin of Khonsuirdis, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71700.
General view of the interior.
For the description of the coffin see 4.4.

Related negatives: SA IA NASU.57.1.37–44, 100.

Ancient Egypt in Kyiv mirrored on glass

Nr. 46.

Inventory number: SA IA NASU.57.1. 41.
Old number: Nr. 123.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: fair.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Lid of the wooden coffin of Khonsuirdis, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71700. Detail (lower part of legs and feet), exterior right side. For the description of the coffin see 4.4.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 37–44, 100.

Nr. 47.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.42.
Old number: Nr. 228.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: the glass plate is broken into several pieces; the bottom left fragment is missing. Fractures and minor losses of photo emulsion.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Case of the wooden coffin of Khonsuirdis, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71700. General view of exterior right side. For the description of the coffin see 4.4.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 37–44, 100.

Nr. 48.

Inventory number: SA IA NASU.57.1. 43.
Old number: Nr. 128.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: minor losses of emulsion on edge.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

Description of the object represented: Case of the wooden coffin of Khonsuirdis, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71700. General view of exterior left side. For the description of the coffin see 4.4.

Related negatives: SA IA NASU.57.1. 37–44, 100.

Nr. 49.

Inventory number: SA IA NASU.57.1. 44.
Old number: Nr. 173.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: some damages to emulsion on the edges.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.

Description of the object represented: Case of the wooden coffin of Khonsuirdis, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71700. Detail of the upper part of exterior back with damages. For the description of the coffin see 4.4.

Related negatives: SA IA NASU.57.1. 37–44, 100.

Nr. 50.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.100.
Old number: Nr. 69.
Dimensions: 12x18 cm.
Condition: fair.
Label for the photographic negative or related inscription(s): Inscription on a piece of paper: "69. Egypt. Process of coffin restoration."

Description of the object represented: two images on a single glass plate. The upper photo is a detail of some object with remains of plaster on the texture surface, probably the head end of a coffin case. The plaster remains contain fragments of a decoration, it suffered greatly, but some images appear to have been restored, in particular, there is a figure of goddess Neith. The lower photo on SA IA NASU.57.1.100 shows the bottom of the footboard of the coffin case of Khonsuirdis, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71700. For a description of the coffin, see paragraph 4.4.

Related negatives: SA IA NASU.57.1. 37–44, 100.

Ancient Egypt in Kyiv mirrored on glass

Nr. 51

Inventory number: SA IA NASU.57.1.45.
Old number: Nr. 115.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: some erosion of emulsion on the left edge.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Case of the anthropomorphic wooden coffin of the lady Nesmut (*Ns-mwt*), now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71695.
General view of exterior right side.
For the description of the coffin, see 4.5.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.

Nr. 52.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.46.
Old number: Nr. 71.
Dimensions: 12x18 cm.
Condition: fair.
Label for the photographic negative or related inscription(s): Inscription on a piece of paper: “71. Egypt. Process of coffin restoration.”
Description of the object represented: Case of the coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71695.
General view of the exterior right side.
The lid of an anthropomorphic coffin is in the foreground.
For the description of the coffin, see 4.5.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.

Nr. 53.

Inventory number: SA IA NASU.57.1. 47.
Old number: Nr. 226.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: lower right corner broken off.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

Description of the object represented: Case of the coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71695.

General view of the exterior left side.

For the description of the coffin, see 4.5.

Related negatives: SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.

Nr. 54.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.48.

Old number: Nr. 73.

Dimensions: 12x18 cm.

Condition: fair.

Label for the photographic negative or related inscription (s): Inscription on the envelope: "73. Egypt. Process of coffin restoration". Envelope has an alternative number: 457, maybe the inventory number of the coffin.

Under it is underlined inscription 'Odarka Romanova'.¹²⁹

Description of the object represented: Case of the coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71695.

General view of the interior. Broken remains of plaster are lying on the bottom.

For the description of the coffin, see 4.5.

Related negatives: SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.

Nr. 55.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.49.

Old number: Nr. 113.

Dimensions: 9x12 cm.

Condition: some chips on the corners, the right upper corner is missing.

Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope.

Description of the object represented: Case of the coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71695.

Detail of the foot end of the exterior left side of the case.

For the description of the coffin, see 4.5.

Related negatives: SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.

¹²⁹ Odarka Romanova (1853–1922) is the name of a Ukrainian poetess and writer; the connection of this person to the restoration of coffins is uncertain, if there actually was one.

Ancient Egypt in Kyiv mirrored on glass

Nr. 56.

Inventory number:	SA IA NASU.57.1.50.
Old number:	Nr. 114.
Dimensions:	9x12 cm.
Condition:	fair
Label for the photographic negative or related inscription(s):	number on the envelope.
Description of the object represented:	Case of the coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71695. Detail of the decoration. For the description of the coffin, see 4.5.
Related negatives:	SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.

Nr. 57.

Inventory number:	SA IA NASU.57.1. 51.
Old number:	Nr. 211.
Dimensions:	9x12 cm.
Condition:	fair.
Label for the photographic negative or related inscription(s):	number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented:	Case of the coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71695. Detail of the decoration (same as SA IA NASU.57.1.50). For the description of the coffin, see 4.5.
Related negatives:	SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.

Nr. 58.

Inventory number:	SA IA NASU.57.1.52.
Old number:	Nr. 222.
Dimensions:	9x12 cm.
Condition:	right upper corner broken off.
Label for the photographic negative or related inscription(s):	number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented:	Case of the coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71695.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

- Detail of the decoration (wider view of SA IA NASU.57.1.50 and SA IA NASU.57.1.51).
For the description of the coffin, see 4.5.
- Related negatives:** SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.
- Nr. 59.
- Inventory number:** SA IA NASU.57.1. 53.
Old number: Nr. 224.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: upper right corner is broken off and missing.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Case of the coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71695.
Detail of the decoration (similar to SA IA NASU.57.1.52).
For the description of the coffin, see 4.5.
- Related negatives:** SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.
- Nr. 60.
- Inventory number:** SA IA NASU.57.1.54.
Old number: Nr. 116.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: fair, lower right corner cracked.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Case of the coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71695.
Detail of the head end of the interior.
For the description of the coffin, see 4.5.
- Related negatives:** SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.
- Nr. 61.
- Inventory number:** SA IA NASU.57.1. 55.
Old number: Nr. 172.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: both upper corners broken off.
Label for the photographic number on the envelope and on the glass plate.

Ancient Egypt in Kyiv mirrored on glass

**negative or related
inscription(s):**

**Description of the
object represented:**

Case of the coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological
Museum of the NASU, inv. nr. 71695.
Detail of the interior (middle section).
For the description of the coffin, see 4.5.

Related negatives:

SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.

Nr. 62.

Inventory number:

SA IA NASU.57.1. 56.

Old number:

Nr. 171.

Dimensions:

9x12 cm.

Condition:

upper left corner broken off.

Label for the

number on the envelope and on the glass plate.

photographic

negative or related

inscription(s):

**Description of the
object represented:**

Case of the coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological
Museum of the NASU, inv. nr. 71695.
Detail of the interior (lower end).
For the description of the coffin, see 4.5.

Related negatives:

SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.

Nr. 63.

Inventory number:

SA IA NASU.57.1.57.

Old number:

Nr. 225.

Dimensions:

9x12 cm.

Condition:

lower corners broken off.

Label for the

The number on the envelope and on the glass plate.

photographic

negative or related

inscription(s):

**Description of the
object represented:**

Case of the coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological
Museum of the NASU, inv. nr. 71695.
Detail of the interior left side decoration.
For the description of the coffin, see 4.5.

Related negatives:

SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.

Nr. 64.

Inventory number:

SA IA NASU.57.1. 58.

Old number:

Nr. 227.

Dimensions:

9x12 cm.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

Condition: chips on corners.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Case of the coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71695.
 Detail of the interior right side decoration.
 For the description of the coffin, see 4.5.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.

Nr. 65.

Inventory number: SA IA NASU.57.1. 99.
Old number: Nr. 118.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: lower left corner broken off and lost.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Case of the coffin of Nesmut. now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71695.
 Detail of coffin case exterior (head end).
 For the description of the coffin, see 4.5.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.

Nr. 66.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.59.
Old number: Nr. 117.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: chips on both right side corners.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Lid of wooden coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71695.
 General oblique view of exterior from left during the process of restoration.
 For the description of the coffin, see 4.5.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.

Ancient Egypt in Kyiv mirrored on glass

Nr. 67.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.60.
Old number: Nr. 131.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: The negative is broken into three pieces, bottom left and top right corners are missing.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope.
Description of the object represented: Lid of wooden coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71695.
General exterior view from left after cleaning.
For the description of the coffin, see 4.5.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.

Nr. 68.

Inventory number: SA IA NASU.57.1. 61.
Old number: Nr. 210.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: the right top and bottom corners are missing.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Lid of the coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71695.
General exterior view similar to SA IA NASU.57.1.59 and SA IA NASU.57.1.60.
For the description of the coffin, see 4.5.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.

Nr. 69.

Inventory number: SA IA NASU.57.1. 62.
Old number: Nr. 41.
Dimensions: 12x18 cm.
Condition: fair, some small chips on edges.
Label for the photographic negative or related inscription(s): inscription on the tissue-paper (in Russian): “41. Egypt. Coffin. View from the side”.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

Description of the object represented: Lid of the coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71695.
General oblique view of exterior from the right.
For the description of the coffin, see 4.5.

Related negatives: SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.

Nr. 70.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.63.
Old number: Nr. 110.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: some small chips on the corners of the glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.

Description of the object represented: Lid of the coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71695.
General view of the exterior right side.
For the description of the coffin, see 4.5.

Related negatives: SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.

Nr. 71.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.64.
Old number: Nr. 124.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: chips on corners.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.

Description of the object represented: Lid of the coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71695.
General view of the exterior left side.
For the description of the coffin, see 4.5.

Related negatives: SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.

Nr. 72.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.65.
Old number: Nr. 122.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: The bottom left corner of the negative is missing.

Ancient Egypt in Kyiv mirrored on glass

Label for the photographic negative or related inscription(s):	number on the envelope.
Description of the object represented:	Lid of the coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71695. Detail of the exterior right side (head and shoulders). For the description of the coffin, see 4.5.
Related negatives:	SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.

Nr. 73.

Inventory number:	SA IA NASU.57.1. 66.
Old number:	Nr. 241.
Dimensions:	9x12 cm.
Condition:	top right corner broken off.
Label for the photographic negative or related inscription(s):	number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented:	Lid of the coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71695. Detail of the exterior right side (head and shoulders). For the description of the coffin, see 4.5.
Related negatives:	SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.

Nr. 74.

Inventory number:	SA IA NASU.57.1. 67.
Old number:	Nr. 248.
Dimensions:	9x12 cm.
Condition:	Negative is broken into two pieces, chips on top and bottom edges, lower right corner broken off.
Label for the photographic negative or related inscription(s):	number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented:	Lid of the coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71695. Detail of the exterior (head and the middle part with sculptured hands). For the description of the coffin, see 4.5.
Related negatives:	SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

Nr. 75.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.68.
Old number: Nr. 247.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: The photonegative is broken into two pieces; top and bottom right corners broken off; chipping of the surface.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Lid of the coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71695.
Detail of the exterior foot end from right.
For the description of the coffin, see 4.5.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.

Nr. 76.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.69.
Old number: Nr. 239.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: top right corner broken off; minor losses of emulsion.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Lid of the coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71695.
Detail of the exterior top of the head.
For the description of the coffin, see 4.5.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.

Nr. 77.

Inventory number: SA IA NASU.57.1. 70.
Old number: Nr. 125.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: Top left and right and bottom right corners broken off.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Lid of the coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71695.

Ancient Egypt in Kyiv mirrored on glass

Related negatives: Detail of the cross section of the lid with footpiece removed.
For the description of the coffin, see 4.5.
SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.

Nr. 78.

Inventory number: SA IA NASU.57.1. 71.
Old number: Nr. 127.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: fair.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Lid of the coffin of Nesmut, now Odesa Archaeological Museum of the NASU, inv. nr. 71695.
Detail of the cross section of the footpiece.
For the description of the coffin, see 4.5.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 45–71, 99.

Nr. 79.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.72.
Old number: Nr. 130.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: top right corner of the glass negative is missing; the bottom right corner broken off.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Mummy, possibly associated with the coffin National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-828 (case) and inv. nr. APX-838 (lid) (see SA IA NASU.57.1.15–25, 33–36, 98).
General view from right on floor lying on newspaper.
For the description of the mummy, see 4.6.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 72–73.

Nr. 80.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.73.
Old number: Nr. 223.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: corners broken; damages to emulsion in places.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

Label for the photographic negative or related inscription(s):	number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented:	Mummy, possible associated with the coffin National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-828 (case) and inv. nr. APX-838 (lid) (see SA IA NASU.57.1.15–25, 33–36, 98). General view, same as SA IA NASU.57.1.72. For the description of the mummy, see 4.6.
Related negatives:	SA IA NASU.57.1. 72–73.
Nr. 81.	
Inventory number:	SA IA NASU.57.1.74.
Old number:	Nr. 132.
Dimensions:	9x12 cm.
Condition:	erosion of emulsion in some places on the edges.
Label for the photographic negative or related inscription(s):	number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented:	Human mummy, partly unwrapped (maybe a forgery). For the description of the item, see 4.7.
Related negatives:	SA IA NASU.57.1.74–75.
Nr. 82.	
Inventory number:	SA IA NASU.57.1.75.
Old number:	Nr. 120.
Dimensions:	9x12 cm.
Condition:	top corners broken off; crack in the bottom right section.
Label for the photographic negative or related inscription(s):	number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented:	Detail of a human mummy and false papyrus scroll associated with SA IA NASU.57.1.74. For the description of the item, see 4.7.
Related negatives:	SA IA NASU.57.1. 74–75.
Nr. 83.	
Inventory number:	SA IA NASU.57.1.76.
Old number:	–

Ancient Egypt in Kyiv mirrored on glass

Dimensions: 12x18 cm.
Condition: some erosion of emulsion in some place.
Label for the photographic negative or related inscription(s): absent.
Description of the object represented: Right hand of a human mummy (top side).
For a description of the item, see paragraph 4.8.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 76–77.

Nr. 84.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.77.
Old number: –
Dimensions: 12x18 cm.
Condition: some erosion of emulsion on bottom edge; emulsion is exfoliated in places.
Label for the photographic negative or related inscription(s): absent.
Description of the object represented: Right hand of a human mummy (palm side).
For a description of the item, see paragraph 4.8.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 76–77.

Nr. 85.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.78.
Old number: Nr. 245.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: The glass plate is broken into four pieces.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Part of a cartonnage funerary mask, now Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts (Kyiv) inv. nr. 355 ATK.
Frontal view.
For a description of the item, see paragraph 4.9.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 78–83.

Nr. 86.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.79.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

Old number: Nr. 246.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: bottom corners broken off; chips on right edge.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Part of a cartonnage funerary mask, now Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts (Kyiv), inv. nr. 355 ATK.
View of the right side.
For a description of the item, see paragraph 4.9.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 78–83.

Nr. 87.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.80.
Old number: Nr. 249.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: cracks in upper section; chips on right and bottom edges.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Part of a cartonnage funerary mask, now Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts (Kyiv) inv. nr. 355 ATK.
View of the right side.
For a description of the item, see paragraph 4.9.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 78–83.

Nr. 88.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.81.
Old number: Nr. 250.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: the glass plate is broken into several pieces; one fragment is missing.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Part of a cartonnage funerary mask, now the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts (Kyiv) inv. nr. 355 ATK.

Ancient Egypt in Kyiv mirrored on glass

Related negatives: View of the left side of the mask.
For a description of the item, see paragraph 4.9.
SA IA NASU.57.1. 78–83.

Nr. 89.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.82.
Old number: Nr. 251.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: cracked; top left and top right and bottom right corners broken off.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Part of a cartonnage funerary mask, now Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts (Kyiv) inv. nr. 355 ATK.
View of the top of the head.
For a description of the item, see paragraph 4.9.

Related negatives: SA IA NASU.57.1. 78–83.

Nr. 90.

Inventory number: SA IA NASU.57.1. 83.
Old number: Nr. 238.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: top and bottom right corners broken off.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Part of a cartonnage funerary mask, now Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts (Kyiv) inv. nr. 355 ATK.
View of the interior.
For a description of the item, see paragraph 4.9.

Related negatives: SA IA NASU.57.1. 78–83.

Nr. 91.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.84.
Old number: Nr. 244.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: both top corners broken off; loss of emulsion in places.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

Label for the photographic negative or related inscription(s): The number is on the envelope and on the glass plate. There is also a label on the photo (in Ukrainian): "A portrait of a deceased person from the lid of a coffin."
Description of the object represented: Wooden mask from an anthropomorphic coffin (maybe a forgery) on a round support.
For a description of the item see paragraph 4.10.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 84–85.

Nr. 92.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.85.
Old number: Nr. 243.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: top right corner broken off; damages to emulsion in places.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Wooden mask from an anthropomorphic coffin (maybe a forgery) on a round support.
View of the right side.
For a description of the item see paragraph 4.10.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 84–85.

Nr. 93.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.86.
Old number: Nr. 232.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: corners broken off; a crack on the surface of glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Wooden box for shabtis.
Frontal view.
For a description of the box, see paragraph 4.11.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 86–92.

Nr. 94.

Inventory number: SA IA NASU.57.1. 87.
Old number: Nr. 229.
Dimensions: 9x12 cm.

Ancient Egypt in Kyiv mirrored on glass

Condition: bottom left corner is missing.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Wooden box for shabtis.
View of the right flank side.
For a description of the box, see paragraph 4.11.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 86–92.

Nr. 95.

Inventory number: SA IA NASU.57.1. 88.
Old number: Nr. 230.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: top right corner broken off.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Wooden box for shabtis.
View of the left flank side.
For a description of the box, see paragraph 4.11.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 86–92.

Nr. 96.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.89.
Old number: Nr. 231.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: top right corner broken off.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Wooden box for shabtis.
View of the back side. Similar to SA IA NASU.57.1.90.
For a description of the box, see paragraph 4.11.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 86–92.

Nr. 97.

Inventory number: SA IA NASU.57.1. 90.
Old number: Nr. 233.
Dimensions: 9x12 cm.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

Condition: Minor loss of emulsion on the edge.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Wooden box for shabtis.
 View of the back side. Similar to SA IA NASU.57.1.89.
 For a description of the box, see paragraph 4.11.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 86–92.

Nr. 98.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.91.
Old number: Nr. 237.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: chips on left edge.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Wooden box for shabtis.
 Detail of the decoration of the back side.
 For a description of the box, see paragraph 4.11.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 86–92.

Nr. 99.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.92.
Old number: Nr. 167.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: corners broken off; damaged emulsion on lower edge.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Wooden box for shabtis.
 View of the interior of the back side.
 For a description of the box, see paragraph 4.11.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 86–92.

Nr. 100.

Inventory number: SA IA NASU.57.1. 96.
Old number: Nr. 96.
Dimensions: 9x12 cm.

Ancient Egypt in Kyiv mirrored on glass

Condition: corners broken off.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Detail of anthropomorphic coffin case (probably foot end).
Related negatives: –

Nr. 101.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.97.
Old number: Nr. 119.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: bottom right corner broken off; some erosion of emulsion on edges.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Detail of anthropomorphic coffin case (probably foot end).
Related negatives: –

Nr. 102.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.101.
Old number: Nr. 70.
Dimensions: 12x18 cm.
Condition: fair.
Label for the photographic negative or related inscription(s): Inscription on a piece of paper: “70. Egypt. Process of coffin restoration.”
Description of the object represented: Two images on plate.
Left: detail of some wooden object with remains of painted plaster over linen; part of image of Selket.
Right: detail of some wooden object with remains of painted plaster over linen; part of image of a female figure.
Related negatives: –

Nr. 103.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.102.
Old number: Nr. 234.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

Dimensions: 9x12 cm.
Condition: corners broken off; losses of emulsion.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Detail of cracked painted plaster on linen with remains of decoration.
Related negatives: –

Nr. 104.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.103.
Old number: Nr. 235.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: Losses of emulsion on edges.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Detail of broken painted plaster on linen with remains of decoration.
Related negatives: –

Nr. 105.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.104.
Old number: Nr. 129.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: corners broken off.
Label for the photographic negative or related inscription(s): number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented: Lid of anthropomorphic wooden coffin. General view of the interior.
Related negatives: SA IA NASU.57.1.104–105.

Nr. 106.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.105.
Old number: Nr. 133.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: top and bottom left corners broken off.

Ancient Egypt in Kyiv mirrored on glass

Label for the photographic negative or related inscription(s):	number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented:	Detail of the interior of the anthropomorphic wooden coffin SA IA NASU.57.1.104.
Related negatives:	SA IA NASU.57.1.104–105.

Nr. 107.

Inventory number:	SA IA NASU.57.1.106.
Old number:	Nr. 169.
Dimensions:	9x12 cm.
Condition:	bottom left corner broken off.
Label for the photographic negative or related inscription(s):	number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented:	Detail of a wooden object in bad condition.
Related negatives:	–

Nr. 108.

Inventory number:	SA IA NASU.57.1.107.
Old number:	Nr. 174.
Dimensions:	9x12 cm.
Condition:	top and bottom right corners broken off.
Label for the photographic negative or related inscription(s):	number on the envelope and on the glass plate.
Description of the object represented:	Detail of a wooden object.
Related negatives:	–

Nr. 109.

Inventory number:	SA IA NASU.57.1.108.
Old number:	Nr. 175.
Dimensions:	9x12 cm.
Condition:	some damage to emulsion on edges.
Label for the photographic	number on the envelope and on the glass plate.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

negative or related

inscription(s):

Description of the Detail of a wooden object.

object represented:

Related negatives: –

3.3. Photonegatives depicting reproductions of ancient Egypt monuments and sites

Nr. 110.

Inventory number:	SA IA NASU.57.1.109.
Old number:	Nr. 60.
Dimensions:	9x12 cm.
Condition:	some chips on corners and edges.
Label for the photographic negative or related inscription(s):	caption to the illustration: "Gise. Sphinx nach der letzten Ausgrabung 1929, von O gesehen. Guizèh. Le Sphinx après les dernières fouilles en 1929, vu de l'Est. Giza. The Sphinx after the latest excavation in 1929, seen from the East. Ghiza. La Sfinge dopo gli ultimi scavi del 1929, vista dall'Est."
Description of the reproduction:	Frontal view of the Sphinx of Giza with Mycerinus and part of Chephren pyramids in background. For a description of the set SA IA NASU.57.1.109–114, see paragraph 5.1.
Related negatives:	SA IA NASU.57.1.109–114.

Nr. 111.

Inventory number:	SA IA NASU.57.1.110.
Old number:	Nr. 63.
Dimensions:	9x12 cm.
Condition:	both lower corners broken and edge chipped.
Label for the photographic negative or related inscription(s):	Illustration accompanied by a running foot at the bottom of the page and captions beneath the illustration. The running foot is: '1*Ägypten.' Captions: "Gise. Sphinx (1914). Guizèh. Le Sphinx en 1914. Giza. The Sphinx in 1914. Ghiza. La Sfinge (1914)".
Description of the reproduction:	Frontal view of the Great Sphinx of Giza still partly buried in the sand. The pyramid of Chephren is in the background. For a description of the set SA IA NASU.57.1.109–114, see paragraph 5.1.
Related negatives:	SA IA NASU.57.1.109–114.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

Nr. 112.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.111.
Old number: Nr. 75.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: both upper corners broken and edge chipped.
Label for the photographic negative or related inscription(s): Captions to the illustration:
 "Karnak. Nordtor.
 Karnak. Porte septentrionale.
 Karnak. Northern Gate.
 Karnak. Porta settentrionale."
Description of the reproduction: The gateway of Ptolemy III Euergetes and Ptolemy IV Philopator to the Precinct of Montu, North Karnak.
 For a description of the set SA IA NASU.57.1.109–114, see paragraph 5.1.
Related negatives: SA IA NASU.57.1.109–114.

Nr. 113.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.112.
Old number: Nr. 76.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: right corners broken, some chips on the edge.
Label for the photographic negative or related inscription(s): captions to the illustration:
 "Faijūm. Dorf El-Agamijin.
 Fayoum. Village El-Agamiyîn.
 Fayum. Village El-Agamiyeen.
 Fayum. Il villaggio di El-Agamiin."
Description of the reproduction: General view of the village of Ell-Agamiyn, Faiyum.
 For a description of the set SA IA NASU.57.1.109–114, see paragraph 5.1.
Related negatives: SA IA NASU.57.1.109–114.

Nr. 114.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.113.
Old number: –
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: left bottom corner broken off and missing; right top and bottom corners broken.
Label for the photographic negative or related inscription(s): Caption to the illustration in German, French, English and Italian; the beginnings of the two first captions are lost:
 "...[Che]ops-pyramide.
[Pyr]amide de Khéops.
 Giza. The Kheops-pyramid.

Description of the reproduction: Ghiza. La Piramide de Cheope.».
Aerial view of the pyramid of Cheops at Giza.
For a description of the set SA IA NASU.57.1.109–114, see paragraph 5.1.

Related negatives: SA IA NASU.57.1. 109–114.

Nr. 115.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.114.

Old number: –

Dimensions: 9x12 cm.

Condition: right top corner is broken off and missing, some chips on the edge.

Label for the photographic negative or related inscription(s): Caption to the illustration:
“Gise. Chefren-Pyramide.
Guizèh. Pyramide de Khéphrén.
Giza. The Khepren-pyramid.
Ghisa. La pyramide del Chefren.”.

Description of the reproduction: Aerial view of the pyramid of Chephren at Giza.
For a description of the set SA IA NASU.57.1.109–114, see paragraph 5.1.

Related negatives: SA IA NASU.57.1.109–114.

Nr. 116.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.115.

Old number: Nr. 62.

Dimensions: 9x12 cm.

Condition: some breaks on the corners and edges.

Label for the photographic negative or related inscription(s): inscription on the illustration:
“Photo. Bonfils. The Step Pyramid of Sakkara. The tomb of Zoser and the first pyramid to be erected in Egypt”.

Description of the reproduction: The Step Pyramid of Djoser at Saqqara.
For a description of the photonegative SA IA NASU.57.1.115, see paragraph 5.2.

Related negatives: –

Nr. 117.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.116.

Old number: –

Dimensions: 12x18 cm.

Condition: some chips on the edges.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

Label for the photographic negative or related inscription(s):	inscription on the envelope: "Egypt. Egyptian mummies (reproduction)". Envelope appears to have been added later and it has no number. Inscription on the illustration: "Tafel 126. [S] 499. Aegyptische Mumienleichen und Leichenbretter verschiedener Epochen. (Bildbeschreibung siehe unter dem Artikel „Mumien“.)". The number 499 is the page number.
Description of the reproduction:	Human mummies. For a description of the photonegative SA IA NASU.57.1.116, see paragraph 5.3.
Related negatives:	–

Nr. 118.

Inventory number:	SA IA NASU.57.1.117.
Old number:	–
Dimensions:	12x18 cm.
Condition:	the glass plate is cracked and has a break at the top and chips on the edges.
Label for the photographic negative or related inscription(s):	inscription on the envelope: "Egypt. Chernyavka. ¹³⁰ The negative is broken". Envelope appears to have been added later and it has no number. Also the fragments "Chernyavka" and "the negative is broken" seem to have been written also later (in pencil) than the term "Egypt".
Description of the reproduction:	This illustration is from a book in Polish. To the left part of p. 109 with Figs. 215 and 216. To the right page without number with Figs. 212, 213. For a description of the photonegative SA IA NASU.57.1.117, see paragraph 5.4.
Related negatives:	–

Nr. 119.

Inventory number:	SA IA NASU.57.1.118.
Old number:	Nr. 16.
Dimensions:	12x18 cm.
Condition:	the glass plate has a fracture; a black paper frame was glued onto it.
Label for the photographic	the inscription on tissue-paper supplying the glass plate (in Russian):

¹³⁰ Chernyavka probably is a name of a village in Ukraine where archaeological excavations were carried on in the 1930s, but the connection between this village and the reproduction or the restoration of the Egyptian objects is unknown.

negative or related inscription(s): “16. Heavens as a cow after religious beliefs of the Egyptians”.
Description of the reproduction: Drawing of a cosmological scene from a monograph by J. H. Breasted,¹³¹ or copies of this illustration in other works. For a description of the set SA IA NASU.57.1.118–131, 141 see paragraph 5.5.
Related negatives: SA IA NASU.57.1.118–131, 141.

Nr. 120.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.119.
Old number: Nr. 17.
Dimensions: 12x18 cm.
Condition: a black paper frame was glued onto the glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s): the inscription on tissue-paper, supplied the glass plate (in Russian): “17. Pharaoh Akhenaten and his family are worshipping the god Aton. Sunrays end in hands holding out toward the Pharaoh.”
Description of the reproduction: Drawing of a scene of Akhenaton worshipping Aton from the Amarna tomb of I(j)py. For a description of the set SA IA NASU.57.1.118–131, 141 see paragraph 5.5.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 118–131,141.

Nr. 121.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.120.
Old number: Nr. 18.
Dimensions: 12x18 cm.
Condition: a black paper frame was glued onto the glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s): the inscription on a piece of tissue-paper supplied the glass plate (in Russian): “18. Battle between the Egyptians and the Hittites, the Egyptian chariots are represented on the left, the chariots of Hittites in the right”.
Description of the reproduction: Drawing of a fragment of the battle of Rameses II at Kadesh from the monograph of I. Rosselini.¹³² For a description of the set SA IA NASU.57.1.118–131,141 see paragraph 5.5.
Related negatives: SA IA NASU.57.1.118–131, 141.

Nr. 122.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.121.

¹³¹ Breasted 1905, p. 53, fig. 30; Breasted 1909, p. 54, fig. 30; Breasted 1911, S. 53, Abb. 29.

¹³² Rosselini 1832, vol. I, pl. LXXXVII.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

Old number: Nr. 19.
Dimensions: 12x18 cm.
Condition: a black paper frame was glued onto the glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s): the inscription on a piece of tissue-paper: "19. Barter scenes in Egypt during the Old Kingdom".
Description of the reproduction: Drawing of two Old Kingdom market scenes from the tomb of Fetekta at Abu-Sir.
For a description of the set SA IA NASU.57.1.118–131, 141 see paragraph 5.5.
Related negatives: SA IA NASU.57.1.118–131, 141.

Nr. 123.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.122.
Old number: Nr. 20.
Dimensions: 12x18 cm.
Condition: a black paper frame was glued onto the glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s): the inscription on tissue-paper (in Russian): "20. Battle between the Egyptians and the Philistines".
Description of the reproduction: Drawing of a part of the battle scene of Rameses III against the Sea Peoples at Medinet Habu.
For a description of the set SA IA NASU.57.1.118–131, 141 see paragraph 5.5.
Related negatives: SA IA NASU.57.1.118–131, 141.

Nr. 124.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.123.
Old number: Nr. 21.
Dimensions: 12x18 cm.
Condition: a black paper frame was glued onto the glass plate; the top right edge has a break.
Label for the photographic negative or related inscription(s): the inscription on tissue-paper (in Russian): "21. Egypt. The class structure".
Description of the reproduction: Drawing of the transport of a colossal statue from the tomb of Djehuty-hotep at El Bersheh (tomb Nr. 2).
For a description of the set SA IA NASU.57.1.118–131, 141 see paragraph 5.5.
Related negatives: SA IA NASU.57.1.118–131, 141.

Ancient Egypt in Kyiv mirrored on glass

Nr. 125.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.124.
Old number: Nr. 23.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: a black paper frame was glued onto the glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s): inscription on tissue-paper: "23. Egyptians siege a Palestinian fortress".
Description of the reproduction: Drawing of a scene with the siege to a town from Beni Hassan tomb of Khety (Nr. 17).
For a description of the set SA IA NASU.57.1.118–131, 141 see paragraph 5.5.
Related negatives: SA IA NASU.57.1.118–131, 141.

Nr. 126.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.125.
Old number: Nr. 24.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: a black paper frame was glued onto the glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s): inscription on tissue paper: "24. Egypt. Punishment of tax dodgers".
Description of the reproduction: Drawing of a punishment scene from the Beni Hasan tomb of Baqet III (Nr. 15).
For a description of the set SA IA NASU.57.1.118–131, 141 see paragraph 5.5.
Related negatives: SA IA NASU.57.1. 118–131, 141.

№ 127.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.126.
Old number: Nr. 25.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: a black paper frame was glued onto the glass plate, which is broken into two parts.
Label for the photographic negative or related inscription(s): inscription on tissue paper and on the illustration is the same (in Russian): "Egyptian spearmen of Rameses II".
Description of the reproduction: Drawing a row of marching spearmen.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

Related negatives: For a description of the set SA IA NASU.57.1.118–131, 141 see paragraph 5.5.
SA IA NASU.57.1.118–131, 141.

Nr. 128.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.127.
Old number: Nr. 26.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: a black paper frame was glued onto the glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s): inscription on tissue paper: "26. Egypt. Flint knife with engraved gold plated handle".
Description of the reproduction: Drawing of a flint knife with handle covered in gold. Probably copied from a figure in a monograph by *J. h. Breasted*.¹³³
For a description of the set SA IA NASU.57.1.118–131, 141 see paragraph 5.5.
Related negatives: SA IA NASU.57.1.118–131, 141.

Nr. 129.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.128.
Old number: Nr. 27.
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: a strip of black paper was glued onto the glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s): inscription on tissue paper (in Russian): "27. Egypt. Religion", the same caption is on the illustration: "Table 110. Egypt. Religion".
Description of the reproduction: Drawing representing a solar boat. Probably copied from a monograph by *J. H. Breasted*.¹³⁴
For a description of the set SA IA NASU.57.1.118–131, 141 see paragraph 5.5.
Related negatives: SA IA NASU.57.1.118–131, 141.

Nr. 130.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.129.
Old number: Nr. 28.
Dimensions: 9x12 cm.

¹³³ Breasted 1905, p. 29, fig. 9; Breasted 1909, p. 29, fig. 9; Breasted 1911, S. 29, Abb. 9.

¹³⁴ Breasted 1905, p. 57, fig. 32; Breasted 1909, p. 57, fig. 32; Breasted 1911, S. 55, Abb. 31.

Ancient Egypt in Kyiv mirrored on glass

Condition:	The right upper corner of the glass plate is broken off and lost. A black paper frame was glued onto the glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s):	inscription on tissue paper (in Russian): "28. Egypt. Science". The same inscription is on the illustration: "Table 35. Egypt. Science".
Description of the reproduction:	Drawing of tools for measurements and a fragment of Ancient Egyptian astronomical text. For a description of the set SA IA NASU.57.1.118–131, 141 see paragraph 5.5.
Related negatives:	SA IA NASU.57.1.118–131, 141.

Nr. 131.

Inventory number:	SA IA NASU.57.1.130.
Old number:	Nr. 29.
Dimensions:	9x12 cm.
Condition:	a frame of black paper was glued onto the glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s):	inscription on tissue paper (in Russian): "29. Egypt. Agriculture." The same inscription is on the illustration itself: "Table 11. Egypt. Agriculture". An additional piece of paper found with this glass plate has the inscription: "Egypt. 10 items."
Description of the reproduction:	Two drawings: Top. Agricultural scene from the tomb of Nakht (TT 52) in Thebes. Bottom. Agricultural scenes and agricultural tools. For a description of the set SA IA NASU.57.1.118–131, 141 see paragraph 5.5.
Related negatives:	SA IA NASU.57.1.118–131.

Nr. 132.

Inventory number:	SA IA NASU.57.1.131.
Old number:	Nr. 30.
Dimensions:	12x18 cm.
Condition:	a black paper frame was glued onto the glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s):	inscription on tissue paper (in Russian): "30. Egypt. A Syrian man. A man of the Keftiw people (Crete)".
Description of the reproduction:	Drawing showing an Asian and a 'Keftiw' man. For a description of the set SA IA NASU.57.1.118–131, 141 see paragraph 5.5.
Related negatives:	SA IA NASU.57.1.118–131, 141.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

Nr. 133.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.141.
Old number: –
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: Fair.
Label for the photography: Photopositive printed on paper.
 Caption to illustration: "Ill. 21. Jeweler before a melting pot".
Description of the reproduction: Contact print made from glass negative now missing from the collection.
 For a description of the set SA IA NASU.57.1.118–131, 141 see paragraph 5.5.
Related negatives: Evidently SA IA NASU.57.1.118–131, 141.

Nr. 134.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.132.
Old number: Nr. 22.
Dimensions: 12x18 cm.
Condition: a black paper frame was glued onto the glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s): inscription on tissue paper (in Russian): "22. Egypt. Sesostri III (the beginning of the 2nd millennium B.C.)".
 Caption to the illustration: "Table V. Sesostri III. Red granite. (Middle Kingdom. Beginning of the 2nd millennium B.C. Cairo Museum)".
Description of the reproduction: Upper part of a colossal statue of Sesostri III Cairo, Egyptian Museum CCG 42012.
 For a description of the set SA IA NASU.57.1.132–139 see paragraph 5.6.
Related negatives: SA IA NASU.57.1.132–139.

Nr. 135.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.133.
Old number: Nr. 31.
Dimensions: 12x18 cm.
Condition: a black paper frame was glued onto the glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s): inscription on paper (in Russian): "31. "Egypt. A statue of Sesostri I from Lisht (The Middle Kingdom, the beginning of the 2nd millennium B.C.)".
 Caption to the illustration: "23. A statue of Sesostri I from Lisht. Limestone. (The Middle Kingdom. The beginning of the 2nd millennium B.C.)". The number 23 is the original

Ancient Egypt in Kyiv mirrored on glass

Description of the reproduction: number of the plate in the book; the original page number as well, is p. 69.
Upper part of a statue of Sesostris I from Lisht, now Cairo, Egyptian Museum CCG 411.
For a description of the set SA IA NASU.57.1. 132–139 see paragraph 5.6.

Related negatives: SA IA NASU.57.1.132–139.

Nr. 136.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.134.
Old number: Nr. 32.
Dimensions: 12x18 cm.
Condition: a black paper frame was glued onto the glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s): inscription on tissue paper (in Russian): “32. Egypt. Amenemhat III. Limestone (nearly 3 thousands B.C.)”.

Description of the reproduction: Upper part of a statue of Amenemhat III from Hawara, now Cairo, Egyptian Museum CCG 385.
For a description of the set SA IA NASU.57.1. 132–139 see paragraph 5.6.

Related negatives: SA IA NASU.57.1.132–139.

Nr. 137.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.135.
Old number: Nr. 34.
Dimensions: 12x18 cm.
Condition: a black paper frame was glued onto the glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s): inscriptions on a piece of paper (in Russian): “34. Colossi of the rock-cut temple of Rameses II at Abu Simbel (New Kingdom, middle of the XIIIth century B.C.)”.

Description of the reproduction: The southern part of the façade of the temple of Rameses II at Abu Simbel.
For a description of the set SA IA NASU.57.1.132–139 see paragraph 5.6.

Related negatives: SA IA NASU.57.1.132–139.

Nr. 138.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.136.
Old number: Nr. 35.
Dimensions: 12x18.

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

Condition:	the glass plate is broken into two parts; a black paper frame was glued onto the glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s):	inscription on a piece of paper (in Russian): "35. A general view of the temple in Luxor (The New Kingdom, the reigns of Amenhotep III – 1411–1375 B.C. and Rameses II 1292–1225 B.C.)". The piece of paper glued with the negative was re-used, the inscriptions on the reverse contain remains of some slogan or announcement of the Communist Party. ¹³⁵
Description of the reproduction:	Aerial view of the Temple of Luxor. For a description of the set SA IA NASU.57.1. 132–139 see paragraph 5.6.
Related negatives:	SA IA NASU.57.1.132–139.

Nr. 139.

Inventory number:	SA IA NASU.57.1.137.
Old number:	Nr. 36.
Dimensions:	12x18 cm.
Condition:	a black paper frame was glued onto the glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s):	inscription on a piece of paper (in Russian): "36. Sphinxes Alley leading to Karnak (The New Kingdom. Reign of Rameses II 1292–1225 B.C.)".
Description of the reproduction:	Alley of sphinxes of the Karnak temple. The photo is identical to the photo in a monograph by Turaev. ¹³⁶ For a description of the set SA IA NASU.57.1. 132–139 see paragraph 5.6.
Related negatives:	SA IA NASU.57.1.132–139.

Nr. 140.

Inventory number:	SA IA NASU.57.1.138.
Old number:	Nr. 37.
Dimensions:	12x18 cm.
Condition:	a black paper frame was glued onto the glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s):	inscription on a piece of paper (in Russian): "37. Egypt. General view of the temple of Queen Hatshepsut in Deir el-Bahari". Parts of the caption to the illustration are visible on the glass plate as well proving it is a copy from some

¹³⁵ The reverse side of the paper contains four lines with remains of some inscriptions mentioning the Soviets, Central Committee of the All-Union Communist Party (Bolsheviks) etc.

¹³⁶ Turaev 1936, vol. I, p. 315 (lower photo).

Ancient Egypt in Kyiv mirrored on glass

Description of the reproduction: Russian book, it was similar to the inscription on the paper: "... queen Hatshepsut in Deir el-Bahari".
General view of the temple of Queen Hatshepsut at Deir el-Bahari.
For a description of the set SA IA NASU.57.1. 132–139 see paragraph 5.6.

Related negatives: SA IA NASU.57.1.132–139.

Nr. 141.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.139.
Old number: –
Dimensions: 12x18 cm.
Condition: the upper part of the negative is broken off and a fragment is missing; a black paper frame, now partly lost, was glued onto the glass plate.
Label for the photographic negative or related inscription(s): inscription on the illustration: "Statue of Khafren. Diorite (the Old Kingdom. Around the middle of third millennium B. C.) Cairo Museum".
Description of the reproduction: Statue of Khafren, CCG 14.
For a description of the set SA IA NASU.57.1.132–139 see paragraph 5.6.
Related negatives: SA IA NASU.57.1.132–139.

Nr. 142

Inventory number: SA IA NASU.57.1.140.
Old number: –
Dimensions: 9x12 cm.
Condition: lower right corner of the glass plate is broken off.
Label for the photographic negative or related inscription(s): Captions on the glass plate:
over illustration: "Mittelalterliche und neuere Kupferlegierungen".
Beneath illustration:
"Abb. 55. Ägyptische Bronze im luftdicht abgeschlossenen Kasten über Trockenmittel (Hildesheimer Römer – Museum). Etwa 1/15 nat. Gr."
A fragment of the third caption:
"...schale unter der durchlochten Platte, die mit eine.... in der Abbildung aufgerollten) schwar...n Gazestoff".
Description of the reproduction: The negative is a reproduction of illustration Nr. 55 of some book written in German. The photo copied on the negative

3. Catalogue of the collection of 'Ancient Egypt' glass photonegatives

represents a bronze image of the head of an Egyptian king from the Hildesheimer Römer-Museum.

For a description of the photonegative
SA IA NASU.57.1.140 see paragraph 5.7.

Related negatives: –

Nr. 143.

Inventory number: SA IA NASU.57.1.142.

Old number: –

Dimensions: 8,5x8,5 cm.

Condition: The plate has a lot of fractures; a black paper frame was glued onto the glass plate.

Label for the –

**photographic
negative or related
inscription(s):**

**Description of
photonegative:** The photonegative displays a group of Red Army soldiers together with a guide on a tour of the museum near, near a case with Egyptian objects.

For a description of the photonegative
SA IA NASU.57.1.142 see paragraph 5.8.

Related negatives: –

4. Ancient Egyptian objects shown in the negatives of Scholarly Archive of the Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine

4.1. Rectangular coffin with vaulted lid

SA IA NASU. Fonds nr. 57. Inventory nr. 1. Items nrs. 1–14, 93, 143

The first object that it was possible to identify on the negatives was a rectangular wooden coffin with a vaulted lid. This coffin was plastered and painted with decoration and hieroglyphic inscriptions. The black-and-white photos although provide information that the decoration of the coffin was multicolor.

Unfortunately, the surviving negatives do not present one side of the coffin case, the short side wall of the case below the feet. There are no frontal photos of the vaulted lid or interior parts of the coffin either.

The name of the coffin owner was *Ns-p(3)-ntr* “that one/he who belongs to god”. It is a male name that was recorded during the Late Period and the Greek epoch.¹³⁷ The name of his father is inscribed in two variations: *Hr(w)-m-3h-bjt*¹³⁸ that can be considered the normative spelling of the name, and the variant of the same name as *Hr(w)-3h-bjt*. The name of the mother of the coffin owner is *T3-dj-Hr(w)-p3-hrdw*,¹³⁹ there are also variations in the orthography of the name. As was pointed out in chapter 2.1, a coffin with such a name at the Cairo Egyptian Museum was mentioned in the paper by Spiegelberg, who saw the coffin of Nespanetjer son of Horemakhbit and Tadiherpakheredu exhibited for sale in winter, 1903.¹⁴⁰

This wooden coffin was purchased by Bohdan Khanenko and his wife Varvara Khanenko in Cairo during the period between 1903 and 1905 from the Egyptian Museum, which sold ancient Egyptian objects from archaeological excavations that

¹³⁷ Ranke 1935–1952, Band I, S. 176, 6.

¹³⁸ Ranke 1935–1952, Band I, S. 247, 15.

¹³⁹ Ranke 1935–1952, Band I, S. 374, 7. The name of this lady was included in Ranke’s list.

¹⁴⁰ Spiegelberg 1905, p. 85.

4. Ancient Egyptian objects shown in the negatives of Scholarly Archive...

were duplicates of or similar to the items already in its collection. The Khanenkos acquired this coffin together with other Egyptian objects as a special gift for a newly opened Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences of His Majesty Sovereign Emperor Nikolay Alexandrovich. This coffin was mentioned in the guidebook of the archaeological collection of the Museum, compiled by V. Khvoika and published in 1905. It is entry Nr. 2 of the guidebook:

“2. Decorated wooden coffin, of the Ptolemaic epoch, found in Upper Egypt in Akhmim (ancient Panopolis); there is a hieroglyphic inscription naming the deceased: ‘Nes-pa-nuter, son of Hirt-Khet, born of the lady Pa-Du-Hir-Pa-Khot’.”¹⁴¹

The name of the coffin owner was misspelled in the further edition of the same guidebook¹⁴² as “Nes-Pa Huter, son of Hirt-Khet, born from lady Pa-Du-Hir-Pa-Khot”. And another spelling “Nes a Huter”¹⁴³ was present in the editions of the guidebook of 1910 and 1913.¹⁴⁴

The orthography of the name, as well as the presence of such detail as the name of the coffin owner and his parentage, is a remarkable fact that proves Vikentiy Khvoyka used some documents from the Cairo Museum (evidently written in French) that were supplied in the process of sale of the Ancient Egyptian objects.

This coffin was apparently recorded in the list of Ancient Egyptian artefacts which the First State Museum handed over to the Museum of Cults and Daily Life in 1924; it is the following entry:

“[inventory number] 26125. Painted wooden coffin of 1st c. B.C., with inscription.”¹⁴⁵

On the basis of the information from the photonegatives of the Institute of Archaeology, the authors of the present work concluded that it was transferred to the Restoration Workshop of the All-Ukrainian Museum Town, and was restored here.

It appears to be the same object as the Odesa Archaeological Museum inventory number 71701, as this coffin was transported to Odesa in 1959 together with other Egyptian objects from Kyiv.

This coffin has not previously been published in photos, although it was included in the catalogue of O. D. Berlev and S. I. Hodjash (Nr. II–41);¹⁴⁶ only a short description and translation of the inscriptions were given.

Thus these negatives present the first publication of the coffin images, despite the fact that the photo set is not complete. The significance of the photos is also that they attest the state of the object in 1935, as well as its restoration by M. Kasperovych

¹⁴¹ Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1905, p. 58.

¹⁴² Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1908, p. 58.

¹⁴³ Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1910, p. 57.

¹⁴⁴ Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1913, p. 55.

¹⁴⁵ SA NAMU (HA HXMY), fonds, inventory nr. 1, file nr. 33, fol. nr. 33(verso).

¹⁴⁶ Berlev, Hodjash 1998, p. 32, Nr. II-41.

and his team; some comments with respect to this process are included in the present entry.

The first four negatives (SA IA NASU.57.1.1–4) present the short side of the coffin behind the head (the head end). The negative SA IA NASU.57.1.1 pictures the side with posts. The rest of the negatives present it without the posts. The negatives SA IA NASU.57.1.5 and SA IA NASU.57.1.6 provide a full view of both long sides; the remaining negatives depict some details of the coffin.

The photonegatives record the process of the restoration of the coffin; they reveal some details of this process. It is evident that this object was re-assembled during the photographic recording and restoration. It is likely that the negatives SA IA NASU.57.1.1, SA IA NASU.57.1.5 and SA IA NASU.57.1.6 show the general condition of the coffin before restoration. The parts of the coffin were fastened together with metallic wires at both sides to prevent its falling into pieces.

Negatives SA IA NASU.57.1.2–4, SA IA NASU.57.1.10 and SA IA NASU.57.1.11 demonstrate the fact that the coffin was disassembled into pieces. Photonegative SA IA NASU.57.1.1 depicts the head end of the coffin all in one piece; in contrast, the negatives SA IA NASU.57.1.2–4 present the same side without the side posts; instead, the later pieces are represented on negatives SA IA NASU.57.1.10–11.

Photonegative SA IA NASU.57.1.12 depicts four statuettes of falcons that, as a rule, were placed on top of each post in this type of coffin, so this photo was added to the photonegatives set of the coffin.

Some details of the coffin decoration are shown in photonegatives SA IA NASU.57.1.7–9, as well as photonegatives SA IA NASU.57.1.13 and SA IA NASU.57.1.143. Photonegative SA IA NASU.57.1.7 shows the decoration included on one of the semi-circular ends of the vaulted coffin lid.

Photonegatives SA IA NASU.57.1.8–9 show details of the decoration of the right side of the coffin. SA IA NASU.57.1.8 pictures a mummified jackal-headed figure in a shrine and the Isis knot, and SA IA NASU.57.1.9 displays a seated mummified figure in the top right corner of the photo, and some hieroglyphs from the inscription in the lower part: *wbn m* – ‘to shine, rise (in golden shine)’.

Photonegative SA IA NASU.57.1.13 pictures a fragment of the decoration on one of the boards separated from the long side of the coffin case. The images on the board (a hawk-headed mummified figure and an Isis’s knot) are the same as the two images in the far right section of the left long side of the coffin case. This attests to the fact that the sides of the coffin were disassembled into their separate boards during the restorations. Another photonegative SA IA NASU.57.1.93 additionally proves that the coffin lid was disassembled. It shows a board with a detail of the decoration of the lid. The decoration on the board represents a row of figures; only the upper parts of the figures survived. Three of them faced to the right, and the last

4. Ancient Egyptian objects shown in the negatives of Scholarly Archive...

figure faced in the opposite direction. Probably these figures were placed on a boat, as the first figure on the right (falcon-headed Sopdu (?)) grasps a vertical object in its hands that may be a stern rudder, paddle or harpoon. The male and female figures follow this image. The last image represents an ibis-headed Thoth with a scroll of papyrus with scripture; this god faced in the opposite direction.

This type of coffin was common during the Late and Ptolemaic periods, in particular, in Akhmim. It seems that the dating of the object was made at the Cairo Museum. The provenance of the coffin is actually Akhmim, and this fact is recorded in the guidebook.

Most of the decoration on the coffin was in good condition.

The upper part of the round-topped panel forming the head end of the coffin case depicts four baboons and two men standing and adoring the sun. The sun disc is placed atop of a human figure in exclamation. Two baboons and a man in adoration are placed on either side of the central figure. A winged sun disk with pendant uraei crowns the composition.

Below the scene is a horizontal line of inscription. The *dd*-symbol is the central element of the decoration of lower part of the panel. The sign is flanked by vertical strips. The figures of two mourners are depicted in pairs of compartments framed by vertical strips on either side of the symbol. In the first compartment, Isis is on the right side, Nephthys on the left. The figures are flanked again with vertical strips, and the farthest figures at the both sides are the jackal-headed mummiform figures with ropes in their hands. The lower part of the composition is adorned with a geometric pattern imitating the palace facade.

Photonegatives depicting both the right and the left sides of the coffin display the decoration on the both sides of the coffin lid; however, the scenes depicted there are difficult to make out.

The left side of the coffin lid presents a procession of two canids followed by three anthropomorphic figures (whose heads are practically invisible) moving toward the head end. The photonegative records the large break in the wooded boards of the far right section (head end) of the lid, as well as losses of the painted decoration in some places. The left end of the left side of the lid presents a naos (?) and a boat with passengers; the figures are nearly indistinguishable as well. Below is a band of water with the conventional stylized ripples. Along the bottom edge of the lid is a border with mummified figures seated in rectangular compartments. This border frames the bottom edge on both sides of the lid.

The upper part of the left side wall of the coffin case has a horizontal line of hieroglyphs (SA IA NASU.57.1.5). The main register below is filled by a row of repeated three-part motives, each consisting of an Isis's knot, a mummiform deity in a shrine and a *dd*-symbol, each of them flanked with vertical strips.

The lowest section of the left side wall has the same geometric pattern as on the bottom of the round-topped panel forming the head end of the coffin case. All the figures, as well as, the inscriptions face to the right, towards the head end of the coffin.

In the similar decoration on the right side of the coffin case, the main part of the figures face toward the place of the mummy heads as well, so they are reversed to left. But inscriptions face in the opposite direction, following the main direction of the Egyptian script.

The figures on the right side of the coffin lid are hardly visible; there are hollows on some places of the wooden planks of the lid. The far right figure faces toward the row of other figures, and is depicted as adoring, so, probably represents the coffin owner adoring some gods and afterworld creatures. Despite the decoration is lost in many places, the boat appears to be pictured on the right side of the lid, as it was described on the opposite side.

Beneath this row of scenes is the row of seated mummified figures in rectangular compartments, as on the opposite side, as well as the line of hieroglyphic inscription on the upper part of the coffin case. There is also a similar repeated pattern of Isis's knots, *dd*-symbols and mummiformed figures in shrines, as well as the geometric pattern at the bottom.

4.2. Anthropomorphic wooden coffin

SA IA NASU. Fonds nr. 57. Inventory nr. 1. Items nrs. 15–25, 98 (case)

SA IA NASU. Fonds nr. 57. Inventory nr. 1. Items nrs. 33–36 (lid)

The set of 15 photonegatives pictures of an anthropomorphic wooden coffin that is now in the collection of the National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-828 (case), and inv. Nr. APX-838 (lid).

The problem is that the known documents do not provide any information about when and how this coffin appeared at the museum. It was not recorded in the list of Egyptian objects in the Church Archaeological Museum of the Kyiv Ecclesiastical Academy; it was not mentioned in Turaev's description of the Kyiv museums either. Consequently, it did not belong to the archeological collection of this museum. There is a hypothesis that this object arrived at the museum after Turaev's article was published, consequently after 1900. However, a more probable hypothesis is that this coffin belonged to a collection of artefacts bought by B. Khanenko at the Cairo Museum, and it was held at the Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences and the succeeding First State Museum until 1924. It is likely that guidebooks for the museum collection mentioned this coffin as entry Nr. 1:

4. Ancient Egyptian objects shown in the negatives of Scholarly Archive...

“1. Mummy of a man contained inside a wooden decorated coffin with a lid. The mummy is wrapped in a shroud and bands of yellow linen.”¹⁴⁷

If this hypothesis is correct, an archival document of the National Art Museum of Ukraine may refer to the coffin in the entry:

“[inventory number] 26124. Painted coffin with an inscription attesting that the person buried inside was a priest.”¹⁴⁸

This document mentions only two Egyptian coffins, as do V. Khvoyka’s guide-books, so if one of the coffins is that of Nespanetjer, the other appears to be the coffin under consideration.

O. Berlev and S. Hodjash published the coffin in their catalogue, but they believed that the case and the lid did not belong to the same coffin.¹⁴⁹ Their catalogue included seven photos of details of the coffin lid decoration, but a full view of the object was not published.¹⁵⁰ O. Berlev and S. Hodjash also published a photo of the lid.¹⁵¹

A. Niwinski included the coffin lid in his list of 21st Dynasty objects from the Theban region, and dated it as late 21st dynasty (coffin type III-b), but he referred to the object as a mummy cover.¹⁵²

Actually this coffin lid has the dimensions 192 x 50.5 cm, and it has tenons for insertion into mortises in the coffin case. The tenons are visible on the both sides of the lid, and all the photonegatives show the presence of these components of the coffin lid, and photonegative SA IA NASU.57.1.36 presents some tenons in detail.

The coffin case has similar dimensions 190 x 50 cm, so they can be taken as a set, and the photonegative SA IA NASU.57.1.142 represents these objects on exhibit as two parts of the coffin.

This type of coffin with yellow background and polychrome painting¹⁵³ was common during the 21st and early 22nd Dynasties.

The coffin considered seems not bear the name of the owner; the only inscriptions are the series of epithets *im3hy hr* plus the names of gods visible on the case. Some names of gods are invisible on the photos, but there no signs that might be identified as a private person’s name, the name of the owner. The inscriptions

¹⁴⁷ Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1905, p. 58; Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1908, p. 58; Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1910, p. 57; Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1913, p. 55.

¹⁴⁸ SA NAMU (HA HXMY), fonds, inventory nr. 1, file nr. 33, fol. nr. 33 (verso).

¹⁴⁹ Berlev, Hodjash 1998, p. 20.

¹⁵⁰ Berlev, Hodjash 1998, p. 32, Nr. II-38, pl. 57–59.

¹⁵¹ Berlev, Hodjash 1998, p. 20, Nr. II-17, pl. 39.

¹⁵² Niwinski 1988, p. 144, Nr. 217.

¹⁵³ This coffin actually has a polychrome painting and yellow background, Olena Romanova together with Dr. Francesco Tiradritti have opportunity to observe it in June 2018.

presented on the negatives are illegible, as the resolution of the negatives is not sufficient to read them. The same applies to the decorative scenes because the decoration is slightly faded.

Photonegative SA IA NASU.57.1.15 presents a general view of the left side of the case. It can be seen that the decoration is damaged in the central section of the case; also the top part of the case has a fracture in the wood.

Photonegative SA IA NASU.57.1.16 presents a general view of the right side of the coffin case. However, the negative is broken and one part is missing, so it does not give the full view of this side. However, it shows the condition of the object, in particular, the damage to the lower part of the case.

Photonegative SA IA NASU.57.1.17 depicts the decoration of the left side of the case again, but oblique angle at which the photo was made ensures that the outer as well as inner surface of the coffin case is visible. This photo attests to the fact that the case was decorated inside too. However, only remains of the initial decoration survived, in particular, some figures, painted in bright colors on a dark ground. Generally the ground was colored in dark red in such types of coffins (it is actually dark red in this case); the black and white photo doesn't allow the color to be determined. The photonegative also attests to a large fracture on the short side behind the head of the case, as well as the damage to the upper board of the long right side wall of the case in the section adjoining the short side wall below the feet. The photo also demonstrates a mummy in the background that can perhaps be associated with this coffin.

Photonegative SA IA NASU.57.1.18 depicts the case from the right side in an oblique view that allows the outer and the inner surface decoration of the object to be observed.

The photonegatives SA IA NASU.57.1.19–25, and SA IA NASU.57.1.98 display the details of the case. The main focus of the photography was on the fractures, losses of decoration and the damage to wooden details of the object. In particular, the negative SA IA NASU.57.1.19 shows deep fractures in the short side wall behind the head (the negative itself is broken into two parts). The photonegative SA IA NASU.57.1.20 shows a similar deep fracture in the section of the long side wall adjoining the foot end, and some losses to the bottom board as well.

Photonegatives SA IA NASU.57.1.21–25 display views of the bottom of the case. They attest the condition of the object: the boards of the bottom have dried out and fractured in some places, and some boards have been lost. Photonegative SA IA NASU.57.1.25 shows that the case was turned onto its left side to fix the boards, which were damaged in the lowest section of the right side.

Photonegatives SA IA NASU.57.1.33–36 make it clear that the coffin lid was not in good condition. The object has fractures in the plaster along the joints between

4. Ancient Egyptian objects shown in the negatives of Scholarly Archive...

the boards due to shrinkage. The decoration suffered greatly and is lost in many places. The face of the owner of the lid lost its beard; a hole is visible in the place where it was fixed to the chin (photonegative SA IA NASU.57.1.35). Some problematic places are glued together up with pieces of paper. In the opinion of T. Tymchenko, this method was in use for urgent fixation of some problematic areas of an object so these parts would not peel off.

Photonegative SA IA NASU.57.1.36 is probably a photo of the coffin lid during the cleaning of its decoration. All the negatives display the condition of the lid had been better than its condition was on photo in the catalogue by O. D. Berlev and S. I. Hodjash.

4.3. Anthropomorphic wooden coffin lid (female)

SA IA NASU. Fonds nr. 57. Inventory nr. 1. Items nr. 26–32, 94, 95

The next set of photonegatives (SA IA NASU.57.1.26–32, 94, 95) pictures the lid of the coffin of a woman. It is now at the National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inventory number: APX-829. Like the coffin described above, this lid appears not to have belonged to the Egyptian collection of the Church Archaeological Museum initially; because there are no documentary records of any coffins, but only of a mummy only.

It is likely that this lid was recorded among the Egyptian antiquities bought by the Khanenkos in Cairo; there is an entry under number 4 in the guidebook by V. Khvoyka:

“4. The painted wooden lid of a coffin which formerly was used to cover the mummy of a woman; her image is depicted on the lid.”¹⁵⁴

It was attested in the mentioned archival document of 1924 in the next paragraph:

“[inventory number] 26142. Lid of a wooden painted coffin, where a mummy of a woman had been placed.”¹⁵⁵

This entry also has an abbreviated inscription: “K.K.X. – Пp. M. № 4” (in Ukrainian), that means “C[ollection] of the K[yiv Museum of] A[rts Industries and Sciences] – Number 4 in G[uidebook 1913]”. The text of entry Nr. 4 of the guidebooks of the Museum was cited in the previous paragraph.

So, since 1924 the coffin lid was stored at the Museum of Cults and Daily Life, and later in the territory of the All-Ukrainian Museum Town. The negatives

¹⁵⁴ Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1905, p. 58; This information was also reproduced in the guidebooks of 1908, 1910 and 1913: Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1908, p. 58; Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1910, p. 57; Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1913, p. 55.

¹⁵⁵ SA NAMU (HA HXMY), inventory nr. 1, file nr. 33, fol. nr. 33(verso).

considered prove that the lid was restored there. The guidebook of the T. H. Shevchenko Central Historical Museum (published in 1941) represents this coffin lid in the exhibition of the museum.¹⁵⁶ At that time, this museum was located in the territory of All-Ukrainian Museum Town, but, as it was stated in paragraph 2.2, it is uncertain whether the coffin lid together with other ancient Egyptian objects was handed over to this museum, or if it was only a temporary exhibition of the Egyptian collection organized there.

This type of coffins appears during the later Third Intermediate Period; it is especially common in the 26th dynasty, so this is a probable dating for the present coffin lid.

The photonegatives of the Institute of Archaeology attest that the lid was restored at the restoration workshop of the All-Ukrainian Museum Town. The photonegative SA IA NASU.57.1.27 even shows a restorer at work, presumably M. Kasperovych, as was surmised in chapter 2.3 of the present study. Photonegatives SA IA NASU.57.1.26 and SA IA NASU.57.1.27 present the full frontal view of the lid. The remaining negatives of the set concentrate on the details of the lid. Overall, the negatives demonstrate that the object and its decoration were in fair condition in 1935, despite some damages to the decoration in some places, in particular, a hollow in the pedestal of the footpiece of the mummiform human figure (SA IA NASU.57.1.26, SA IA NASU.57.1.27, SA IA NASU.57.1.32), and cracks and losses of the plaster in the place of feet (SA IA NASU.57.1.32).

Photonegatives SA IA NASU.57.1.28–30 have excellent resolution that proves utilization of good lenses or probably microphotography during the process of photography. The high level of resolution enables one to observe the destruction of the plaster ground layer due to drying of the object, and cracks and losses in some places, as well as the linen fabric beneath the grounding. This made the technique of producing this coffin lid visible; the wooden pieces were covered with linen presumably over the whole surface of the lid, then a layer of plaster was applied, and finally it was painted.

4.4. Anthropomorphic wooden coffin of Khonsuirdis (now OAM 71700)

SA IA NASU. Fonds nr. 57. Inventory nr. 1. Items nrs. 37–44, 100

The set of photonegatives SA IA NASU.57.1.37–44, 100 depicts the coffin of the lady Khonsuirdis (*Hnsw-ir-di.ś(j)*).¹⁵⁷ This anthropomorphic wooden coffin has both

¹⁵⁶ People's Commissariat of Education of the USSR. Central Historical Museum 1941, p. 53.

¹⁵⁷ Ranke 1935–1952, Band I, S. 270, 27, the name is the feminine variant *Hnsw-ir-di.ś(j)*.

4. Ancient Egyptian objects shown in the negatives of Scholarly Archive...

the lid (pictured on photonegatives SA IA NASU.57.1.37–41, 100) and the case (photonegatives SA IA NASU.57.1.42–44). Now the coffin is stored at the Odesa Archaeological Museum of NASU (inventory Nr. 71700).

This coffin was recorded among the objects at Kyiv Saint Vladimir Imperial University in the description by B. Turaev.¹⁵⁸ The provenance of the object is uncertain; a coffin with such a name was not recorded among the list of objects of the so-called Lot Nr. 6. Consequently, this coffin did not belong to Khedive's gift to the Russian empire. We may conclude that it arrived at the University Museum before 1900. Now we can trace the main points of the history of this coffin among the Ukrainian museums. The coffin, together with other artefacts from the Archaeological Museum of Kyiv University, was handed over to the Museum of Cults and Daily Life in 1928. Later it was a part of the Egyptian collection of the Museum of History of Religions (the institution was a department of the All-Ukrainian Museum Town) and as the present group of negatives attests, it was restored at the All-Ukrainian Art Restoration and Reproduction Workshops. This coffin was transferred to Odesa in 1959.

The coffin belongs to the type that was common during the 25th and especially during the 26th Dynasties, so this date is probable for the present object.

The coffin was published in the catalogue by O. D. Berlev and S. I. Hodjash, which included a detailed description of the coffin and translation of its inscriptions were included, together with photos of the coffin lid and its interior.¹⁵⁹ The photo of coffin case is still unpublished.

Three photonegatives SA IA NASU.57.1.42–44 display the coffin case from both sides and the exterior surface of the bottom of the object; this is the first publication of its appearance. The case has significant damages to the wooden pieces, there is a hollow in the upper section of its left side, other smaller hollows are present on the right side as well. Photonegative SA IA NASU.57.1.44 shows the damage to the bottom of the case; this negative makes the technique of the production of the case visible. The joints of the wooden pieces were plastered over, then linen was placed (glued ?) onto the surface of the case, and it was covered with a very thin layer of plaster (?) and painted with vertical and horizontal lines of inscriptions.

The photonegatives reveal that the coffin lid was in fair condition despite some small losses of decoration in some places, on the edge of the right side of the lid. The photonegatives seem to depict the object after restoration.

The lower part of the photonegative SA IA NASU.57.1.100 shows the bottom of the foot board of the coffin lid of Khonsuirdis, decorated with a scene and inscriptions. The main component of the composition is a figure of goddess Isis

¹⁵⁸ Turaev 1900, p. 205–206 (Nr. 2).

¹⁵⁹ Berlev, Hodjash 1998, p. 25–30, Nr. II-35, pl. 54.

kneeling on one knee and the other raised, with her arms held up in the same pose as the hieroglyph *hh*.

4.5. Anthropomorphic wooden coffin of Nesmut (now OAM 71695)

SA IA NASU. Fonds nr. 57. Inventory nr. 1. Items nrs. 45–71, 99

The largest group of photonegatives represents the coffin of a singer of Amun *Ns-mwt*¹⁶⁰ from the Theban priestly family of the 21st Dynasty; it is now exhibited in the Odesa Archaeological Museum of NASU, inventory number 71695. The photonegatives SA IA NASU.57.1.45–58, and SA IA NASU.57.1.99 show the coffin case; photonegatives SA IA NASU.57.1.59–71 picture the coffin lid in full view or in detail.

This coffin was found among other objects of the priestly cache of Bab el-Gusus at Deir el-Bahari in 1891; it was stored at the Giza Museum until 1893. This coffin was included among the artefacts of Khedive of Egypt Abbas Hilmi's gift to Russia (Lot Nr. 6). It is recorded as item Nr. 4 in the supporting document ("Sixième Lot") that is now kept in the State Archive of Odesa Region:

"(4) № 29634 48.57

Très joli cercueil de la dame chanteuse d'Amon-Ra, roi des dieux, musicienne avec la main pour Mout, la grande dame d'Asherou 'Nesimout'.

(4a) Joli cartonnage¹⁶¹, représentation du petite Horus enfante dans le disque. À l'extérieur du cercueil Isis et Nephthys soignant le corps d'Osiris. À l'intérieur, personnage dont on ne voit que la tête et le bras qu'il étend pour embrasser l'Amente, sur la tête de la déesse occidentale. Porte verrouillée de l'autre monde à l'autre extrémité du cercueil. À droit et à gauche figure d'Osiris se soulevant sur le lit pour la résurrection."¹⁶²

¹⁶⁰ Ranke 1935–1952, Band I, S. 176, 10.

¹⁶¹ The coffins from the priestly cache of Bab el-Gusus at Deir el-Bahari had the mummy boards (mummy covers), but there were no catronnage cases in this cache. So the 'cartonnage' mentioned in the document meant either the mummy board, or the other object that was not related to the coffin of Nesmut. As any traces of the mummy boards of the coffin Nesmut are unknown in the other documents related to her coffin, it is also probable that 'cartonnage' means the coffin lid. The authors of the present book are indebted to Dr. C. Sheikholislami for accenting our attention to the fact and for her ideas about the meaning of the term 'cartonnage' in the document.

¹⁶² State Archive of Odesa Region. Fonds 2. Inventory 1. File 2022, fol. 6. The document and its Russian translation was also included in the manuscript of O. Berlev and N. Dokont: SA OAM NASU (HA OAM HAHY), MS of O. Berlev and N. Dokont, without number. Catalogue of the Objects of Ancient Egypt of the Odesa Archaeological Museum of the Ukrainian Soviet Socialist Republic. P. 2–6.

4. Ancient Egyptian objects shown in the negatives of Scholarly Archive...

Quoting of the paragraph in the Ukrainian text of the present monograph is adduced also after the manuscript by O. D. Berlev and N. G. Dokont, who discovered the documents related to the process of transportation of the Khedive's gift, and prepared them for publication together with a translation into Russian and a commentary on the text of the document and on the circumstances of transportation.

According to the document, this coffin case was transported to Odesa together with the "cartonnage", but the description by B. Turaev does not make any mention of the "cartonnage" or mummy board among the Egyptian objects of the Archaeological Museum of the Kyiv University. As for the proper coffin, B. Turaev made a detailed description of decoration and inscriptions both on the lid and the case of the coffin.¹⁶³

A. Niwinski included this object in the list of objects that he analyzed (with an incorrect inventory number) and dated it as late 21st Dynasty.¹⁶⁴

O. D. Berlev and S. I. Hodjash also published the coffin in their catalogue, with photos on Pls. 28–29.¹⁶⁵ The photos presented the full front view of the lid and the frontal views of both sides and the interior of the case (decoration of the bottom). The entry on Nesmut's coffin also includes bibliography of the publications of the object, description of the decorative scenes and translations of the inscriptions, as well as the historical context of the object and its owner and related artefacts. O. D. Berlev and S. I. Hodjash dated the coffin within the period of the pontificate of Psusennes.¹⁶⁶

This coffin was moved to Odesa together with other ancient Egyptian objects in 1959.

The photonegatives of the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology of NASU attest that the coffin was restored in the restoration workshops of the All-Ukrainian Museum Town.

Photonegatives SA IA NASU.57.1.45–48 represent full views of the coffin case from both sides (right side SA IA NASU.57.1.45a and SA IA NASU.57.1.46, left side – SA IA NASU.57.1.47) and a view from above showing the interior with the large break in the top section of the bottom. Photonegatives SA IA NASU.57.1.49–58 display the details of the coffin case. The main focus is on the places with losses of and damage to the decoration, as well as damage to the wooden pieces of the bottom, which was additionally recorded on negative SA IA NASU.57.1.54; this photonegative allows one to observe the significant break in the short side walls of the case behind the head.

¹⁶³ Turaev 1900, p. 198–205.

¹⁶⁴ Niwinski 1988, p. 168. Nr. 318.

¹⁶⁵ Berlev, Hodjash 1998, p. 14–16, Nr. II.10, pls. 28–29.

¹⁶⁶ Berlev, Hodjash 1998, p. 14.

As for the general condition of the coffin case, the object has damage in the section joined with the short side wall behind the head, where the boards joints are cracked and split due to drying; the plaster and decoration were lost mainly in this section. There is also a hole in the bottom boards of the same bottom section of the case, as was pointed out above. There are breaks in the wooden pieces and losses of plaster and decoration in some other places as well. Photonegatives SA IA NASU.57.1.50–53 show the losses of plaster and decoration of the case.

As photonegatives SA IA NASU.57.1.47 and SA IA NASU.57.1.49 attest, the endangered plaster was fixed with pieces of paper glued over the cracks and loose pieces.

Photonegatives SA IA NASU.57.1.54–58 allow some details of the interior decoration of the case to be observed, in particular, a ‘Ruty-scene’, a figure of the goddess Imenet, a *dd*-symbol, an Isis knot, a *dw3(t)*-symbol, two shrines, etc.

The photonegative SA IA NASU.57.1.99 shows the details of decoration of the head end of the case. Despite the damage to the decoration; traces of some symbols are still visible. The central part of the composition pictures the sun disk with a *dd*-symbol beneath. To the right, remains of a wing of an uncertain figure and two signs, *d* and a *Wd3t-eye* (?) are observable. Beneath are arms in adoration; it seems to be a paw (?), it can be a paw of a baboon adoring the sun disk.

The photonegatives displaying the coffin lid (SA IA NASU.57.1.59–71) attest that this part of the coffin was in worse condition than the matching case. It had damage to the wooden pieces in many places, and the feet of the female figure were lost, as well as the nose on the face mask. Due to drying, the plaster has breaks in the places where the boards join. There are also losses of decoration and plaster in some places. Photonegatives SA IA NASU.57.1.65 and SA IA NASU.57.1.66 display the hole in the wooden boards on the right shoulder of the woman’s figure.

Photonegatives SA IA NASU.57.1.59–64 present the general frontal view of the lid, and both sides of the objects, and the other negatives present some details of decoration. It seems these photonegatives display different stages of the restoration process.

In particular, photonegatives SA IA NASU.57.1.59 and SA IA NASU.57.1.61 display the lid was nearly completely covered with small pieces of thin paper. In accordance to the opinion of the art restorer Ph. D. T. Tymchenko (who studies the restoration techniques used by M. Kasperovych), these photos probably demonstrate that the surface of the coffin lid was smeared with some gluey substance that might fasten the dried parts of the wooden coffin boards and the plaster. The pieces of thin paper were usually used to prevent fractures in the plaster while the glue was drying. After the gluey substance was complete drying, these paper pieces would be removed. The photonegatives SA IA NASU.57.1.60, SA IA NASU.57.1.63 and SA IA NASU.

4. Ancient Egyptian objects shown in the negatives of Scholarly Archive...

57.1.64 probably show the condition of the lid after the glue has dried and the paper was removed.

Photonegatives SA IA NASU.57.1.66 and SA IA NASU.57.1.65 show the right side of the face and shoulder of the female figure; probably they attest to different stages in the restoration process as well.

Both photonegatives SA IA NASU.57.1.70 and SA IA NASU.57.1.71 picture the lower end of the lid that was joined to the footpiece; they document the disassembly of the footpiece. Photonegative SA IA NASU.57.1.70 (the lid without the footpiece) allows us to observe some of the technique of manufacturing the coffin lid. The joints between boards were filled with linen, then the surface was plastered.

The photonegatives of the Institute of Archaeology prove that the condition of this coffin was better in 1935 than it is now, the object having suffered during the historical conditions of the 20th century. Now the amount of decoration and plaster losses is greater: some separate sculptured pieces have been lost (in particular, a hand), a portion of the plaster and decoration of the wig, and a part of the floral headband to the right of the face.

4.6. Mummy 1

SA IA NASU. Fonds nr. 57. Inventory nr. 1. Items nrs. 72–73

Photonegatives of the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology of NASU depicts two mummies; each of them may be identified on several negatives. Unfortunately, there are no criteria which would allow us to connect any of these mummies with a specific coffin, so the mummies shown on the photonegatives were numbered as Mummy 1 and Mummy 2.

In accordance to the above-mentioned archival documents and guidebooks, the Museum of History of Religions might have stored a few human mummies in the late 1930s, as a result of the accumulation of several ancient Egyptian collections.

According to the guidebook of the Church Archaeological Museum, it had at least one mummy; it was a gift of the head of the Russian mission in Jerusalem, Archimandrite Antonin (Kapustin).¹⁶⁷

At least one male mummy might have been stored at the Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences; it was recorded under entry Nr. 1 in the guidebooks.¹⁶⁸ It was in the coffin described in section nr. 4.2 above. The archival document of the

¹⁶⁷ Petrov 1897, p. 3; Turaev 1900, p. 194.

¹⁶⁸ Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1905, p. 58; Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1908, p. 58; Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1910, p. 57; Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1913, p. 55.

National Art Museum of Ukraine also records a ‘mummy of young man’¹⁶⁹, but it is uncertain whether this entry refers to the mummy in the coffin of the Khanenkos collection, or another mummy.

The ancient Egyptian collection of the Archaeological Museum of Kyiv University also had a mummy; in the description by B. A. Turaev¹⁷⁰, coffin Nr. 2 (the coffin of Khonsuirdis, section Nr. 4.4 of the present chapter) contained a female mummy.

Any two of three mummies mentioned in these documents may be Mummy 1 or Mummy 2 shown on these photonegatives.

Two photonegatives (SA IA NASU.57.1.72 and SA IA NASU.57.1.73) represent the same mummy; both photos were made from the same camera location. The mummy was put on sheets from the newspaper ‘Izvestia’, which allowed dating of the photography. The photonegatives shows that the mummy was partly unwrapped; in particular, the head of the mummy that was unwrapped.

Photonegative SA IA NASU.57.1.72 gives ground for a statement that this mummy maybe associated with the coffin National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-828 (case) and inv. nr. APX-838 (lid) (see section 4.2 above, SA IA NASU.57.1.15–25, 33–36, 98). However personal examination of the present mummy National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-827 by O. Romanova (together with Dr. F. Tiradritti, I. Martynyuk and M. Stepanova), cause to conclude that there are no strong arguments for identification of the mummy NKPHCP inv. nr. APX-827 and the mummy shown on photos SA IA NASU.57.1.72–73.

4.7. Mummy 2

SA IA NASU. Fonds nr. 57. Inventory nr. 1. Items nrs. 74–75

Two photonegatives (SA IA NASU.57.1.74 and SA IA NASU.57.1.75) show another mummy; its connection with the coffins presented in the catalogue is uncertain as well. This mummy appears to be a forgery. The negative SA IA NASU.57.1.74 gives the full view of the body from the right side; negative SA IA NASU.57.1.75 displays the feet of the mummy. The head of the mummy is also unwrapped. Its present location is unknown.

¹⁶⁹ SA NAMU (HA HXMY), inventory nr. 1, file nr. 33, fol. nr. 33.

¹⁷⁰ Turaev 1900, p. 205.

4.8. Mummy hand

SA IA NASU. Fonds nr. 57. Inventory nr. 1. Items nrs. 76–77

Two photonegatives (SA IA NASU.57.1.76 and SA IA NASU.57.1.77) show the right hand of a mummy, from both top and bottom sides. The provenance of this object is uncertain. B. A. Turaev mentioned the fact that collection of ancient Egyptian artefacts in the Archeological Museum of the Kyiv University included two hands from human mummies;¹⁷¹ the negatives probably show one of these objects. B. A. Turaev also noted there were two hands of mummy wrapped in bandages in the private collection of Adrian Prakhov,¹⁷² but the destiny of the collection is unknown now. There are no documents attesting that this collection was handed over to any Kyiv museum.

4.9 Mask 1 (the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Art, inventory Nr. 355 ATK)

SA IA NASU. Fonds nr. 57. Inventory nr. 1. Items nrs. 78–83

A set of photonegatives (SA IA NASU.57.1.78–83) demonstrates a cartonnage mask. Properly speaking, it is the head of a decorated cartonnage of the Ptolemaic period. This object is now stored at the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Art, inventory Nr. 355 ATK.

Its provenance is uncertain; it is likely the mask was purchased by Bohdan and Varvara Khanenko for the Kyiv Museum of Art, Industries and Sciences. It was recorded under Nrs 6 or 7 in the guidebooks; both entries refer to a fragment of a decorated cartonnage:

“6. Decorated cartonnage that was formerly used to cover a mummy; it depicts the head of a young woman.

7. Decorated cartonnage with gilding that was formerly used to cover a mummy; it depicts the head of a young woman (Ptolemaic epoch).”¹⁷³

The archival document on the transfer of ancient Egyptian collection of the First State Museum to the Museum of Cults and Daily Life has two points mentioning the objects (Nrs 6 and 7, referenced above), which are called “cartonnage masks”:

¹⁷¹ Turaev 1900, p. 208, Nr. 31 and Nr. 32.

¹⁷² Turaev 1900, p. 213, Nr. 103.

¹⁷³ Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1905, p. 58–59; Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1908, p. 58; Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1910, p. 57; Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1913, p. 55.

“[inventory number] 26143. Cartonnage painted mask, which (originally) was placed on a mummy, depicts the head of a young woman. C. K. M. A. I. [S], No. 6.

[inventory number] 26144. Ditto, gilded (Ptolemaic period). C. K. M. A. I. [S], No. 7.”¹⁷⁴

It is likely that the object that now is registered as a ‘mask’ at the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts may be identified with one of the objects referred to. It belongs stylistically to the Ptolemaic Period, but it has no gilding now. The present condition of the object is inferior compared to the state presented on the photonegatives some fragments of the cartonnage are broken off, the decoration has worse damage, and there are no traces of gilding (it is uncertain whether it existed originally). The later circumstance might clarify identification of the mask specifically with one of two described masks.

A photo of the mask was published in catalogues and guidebooks; the object was included in the catalogue by O. D. Berlev and S. I. Hodjash.¹⁷⁵ Even with the previous publications, the negatives of the Institute of Archaeology are important, as they carefully record the condition of the object from every side in 1935, and the photonegatives attest the mask was in good condition at that time. During photography, the object was placed on the table inverted, so the authors of the present catalogue inverted the photographs to show the object correctly.

4.10. Mask 2

SA IA NASU. Fonds nr. 57. Inventory nr. 1. Items nrs. 84–85

Two photonegatives (SA IA NASU.57.1.84–85) display another mask. It is the face from an anthropomorphic wooden coffin lid, as is proved by the holes for the pegs that once connected it to the surface of the lid. The holes are visible on the surface of the mask. However, maybe, it is a forgery. The present location of the mask is unknown.

The wooden mask is recorded in the guidebooks of the Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences (Nr. 5), consequently, it was a gift of Bohdan and Varvara Khanenko. Here is a reference:

“5. A carved wooden image of a human face (decorated).”¹⁷⁶

¹⁷⁴ SA NAMU (HA HXMY), fonds, inventory nr. 1, file nr. 33, fol. nr. 34.

¹⁷⁵ Berlev, Hodjash 1998, p. 37, Nr. III-7, pl. 72.

¹⁷⁶ Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1905, p. 58; Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1908, p. 58; Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1910, p. 57; Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1913, p. 55.

4. Ancient Egyptian objects shown in the negatives of Scholarly Archive...

There is a related item in the list of the Ancient Egyptian artefacts transferred to the Museum of Cults and Daily Life from the First State Museum:

“[inventory number] 26145. Wooden carved and painted portrait. C. K. M. A. I. [S], Nr. 5.”¹⁷⁷

Photos were made of the mask full face and in profile. The photonegatives reveal that the decoration of the object had nearly completely vanished at the time of photography, remains of pigments are visible in some places, particularly the eyes. The mask was fixed on a round stand covered with cloth. The stand also had an exhibit label with a caption and the exhibit number of the item – 4.

4.11. Box for shabtis

SA IA NASU. Fonds nr. 57. Inventory nr. 1. Items nrs. 86–92

The last group of the negatives that have been identified shows a box for shabtis. It was also bought by Bohdan and Varvara Khanenkos in Cairo; the guidebooks of the Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences mention:

“3. Painted wooden box intended as a container for the statuettes called ‘responders’, which were placed with the deceased at the burial.”¹⁷⁸

Presence of this box is attested in the archival document concerned with handing over the Egyptian objects frequently mentioned above:

“[inventory number] 26146. Wooden painted box for shabtis which were provided for the deceased during the funeral. C. K. M. A. I. [S], Nr. 3.”¹⁷⁹

The present location of the box is unknown. The photonegatives of the Institute of Archaeology of NASU document that the condition of the object was not good; its wooden pieces had dried out, so they were bound with metal wire to hold them together. The metal wires are visible on a few of the photonegatives (SA IA NASU. 57.1.86–90). A large hole is visible in the boards of the bottom, and other hole is visible in the lower parts of the front and back sides. The ‘cornice’ at the upper edge of one of the side walls has been lost, as well as some other pieces. There are fractures and damage in other places. The plaster as well as the painted decoration is missing in some places. The front of the box suffered the most. The photonegative

¹⁷⁷ SA NAMU (HA HXMY), fonds, inventory nr. 1, file nr. 33, fol. nr. 34. In the document the abbreviation in Cyrillic letters was used: “K.K. X. –Пп. М. № 5”, it is translated in our book as: C. K. M. A. I. [S], Nr. 5. This abbreviation designates the Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences. Nr. 5 (of V. Khvoyka’s guidebook).

¹⁷⁸ Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1905, p. 58; Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1908, p. 58; Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1910, p. 57; Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1913, p. 55.

¹⁷⁹ SA NAMU (HA HXMY), fonds, inventory nr. 1, file nr. 33, fol. nr. 34.

SA IA NASU.57.1.86 shows the surface of the frontside has a hole in the center of the lower section. The decoration suffered greatly, and is mostly lost. It has the remains of an image of the winged sun in the upper part, as well as remains of figures of Isis and Nephthys in front of two altars below.

The decoration of the other sides of the box survived better; there is a similar decorative design of two registers with motives of alternating Dd-signs and Isis knots. However, significant portions of the decoration of the other sides are also lost, as well as portions of plaster. Photonegative SA IA NASU.57.1.91 has a detail of the decoration one of the sides; the resolution of the photo is very good and probably microphotography was used there.

The latest photonegative of the group (SA IA NASU.57.1.92) displays the interior of one of the sides of the box; the inside was not decorated. The photo attests to the fact that the box was disassembled into pieces during the restoration. The photo also shows the manufacture of the side; it was completed with two boards and was joined to the other sides with tubular wooded pegs.

5. Collection of reproductions of ancient Egyptian artefacts, images and sites

Alongside the collection of negatives showing the process of restoration of some ancient Egyptian artefacts, the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology of NASU has a group of negatives that are evidently reproductions of illustrations in various books or articles. The objective of making these reproductions is uncertain though hypotheses may be put forward.

They were perhaps a group of supplementary materials made for some restoration purposes but it is more likely that these negatives were a set of illustrations for some planned publication.

Maybe this set of negatives has no connection to the set of negatives showing the restoration process and they were made not by Kasperovych and his colleagues, but by some other people. The labels for the negatives were written in Russian on envelopes and on attached pieces of paper. The captions for the reproductions are very detailed; they stipulate the type of the object or site represented and where and when it was built or made. This fact enables us to conclude that those who wrote these labels to reproductions might have known the purpose of the photonegatives production. Moreover, the language of the reports of restoration workshops and of M. Kasperovych himself is Ukrainian, so the difference in languages may be used as an additional argument for the conclusion that the reproductions were not related to the restoration process.

We might assume that these negatives (or at least some of them) were illustrations for the introduction to the monograph by M. Mathieu and I. Laurie, who studied the Egyptian collection in the Museum of the History of Religions. However, there are unfortunately no evidences that might support this hypothesis.

It is also possible that some of these reproductions of illustrations were actually made for that book, but others were made for different project(s), and these sets of photonegatives later were joined together in the archive. Hence it is difficult to make a final conclusion at this point.

A short description of this group of negatives is presented here. Some of these reproductions are copies of photographic illustrations while others are copies of published drawings of scenes from ancient Egyptian monuments, mainly from tombs. In addition to the labels written on the envelopes and attached pieces of

paper, a number of the glass plates had their own captions to illustrations; the photographers made images of complete pages with illustrations. Consequently, all the reproductions have been grouped in accordance with what book they were copied from. Illustrations from at least seven books can be identified in the negative copies. At present, the authors of the catalogue have mostly not been able to identify these books specifically, although, we can say something about them.

5.1.

SA IA NASU. Fonds nr. 57. Inventory nr. 1. Items nrs. 109–114

This set of the negatives, namely SA IA NASU.57.1.109–114, includes six illustrations from the same book.

The set of the photonegatives copies some illustrations of an unknown book, with captions written in four languages: German, English, French and Italian. It is uncertain whether the whole text of the book was written in the four languages as well, or it was written in German, and only its illustrations have labels written in four languages. The illustration presented on the negative SA IA NASU.57.1.110 has a part of the running foot on the page: “1*Ägypten”. This fact allows one to conclude that the book was written in German, and evidently was published in Germany or in Austria. This running foot at least supports the hypothesis that this book might consider the history of the whole ancient world, or the history of the ancient Near East, because ‘Egypt’ was its first chapter. It was probably a guide for travellers to the Near East or something like it. A variety of guides for tourists in different European languages were published during the last decades of the 19th century and in the first half of the 20th century. Some of them were very substantial books of several hundred pages with many photos, drawings and maps.

The reproduction SA IA NASU.57.1.109 represents the Great Sphinx in Giza. The photo was made in 1929, and it records archeological excavations of the monument at that time, as it is clear from the caption. We may be certain that the book itself was published not earlier than that year, but the copy of the illustration in the negative was made later, not earlier than in the 1930s. The rest of the reproductions in the set are also copies of old photos of various Egyptian sites. The photonegative SA IA NASU.57.1.110 shows the Great Sphinx at Giza in 1914, as stated in the caption. Photonegative SA IA NASU.57.1.111 is a copy of a photo of the Northern Gate at Karnak, it is a Gateway of Ptolemy III Euergetes and Ptolemy IV Philopator in the Precinct of Montu in the Karnak temple complex. Negative SA IA NASU.57.1.112 reproduces an illustration of the village of El-Agamiyn in Fayum oasis. Two other photonegatives (SA IA NASU.57.1.113 and SA IA NASU.

5. Collection of reproductions of ancient Egyptian artefacts, images and sites

57.1.114) are reproductions of photos of the pyramids of Cheops and Chephren at Giza.

5.2.

SA IA NASU. Fonds nr. 57. Inventory nr. 1. Item nr. 115

One illustration was copied from an English book; it is the reproduction SA IA NASU.57.1.115. The caption to the photo of the Djoser pyramid says it was a copy of a photograph by Bonfils: "Photo. Bonfils. The Step Pyramid of Sakkara. The tomb of Zoser and the first pyramid to be erected in Egypt". Bonfils is the surname of the well-known French photographer Félix-Adrien Bonfils (1831–1885),¹⁸⁰ a founder of the photographic studio that became a family business for him, his wife Marie-Lydie Cabanis and his son Adrien. The studio's photos, booklets and albums of photos of the views of historical sites and current daily life in Lebanon, Turkey, Egypt, Syria, Palestine and other countries of the Near East and Mediterranean were very popular in the late 1870s to the first half of the 20th century. In particular, the following publications can be mentioned: Bonfils, P. F., *Architecture antique: Egypte, Grèce, Asie Mineure*, Paris, 1872; Bonfils, P. F., *Souvenirs d'Orient*, in 5 vols. Paris, 1877–1878; Bonfils, P. F., *Albums photographiques des monuments et des sites les plus célèbres de l'Orient*, Paris, 1878.

The publishing enterprises of Bonfils and other photographers promoted development of European tourism to North Africa and the Near East. A number of the photographs by Bonfils were re-published in various guides and companions for voyagers, as well as in general audience, educational, or special academic publications.

5.3.

SA IA NASU. Fonds nr. 57. Inventory nr. 1. Item nr.116

The photonegative SA IA NASU.57.1.116 copies an illustration from a book in German, as is evident from the plate number of the illustration (Tafel 126); the copy also shows the number of the page (499) that was copied. The illustration contains one photo of a mummy, two photos of mummy heads, and an image of a mummy-brace. Each image has specific number, but there is only one general caption to the whole illustration: "Aegyptische Mumienleichen und Leichenbretter verschiedener Epochen. (Bildbeschreibung siehe unter dem Artikel „Mumien“). This allows one to

¹⁸⁰ Renié 2013, p. 173–175.

assume it was a book considering some aspects of the civilization of ancient Egypt in detail, in particular mummies; a special article was devoted to this topic. Beside these details, nothing else is known about the book. This photographic negative has flares, so it was hardly intended for re-printing.

5.4.

SA IA NASU. Fonds nr. 57. Inventory nr. 1. Item nr. 117

The photonegative SA IA NASU.57.1.117 is also a single reproduction from a book or a paper written in Polish. The page which appears on the left side of the negative (page 109), appears to precede the page on the right side of the negative.

The photographer who made this copy was interested only in some of illustrations: Fig. 216 with the caption: “A soul flies to its own mummy (Museum in Giza)” (“Dusza leci do swej mumii (Museum w Gizeh)”), and two figures on the next page: Fig. 212 “A soul flying up over mummy” (“Dusza wlatująca nad mumią”), and Fig. 213 “A soul rejoining its own body” (“Dusza tuląca się do swego ciała”). The remainder of the negative had a mask of black paper glued over it, so only figs. 216, 212 and 213 could be visible in the same illustration, and fig. 216 had to precede the other figures, despite the fact that in the original book it followed them.

All these illustrations attest the interest of the author(s) in reproduction of the ancient Egyptian concept of the bA-soul.

Figure 212 of the Polish book appears to be a reproduction from the monumental publication by the founder of Italian Egyptology, Ippolito Rossellini (1800–1843), “*I Monumenti dell’Egitto e della Nubia, disegnati dalla spedizione scientifico-letteraria Toscana in Egitto: distribuiti in ordine di materie, interpretati ed illustrati (1832–44)*”.¹⁸¹ Figure 213 appears to be a copy of a photo from the book by G. Maspero “*Histoire ancienne des peuples de l’Orient classique*”.¹⁸²

The case of the photo by Bonfils should be recalled. Both photonegatives demonstrate the means of circulation of knowledge about ancient Egypt around the world during the 19th and the first half of the 20th centuries. In the first case, a French photographer visited Saqqara and made a photo of Djoser’s pyramid; later this photo was re-published in a book in Great Britain (or in some other English-speaking country). This book was brought to Ukraine, where somebody made another copy. The same sequence occurred with the picture of a scene from Egyptian decoration drawn for the work by I. Rossellini, and with the photo from the book by G. Maspero.

¹⁸¹ Rossellini 1834, vol. II, p. 315, pl. CXXXIV (lower, left).

¹⁸² Maspero 1895, fig. on p. 199.

5. Collection of reproductions of ancient Egyptian artefacts, images and sites

Polish researchers, after reading these books, made copies of the illustrations.¹⁸³ Later this Polish book (or paper) was brought to Ukraine, where some scholars used it for their own work.

A large group of the negatives appears to be reproductions from books written in Russian. The reason for such a conclusion is the presence of lines with some text in Russian on the pages copied, as well as the labels for the illustrations surviving on the glass plates. There are two sets of these negatives; one of them shows photos and the other represents the drawing of scenes of ancient Egyptian decoration. It is probable that the two sets or some of the negatives in each of the two groups belonged to the illustrations from the same book. The orthography of the Russian text written on the negatives proves that this book (these books) was (were) published after the reform of Russian language orthography in 1917–1918. This narrows the range of search for the books that might have been copied.

The series of the reproductions from the Russian books have a frame of black paper glued onto the glass plates; these frames were made to cover the text and some illustrations from the book that was copied. These black masks were intended to provide white background for photo positives. It means that these reproductions were made for future reproduction of the illustrations in some publication(s). However, it is uncertain what this intended publication was, whether was it a book, a paper, or, maybe, a popular booklet or even a series of post-cards?

It is also possible that these were the matrices for photographic positive slides used during public anti-religious propaganda lectures or lectures on the history of ancient religions and the ancient world. Such courses of lectures were very common in museums and scientific institutions of the USSR and the Ukrainian SSR during 1920s and 1930s. The Restoration Workshops as well as the All-Ukrainian Museum City were engaged in such lecturing, but the negatives in question might be lecture materials for any other institution. Equally, they might be a portion of the visual materials prepared for some anti-religious exhibition in any museum in Kyiv or in Ukraine because such exhibitions were very popular during the period under consideration. They might unite the topic of ‘religion’ together with the topic ‘class exploitation’ as ‘exploitation of the working class of slaves by the class of slaveholders due to religion’.

¹⁸³ According to Dr. Hab. Adam Łukaszewicz (Warsaw University), the Polish book seems to have been published shortly before World War I, as might be seen from some features of the orthography of the Polish text. The authors of the present book greatly appreciate this remark.

5.5.

SA IA NASU. Fonds nr. 57. Inventory nr. 1. Items nrs. 118–131, 141

A set of 14 reproductions (SA IA NASU.57.1.118–131) and one photo (SA IA NASU.57.1.141) show drawings of some scenes of Egyptian decoration. These scenes are frequent illustrations in a number of different books and articles on the history of ancient Egypt. This fact does not facilitate identification of books illustrations from which were copied. The drawings, at least the majority of them, belong to a book written in Russian (or to a few Russian books), as is evident from the captions to the illustrations, as well as from remains of text lines on the pages that were copied.

But it is possible to identify the books from which the majority of these drawings were traced.

Several scenes on the negatives correspond to some illustrations from the monograph by J. H. Breasted *“A History of Egypt; from the earliest times to the Persian conquest”*,¹⁸⁴ as well as with some illustrations from the monograph by B. A. Turaev, *“History of Ancient Orient.”*¹⁸⁵ However, the general layout of the pages and remains of labels and other inscriptions in the Breasted’s and Turaev’s monographs differ from the arrangements of pages shown in the negatives.

The monograph by the famous American Egyptologists J. H. Breasted, the founder and the first director of the Oriental Institute of the University of Chicago was a book with great impact on Egyptological studies throughout the world. The monograph was finely illustrated with photos and drawings. It was published in 1905,¹⁸⁶ and later it was re-published several times and translated into several languages; it was even published in Braille in 1910.¹⁸⁷ The Russian translation was published in 1913, in two volumes; it was illustrated as well.¹⁸⁸ Some illustrations from this book correspond to some of the photonegatives.

The photonegative SA IA NASU.57.1.118 is a copy of an illustration representing an Egyptian cosmological scene. It is evidently a copy of illustration from the monograph by J. H. Breasted;¹⁸⁹ it is Fig. 30 with the caption: “Fig. 30. The Celestial Cow”.¹⁹⁰ However the photonegative has a frame of black paper covering some

¹⁸⁴ Breasted 1905.

¹⁸⁵ Turaev 1936.

¹⁸⁶ Its further editions were published in 1909, 1912, 1924 (editions while the author was alive); the monograph was translated into German and published in 1910, and 1911, French (1926), and Arabic (1929), see Wilson, 1936, p. 117.

¹⁸⁷ Wilson 1936, p. 117.

¹⁸⁸ Breasted 1915.

¹⁸⁹ Breasted 1905, p. 53, fig. 30; Breasted 1909, p. 54, fig. 30; Breasted 1911, S. 53, Abb. 29.

¹⁹⁰ Breasted 1915, vol. I, p. 57, fig. 30.

5. Collection of reproductions of ancient Egyptian artefacts, images and sites

inscriptions; the remains of the inscriptions are visible. Thus, it seems that the photonegative is a copy of a tracing of the figure from Breasted's monograph.

Reproduction SA IA NASU.57.1.127 is a drawing of a flint knife of the Predynastic period which now is in the Brussels Museum. The drawing seems to have been made from the monograph by J. H. Breasted¹⁹¹; on the page 29 Fig. 9 has a label: "Flint knife of the Predynastic Age. With Sheet Gold Handle, ornamented with Designs in Repoussée (After de Morgan)."¹⁹² The figure contains a drawing of both sides of the flint knife. Photonegative SA IA NASU.57.1.127 has a drawing of the knife side that was represented on the left in the original image. The other part of the photonegative was covered with black paper.

Reproduction SA IA NASU.57.1.128 shows a drawing of the bark of Horakhty. It is a copy of Fig. 32. "The Celestial Barque of the Sun-God" from the monograph by J. H. Breasted.¹⁹³ But the photonegative SA IA NASU.57.1.128 has a heading in Russian: "Table 110. Egypt. Religion" that attests to fact that the negative was not copied directly from "*A History of Egypt*" by J. H. Breasted.

Additionally, there are several negatives showing the same historical sites and subjects as pictured in the monograph by J. H. Breasted, but there photos are different. For example, the photo in Fig. 104 "A Body of Spearmen of the Empire,"¹⁹⁴ and negative SA IA NASU.57.1.126 containing a drawing of a similar scene with the label: "Egyptian Spearmen of Rameses II"; the photograph of the temple of queen Hatshepsut at Deir El-Bahari in Fig. 113¹⁹⁵ and negative SA IA NASU.57.1.138; the photo of the Abu Simbel temple in Fig. 167¹⁹⁶ and the photograph of the same temple from a different point of view on SA IA NASU.57.1.135. Therefore, the set of illustrations from the monograph by Breasted seems to have inspired the authors of the reproductions discussed in their choice of the subjects for their illustrations.

The photonegative SA IA NASU.57.1.119 shows a scene of Akhenaton worshipping Aton (in the company of Nefertiti and three princesses) from the entrance of the Amarna tomb of I(j)py.¹⁹⁷ Evidently, the drawing in the publication by N. de G. Davies was the model for the drawing shown in the photonegative, although the photonegative seems not to have been copied directly from Davies'

¹⁹¹ Breasted 1905, p. 29, fig. 9; Breasted 1909, p. 29, fig. 9; Breasted 1911, S. 29, Abb. 9.

¹⁹² Breasted 1905, p. 29, fig. 9; Breasted 1909, p. 29, fig. 9; Breasted 1911, S. 29, Abb. 9; Breasted 1915, vol. I, p. 29, fig. 9.

¹⁹³ Breasted 1905, p. 57, fig. 32; Breasted 1909, p. 57, fig. 32; Breasted 1911, S. 55, Abb. 31; Breasted 1915, vol. I, p. 59, fig. 32.

¹⁹⁴ Breasted 1915, vol. I, p. 245, fig. 104.

¹⁹⁵ Breasted 1915, vol. I, p. 292, fig. 113 "North colonnade on the middle terrace of stepped temple of Hatshepsut".

¹⁹⁶ Breasted 1915, vol. II, p. 133, fig. 167. "Temple in rocks of Abu Simbel".

¹⁹⁷ Davies 1906, pl. XXI.

book, but from some other copy. This drawing is also pictured on p. 288 in Turaev's monograph.¹⁹⁸ However the portion of another different scene and inscriptions on the negative made the suggestion that it was copied from that book dubious.

Photonegative SA IA NASU.57.1.120 shows a part of the battle of Ramesses II at Kadesh. It is from the lower right part of the drawing from the monograph by I. Rosselini.¹⁹⁹ However the photonegative appears to be a copy of some other copy of this drawing.

Reproduction SA IA NASU.57.1.121 presents two scenes of market trading from the tomb of Fetekta at Abu Sir (LS I), which were pictured in the lowest registers on the west and south sides of the pillar in the tomb chapel. The colour pictures of the scenes were published in Lepsius monograph.²⁰⁰ However, the drawing on the photonegative SA IA NASU.57.1.121 is not in colour, and only outlines the figures. Thus it seems to be a photo of a re-drawing of this illustration, or a tracing from the book by G. Maspero, in which a black-and-white copy of this illustration was published.²⁰¹ As there were no other publication of the Fetekta tomb till 1930s, all the drawings were made from the volume by Lepsius, so the photonegative shows re-drawing from the same book. Two scenes in the illustrations from the Lepsius and Maspero monographs were described in the same row, but on the photonegative they arranged in a different way: one is below the other. Remains of the lines with inscriptions are visible on the negative as well. This fact proves that copying of the market scenes was made from some book written in Russian. Both scenes are shown in the monograph by Turaev, but the arrangement of the scenes also differs. A more detailed account of correspondences with the Turaev's book will be presented below.

Reproduction SA IA NASU.57.1.122 shows a drawing of a fragment of the battle of Rameses III with land forces of the Sea Peoples. This scene is located in the upper register of the left side of the wall composition from the temple at Medinet Habu.²⁰² The battle of Rameses III with the Sea Peoples was also drawn in the volume by I. Rosselini,²⁰³ but, the drawing from Rosselini's book does not show damage and losses of the images. In contrast, the drawing from the Epigraphic Survey of the Oriental Institute of the University of Chicago does show them, and the shading indicating damage coincides with that of the drawing from the photonegative in question. Since the photonegative also contains remains of a few lines with text in Russian, we may assume that the scene was copied from a Russian book that

¹⁹⁸ Turaev 1935, part I, p. 288.

¹⁹⁹ Rosselini 1832, vol. I, pl. LXXXVII.

²⁰⁰ Lepsius 1849–1859, II, Abt. II, Bl. 96.

²⁰¹ Maspero 1895, fig. on p. 325.

²⁰² Medinet Habu 1930, pl. 32, 34.

²⁰³ Rosselini 1832, vol. I, pl. CXXVIII.

5. Collection of reproductions of ancient Egyptian artefacts, images and sites

represents a portion of the book published by the Epigraphic Survey of the Oriental Institute of the University of Chicago.

The photonegative SA IA NASU.57.1.123 shows a drawing of a statue transportation scene. It is a part of the decoration of inner chamber (right hand wall) of the tomb of Djehuty-hotep at El Bersheh (Tomb nr. 2).²⁰⁴ The scene shows the transportation of a colossal statue to the tomb. The first drawings of the scene were published in one of the volumes of I. Rossellini²⁰⁵ (a part of the scene) and later in the collection by R. Lepsius²⁰⁶ (the complete scene). The image of the scene was popular and was frequently copied in various publications. The scene with some variations was also published in the monograph by J. Wilkinson.²⁰⁷ The monograph by J. H. Breasted²⁰⁸ (as well as its Russian translation) also has a part of this scene. The label to the relevant figure informs that it is “Fig. 80. A Colossus of Alabaster about Twenty-two Feet High Transported on a Sledge by 172 Men in Four Double Lines at the Ropes (From a Middle Kingdom Tomb at El-Bersheh).”²⁰⁹ The photonegative SA IA NASU.57.1.123 pictures the same part of the scene, but it differs in some details from the drawings published by I. Rossellini, R. Lepsius, J. Wilkinson and J. H. Breasted. It seems that this drawing was made from the Rossellini’s monograph with omission of some details of the scene. This negative will be considered further in the present chapter.

Reproduction SA IA NASU.57.1.124 is a drawing of a scene showing the siege of a fortress. The scene is from the east wall of the main chapel of Beni Hassan tomb Nr. 17 that belonged to the nomarch Khety.²¹⁰ The reproduction shows only the upper part of the fortress, so it can be assumed that the photo shows re-drawing of a section of plate nr.15 from the publication by Newberry.

Reproduction SA IA NASU.57.1.125 shows a scene of tax dodgers’ punishment. It is a photo of a punishment scene redrawing from the second register from the top of the western end of the south wall in the main chamber of the tomb of Baqet III, the nomarch of the Oryx Nome (11th Dynasty), from Beni Hasan (tomb nr. 15).²¹¹ The artist who did the tracing outlined the figures and omitted the black coloring of some images from the publication by Newberry. However, the hieroglyph inscription was copied very accurately; it seems like he knew what he wrote.

The reproduction SA IA NASU.57.1.126 presents a row of marching spearmen.

²⁰⁴ Newberry 1894, pl. XII, XV.

²⁰⁵ Rossellini 1834, vol. II, pl. XLVIII.

²⁰⁶ Lepsius 1849–1859, II, Abt. II, Bl. 134 (a).

²⁰⁷ Wilkinson 1837, vol. III, p. 328.

²⁰⁸ Breasted 1905, p. 159, fig. 80; Breasted 1909, p. 159, fig. 80; Breasted 1911, S. 149, Abb. 79.

²⁰⁹ Breasted 1915, vol. I, p. 167, fig. 80.

²¹⁰ Newberry 1893, pl. XV.

²¹¹ Newberry 1893, pl. VII.

Reproduction SA IA NASU.57.1.129 shows drawings of a fragment of an ancient Egyptian astronomical text and of measuring tools. This fragment of an astronomical table originates from a drawing of the scene from the tomb KV 9 in the Valley of the Kings (Western Thebes), as it was outlined in Lepsius *Denkmäler aus Aegypten und Aethiopien*.²¹²

The reproduction SA IA NASU.57.1.130 shows two pictures with agricultural scenes. The upper scene is from tomb TT 52 in Thebes. The lower picture depicts two parts of agricultural scenes and agricultural tools such as hoes. It seems that the lower scenes were not intended to be produced as a positive print. A strip of the black paper was glued onto the glass plate over the lower part of the illustration to mask it in the positive print.

Reproduction SA IA NASU.57.1.131 shows figures of two foreigners, an Asian and a “Keftiu”. Both images are copies from the volumes by I. Rossellini; the left figure was redrawn from the second figure (from the right in the upper register) in a row of foreigners identified as Asians;²¹³ the right figure in the photonegative is a copy of the far left figure in the lower register of another plate, where different foreigners were pictured.²¹⁴ A few lines of Russian text over and beneath the picture are evidence that the photonegative was not copied directly from the drawing in Rossellini but is a photo of a tracing of some figures from this book published in a Russian book.

Number SA IA NASU.57.1.141 records not a photonegative, but a photograph made from a negative on glass (it is missing from the collection now) as a contact print. As a result, the background colour became black, and the outline of the image became white. The caption to the image became mirrored, it is in Russian “Jeweler in front of a melting pot”. The photograph evidently was made from a negative belonging to a set of reproductions of ancient Egyptian decoration drawings, set SA IA NASU.57.1.118–131, so it is included into this group.

Now we have to say something about Boris Turaev (1868–1920) and his monograph, as a few of the photonegatives correspond to illustrations in his monograph.

Turaev’s book was a fundamental work that was influential for the development of Egyptology and ancient history in the Russian Empire and in the Soviet Union for many decades. It was first published in Saint Petersburg in 1912 as a lecture course for students at Saint Petersburg University.²¹⁵ This book was re-published in the following years 1913–1914;²¹⁶ additionally, the second edition was published in 1913.²¹⁷

²¹² Lepsius 1849–1859, II. Abt. III, Bl. 228-bis.

²¹³ Rossellini 1832, vol. I, pl. CLVIII.

²¹⁴ Rossellini 1832, vol. I, pl. CLIX.

²¹⁵ Turaev 1912.

²¹⁶ Turaev 1911–1912, Turaev 1913–1914.

²¹⁷ Turaev 1913.

5. Collection of reproductions of ancient Egyptian artefacts, images and sites

In 1917, the author edited the text and made additions to some chapters of the monograph, but Turaev died in 1920. One of the factors that fatally influenced his health and death was a scanty grocery ration that was paid to him instead of a salary after the October Revolution. As a university professor and a museum curator he belonged to the fourth (the last and the worst supplied) category for such grocery shares; at one moment he was deprived even of this scarce allocation.²¹⁸

The monograph by Turaev was republished in 1924 with a new title: “*Classical Orient*”.²¹⁹ The new edition was prepared by V. V. Struve and N. D. Flittner for the publishing house “Brockhause and Efron”. Three volumes were to be published, the first volume contained introduction to history of Classical Orient, and chapters about Sennaar (Ancient Babylonia); the second volume considered ancient Egypt, and the third one studied Assyria and ancient Persia. However, only the first volume was actually published, as the publishing house was closed and the preprint of the second volume was lost.

The next edition of Turaev’s monograph was published in 1935.²²⁰ It had the original title: *History of the Ancient Orient*, also in two parts, and included the text written by Turaev for the first volume of *Classical Orient*. This edition was provided with a foreword by V. V. Struve and I. L. Snyegiryov, who prepared it for publication. The editors provided extensive critical comments on the methodology of the monograph and the ideology of its author.

The essence of this criticism was as follows: despite the fact that B. Turaev had encyclopedic knowledge about the history of ancient world, he “was very far from Marxism” in his research methods, and even shared the ideological positions opposite to Marxist principles of analysis of historical facts. This critical review highlighted the key points in accordance to the Soviet five-stage formation theory and the theory of class struggle in the ancient world. In accordance with the postulates of the theory, the history of the ancient Orient was regarded as a first stage of the slave-owning formation; the society of ancient Egypt and other ancient societies had to be considered as slave-owning system societies; the class struggle between the class of slaves and the class of their owners was a main factor of historical progress, etc. A special critical note was made with respect to the fact that Turaev failed to see the slave class revolution in Egypt at the end of the Middle Kingdom.²²¹ This critical review was necessary for the publication because it was a guide for Soviet readers to the ‘right’ way (in accordance with Marxism-Leninism) of reading the monograph by an ‘ideological opponent’. Without such criticism and ideological prescription, this publication would not have been possible at all.

²¹⁸ Tomashevich 2002, p. 384.

²¹⁹ Turaev 1924.

²²⁰ Turaev 1935.

²²¹ Turaev 1938, p. VIII.

It is a little-known fact that this book was translated into Ukrainian and published in Kyiv and Kharkiv in 1938.²²² This edition completely followed the text of the Russian edition. The information on the top page of the monograph states that it was edited by V. V. Struve and I. L. Snyegiryev, and that it was a “translation from the Russian third stereotype edition. Sanction NKO USSR (People Commissariat of Education of the Ukrainian Soviet Socialist Republic) as a manual for historical departments of Universities and pedagogical institutes of the Ukrainian Soviet Socialist Republic.”

The editorial house that published the Ukrainian translation was the State Educational and Pedagogic Publishing House ‘Radyanska Shkola’. It should be pointed out that the Russian top page had no notice that the book was sanctioned as a manual for the university students of the Russian Soviet Socialist Republic of the Soviet Union. Only the second page of the monograph has a mention that “The book is intended for the students of the senior courses and lecturers”.

Melnikov was indicated as the editor of the Ukrainian translation, the layout editor was Ginsburg, and the proof-reader was Khort. At present, it is uncertain who the translator of the monograph was, and what Ukrainian institution was the organizer of this translation. The surnames of the editors mentioned refer to the editors at the publishing house, rather than the authors of the translation.

All editions of the monograph under consideration were illustrated with drawings and photos, but each edition has its own set of illustrations. The Russian (1936) and Ukrainian (1938) versions of the book have almost the same illustrations, but the Ukrainian translation omitted some illustrations which are present in the Russian version, and had some others that were not included in the Russian third edition. It should be mentioned that no earlier edition had illustrations corresponding to the negatives with reproductions from the Institute of Archaeology of NASU. Moreover, the text of the first and second editions was written using the old orthography, as was pointed out previously, so the earlier editions should be excluded from the discussion.

Some of the negatives we are considering correspond to the illustrations included in the Russian edition of 1936 and the Ukrainian edition of 1938. However, the remains of text on the negatives do not resemble the text and the layout of the pages of the Russian book, so it is difficult to conclude precisely that these negatives were made for the Ukrainian translation from the Russian version of Turaev’s monograph. However, we cannot exclude the possibility that they were produced for the Ukrainian translation from other illustrations.²²³

²²² Turaev 1938.

²²³ It is probable that the remains of text and figures on the photonegatives were left due to the fact that they were printed on paper pieces covering parts of the page copied by means of photography.

5. Collection of reproductions of ancient Egyptian artefacts, images and sites

In any case, some of the negatives from the Scholarly Archive of the Institute of Archeology of NASU demonstrate the process of establishment of Marxism-Leninism in the field of the history of the ancient Egypt and the ancient world. We can draw such a conclusion on the basis of the labels to some of the negatives and illustrations in Turaev's monograph, in both the Russian and Ukrainian versions.

Let us consider the correspondence of the images reproduced on some negatives and illustrations in the editions of Turaev's monograph published in 1935 and 1938.

In particular, negative SA IA NASU.57.1.119 has a scene of Akhenaton worshipping Aton from the tomb of I(j)py²²⁴ at Amarna that is a copy of the drawing from the book of N. de G. Davies. This drawing is also adduced on p. 288 in Turaev's monograph.²²⁵ This illustration is placed on p. 290 of the Ukrainian translation of Turaev's book, supplied with the related label: "Akhenaton together with his family are worshipping the god Aton". Although, the photonegative seems not to have been made from Turaev's book, that does not exclude the possibility that it might have been prepared for this book.

A similar case is photonegative SA IA NASU.57.1.121, which represents two episodes of barter scenes placed one beneath the other. These scenes were also included in Turaev's monograph, in both the Russian²²⁶ and Ukrainian versions.²²⁷ Each episode was represented separately; moreover, in both versions there were two additional scenes that are not present among the negatives. However, the captions to the scenes in both books and on the negative are similar: "Barter scenes in Egypt during the Old Kingdom" (negative) and "Barter scene during the Old Kingdom" ("Сцена натурального обміну в епоху Стародавнього царства" "Сцена натурального обміну в епоху Давнього царства").

Photonegative SA IA NASU.57.1.123 contains part of the scene of a statue transportation from tomb Nr. 2 at el-Bersheh. As was pointed out above, the first drawings of the scene were published in the works by I. Rossellini²²⁸ and R. Lepsius²²⁹, and later its section was reproduced in the work by J. H. Breasted, as well as in a number of other books. The captions accompanying the illustration in Breasted's monograph informs us that it was the transport of an alabaster statue. Copies of the same part of the scene are present in both the Russian and Ukrainian versions of Turaev's monograph.²³⁰ A very close configuration of the scene is reproduced on the considered photonegative, although it has some discrepancies

²²⁴ Davies 1906, pl. XXI.

²²⁵ Turaev 1935, part I, p. 288.

²²⁶ Turaev 1935, part I, p. 196 (lower), p. 197 (lower).

²²⁷ Turaev 1938, part I, p. 198 (lower), p. 199 (lower).

²²⁸ Rossellini 1834, vol. II, pl. XLVIII.

²²⁹ Lepsius 1849-1859, II. Abt. II, Bl. 134 (a).

²³⁰ Turaev 1935, part I, p. 203; Turaev 1938, part I, p. 205.

which cause us to conclude that the photonegative was not copied from Breasted's monograph or Turaev's book.

It is significant that the captions of the illustrations from B. A. Turaev's books and that one on the negative are similar, and that both represent the introduction of the Marxist-Leninist point of view toward this ancient Egyptian scene. The label to the negative showing the transport of the colossal statue is: "Egypt. Class structure" ("Египет: класова структура"). The caption to the Russian book reads: "Exploitation of mass slave labour. Carrying of a stone statue."²³¹ The caption to the illustration in Ukrainian translation is the same as in Russian ("Застосування в масовій килькості рабської праці. Перевезення камінної статуї").²³² Turaev never made any statements on the mass labour of slaves; on the contrary, he wrote about the free citizens of towns and about villeins dwelling in the country. Turaev also never clarified who carried the statue represented in the scene under consideration; he never even mentioned this scene in his text. As was pointed out earlier, the illustration caption in Breasted's monograph also did not mention the social structure, this text was: "Fig. 80. A Colossus of Alabaster about Twenty-two Feet High Transported on a Sledge by 172 Men in Four Double Lines at the Ropes (From a Middle Kingdom Tomb at El-Bersheh)."²³³

Therefore inclusion of the illustration with the caption cited was made by editors; the reason of such inclusion was to demonstrate visually to a reader the existence of class exploitation of the class of slaves in the ancient Egypt. A similar trend in the caption to the negative proves this negative might be related to both texts by Turaev edited by V. V. Struve and I. L. Snyegiryov. Moreover, this photonegative assists in dating the photonegatives to the late 1930s, in particular, for the negatives, which were correlated with the illustrations in Turaev's monograph.

Additionally, the photonegative showing the transport of the colossal statue proves that the collection of photonegatives that are reproductions in the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology was not a set of illustrations for the book by M. E. Mathieu and I. M. Laurie. As was pointed in Chapter 2, in their letters to P. Kurinny these Egyptologists wrote that they were adherents of the view that feudalism was the main method of production in the ancient Egypt.

Another photonegative has a parallel scene in the Russian and Ukrainian versions of Turaev's monograph; it is SA IA NASU.57.1.130 showing an agricultural scene. As was mentioned above, only the photo of upper scene was intended for use.

²³¹ Turaev 1935, part I, p. 203.

²³² Turaev 1938, part I, p. 205.

²³³ Breasted 1915, vol. I, p. 167, fig. 80.

5. Collection of reproductions of ancient Egyptian artefacts, images and sites

It was published on p. 59 in the Russian version of the monograph²³⁴ and on p. 60 in the Ukrainian translation²³⁵ with a label on p. 361 as: “Agricultural works in Egypt: tillage, plowing, sowing” (“Землеробські роботи в Єгипті: сапання, оранка, сівба”).²³⁶ The lower register of drawing was masked with black paper, and it also was not included into Turaev’s monograph.

In addition to the correlation of the negatives with copies of drawings, there is one negative-reproduction of a photo that is correlated with an illustration of the Turaev’s monograph: it is SA IA NASU.57.1.137. This is the same photo of the sphinxes alley at Karnak Temple that is reproduced on the negative and in the books by B. A. Turaev in Russian²³⁷ and in Ukrainian.²³⁸ The captions to the photos on the illustrations match the caption on the negative itself. The photonegative SA IA NASU.57.1.137 has better quality of resolution than the quality of illustrations in both books, so the photonegative was not made from these photos. However, a question still relevant is whether this negative was a matrix for photography in the Ukrainian edition of Turaev’s book. The coincidences mentioned so far allow us to assume this possibility, but they do not prove this assumption for certain.

5.6.

SA IA NASU. Fonds nr. 57. Inventory nr. 1. Items nrs. 132–139

The set of reproductions SA IA NASU.57.1.132–139 is a series of photos of Egyptian statues and architecture from plates with Russian labels, so they were made from one or several Russian books. It is possible that these photos (or some of them at least) were among the illustrations in the same book as the one that contained drawings that were copied on photonegatives SA IA NASU.57.1.118–131. Four reproductions picture photos showing stone statues of Egyptian kings of the Old Kingdom and the Middle Kingdom from the Cairo Egyptian Museum, namely SA IA NASU.57.1.132 – a colossal granite statue of Sesostri III (CCG 42012); SA IA NASU.57.1.133 – a statue of Sesostri I from Lisht (CCG 411); SA IA NASU.57.1.134 – a statue of Amenemhat III from Hawara (CCG 385); and SA IA NASU.57.1.139 – a statue of Chephren (CCG 14). The rest of the reproductions have views of historical sites in Egypt.

²³⁴ Turaev 1935, part I, p. 59.

²³⁵ Turaev 1938, part I, p. 60.

²³⁶ Turaev 1938, part I, p. 361.

²³⁷ Turaev 1935, part I, p. 315 (lower photo).

²³⁸ Turaev 1938, part I, p. 317 (lower photo).

Reproduction SA IA NASU.57.1.135 pictures the southern part of the façade of the Temple of Rameses II at Abu Simbel.

Reproduction SA IA NASU.57.1.136 copies a photo of an aerial view of the Temple of Luxor.

The photonegative SA IA NASU.57.1.137 represents the sphinxes alley at the Karnak Temple. As was mentioned before, this photograph matches completely the photo in Turayev's monograph.²³⁹ There are remains of a caption to the photo on the negative proper: "...Alley..."; the remains prove that the caption should be similar (or probably identical) to that of the illustration in the monograph.

Photonegative SA IA NASU.57.1.138 presents a general view of the temple of queen Hatshepsut at Deir el-Bahari.

With the exception of the reproduction SA IA NASU.57.1.137, other photonegatives in the set do not obviously match illustrations in the monograph by Turaev. Some of them show the same historical sites or monuments as in the book by Turaev, but the photos on the negatives differ from the photos in the books. In particular, the negative SA IA NASU.57.1.135 shows the colossal statues at the entrance to the temple of Rameses II at Abu Simbel, and the photo on page 317 of the Turaev's book²⁴⁰ is a different view of the same site.

5.7.

SA IA NASU. Fonds nr. 57. Inventory nr. 1. Item nr. 140

The reproduction SA IA NASU.57.1.140 lies apart from the group of reproductions considered. It was a part of a different collection of negatives (without attribution) showing bronze artifacts from ancient cultures. This negative probably belonged to a personal archive of some archaeologist or materials belonging to some department of the Institute of Archaeology, or of its predecessor institution. This photo negative was included in the new inventory of fonds nr. 57, Inventory nr. 1 'Ancient Egypt', because it presents an ancient Egyptian object.

5.8.

SA IA NASU. Fonds nr. 57. Inventory nr. 1. Item nr. 142

²³⁹ Turaev 1936, part I, p. 315 (lower photo).

²⁴⁰ Turaev 1935, part I, p. 317.

5. Collection of reproductions of ancient Egyptian artefacts, images and sites

The photonegative SA IA NASU.57.1.142 shows a museum visit by a group of Red Army soldiers together with a guide near a case with Egyptian objects. This exhibition appears to have been held in a building in the territory of the All-Ukrainian Museum Town in late 1930s. On the practice of such group tours in museums of the Soviet Union, see in paragraph 2.2 of the present book. The show case on the photo contains the coffin that now is at the National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, inv. nr. APX-828 (case), and APX-838 (lid): see paragraph 4.2 for discussion of the coffin.

This photonegative does not belong either to the group of photonegatives recording the restoration of ancient Egyptian objects or to a set of reproductions.

Consequently, we may assume that at least a part of these photonegatives with reproductions might be a set of illustrations prepared for the Ukrainian translation of Turaev's *"History of Ancient Orient"*. The reason for this suggestion is that several negatives representing the decoration scenes correspond to some illustrations from both editions of his book. Surely, the photonegatives themselves could not prove this hypothesis with certainty. Unfortunately, there are no textual documents that might verify this proposal.

As was mentioned before, many photos of ancient Egyptian objects, monuments and sites were published not once, but repeatedly in a number of publications. Sometimes the sequence of such re-publications can be observed. A photo is a visual document recording the appearance of an Egyptian object or site, so it makes knowledge about the object and the culture of the ancient Egypt clearer and more accessible to the general public. Photography brought Egypt and its ancient civilization closer to modern people.

Photography became a component of various published works, both academic publications and popular editions, due to the fact that published works supplied with photos were more attractive to customers. The opportunity to visit Egypt and take photographs was not available for everybody during late 19th and the first half of 20th century. Hence, many publications copied the best and most famous photos from previous publications. The images, drawings and sketches were copied as well. Therefore, a corpus of illustrative data was developed; the materials of the corpus were repeatedly re-published in a variety of publications concerning Egypt. As the patterns described in the present chapter demonstrate, illustrations traveled from publication to publication crossing borders of states and languages. The corpus was regularly increased with new photos and drawings.

However, the characteristics of the Soviet humanities were that the corpus was frozen. By the 1930s the majority of contacts between Soviet scholars and scholars elsewhere in the world were broken off. Soviet researchers could not freely travel

abroad to participate in conferences or for academic research. The access to new academic publications from abroad was also limited. Any trips to Egypt for investigations and photography were not possible either. The discipline of history was under special control to avoid penetration of 'class alien' ideology through scientific communication between Soviet academicians and their foreign colleagues, or through reading of foreign academic literature.

Additionally, due to historical circumstances, Soviet Egyptology had just begun its development during the 1930s. Moreover it was developing under the pressure of five-stage formation theory. Hence, the illustrations from the books published earlier were used to illustrate new books on Egyptology in the Soviet Union. The Russian translation of Breasted's monograph was a book from which illustrations were copied many times. Photos of the local ancient Egyptian objects were also used; actually they were objects from the State Hermitage Museum and A. S. Pushkin Museum of Fine Arts in most cases. The objects from other museums in the Soviet Union were almost never used to illustrate books on the general history of ancient Egypt or other subjects, despite the fact that they were published in the catalogues of the museum collections. The circumstances described do not allow us to specify whether the negatives under consideration are related to specific books or not, because the photos and drawings were copied in a number of books.

Afterword

The authors have presented the results of their work cataloguing the collection of glass photonegatives “Ancient Egypt” from the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology NASU as well as findings from the study of the history of the collection.

The first outcome of our work is classification of the photonegatives. At present, all the photonegatives have been inventoried, described and included in the register as a specific collection of visual documents. Now this collection is a part of Fonds 57 “Fonds of photonegatives before the Second World War (1897–1941)”, and it has its own inventory “Ancient Egypt”.

The authors prepared the catalogue of the photonegatives supplied with commentaries on the photonegatives and on the Egyptian objects pictured on them.

Our motivation was the idea that publishing of the collection might be important because it gives access to these visual documents to all interested Ukrainian and foreign researchers. Some of the ancient Egyptian objects captured by the photonegatives have never been published previously, and others were incompletely published. These photonegatives also give a more comprehensive view of the objects than actually exists at present. We hope that this catalogue is of interest for Egyptologists and for researchers interested in the Ukrainian museum Egyptology and Ukrainian museology in general, as well as for the researchers studying Ukrainian culture and the impact of Marxist-Leninist ideology on development of the culture in 1920s and 1930s.

Moreover, the authors endeavored to discover the historical context of the collection, and we believe the book gives answers to the questions about the creators of the photonegatives, and where and when they were made.

The photonegatives appear to be important sources attesting to two historical processes in the history of Ukrainian museums and culture.

The first process is the restoration of the Egyptian objects at the Restoration Workshop in the territory of the Museum of Cults and Daily Life and later at the All-Ukrainian Restoration and Reproduction Workshops, functioning as a part of the All-Ukrainian Museum Town. The restoration was performed by the team of restorers led by the famous Ukrainian artist and restorer M. Kasperovych. As is attested by the textual documents, restoration took place from 1924 till the late 1930s,

probably until 1938, when the staff of the restoration workshops was dismissed and some of them were prosecuted by the Soviet authorities.

The documents and the correspondence between P. Kurinny and Russian Egyptologists (found in the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology) prove that there was an attempt to gather a large collection of ancient Egyptian objects by merging collections from three Kyiv museums. This united collection became the basis for undertaking the restoration of the Egyptian objects, as well as for an attempt to study the Egyptian objects jointly with Russian Egyptologists from the State Hermitage Museum M. Mathieu and I. Laurie. A book investigating the Kyiv Egyptian objects was planned as an outcome of that collaboration. The book was to be written by the Russian Egyptologists with assistance of the Ukrainian museum collaborators. This book was to be translated into Ukrainian and it might be published by the All-Ukrainian Museum Town.

Regrettably, the Soviet authorities destroyed these plans when they organized the 'ideological cleansing' of the All-Ukrainian Museum Town. As a result of this 'cleansing', P. Kurinny and another Ukrainian participant in the project O. Balanina were dismissed; the staff of the restoration workshop was also fired; some of them were arrested, and even executed (M. Kasperovych). Consequently, all studies of the collection of the Kyiv Egyptian objects were stopped at the end of 1930s. After the Second World War, the proper collection was disassembled and divided between several museums. Now the objects from this collection are stored at museums in Kyiv (National Kyiv Pechersky Historical and Cultural Preserve, The Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts) and Odesa (Odesa Archaeological Museum of NASU); the present whereabouts of some of the objects are unknown.

The photonegatives with reproductions of ancient Egyptian sites, monuments and images allow us to observe another historical process. They attest to the preparation of a certain publication on the history of ancient Egypt, which set of illustrations documents the infiltration of Marxism-Leninism ideology into studies of ancient history, and the development of the concept that ancient Egypt was the slavery-system based society.

It was V.V. Struve who first proclaimed in 1933 that Egypt was a slavery-system based society, and this idea became the mainstream concept in the Soviet historiography of the Ancient East during 1933–1938. The considered photonegatives-reproductions (at least part of them) can be an evidence of this process, so they were made in the late 1930s. Probably they were a set of illustrations for the Ukrainian translation of the book by B. Turaev edited by V. V. Struve and I. L. Snegiryov with their commentary in accordance with the tradition of Marxism-Leninism. Now it only an assumption, since there are no confirming textual documents to prove the photonegatives with reproductions were really connected with publication of Turaev's book.

The authors tried to present the outlines of the history of the photonegatives collection, despite the fact that not all of its episodes are known now. Hence there is an extensive scope for further research, as many details and circumstances of the process of photography are still unknown, as are the reasons why the photonegatives were neglected later.

We hope that our catalogue of the glass photonegatives collection “Ancient Egypt” supplied with comments and essays on the history of this collection would provide a new opportunity for studies of the Egyptian objects captured in the photos and of the history of these objects in Ukrainian museums.

Бібліографія

Bibliography

Архівні матеріали

Archives fonds

ІР НБУВ

ІМ VNLU

Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського
Institute of Manuscript of V.I. Vernadsky National Library of Ukraine

– Ф. Х. Спр. № 10100. Арк. 49–49-зв. (“Протокол засідання фахової комісії Укрнауки з розподілу майна Археологічного музею Київського ІНО 15/X 1928 р.”).

Fonds nr. X. File nr. 10100. Fol. nrs. 49–49 (verso).

– Ф. Х. Спр. № 10102. Арк. 51–5-зв. (“Протокол засідання Фахової комісії Укрнауки з розподілу майна Археологічного музею Київського ІНО 21/X 1928 р.”).

Fonds nr. X. File nr. 10102. Fol. nrs. 51–51(verso).

– Ф. Х. Спр. № 10105. Арк. 55–55-зв. (“Зауваження техпідкомісії при складанні передаточних відомостей (додаток до протоколу комісії від 12/XI 1928 р.”).

Fonds nr. X. File nr. 10105. Fol. nrs. 55–55 (verso).

– Ф. 285 (“Фонд Попова”). Спр. № 2967. Арк. 1. (“Фотография Н. Н. Попова в группе с академиками А. Е. Крымским, М. Яворским, Ф. М. Морозовым, П. П. Куринным, М. И. Касперовичем, А. В. Винницким.” 1925 г.).

Fonds nr. 285. File nr. 2967. Item nr. 1 (Photo).

ДАОО

SAOR

Державний архів Одеської області

State Archive of Odesa Region

Ф. 2. Опис 1. Спр. 2022. Арк. 6–7-зв.

Fonds nr. 2. Inventory Nr. 1. File nr. 2022. Fols. 6–7 (verso).

НА ІА НАНУ

SA IA NASU

Науковий архів Інституту археології НАНУ

Scholarly Archive of the Institute of Archaeology of NASU

– Ф. 10 “Персональний фонд. П. П. Курінного”. Справа К-13. Документ: Курінний П. П. “Три роки праці реставраційної майстерні Лаврського Музею культів та побуту над консервацією та реставрацією музейних збірок.” 1924–1927. Машинопис. Арк. 1–2.

Fonds nr. 10 (“Fonds of P. P. Kurinny”). File nr. K-13. Fol. 1–2.

– Ф. 10 “Персональний фонд. П. П. Курінного”. Справа К-28/19. Документ: “Лур’є І. Лист до Курінного П. П. Ленінград. Держ. Ермітаж. 13.XI.1932. Автограф. Рос. мов.” Арк. 1.

Fonds nr. 10 (“Fonds of P. P. Kurinny”). File nr. K-28/19. Document “Laurie I. Letter to P. Kurinny. Leningrad. State Hermitage. 13.XI.1932”. Fol. 1.

– Ф. 10 “Персональний фонд. П. П. Курінного”. Справа К-30. Документ: “Мат’є М. Е. Лист до Курінного П. П. Ленінград, Держ. Ермітаж. 15 III. 1932 р. Автограф російською мовою.” Арк. 1-1зв.-2.

Fonds nr. 10 (“Fonds of P. P. Kurinny”). File nr. K-30. Document “Mathieu M. E. Letter to P. P. Kurinny. Leningrad. State Hermitage. 15 III. 1932”. Fols. 1–1 (verso).

– Ф. 57. Оп. 1. Колекція негативів на склі: “Стародавній Єгипет”. Од. зб. №№ 1–144.

Fonds nr. 57. Inventory nr. 1. (Collection of photonegatives on glass “Ancient Egypt”). Items nrs. 1–144.

– Ф. 62 (Фонд “Діловодство”). Справа № 2. Арк. 2-зв., 3.

Fonds nr. 62. File nr. 2. Fol. nr. 2 (verso), fol. nr. 3.

– Ф. 62 (Фонд “Діловодство”). Справа № 3. Арк. 1, 1 зв. (“Акт № 9”).

Fonds nr. 62. File nr. 3. Fol. nr. 1, 1 (verso).

– Ф. 62 (Фонд “Діловодство”). Опис 1. Справа 11. Арк. 2. (“Відомості про архівні матеріали Інституту археології АН УРСР, одержані в наслідок розбору Центральним Історичним Музеєм і Інститутом археології архівних матеріалів після “Краєвого Інституту До та Ранньої історії” 1–13 квітня 1944 року”).

Fonds nr. 62. Inventory nr. 1. File nr. 11. Fol. nr. 2.

– Ф. 62 (Фонд “Діловодство”). Опис 1. Справа 60. Арк. 32.

Fonds nr. 62. Inventory nr. 1. File nr. 60. Fol. nr. 32.

– Ф. 62 (Фонд “Діловодство”). Опис. 1. Справа без номеру. Арк. 1. (“Чорновик документу, де згадується ящик з негативами “Єгипет”),
Fonds nr. 62. Inventory nr. 1. File without number. Fol. nr. 1.

НА НХМУ

SA NAMU

Науковий архів Національного художнього музею України
Scholarly Archive of National Art Museum of Ukraine

Фонд. Оп. 1. Од. зб. 33. Арк. 33–33-зв, 34 (“Переписка с Государственным Эрмитажем, музеями, издательствами и др. организациями по вопросу приобретения и пополнения экспонатов и др. за 1924 год.”).
Fonds. Inventory nr. 1. File nr. 33. Fol. nrs. 33, 33(verso), 34, 34(verso).
 (“Correspondence with State Hermitage, museums, publishing houses and other institutions in respect of purchase and restocking of museum objects etc., during 1924”)

НА ОАМ НАНУ

SA OAM NASU

Науковий архів Одеського археологічного музею НАН України
Scholarly Archive of Odesa Archaeological Museum of NASU

– Без номеру. – О. Д. Берлев, Н. Г. Доконт. Каталог памятников Древнего Египта Одесского археологического Музея АН УССР. Одеса, 1983, машинопис.
MS O. Berlev and N. Dokont. (Without Number). “O. D. Berlev, N. G. Dokont. Catalogue of the Objects of Ancient Egypt from the Odessa Archaeological Museum of Academy of Sciences of Ukrainian Soviet Socialist Republic”. Odessa, 1983, typewriting.

ЦДАВО України

CSASGAU

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України
Central State Archive of Supreme Government Authorities and Administration of Ukraine

– Ф. 166. Оп. 11. Спр. 522. Арк. 3. (“Відчит по реставраційній майстерні за час від 1/X 1924 р. по 24/VIII. 1925 р”).
Fonds nr. 166. Inventory nr. 11. File nr. 522. Fol. nr. 3.

- Ф. 166. Оп. 11. Спр. 522. Арк. 9. (“Науково-операційний плян Реставраційної майстерні Станкового Малярства Всеукраїнського Музейного городка на 1929/30 академічний рік”).
Fonds nr. 166. Inventory nr. 11. File nr. 522. Fol. nr. 9.
- Ф. 166. Оп. 11. Спр. 522. Арк. 11-зв. (“Звіт за пророблену працю в Реставраційній Майстерні Станкового Малярства при В.М.Г. за час від 1/X-1928 р. по 1/X-1929 р.”).
– Fonds nr. 166. Inventory nr. 11. File nr. 522. Fol. nr. 11(verso).
- Ф. 166. Оп. 11. Спр. 522. Арк. 12 (“Звіт за пророблену роботу Реставраційної Майстерні Станкового Малярства при Всеукраїнському Музейному Городкові за час з 1 травня 1928 р. по 1/V-1929 р.”).
Fonds nr. 166. Inventory nr. 11. File nr. 522. Fol. nr. 12.
- Ф. 166. Оп. 11. Спр. 522. Арк. 23–23 зв. (“Звіт за пророблену роботу Реставраційною Майстернею Станкового Малярства при ВМГ за час з 1/X-29 р. по 1/X-30 р.”).
Fonds nr. 166. Inventory nr. 11. File nr. 522. Fol. nrs. 23–23(verso).
- Ф. 166. Оп. 11. Спр. 522. Арк. 28. (“Науково-операційний план Реставраційної Майстерні Станкового Малярства Всеукраїнського Музейного Городка за час 1/X 30 по 1/1 1931 р.”).
Fonds nr. 166. Inventory nr. 11. File nr. 522. Fol. nr. 28.
- Ф. 166. Оп. 11. Спр. 527. Арк. 52. (“Лист До директора ВМГ IX.1932 р”).
Fonds nr. 166. Inventory nr. 11. File nr. 527. Fol. nr. 52.
- Ф. 166. Оп. 11. Спр. 528. Арк. 1-зв. (“Плян роботи Художньо-реставраційних та репродукційних майстерень ВМГ 1933–1934 рр.”).
Fonds nr. 166. Inventory nr. 11. File nr. 528. Fol. nr. 1(verso).
- Ф. 166. Оп. 11. Спр. 528. Арк. 4-зв.
Fonds nr. 166. Inventory nr. 11. File nr. 528. Fol. nr. 4 (verso).
- Ф. 166. Оп. 11. Спр. 528. Арк. 11. (“Конкретні реставраційні роботи, що їх мають перевести Всеукраїнські реставраційні майстерні у Києві 1933 р.”).
Fonds nr. 166. Inventory nr. 11. File nr. 528. Fol. nr. 11.
- Ф. 166. Оп. 11. Спр. 528. Арк. 15.
Fonds nr. 166. Inventory nr. 11. File nr. 528. Fol. nr. 15.
- Ф. 166. Оп. 11. Спр. 528. Арк. 34. (“Звіт за діяльність Всеукраїнських художньо-реставраційних та репродукційних майстерень у Києві за 1932 рік.”).
Fonds nr. 166. Inventory nr. 11. File nr. 528. Fol. nr. 34.

– Ф. 166. Оп. 11. Спр. 528. Арк. 37– 44. (“Звіт за діяльність Всеукраїнських художньо-реставраційних та репродукційних майстерень у Києві за 1932 рік.”).
Fonds nr. 166. Inventory nr. 11. File nr. 528. Folia nrs. 37–44.

– Ф. 166. Оп. 11. Спр. 528. Арк. 52-зв. (“Плян роботи ВХРРМ на 1933 р”).
Fonds nr. 166. Inventory nr. 11. File nr. 528. Fol. nr. 52(verso).

ЦДАМЛМ

CSAMLAU

Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України
Central State Archive and Museum of Literature and Art of Ukraine

– Ф. 358. Оп. 1. Спр. 716. Док. 1. Арк. 1. (Групове фото. “Є. М. Бойчук у групі з дружиною, М. Касперовичем, С. Бодуен-Де-Куртене та ін.”).
Fonds nr. 358. Inventory nr. 1. File nr. 716. Document nr. 1. Fol. nr. 1. (Photo).

Ф. 358. Оп. 1. Спр. 819. Док. 1. Арк. 1. (“В. Зуммер. Автобіографічні довідки про М. І. Касперовича та А. І. Манастирського”. Машинопис).
Fonds nr. 358. Inventory nr. 1. File nr. 819. Document nr. 1. Fol. nr. 1.

Публікації

Publications

Barta 1968

Barta W. *Aufbau und Bedeutung der altägyptischen Opferformel*. Glückstadt, 1968.

Belyashivsky 1989

Беляшиевский 1898

Беляшиевский Н. “Церковно-археологический музей при Киевской духовной академии (По поводу 25-летия)”. *Киевская старина*. Киев, 1898. С. 5–72.
Belyashivsky N. “Church Archaeological Museum in Kyiv Ecclesiastical Academy (on the occasion of its twenty-fifth anniversary)”. *Kievskaya starina (Kyiv ancientry)*. Kyiv, 1898. P. 5–72. (In Russian).

Berlev 1972

Берлев 1972

Берлев О. Д. “Египтология”. *Азиатский Музей – Ленинградское отделение Института Востоковедения АН СССР*. Москва, 1972. С. 500–515. – [електронний ресурс] режим доступу: <http://www.egyptology.ru/history.htm> Дата: 02.04.2017.

Berlev O. “Egyptology”. *Aziatskiy Muzey – Leningradskoye ondeleniye Instituta Vostokovedeniya AN SSSR (Asiatic Museum – Leningrad Branch of the Institute*

of Oriental Studies of the Academy of Sciences of the USSR). Moscow, 1972. P. 500–515. (In Russian). Retrieved from: <http://www.egyptology.ru/history.htm> access date: 02.04.2017

Berlev 1990

Берлев 1990

Берлев О. Д. “Становление египтологии”. *История отечественного востоковедения до середины XIX в.* Москва, 1990. С. 229–237. [электронный ресурс] режим доступа: <http://www.egyptology.ru/history.htm> Дата: 02.04.2017.
Berlev O.D. “Early days of Egyptology”. *Istoria otechestvennogo vostokovedeniya do serediny XIX v (The History of the Russian Oriental Studies till the mid-XIX-th century)*. Moscow, 1990. P. 229–237. (In Russian). Retrieved from: <http://www.egyptology.ru/history.htm> access date: 02.04.2017.

Berlev 1997

Берлев 1997

Берлев О. Д. “Египтология”. *История отечественного востоковедения с середины XIX в. до 1917 г.* Москва, 1997. С. 434–459. – [электронный ресурс] режим доступа: <http://www.egyptology.ru/history.htm> Дата: 02.04.2017.
Berlev O. D. “Egyptology”. *Istoria otechestvennogo vostokovedeniya s serediny XIX v (The History of the Russian Oriental Studies from the mid-XIX-th century)*. Moscow, 1997. P. 434–459. (In Russian). Retrieved from: <http://www.egyptology.ru/history.htm> access date: 02.04.2017.

Berlev Gribov 1960

Берлев, Грибов 1960

Берлев О. Д., Грибов Р. А. “Египтология и ассириология в Ленинградском университете”. *Учёные записки Ленинградского Государственного Университета*. № 296. Серия востоковедческих наук. Вып. 13. Ленинград, 1960. С. 160–176. – [электронный ресурс] режим доступа: <http://www.egyptology.ru/history.htm> Дата: 02.04.2017.
Berlev O. D., Gribov R. A. “Egyptology and Assiriology in the Leningrad University”. *Uchenyye zapiski Leninigradskogo Gosudarstvennogo Universiteta (Proceedings of the Leningrad State University)*. № 296. Series of Oriental Studies. Volume. 13. Leningrad, 1960. P. 160–176. (In Russian). Retrieved from: <http://www.egyptology.ru/history.htm> access date: 02.04.2017.

Berlev, Hodjash 1998

Berlev O. D., Hodjash S. I. *Catalogue of the Monuments of Ancient Egypt from the Museums of the Russian Federation, Ukraine, Bielorrussia, Caucasus, Middle Asia and the Baltic States*. Fribourg 1998. – (OBO SA 17).

Bilokin 1992

Білокінь 1992

Білокінь С. “Смерть Миколи Касперовича”. *Розбудова держави*. № 2. 1992. С. 49–54. – [електронний ресурс] режим доступу: <http://www.s-bilokin.name/Personalia/Kasperovych.html> – Дата: 17.11.2016.

Bilokin S. “The death of Mykola Kasperovych”. *Rozbudova derzhavy (Development of State)*. № 2. 1992. P. 49–54. (in Ukrainian). Retrieved from: <http://www.s-bilokin.name/Personalia/Kasperovych.html> access date: 17.11.2016.

Bolshakov 1996

Большаков 1996

Большаков А. О. “М. Э. Матье – исследователь древнеегипетской религии и идеологии”. М. Э. Матье. *Избранные труды по мифологии и идеологии Древнего Египта*. Москва, 1996. С. 8–22.

Bolshakov A. O. “M. E. Mathieu, the researcher of the Ancient Egyptian religion and ideology”. M. E. Mathieu. *Selectas on the Mythology and ideology of Ancient Egypt*. Moscow, 1996. P. 8–22. (In Russian).

Bolshakov 2000

Большаков 2000

Большаков А. О. “В. В. Струве”. *Портреты историков. Время и судьбы*. Том 2. *Всеобщая история* / отв. ред. Г. Н. Севостьянов, Л. П. Маринович, Л. Т. Мильская. Москва-Иерусалим, 2000. С. 41–52.

Bolshakov A. O. “V. V. Struve”. *The Portraits of Historians. Time and Fates*. Volume 2. *The World History*. Moscow–Jerusalem, 2000. P. 41–52. (In Russian).

Bolshakov 2007

Большаков 2007

Большаков А. О. “Голенищев и мы”. *Труды Государственного Эрмитажа / Государственный Эрмитаж*. [Т]. XXXV: *Петербургские египтологические чтения 2006: К 150-летию со дня рождения Владимира Семеновича Голенищева: Доклады*. Санкт-Петербург, 2007. С. 5–13.

Bolshakov A. O. “Golénischeff and we”. *Transactions of the State Hermitage*. [Vol.] XXXV. *St. Petersburg Egyptological Readings 2006. In Commemoration of Vladimir Golénischeff. On the Occasion of his 150th Birthday. Papers of the Conference*. St. Petersburg, The State Hermitage Publishers, 2007. P. 5–13. (In Russian).

Bolshakov 2015

Большаков 2015

Большаков А. О. “Египетские экспозиции в Эрмитаже”. *Сообщения Государственного Эрмитажа*. LXXIII. Санкт-Петербург, Издательство Государственного Эрмитажа, 2015. С. 160–185.

Bolshakov A. O. "Egyptian exhibitions in the Hermitage". *Reports of the State Hermitage Museum*. LXXIII. Saint-Petersburg, The State Hermitage Publishers, 2015. P. 160–185. (In Russian).

Breasted 1905

Breasted J. H. *A history of Egypt; from the earliest times to the Persian conquest*. New York, 1905.

Breasted 1909

Breasted J. H. *A history of Egypt; from the earliest times to the Persian conquest*. New York, 1909.

Breasted 1910

Breasted J. H. *Geschichte Ägyptens*. Erste Aufgabe, Berlin, 1910.

Breasted 1911

Breasted J. H. *Geschichte Ägyptens*. Zweite Aufgabe, Berlin, 1911.

Breasted 1912

Breasted J. H. *A history of Egypt; from the earliest times to the Persian conquest*. New York, 1912.

Breasted 1915

Брэстед 1915

Брэстед Дж. Г. *История Египта с древнейших времен до персидского завоевания*. Т. I–II. Москва, 1915.

Breasted J. H. *Istoriya Yegipta s drevneichykh времен do persidskovo zavo-yevaniya* (*A history of Egypt; from the earliest times to the Persian conquest*). Vol 1–2. Moscow, 1915. (In Russian).

Breasted 1924

Breasted J. H. *A history of Egypt; from the earliest times to the Persian conquest*. New York, 1924.

Davies 1906

Davies, N. de G. *The Rock tombs of El Amarna*. Part IV. *Tombs of Penthu, Mahu, and Others*. London, 1906. Archaeological Survey of Egypt 16.

Dokont 1965

Доконт 1965

Доконт Н. Г. "Древнеегипетские памятники в Одесском государственном археологическом музее". *Вестник древней истории*. 1965. № 2. С. 206–212.
Dokont N. G. "Ancient Egyptian objects in Odessa State Archaeological Museum". *Vestnik Drevney Istoriyi* (*Journal of Ancient History*). 1965. № 2. P. 206–212. (In Russian).

Erman, Grapow 1957

Erman A., Grapow H. *Wörterbuch der Aegyptischen Sprache*. B. I–VI. Berlin, 1957.

Hannig 1995

Hannig R. *Die Sprache der Pharaonen. Großes Handwörterbuch Ägyptisch-Deutsch (2800–950 v. Chr.)*. Mainz, 1995.

Fedorova 2010

Федорова 2010

Федорова Л. Д. “Музеї Київського університету Святого Володимира”. *Енциклопедія історії України*: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ, 2010. – [електронний ресурс] режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Muzei_universitytetu Дата: 03.05.2017.

Fedorova L.D. “The Museums of Kyiv University of Saint Vladimir”. *Entziklopedia istoriyi Ukrainy (Encyclopedia of the History of Ukraine)*. Vol. 7: Mi-O./ editor in chief Valeriy Smoliiy. Kyiv, The Institute of History of Ukraine, 2010. (In Russian). Retrieved from: http://www.history.org.ua/?termin=Muzei_universitytetu access date 03.05.2017.

Hodjash 2007

Ходжаш 2007

Ходжаш С. И. “Владимир Голенищев и история изучения его коллекции”. *Труды Государственного Эрмитажа /Государственный Эрмитаж*. [Т]. XXXV: *Петербургские египтологические чтения 2006: К 150-летию со дня рождения Владимира Семеновича Голенищева: Доклады*. Санкт-Петербург, 2007. С. 14–18.

Hodjash S. I. “Wladimir Golénischeff and the History of Study of His Collection”. *Transactions of the State Hermitage*. [Vol.] XXXV. St. Petersburg *Egyptological Readings 2006. In Commemoration of Vladimir Golénischeff. On the Occasion of his 150th Birthday. Papers of the Conference*. St. Petersburg, The State Hermitage Publishers, 2007. P. 5–13. (In Russian).

Hryshyn 2002

Гришин 2002

Гришин, А. Д. “Відомості про співробітників Заповідника (20-30-і роки)”. *Лаврський альманах. Києво-Печерська Лавра в контексті української історії та культури*. Випуск 7. Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. Київ, 2002. С. 47-52.

Hryshyn A. D. “Information about the museum staff of the Preserve (1920s-1930s)”. *Lavrskyi Almanakh. Kyievo-Pecherska Lavra v contexti ukrayinskoyi*

istoriyi ta kultury (The Lavra Almanac. Kyiv Pecherska Lavra within the context of Ukrainian history and culture). Kyiv, 2002. P. 47–52. (In Ukrainian).

Jansen-Winkeln 1996

Jansen-Winkeln K. *Spätmittelägyptische Grammatik. Der Texte der 3. Zwischenzeit*. Wiesbaden, 1996.

Kartsev 1962

Карцев 1962

Карцев А. А. “Новые архивные данные о собраниях египетских древностей в России (1821–1909)”. *Краткие сообщения института народов Азии (АН СССР)*. № 46. 1962. С. 259–269. – [електронний ресурс] режим доступу: <http://www.egyptology.ru/history.htm> Дата: 02.04.2017.

Kartsev A. A. “New archival materials on collections of ancient Egyptian objects in Russia (1821–1909)”. *Kratkiye soobshcheniya instituta narodov Azii (AN SSSR) (Brief Reports of the Institute of the Peoples of Asia (Academy of Sciences of USSR))*. № 46. 1962. P. 259–269. (In Russian). Retrieved from: <http://www.egyptology.ru/history.htm> access date: 02.04.2017.

Kachan 2006

Качан 2006

Качан Р. І. “Розвиток музейної справи на території Києво-Печерської лаври у першій чверті ХХ ст.” *Лаврський альманах*. Вип. 15. Київ, 2006. С. 7–12.

Kachan R. I. “Development of museology in the territory of Kyiv-Pecherska Lavra in the first quarter of the 20th century”. *Lavrskyi Almanakh (The Lavra Almanac)*. Vol. 15. Kyiv, 2006. P. 7–12. (In Ukrainian).

Kachan 2007

Качан 2007

Качан Р. І. “Створення та діяльність пам'яткоохоронних органів України у 1919–1922 рр.” *Могиллянські читання 2006: збірник наукових праць*. Ч. 1. Київ, 2007. С. 67–71.

Kachan R. I. “Foundation and development of the institutions for protection of cultural heritage of Ukraine in 1919–1922”. *Mohylyansky readings 2006. Collection of studies*. Part 1. Kyiv, 2007. P. 67–71. (In Ukrainian).

Kyiv Pecherska Lavra 2016

Києво-Печерська Лавра 2016

Києво-Печерська Лавра у часи Другої світової війни: Дослідження. Документи / Упоряд. Т. М. Себта, Р. І. Качан. Київ, 2016.

Kyiv Pecherska Lavra during the Second World War: Researches. Documents / compilers T. Sebta and R. Kachan. Kyiv, 2016. (In Ukrainian).

Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1905

Киевский художественно-промышленный и научный музей 1905

Киевский художественно-промышленный и научный музей Его Величества Государя Императора Николая Александровича. Отдел археологии. Краткий указатель предметов. Киев, 1905.

Kievskiy khudozhestvenno-promyshlenniy i nauchnyi musey evo Velichestva Gosudarya Imperatora Nikolaya Aleksandrovicha. Otdel arkheologiyi. Kratkiy ukazatel predmetov. (Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences of His Majesty Sovereign Emperor Nikolay Aleksandrovich. Department of archaeology. Brief Guidebook). Kyiv, 1905. (In Russian).

Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1908

Киевский художественно-промышленный и научный музей 1908

Киевский художественно-промышленный и научный музей Его Величества Государя Императора Николая Александровича. Отдел археологии. Краткий указатель предметов. Киев, 1908.

Kievskiy khudozhestvenno-promyshlenniy i nauchnyi musey evo Velichestva Gosudarya Imperatora Nikolaya Aleksandrovicha. Otdel arkheologiyi. Kratkiy ukazatel predmetov. (Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences of His Majesty Sovereign Emperor Nikolay Aleksandrovich. Department of archaeology. Brief Guidebook). Kyiv, 1908. (In Russian).

Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1910

Киевский художественно-промышленный и научный музей 1910

Киевский художественно-промышленный и научный музей Его Величества Государя Императора Николая Александровича. Отдел археологи. Краткий указатель предметов. Киев, 1910.

Kievskiy khudozhestvenno-promyshlenniy i nauchnyi musey evo Velichestva Gosudarya Imperatora Nikolaya Aleksandrovicha. Otdel arkheologiyi. Kratkiy ukazatel predmetov. (Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences of His Majesty Sovereign Emperor Nikolay Aleksandrovich. Department of archaeology. Brief Guidebook). Kyiv, 1910. (In Russian).

Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences 1913

Киевский художественно-промышленный и научный музей 1913

Киевский художественно-промышленный и научный музей Его Величества Государя Императора Николая Александровича. Отдел археологи. Краткий указатель предметов. Киев, 1913.

Kievskiy khudozhestvenno-promyshlenniy i nauchnyi musey evo Velichestva Gosudarya Imperatora Nikolaya Aleksandrovicha. Otdel arkheologiyi. Kratkiy ukazatel predmetov. (Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences of His Majesty

Sovereign Emperor Nikolay Aleksandrovich. Department of archaeology. Brief Guidebook). Kyiv, 1913. (In Russian).

Korostovtsev, Hodjash 1960

Коростовцев, Ходжаш 1960

Коростовцев М. А., Ходжаш С. И. “Адриан Викторович Прахов (1846–1916)”. *Очерки по истории русского востоковедения*. Вып. III. Москва, 1960. С. 111–118. – [электронный ресурс] режим доступа: <http://www.egyptology.ru/history.htm> Дата: 02.04.2017.

Korostovtsev M.A., Hodjash S.I. “Adrian Viktorovich Prahov (1846–1916)”. *Ocherki po istorii russkogo vostokovedeniya (Essays on the History of Russian Oriental Studies)*. Issue III. Moscow, 1960. P. 111–118. (In Russian). Retrieved from: <http://www.egyptology.ru/history.htm> access date: 02.04.2017.

Krikh 2017

Крих 2017

Крих С. Б. “Автоисториография советского ученого: письмо В. В. Струве в редакцию ВДИ”. *Вестник древней истории*. Том 77. № 3 (2017). С. 778–795. Krikh S. B. “Autohistoriography of the Soviet Scholar: V. V. Struve’s Letter to the Editor of VDI”. *Vestnik Drevney Istorii (Journal of Ancient History)*. Vol. 77. № 3 (2017). P. 778–795. (In Russian).

Latysheva 1963

Латышева 1963

Латышева Л. П. “К истории египетской коллекции Одесского Археологического музея”. *Краткие сообщения о полевых археологических исследованиях ОГАМ*. Одесса, 1963. С. 123–129.

Latysheva L. P. “Contribution to the history of the Egyptian collection of the Odessa Museum of Archaeology”. *Kratkie soobshchenia o polevykh arkheologicheskikh issledovaniyakh OGAM (Brief reports on field archaeological researches of Odessa State Archaeological Museum)*. Odesa, 1963. P. 123–129. (In Russian).

Leitz 2002

Leitz Ch. *Lexikon der Ägyptischen Götter und Götterbezeichnungen*. Band I–VII. Leiden–Paris, 2002.

Lepsius 1849–1859

Lepsius R. *Denkmäler aus Aegypten und Aethiopien: nach den Zeichnungen der von seiner Majestät dem Könige von Preussen Friedrich Wilhelm IV nach diesen Ländern gesendeten und in den Jahren 1842–1845 ausgeführten wissenschaftlichen Expedition*. Abth. 1–6 in 12 Bd. Berlin, 1849–1859.

Lesko, Switalski Lesko 2002.

Lesko L. H., Switalski Lesko B. *A Dictionary of Late Egyptian*. Second edition. Vol. 1. Providence, 2002.

Maspero 1895

Maspero G. *Histoire ancienne des peuples de l'Orient classique*. Paris, 1895.

Medinet Habu 1930

The Epigraphic Survey. Medinet Habu: I. Earlier Historical Records of Ramses III. Chicago, 1930. – Oriental Institute Publications 8.

Newberry 1893

Newberry P. E. *Beni Hasan*. Part II. London, 1893.

Newberry 1894

Newberry P. E. *El Bersheh*. Part I. London, [supra 1894]. – Archaeological Survey of Egypt. 3.

Niwinski 1988

Niwinski A. *21-st Dynasty Coffins From Thebes: Chronological and Typological Studies*. Mainz am Rhein, Verlag Philipps von Zabern, 1988. – Theben. Band 5.

People's Commissariat of Education of the USSR. Central Historical Museum 1941

Народний комісаріат освіти УРСР. Центральний історичний музей ім. Т.Г. Шевченка в м. Києві, 1941

Народний комісаріат освіти УРСР. Центральний історичний музей ім. Т. Г. Шевченка в м. Києві. Короткий довідник. Київ, 1941.

Narodnyi Komisariat osvity URSR. Tsentralnyi istorychnyi muzey im. T. H. Shevchenka v m. Kyievi. Korotkiy dovidnyk (People's Commissariat of Education of the USSR. T. H. Shevchenko Central Historical Museum in Kyiv. Brief Guidebook). Kyiv, 1941. (In Ukrainian).

Pavlova 2007

Павлова 2007

Павлова В. В. “Сторінки життя та наукова діяльність В. Є. Козловської”. *Археологія*. 2007. № 4. С. 70–83.

Pavlova V. V. “Pages of Life and Scientific Activity of V. Ye. Kozlovskaya”. *Arkheolohiya (Archaeology)*. 2007. № 4. P. 70–83. (In Ukrainian).

Petrov 1880

Петров 1880

Петров Н. И. *Указатель Церковно-археологического музея при Киевской духовной Академии*. Киев, 1880.

Petrov N. I. *Guidebook for the Church Archaeological Museum of Kyiv Ecclesiastical Academy*. Kyiv, 1880. (In Russian).

Petrov 1897

Петров 1897

Петров Н. И. Указатель Церковно-археологического музея при Киевской духовной Академии. Второе издание, исправленное и дополненное. Киев, 1897.

Petrov N. I. *Guidebook for the Church Archaeological Museum of Kyiv Ecclesiastical Academy*. /second edition, corrected and augmented. Kyiv, 1897. (In Russian).

Polyushko 2012

Полюшко 2012

Полюшко Г. В. “Лаврський музей культів та побуту і перетворення його у 1920-х роках на історико-культурний заповідник”. *Українська художня культура: історія та сучасні проблеми*. Київ, 2012. С. 40–56.

Polyushko H. V. “The Museum of Cults and Everyday Life in Lavra and its transformation into the Historical and Cultural Preserve”. *Ukrainska khudozhnya kultura: istoriya ta suchasni problemy (Ukrainian Artistic Culture: History and Modern Problems)*. Kyiv, 2012. P. 40–56. (In Ukrainian).

Prakhov 1880

Прахов 1880

Прахов А. В. Зодчество древнего Египта. Критические наблюдения над формами изящных искусств. Выпуск первый. Санкт-Петербург, 1880.

Prakhov A. V. *Architecture of Ancient Egypt. A Critical View of the Forms of Fine Arts*. Issue 1. Saint Petersburg, 1880. (In Russian).

Ranke 1935–1952

Ranke H. *Die ägyptischen Personennamen*. Bd. I–II. Glückstadt–Hamburg–New York, 1935–1952.

Renié 2013

Renié P.-L. “Bonfils, Félix-Adrien (1831–1885), Marie-Lydie Cabanis (1837–1918), and Adrien (1861–1929): French photographers and photo publishers”. *Encyclopedia of Nineteenth-Century Photography*. /ed. Hannavy, J. Routledge, 2013. P. 173–175.

Romanova 2004

Романова 2004

Романова О. О. “Проблема авторства рукопису V.1123 Інституту Рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського і наукова спадщина Сергія Володимировича Доніча”. *Східний світ*. 2004. № 2. С. 12–23.

Romanova O. O. "A problem of the authorship of the manuscript V.1123 of the Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine and scientific heritage of Sergey Volodimirovich Donič". *Skhidnyi svit (The World of the Orient)*. 2004. № 2. P. 12–23. (In Ukrainian).

Romanova 2008

Romanova O. "History of the Egyptian collection of the Odessa Museum of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine". *Studien zur Altägyptischen Kultur*. Band 37. Hamburg, 2008. S. 327–338.

Romanova 2014

Романова 2014

Романова О. О. "Колекції давньоєгипетських пам'яток в музеях України: історія формування та проблеми дослідження". *Матеріали Міжнародної конференції "Ханенківські читання – 2014. Колекції давнього мистецтва та археології в музеях: історія формування, проблеми вивчення та презентації. До 100-річчя від дня народження Ф. М. Штітельман"*. Київ, 2014 р. (в друці).

Romanova O. O. "Collections of Ancient Egyptian objects in museums of Ukraine: history of gathering and problems of their studies". *Proceedings of the International Conference "Khanenkivski readings 2014. Collections of Ancient Art and Archaeology in Museums: History of Gathering, Problems of Their Studies and Presentations. On the Occasion of 100th Birthday of F. M. Shtitelman"*. Kyiv, 2014. (in print, in Ukrainian).

Romanova 2017-a

Романова 2017

Романова О. О. "Стародавній Єгипет в Києві: віддзеркалення на склі (колекція негативів на склі із зображеннями давньоєгипетських предметів в Інституті археології НАНУ)". *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Вип. 21. *Історія археології: архівна і музейна спадщина Центральної та Східної Європи*. Львів, 2017. С. 182–197.

Romanova O. O. "Ancient Egypt in Kyiv: mirrored on glass (Collection of glass negatives representing Ancient Egypt objects in the Institute of Archaeology of NASU)". *Materials and Studies on archaeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*. Vol. 21. *History of Archaeology. Archive and Museum Heritage of Central and East Europe*. Lviv, 2017. P. 182–197. (In Ukrainian).

Romanova 2017-b

Romanova O. "Lost collection of Egyptian objects from the Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences: Some documents for its history". *Проблеми*

історії України: факти, судження, пошуки (Problems of the history of Ukraine: facts, views, researches). в друці (in print).

Romanova 2019

Романова 2019

Романова О. О. “Становлення музейної єгиптології України: лист С. В. Доніча до П. П. Курінного”. *Український історичний журнал*. 2019. № 2. С. 161–171.

Romanova O. O. “Early days of Ukrainian Museum Egyptology: Letter of S. Donich to P. Kurinnyi”. *Ukrayinskyi Istorychnyi Zhurnal (Ukrainian Historical Journal)*. 2019. № 2. P. 161–171. (In Ukrainian).

Rossellini 1832

Rossellini Ippolito. *I Monumenti dell'Egitto e della Nubia, disegnati dalla spedizione scientifico-letteraria Toscana in Egitto: distribuiti in ordine di materie, interpretati ed illustrati (1832–1844)*. Tomo I. *Monumenti storici*. 4. Atlas. Pisa, 1832.

Rossellini 1834

Rossellini Ippolito. *I Monumenti dell'Egitto e della Nubia, disegnati dalla spedizione scientifico-letteraria Toscana in Egitto: distribuiti in ordine di materie, interpretati ed illustrati (1832–1844)*. Tomo II. *Monumenti civili*. Pisa, 1834.

Spiegelberg 1905

Spiegelberg W. “Zu צפנתפנח Gen. 41–45”. *Zeitschrift für Ägyptische Sprache und Altertumskunde*. Band 42. 1905. S. 84–85.

Stanytsina 2015

Станиціна 2015

Станиціна Г. О. “Науковий архів”. *Інститут археології Національної академії наук України. 1918–2014*. гол. ред. П.П. Толочко. Київ, 2015. С. 249–256.

Stanytsina H. O. “Scholarly Archive”. *Instytut arkheolohiyi Natsionalnoyi akademiyi nauk Ukrayiny 1918–2014 (Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1918–2014)*. Editor in chief P. Tolochko. Kyiv, 2015. P. 249–256. (In Ukrainian).

Stanytsina 2017

Станиціна 2017

Станиціна Г. О. “Скарби на склі”: колекція негативів на склі з фондів Наукового архіву Інституту археології НАН України”. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Вип. 21. *Історія археології: архівна і музейна спадщина Центральної та Східної Європи*. Львів, 2017. С. 198–213.

Stanytsina H. O. ““Treasures on glass”: collections of photonegatives on glass from the fonds of the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology of NAS of Ukraine”. *Materials and Studies on archaeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*. Vol. 21. *History of Archaeology. Archive and Museum Heritage of Central and East Europe*. Lviv, 2017. P. 198–213. (In Ukrainian).

Struve 1934-a

Струве 1934-1

Струве В. В. *История Древнего Востока. Краткий курс*. Москва, 1934.

Struve V. V. *Istoriya Drevnyeyo Vostoka. Kratkiy kurs (History of Ancient Orient. Brief course)*. Moscow, 1934. (In Russian).

Struve 1934-b

Струве 1934-2

Струве В. В. *Очерки социально-экономической истории Древнего Востока*. Ленинград, 1934.

Struve V. V. *Ocherki sotsialno-ekonomicheskoy istoriyi Drevnevo Vostoka (Essays on Social and Economic History of the Ancient Orient)*. Leningrad, 1934. (In Russian).

Struve 1935

Струве 1935

Струве В. В. *Лекции по истории Древнего Востока*. Ленинград, 1935.

Struve V. V. *Lektsiyi po istorii Drevnevo Vostoka (Lectures on the History of the Ancient Orient)*. Leningrad, 1935. (In Russian).

Тымченко 2001

Тимченко 2001

Тимченко Т. “Київська школа реставрації станкового малярства (1920–1930 рр.)”. *Пам’ятки України*. 2001. Ч. 4. С. 48–71.

Тымченко Т. “Kyiv school of the easel painting restoration (1920s-1930s)”. *Ратуатку України (Memorial cultural objects of Ukraine)*. 2001. Part. 4. P. 48–71. (In Ukrainian).

Тымченко 2012

Тимченко 2012

Тимченко Т. “Микола Касперович: матеріали до біографії”. *Українська художня культура: історія та сучасні проблеми: Збірник наукових праць*. Київ, 2012. С. 57–71.

Тымченко Т. “Mykola Kasperovych: materials for biography”. *Ukrayinska khudozhnya kultura: istoriya ta suchasni problemy (Ukrainian Artistic Culture:*

History and contemporary problems). Collective works. Kyiv, 2012. P. 57–71. (In Ukrainian).

Tomashevich 2002

Томашевич 2002

Томашевич О. В. “Объяснение в любви. Вместо послесловия”. Тураев Б. А. *Бог Тот: опыт исследования в области древнеегипетской культуры*. Санкт-Петербург, 2002. С. 315–388.

Tomashevich O. V. “Declaration of Love. In lieu of the afterword”. in Turaev B. A. *Bog Tot: opyt issledovaniya v oblasti drevne-egypetskoy kultury (The God Thoth: First Effort of Research in the sphere of the Ancient Egyptian Culture)*. Sankt-Petersburg, 2002. P. 315–388. (In Russian).

Turaev 1900

Тураев 1900

Тураев Б. А. “Описание египетских памятников в русских музеях и собраниях”. *Записки Восточного отделения (Императорского) Русского археологического общества*. XII. Санкт-Петербург, 1900. С. 179–217.

Turaev B. A. “Opisaniye yegipetskikh pamyatnikov v russkikh muzeyakh i sobraniyakh (Descriptions of Egyptian objects in Russian museums and collections)”. *Zapiski Vostochnogo otdeleniya (Imperatorskogo) Russkogo archeologicheskogo obshchestva (Transactions of the Oriental Department of the (Imperial) Russian Archaeological Society)*. Sankt-Petersburg, P. 179–217. (In Russian).

Turaev 1912

Тураев 1912

Тураев Б. А. *История древнего Востока. Курс лекций, читанный в Санкт-Петербургском университете в 1910–1911 г.* Часть 1–2. Санкт-Петербург, 1912.

Turaev B. A. *Istoria drevnevo Vostoka. Kurs lektsiy chitanniy v Sankt-Peterburgskom universitete v 1910-1911 g. (The History of the Ancient Orient. A lecture course taught in the Sankt-Petersburg University in the years 1910–1911)*. Part 1–2. Sankt-Petersburg, 1912. (In Russian).

Turaev 1912–1914

Тураев 1912–1914

Тураев Б. А. *История древнего Востока. Курс лекций*. Часть I. Санкт-Петербург, 1911–1912. Часть II. Санкт-Петербург, 1913–1914.

Turaev B. A. *Istoria drevnevo Vostoka. Kurs lektsiy (The History of the Ancient Orient. A lecture course)*. Part 1. Sankt-Petersburg, 1911–1912. Part 2. Sankt-Petersburg, 1913–1914. (In Russian).

Turaev 1913

Тураєв 1913

Тураєв Б. А. *История древнего Востока*. Часть 1–2. Санкт-Петербург, 1913.
Turaev B. A. *Istoria drevnevo Vostoka (The History of the Ancient Orient)*. Part 1–2. Sankt-Petersburg, 1913. (In Russian).

Turaev 1924

Тураєв 1924

Тураєв Б. А. *Классический Восток*. Часть I. Введение. Вавилон./ Посмертный труд под ред. предисловием и примечанием В.В. Струве и Н. Д. Флиттнер. Ленинград, 1924.

Turaev B. A. *Klassicheskiy Vostok (Classical Orient)*. Part 1. Vvedeniye. Vavilon (Introduction. Babylon). Postmortem work edited and commented by V. V. Struve and N. D. Flittner. Leningrad, 1924. (In Russian).

Turaev 1935

Тураєв 1935

Тураєв Б. А. *История Древнего Востока*. / под ред. В. В. Струве и И. Л. Снегирёва. Том 1–2. Ленинград, 1935.

Turaev B. A. *Istoria drevnevo Vostoka (The History of the Ancient Orient)*. Edited by V. V. Struve and I. L. Snyegiryov. Vol. 1–2. Leningrad, 1935. (In Russian).

Turaev 1936

Тураєв 1936

Тураєв Б. А. *История древнего Востока* / под ред. В. В. Струве и И. Л. Снегирёва. Издание второе. Издание третье. Т. I–II. Ленинград, 1936.

Turaev B. A. *Istoria drevnevo Vostoka (The History of the Ancient Orient)*. Edited by V. V. Struve and I. L. Snyegiryov. / second and third edition. Vol. 1–2. Leningrad, 1936. (In Russian).

Turaev 1938

Тураєв 1938

Тураєв Б. А. *Історія Стародавнього Сходу*. / за ред. В. В. Струве і І. Л. Снегирьова. Переклад з російської 3-тє стереотипне видання. Том 1–2. Київ–Харків: “Радянська школа”, 1938.

Turaev B. A. *Istoria Starodavnyoho Skhodu (The History of the Ancient Orient)*. Edited by V. V. Struve and I. L. Snyegiryov. Translation from the third Russian edition. Vol. 1–2. Kyiv–Kharkiv “Radyanska shkola”, 1938. (In Ukrainian).

Wilkinson 1837

Wilkinson J. G. *Manner and Customs of the Ancient Egyptians*. Vol. III. London, 1837.

Wilson 1936

Wilson J. A. "Biographical memoir of James Henry Breasted (1865–1935) presented to the Academy at the autumn meeting, 1936". *National Academy of Sciences of the United States of America. Biographical memoirs*. – Volume XVIII – Fifth memoir. [s. l.]. 1936. P. 92–121.

Wilson 1997

Wilson P. *A Ptolemaic Lexicon. A Lexicographical Study of the Texts in the Temple of Edfu*. Leuven, 1997.

Yanenko 2015

Яненко 2015

Яненко А. С. "Віддзеркалення музейної політики у кадрових трансформаціях «Всеукраїнського музейного городка» 1933 р." *Могилянські читання*. 2015. Збірник наукових праць. Київ, 2016. С. 485–490.

Yanenko A. S. "Reflection of museum policy in the staff transformation of the All-Ukrainian Museum Town in 1933". *Mohylyanski chitannya (Mohylyanski readings)*. 2015. Collected studies. Kyiv, 2016. P. 485–490. (In Ukrainian).

Yanenko 2016

Яненко 2016

Яненко А. С. *Історія музейної археології УСРР (1919–1934)*. Київ: Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, 2016.

Yanenko A. S. *History of Museum Archaeology in Ukrainian SSR (1919–1934)*. Kyiv, 2016. (In Ukrainian).

Yanenko 2017

Яненко 2017

Яненко А. С. *Археологічний музей Всеукраїнської академії наук: дослідження і матеріали* / Автор-упорядник Анна Яненко. Київ: Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, 2017.

Yanenko A. S. *Archaeological Museum of the All-Ukrainian Academy of Sciences: Studies and Sources*. Kyiv, 2017. (In Ukrainian).

Зміст

Contents

Передмова	5
1. Колекція фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет” в Науковому архіві Інституту археології НАН України	9
1.1. Науковий архів та його колекції фотонегативів на склі	9
<i>Скляні негативи в Науковому архіві Інституту археології НАН України</i>	10
<i>Дореволюційні негативи (1872–1916 рр.)</i>	10
<i>Довоєнні негативи радянського часу (1924–1941 рр.)</i>	11
<i>Скляні негативи післявоєнного часу (1945–1961 рр.)</i>	12
<i>Безпаспортні негативи</i>	13
1.2. Знайдення колекції фотонегативів на склі, що зображають пам’ятки Стародавнього Єгипту	13
1.3. Колекція фотонегативів на склі “Стародавній Єгипет”: загальний опис ...	17
2. Київські колекції давньоєгипетських пам’яток: нариси з історії (друга половина XIX та перша половина XX століття)	23
2.1. Музейні та приватні колекції давньоєгипетських пам’яток в Києві за Російської імперії (в другій половині XIX – до 1917 р.)	23
<i>Церковно-археологічний музей при Київській духовній академії</i>	24
<i>Київський художньо-промисловий і науковий музей</i>	28
<i>Музей старожитностей при Київському університеті</i>	30
<i>Приватні колекції в Києві</i>	32
2.2. Доля київських колекцій єгипетських артефактів за радянського періоду (від 1917-го до 1938 рр.)	34
<i>Об’єднання єгипетських колекцій київських музеїв в одну в колекцію</i>	34
<i>Спроба започаткувати дослідження київських давньоєгипетських пам’яток</i>	37
<i>Доля колекції давньоєгипетських пам’яток Всеукраїнського музейного городка</i>	42
<i>Впровадження ідеології марксизму-ленізму та антирелігійної пропаганди в музейну діяльність</i>	44
2.3. Реставрація та вивчення давньоєгипетських пам’яток у Всеукраїнському музейному городку в 20-ті – 30-ті роки XX століття	49
3. Каталог колекції фотонегативів на склі «Стародавній Єгипет»	57
3.1. Зауваження щодо принципів, за якими складено каталог	57

3.2. Негативи, що зображають реставрацію давньоєгипетських пам'яток	60
3.3. Негативи, що зображають репродукції давньоєгипетських пам'яток	107
4. Давньоєгипетські пам'ятки, що зображені на негативах Наукового архіву Інституту археології НАН України	122
4.1. Прямокутний саркофаг зі склепінчастим віком	122
4.2. Дерев'яний антропоморфний саркофаг	126
4.3. Віко дерев'яного антропоморфного саркофага (жіночого)	129
4.4. Антропоморфний дерев'яний (жіночий) саркофаг Хонсуїрдіс (нині ОАМ 71700)	132
4.5. Антропоморфний дерев'яний (жіночий) саркофаг Несмут (нині ОАМ 71695)	132
4.6. Мумія 1	136
4.7. Мумія 2	137
4.8. Рука людської мумії	137
4.9. Маска 1(Національний музей мистецтв імені Б. та В. Ханенків, інв. номер 355 АТК)	138
4.10. Маска 2	139
4.11. Скринька для ушебті	140
5. Колекція репродукцій давньоєгипетських артефактів, зображень та місць ..	141
5.1.	142
5.2.	143
5.3.	143
5.4.	144
5.5.	146
5.6.	156
5.7.	157
5.8.	157
Післямова	159

Foreword	163
1. “Ancient Egypt” Collection of photonegatives on glass in the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine	167
1.1. The Scholarly Archive and its collections of glass photonegatives	167
<i>Negatives on glass of the Scholarly Archive of the Institute of Archaeology</i>	168
<i>Negatives from the period before the revolution of 1917 (1872–1916)</i>	168
<i>Negatives of the Soviet Period before the Second World War (1924–1941)</i>	168
<i>Glass photonegatives of the period after the Second World War (1945–1961)</i> .	169
<i>Negatives without documentary records</i>	169
1.2. Finding the collection of glass photonegatives picturing Ancient Egyptian objects	170
1.3 “Ancient Egypt” Collection of glass photonegatives, general description	174
2. Kyiv collections of Ancient Egyptian objects: an historical essay (the second half of the 19 th century – the first half of the 20 th century).....	179
2.1 Museum and private collections of Ancient Egyptian artefacts in Kyiv during the Russian Empire period (from the late 19 th century until 1917)	179
<i>The Church Archeological Museum of Kyiv Ecclesiastical Academy</i>	180
<i>Kyiv Museum of Arts, Industries and Sciences</i>	183
<i>Museum of Antiquities of Kyiv Saint Vladimir Imperial University</i>	186
<i>Kyiv private collections of Ancient Egyptian objects</i>	188
2.2 Destiny of Kyiv collections of Egyptian artefacts during the Soviet period (from 1917 to 1938)	189
<i>Merger of Egyptian collections of Kyiv museums into one collection</i>	189
<i>Attempt to start studies of Ancient Egyptian objects in Kyiv</i>	192
<i>Destiny of the collection of Ancient Egyptian objects of the All-Ukrainian Museum Town</i>	198
<i>Implementation of Marxism-Leninism ideology and antireligious propaganda in museum policy</i>	199
2.3. Restoration and studies of Ancient Egyptian objects at the All-Ukrainian Museum Town during 1920 ^s and 1930 ^s	204
3. Catalogue of the “Ancient Egypt” Collection of photonegatives on glass	213
3.1. Comments on the organization of the present catalogue	213
3.2. The glass photonegatives showing the restoration of Ancient Egyptian objects	216
3.3 Photonegatives depicting reproductions of Ancient Egypt monuments and sites	258
4. Ancient Egyptian objects shown in the negatives of Scholarly Archive of the Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine	272
4.1. Rectangular coffin with vaulted lid	272
4.2. Anthropomorphic wooden coffin	276

4.3. Anthropomorphic wooden coffin lid (female)	279
4.4. Anthropomorphic wooden coffin of Khonsuirdis (now OAM 71700)	280
4.5. Anthropomorphic wooden coffin of Nesmut (now OAM 71695)	282
4.6. Mummy 1	285
4.7. Mummy 2	286
4.8. Mummy hand	287
4.9. Mask 1	287
4.10. Mask 2	288
4.11. Box for shabtis	289
5. Collections of reproductions of Ancient Egyptian artefacts, images and sites	291
5.1.	292
5.2.	293
5.3.	293
5.4.	294
5.5.	296
5.6.	305
5.7.	306
5.8.	306
Afterword	309
Бібліографія.Bibliography	312

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Романова О. О.

Станиціна Г. О.

**СТАРОДАВНІЙ ЄГИПЕТ У КИЄВІ: ВІДОБРАЖЕННЯ НА СКЛІ
(колекція скляних фотонегативів
Наукового архіву Інституту археології НАН України)**

Українською та англійською мовами

Літературний редактор українського тексту:

Надія Овчарук

Літературні редактори англійського тексту:

др. Синтія Шейхолісламі

к.м.н. Ірина Єгорченко

Комп'ютерний дизайн:

Світлана Блащук

Підписано до друку: 01.12.2021. Формат: 70x100/16

Гарнітура: Minion Pro.

Ум. друк. арк. 18,8. Обл. вид. арк. 23,6.

Електронне видання

Інститут археології НАН України

Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України

Видавець

Інститут археології Національної академії наук України;

04210, м. Київ, проспект Героїв Сталінграда, 12; www.iapanu.org.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 6290 від 09.07.2018 р.